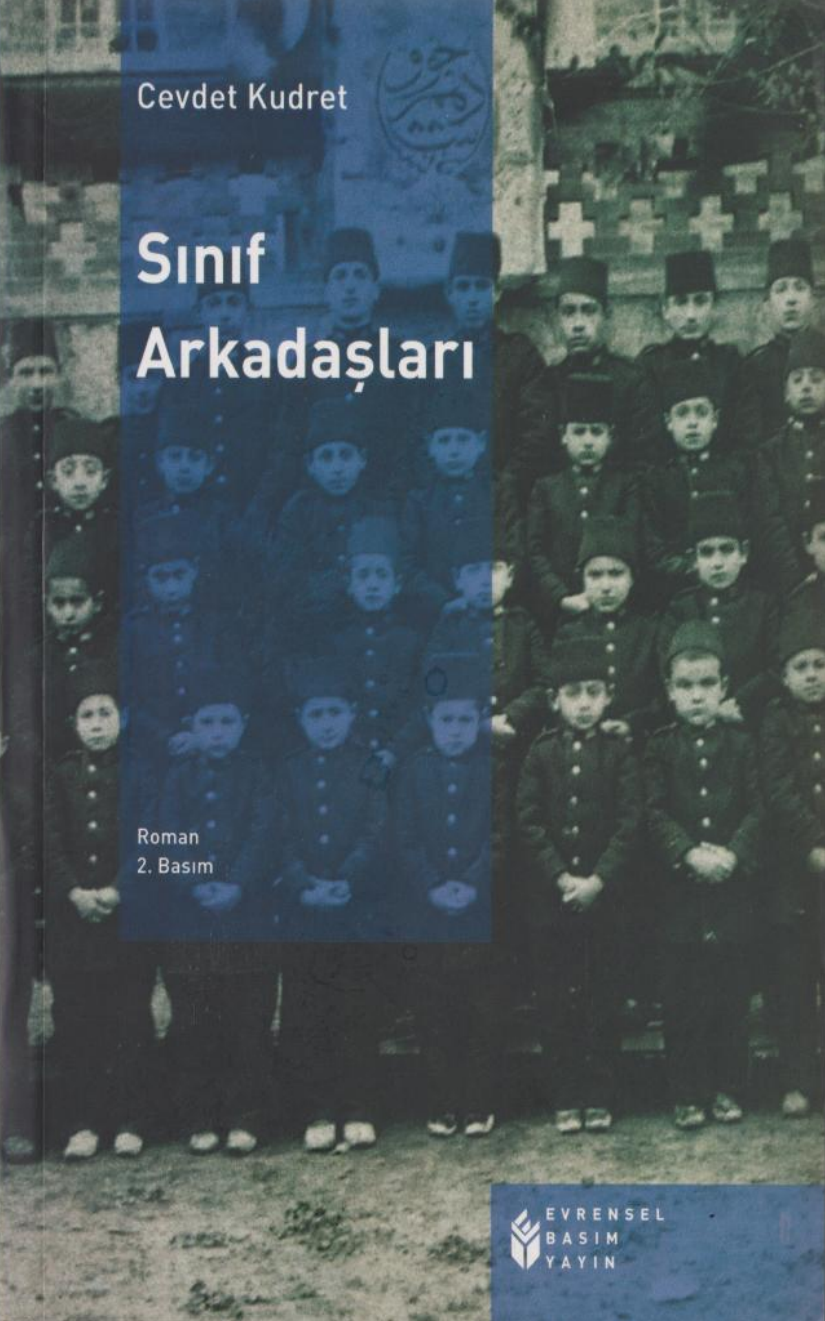

Cevdet Kudret

Sınıf Arkadaşları

Roman
2. Basım

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

EVRENSEL
BASIM YAYIN

Süleyman'ın Dünyası

1. Kitap *Sınıf Arkadaşları*
2. Kitap *Havada Bulut Yok*
3. Kitap *Karıncayı Tanırsınız*

Cevdet Kudret

**

SINIF ARKADAŞLARI

*

Roman

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın **309**

Sınıf Arkadaşları: Cevdet Kudret

Editör: **Sennur Sezer**

Genel Kapak Tasarım: **Savaş Çekiç**

Kapak Uygulama: **Devrim Koçlan**

Kapak Fotoğrafı: **İsmet Delen koleksiyonundan temin edilmiştir.**
Hebdomon'dan Bakırköy'e Turgay Tuna Bakırköy Belediyesi Kültür Yayınları

ISBN **978-975-6106-38-9**

© Evrensel Basım Yayın **2006** - Sertifika No **11015**

Birinci Basım **Aralık 2006** - İkinci Basım **Kasım 2012**

Baskı: Ezgi Matbaası **Sertifika No: 12142**
Sanayi Caddesi Altay Sokak No: 10 Çobançeşme - Yenibosna / İstanbul
T: 0212 452 23 02 - 654 94 18 - ezgimatbaa@mynet.com - www.ezgimatbaa.net

SINIF

ARKADAŞLARI

CEVDET KUDRET'İN ROMANLARININ GÜNÜMÜZ İÇİN ÖNEMİ

Cevdet Kudret'in edebiyat tarihimizdeki yeri, öncelikle edebiyat araştırmalarıyla ilgili olarak değerlendirilir: üç ciltlik Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman, geleneksel seyirlik oyunlarımız üzerine incelemeler, onların metinleri: (Karagöz, Ortaoyunu) Türk ve Batı edebiyatından örnek metinler, dil ile ilgili denemeler, eleştiriler. Söylence niteliği kazanmış (A. Nisari imzalı) lise edebiyat kitaplarını okutanlar bile bu kitaplardaki kıvrak dilin arkasında bir ozan ya da öykücü olduğunu düşünmemiştir.

Cevdet Kudret, ozan ve öykücü-romancı kişiliğini, çalışmalarını paraya çevirme acelesi ile arkaya itmek zorunda kalmış yazarlardandır... Bir yazısında sanat yapıtından para kazanmanın kimbilir ne güzel olacağını, ne yazık ki bu güzelliği yaşamak için sanat yapıtına zaman ayıramadığını yarı hüzün yarı alayla belirtir.

Bir mizah öyküsünün ve romanlarından *Havada Bulut Yok*'un yayıncısı da olan Aziz Nesin, Cevdet Kudret'in eleştirmenliğinin gölgesinde kalan roman, öykü, şiir yazarlığı konusunu şöyle irdeler:

"(...)

Çoğu insan bitek kişidir. Kimi insanlarsa bikaç kişidir. Yine kimi insanlar da pek çok kişidir. Cevdet Kudret, dünyada ve hele Türkiye'de sayıları pek az olan o pek çok kişili insanlardan biridir. Bir kişi olarak gördüğümüz Cevdet Kudret pek çok kişi olarak yaşamış ve yaşamaktadır. Aklımıza gelen Cevdet Kudret'teki kişileri şöyle bir sayalım:

Şair Cevdet Kudret,

Oyun Yazarı Cevdet Kudret,

Öykücü Cevdet Kudret,

Romancı Cevdet Kudret,

İnceleme ve araştırmacı Cevdet Kudret,

Dilci Cevdet Kudret,

Deneme Yazarı Cevdet Kudret,

Yazın Tarihçisi Cevdet Kudret,

Eleştirmen Cevdet Kudret,

Öğretmen Cevdet Kudret,

Az önce örneğini verdiğim üzere gülmece yazarı Cevdet Kudret.

Bilmediğimiz bir Cevdet Kudret daha var: Avukat Cevdet Kudret, yani bana en yadırgatıcı gelen kişiliği. (...) Bana göre Cevdet Kudret'lerin en güçlüsü, zamana damga vuranı eleştirmen ve yazın tarihçisi Cevdet Kudret'tir. Yine bana öyle geliyor ki incelemeci ve araştırmacı Cevdet Kudret'in bu yanının öne çıkıp öbür Cevdet Kudret'lerin bu Cevdet Kudret'in gölgesinde kalması, Cevdet Kudret'in şairliğinden, öykücülüğünden, romancılığından, oyun yazarlığından özveride bulunmasından, daha doğrusu böyle bir zorundan ileri gelmiştir. Bence Cevdet Kudret, yazın tarihçiliği, eleştirmenliği ve araştırmacılığı oranında şair, öykücü, romancı, oyun yazarı olarak da ünlenebilirdi...

Peki neden böyle olmadı da yazın tarihçiliği, araştırmacılığı, eleştirmenliği daha ağır bastı? Öyle sanıyorum ki burda neden, profesyonel yazarlığın yazgısıdır. Bir profesyonel yazarın hangi türde ve hangi yazın dalında yazacağını kendisi değil, yazın pazarı belirler. Bu yazın pazarının, ancak, onurlu yazarların yazılarının özünü, içeriğini ve bildirisini belirlemeye gücü yetmez. (...) Bu sözlerimle, özellikle yazın tarihçiliğinde takma adlarla yazmak zorunda bırakılışı gibi engeller çıkarıldığını da gözden uzak tutmuyorum.

Cevdet Kudret, kuşağının pek çok değerli yazarı gibi, yazmaması için her türlü engelin önüne sürüldüğü siyasal yasaklı, ekonomik sıkıntılı ve toplumsal olarak değer bilinmez yani yazar olmamak için her türlü koşulun bulunduğu bir Türkiye'de inadına inadına yazar olmak başarısını göstermiş bir yazın ustasıdır."

(*Türkiye'yi Taşıyan Atlas: Cevdet Kudret, Birlikte Yaşadıklarım Birlikte Öldüklerim*)

Cevdet Kudret'in şiirleri, öyküleri, oyunları kadar önemli çalışmalarından biri romanlarıdır. *Sınıf Arkadaşları, Havada Bulut Yok, Karıncayı Tanırsınız.* Üç ciltlik bir nehir roman olan ve Süleyman'ın Dünyası üst başlığıyla özetlenebilecek bu romanlar iki katmanlıdır.

Bu romanlar, ana kahramanı Süleyman'la otobiyografik bir özellik gösterirler. Romanların bence asıl önemli yanı ana kahraman çevresindeki mekân ve olaylarla Türkiye'nin üç döneminin tanığı oluşudur. Anlatılan Türkiye'de vurgulanan duygu, en temel içgüdülerden biri olan açlıktır. Bir çocuğun, bir gencin, bir kadının birbirinden farklı biçimde dayanacağı bu yoksunluğun ölüm sınırına dayandığı durumların anlatıldığı bu üçlemenin temel kişisi Süleyman'dır.

Süleyman çocukluğundan başlayarak zayıflıkları, özlemleri, düşleri ve inançlarıyla, zaman zaman gülünç sayılacak dürüstlüğüyle soluk alan bir kahramandır. Anasının özverisiyle okurun gözünün önünde büyür, delikanlı olur, ekmek kavgasına girer.

Süleyman'ın Dünyası'nın ilk cildi olan *Sınıf Arkadaşları*, İstanbul'un Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinden başlayarak savaş ve işgal dönemlerini de kapsayarak anlatır. Bunun için yazar Süleyman'ın ve onun sınıfındaki arkadaşlarının çevresini ve yaşadığı olayları kullanır. Bir dar çevre gözlemi gibi görünen bu anlatım, yoklukların, zorlukların İstanbul'unu paşa ya da aristokratından hizmetkârına, esnafından işçi ya da gündelikçisine bir imparatorluk başkentinin hemen bütün sınıflarını yaşamlarıyla yansıtır.

Yalnız sınıfsal konumların değil, işgalciyle ortaklık konumunun da getirdiği koşullar somut sonuçlarla çizilir. Savaşı ve yokluğu eşit koşullarda yaşamayan bu insanların arasında çocuk olmanın zorlukları Cevdet Kudret'in örtük alaycı anlatımıyla çizilir. Bu

alaycılık hüznü örtmeyen, tersine ona derinlik katan bir alaycılıktır. Sürekli yarı aç yaşayan insanların durumu kimi zaman bir küçük olay, kimi zaman seyirlik oyun diyaloglarını anımsatan konuşmalarla çizilir.

Cevdet Kudret, yaşanan dönem değişimlerini bir olaya bağlayarak, bir masal gibi anlatır. Örneğin sarıklı hocanın yerini fesli öğretmenin alışı, sınıfta babasının gelirine göre oturan öğrencilerin boy sırasına göre sıralanışı daha doğrusu eğitimdeki değişim sıradan bir olaya bağlanır: Öğretmene falaka sopası getiren bir çocuğun dayak yiyişi. Bu çocuğun önemli/etkili bir koruyucusu olduğu bu olayla ortaya çıkar. Kimliği yalnızca giyim ve konuşmasından sezilebilen bu önemli kişi sarıklı hocanın işine son verilmesini ister. Kimse de bu kişiye kim olduğunu, asıl görevinin ne olduğunu soramaz.

Aynı alaysılıkla sınıfındaki öteki öğrencileri, ailelerini anlatır Cevdet Kudret. *Sınıf Arkadaşları*'nda olayların düğüm noktası olarak tarihin büyük İstanbul yangınlarından birini kullanır. Bu arada romanda, yangında evsiz kalanlar için yapılan görkemli binaların içyüzü de, yardım kurullarının davranışı da yer alacak, bu tür kurulların gösteri için düzenlenişi de iki cümle ile çizilecektir. Yangında evsiz kalanların yerleştirildikleri medreseleri gezen yardım kurulu başkanı, "yangın yüzünden aç kalan" olup olmadığını araştırır. Aç olduğunu söyleyenler yangından önce de yiyecek bulması zor yoksullar olduğundan, yardım yapılmasına gerek görülmez.

Cevdet Kudret'in ilk romanındaki şu cümleler, onun romanlarındaki bakış açısını da özetler:

"1914". Bu bir tarihtir. "Umumi Harb". Bu bir deyimdir! "Abdullah". Bu bir addır, o tarihle o deyimin arasına rastlayan bir ad. Bu ad, o tarihten yirmi yıl önce ya da yirmi yıl sonra gelseydi, sonuç başka türlü olurdu.

Tarihin, yaşamın koşullarını belirlediğinin altını çizen bu satırlar bütün romanlar boyunca iyi, kötü, cimri, cömert kavramları-

nın da, geleneklerin de koşullara ve duruma bağlılığını kanıtlayacaktır. Emperyalizmin mizahla anlatılışının en başarılı örnekleridir İstanbul'un işgal günlerinin anlatılışı. Anti-emperyalist tavır kimi zaman da güçlü olanın gülünç yanını göstermek zorundadır.

Havada Bulut Yok, İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye yansıyışının romanıdır. Bu roman İstanbul dışındaki büyük şehirlerdeki toplumsal yaşamı ya da eğitim emekçilerinin dar çevrede yozlaşmasını irdeleyen bir roman olarak da okunabilir.

Eğitim için yapılacak her türlü yatırımın bir yanının eğitimcilerin kendilerini geliştirecekleri, insan ilişkileri kurabilecekleri çevreler oluşturulması için yapılması gereğinin vurgulandığı bir romandır *Havada Bulut Yok.* Bir yanında kumar, içki gibi bir eğitimciye yakışmayan alışkanlıklara sapan çaresiz kişiler, öte yanda halka yardımcı olmak isterken sakıncalı duruma düşen ve ekmeğinden olan idealistler. *Karıncayı Tanırsınız,* İstanbul'un Cumhuriyet döneminde, tıpkı işgal dönemini andıran bir biçimde zorlaşan yaşam koşullarını yansıtır. Bir yanda süren emek sömürüsü, öte yanda "sakıncalı fikir sahibi olma" nedeniyle iş bulma zorluğu... İş bulmanın, para kazanmanın kolay yanı vardır ama eğer iş arayanın ahlak anlayışı bunları gerçekleştirmeye elvermiyorsa zorluklara katlanmak zorundadır. Öte yandan kolay kazananlar, vur patlasın çal oynasın eğlenmektedir. Bu eğlence mekânları arasında bir tekkeden bara çevrilen mekânlar bile yer almakta, kimse de bundan rahatsız olmamaktadır...

Bu bakımdan *Havada Bulut Yok* ve *Karıncayı Tanırsınız,* yalnız İkinci Dünya Savaşı koşullarının değil, tek parti iktidarının baskısının, savaş zenginlerinin, örgütsüz emeğin ve anlamı örtük yazılarla başı derde girmeden gerçekleri anlatmayı başardığını sanan "aydın"ların da irdelendiği/sergilendiği bir romandır.

Cevdet Kudret'in romanları bence yakın tarihimizin tüm sınıflarını, insan olarak, çocukluklarında yaşadıkları yoksunluklardan, özlemlerine kadar tanıyarak gözlemleyeceğimiz anlatılar. Her sınıfın kişileri sebep oldukları olaylarla birlikte, suçlanmadan, ama

davranışlarının nedenlerinin sınıfsallığı, sınıflarının niteliği iyice aydınlatılarak sergileniyor.

Toplumumuzdaki sınıfların ve dönem dönem adları değişse de konumları değişmeyen ara sınıf ve kişilerinin, dünden bugüne durumları, toplum içinde duruşlarının nedenleri ve nasıllarıyla kavratıldığı bu romanların mekân ve zamanı eski tarihleri taşısa da anlatı eskimemiş. Bu eskimeyiş, genç okurun hemen kavrayacağı gibi, hem anlatıların sergilediği sorunların toplumumuzun hâlâ temel sorunları oluşundan hem de olayların sınıfsal olarak anlatılışından kaynaklanıyor.

Örneğin söz konusu aşk olduğunda "Ayrı sınıftan insanlar arasındaki bir aşk öyküsü nasıl sonuçlanır?", "Sevgililerden kadın olan emekçi olduğunda durum nedir, erkek olan emekçi sınıftansa sonuç değişir mi?" sorularının yanıtları romanların odağındaki paralel iki olayla yanıtlanıyor. Böylece Cevdet Kudret, bize, günümüz televizyon dizilerinde bile yinelenen Yeşilçam kalıplarının tutarsızlığını da kanıtlıyor.

Günümüzü daha iyi kavramak için dünü iyi bilmek gerekir. Resmi tarihe dipnotlar düşen yapıtların önemlilerinden olan bu romanlar bu yüzden de okunmalı.

Sennur Sezer

İHSAN'A
Süleyman'ı sevdiğin,
bir yandan da
beceriksizliklerine kızdığın için,
onun dünyasını
sana armağan ediyorum.

C.K.

I

BİRİNCİ SINIF

SÜLEYMAN

Bugün gibi hatırımda
İlk gün, ilk ders, ilk hece;
Şiirler yazmak için öğrendiğim güzel Türkçe.

SABA, Ben de

Kapının üstündeki levhada "Birinci Sınıf" yazıyordu. Müdür, bu tek kanatlı kapıyı hiç vurmadan açtı. Sarıklı bir "Hoca" yirmi kadar çocukla birlikte, hep bir ağızdan bir şeyler okuyordu. Müdür, Süleyman'ı hocaya teslim etti ve çıkıp gitti. Ne oluyordu? "Okul" denince, o, anasından babasından ayrılıp böyle yabancı insanlar arasında kalacağını hiç düşünmemişti. Tıpkı evde olduğu gibi, burada da annesi ve babası ile birlikte bulunacağını sanıyordu. Oysa, az önce babası, onu, "Müdür" denen o uzun boylu adama bırakmış ve gizlice ortadan kaybolmuştu. İşte müdür de onu bir başkasına teslim ediyordu. Bunun sonu ne olacaktı böyle? Elden ele geçtikçe babasından biraz daha uzaklaştığını seziyordu. Ya bir yanlışlık olur da babasını bir daha bulamazsa?.. Kendisini birdenbire o kadar yalnız hissetti ki... Oysa çevresinde yirmi kadar çocuk vardı. Bunların hepsi böyle yalnız mı yaşıyordu? Çocuklar, bu yeni gelene bakıp bakıp gülüyorlardı. O ise ağlamak istiyordu.

Şu sarıklı adam da kim oluyordu? Ne diye elalemin çocuklarını anasından babasından ayırıp da buraya toplamıştı?

Hoca, her yeni gelen çocuğa yaptığı gibi, bunu da tepeden tırnağa kadar şöyle bir süzdü. Fotinleri ne kadar parlaktı. "Bu çocuk acaba hiç yere basmadan mı yürüyor?" diye düşündü. Sadakor[1] gömleğinin

1 Sadakor: Delinmiş kozadan elde edilen kaba ipekle yapılmış saman rengi kumaş.

üzerinde kocaman bir gelincik gibi duran kırmızı boyunbağının bağlanması için en az yarım saat uğraşılmışa benziyordu. Gözlerini fotinlerinin ucundan ayırmayan bu "küçükbey" belli ki anasının babasının pek kıymetlisiydi. Bacağındaki kara kadife pantolon bir şeftali kabuğu gibi yumuşak olsa gerekti. Bu şeftali de hocanın aklına birdenbire ne diye gelmişti? Bununla birlikte, sulu bir şeftalinin damaktaki serinliğini düşünmekten kendisini alamadı. İşte sabahtan beri uğraşıyordu. Boğazı iyice kurumuştu. Şu anda eline birkaç şeftali geçse hiç de fena olmazdı. Kendisine güzel şeyler hatırlatan bu kadife pantolonlu çocuğa karşı ister istemez yumuşak davrandı. Tatlı bir sesle sordu:

– Senin adın ne bakayım?

– Süleyman.

– Babanın adı ne?

– ...

Hiç cevap yok.

– Bilmiyor musun babanın adını?

Hoca da, çocuklar da gülmeye başlamıştı.

Süleyman, boynundaki boyunbağı gibi kıpkırmızı oldu. Bunda gülünecek ne vardı? Bilmiyordu işte. Babasının ayrıca bir adı bulunacağını şimdiye kadar hiç düşünmemişti doğrusu. Ona sadece "baba" deyip geçiyordu. Annesi de ona "Efendi", ya da sadece "Huuu!" diye seslenirdi. İçini büyük bir korku kapladı. Ya bir de annesinin adını soracak olurlarsa?.. Bu adam da insana ne çok soru soruyordu.

– Baban ne iş yapar?

– Dükkâncılık yapar.

– İyi ama dükkânda ne satar?

– Kundura satar.

– Yaa!..

Sınıfta çocuklar iki bölüme ayrılmışı. Bir bölümü kapı yanındaki sıralarda oturuyordu. Bunlar yoksul çocuklarıydı. Üstleri başları o

kadar iyi değildi. Hatta kimisinin ayağında ayakkabı bile yoktu, okula takunya ile gidip geliyorlardı. Bunlar, başlarını kitaptan kaldırmamak; durmadan çalışmak, yazmaya çalışmak ve hiçbir zaman gülmemek cezası altında bulunan çocuklardı.

Öbür bölümü, zengin çocuklarıydı. Onlar pencere yanındaki sıralarda otururlardı. İçlerinde, babası "paşa" olan bile vardı. Hepsinin de ailesi çok meraklıydı. Çocuğu okula daha ilk teslim ettikleri gün "Kuzum Hoca Efendi, oğlumuzu temiz-pak çocukların yanına oturtun," diye tembih ederlerdi. İşte o yüzden, sınıfı böyle ikiye ayırmak gerekmişti. Bunlar okula arabayla ya da bir uşakla gidip gelirdiler. Üstleri başları çok temizdi.

Pencere yanında oturmalarının sebebi çok sadedir: Canları sıkıldığı zaman gözlerini kitaptan kaldırmak ve pencereden bakmak onların haklarıdır. Onlar çalışmasalar da olabilirdi. Ne kadar yaramazlık yapsalar ceza görmezlerdi. Hoca, onlara karşı güleryüz göstermek zorundaydı. Yüzünü sınıfa doğru döndüğü zaman pencere yanındakilere güler, kapı yanındakilere kızardı. İşte ondan ötürüdür ki, yıllardan beri yüzünün bir yanı ile gülmek, öbür yanı ile kızmak sanatını öğrenmeye çalışıyordu: Kapı tarafındaki gözü şimşekler çakarken, pencere tarafındaki gözü tatlı bir ışıkla yanar; kapı tarafındaki yanağı pancar gibi kızarırken, pencere tarafındaki yanağı güller gibi pembeleşirdi.

Hoca Efendi, bu yeni gelen çocuğun oturması gereken yeri pek kestiremedi. Babası esnaf olduğuna göre, onun kapı yanına; üstünün başının temizliğine göre de, pencere yanına oturması gerekti.

İşi çözmekte gecikmedi: sınıfın tam ortasında, iki yanı birbirinden ayıran, sınır işini gören boş bir sıra vardı. Süleyman işte oraya oturdu. Böylelikle, Hoca Efendinin yüzündeki hem iyi, hem kötü; hem yumuşak, hem sert; hem gülünç, hem de acı yanı görebiliyordu.

II

SÜLEYMAN'IN ARKADAŞLARI: 1

ŞEVKET

... Bütün insanları istisnasız, maskeli sanıyordu.

FÈNELON, Telemakhos'un Başından Geçenler, III

Hoca Efendinin kapı tarafındaki elinde bir değnek vardı. Pencere yanındakiler bir yaramazlık yapacak olursa, "Kulağınızı çekerim haaa!" derdi; kapı yanındakiler bir şey yaparsa böyle bir ihtarda bulunmadan sopayı indirirdi.

Hocanın değneğini yiyen öğrenciydi, ama hocaya bu değnekleri getiren de öğrenciydi. Bu değneklerin birtakım özellikleri vardı: İnce olması, vurunca bükülmesi fakat kırılmaması gerekti. Böyle bir sopa ele geçirebilmek için, çocuklar bahçe bahçe, ağaç ağaç dolaşırlardı. Hocaya en güzel değneği getiren, o hafta sırtını dayaktan kurtarmış olurdu. Sonra kendi değneğiyle atılan dayağı seyretmenin de herhalde ayrı bir zevki vardı.

Pencere tarafındakiler hiç dayak yemezdi. Niçin dayak yemediklerini anlayacak yaşta olmadıkları için de, yaramazların hep kapı tarafına toplandığını sanırlardı.

Bir gün şöyle bir yanlışlık oldu:

Şevket, kapı yanındakilerin olduğu kadar bütün sınıfın da en yaramaz öğrencisiydi. Hoca arkasını döner dönmez yapmadığı maskaralık kalmazdı. Sonra, işlediği kabahati başkalarının üstüne atmasını da bilirdi. Yakalandığı zamanlarda da, pek hırpalanmazdı. Oysa Şevket'in her gün, her zaman dayak yemesi gerekirdi; ama ne yapalım ki, her hafta Hoca Efendiye en güzel değnekleri de o getiriyordu. İşte bu yüzdendir ki, Şevket'in cezasını hep başkaları çekiyor ve Hoca

Efendiye göre, Şevket de onları seyrederek ibret alıyordu. Daha doğrusu, Şevket, arkadaşlarının üstünde kendi sopalarının sağlamlığını deniyor ve her defasında daha kırılmaz, daha düz, daha can yakan değnekler getiriyordu. Sopasının sağlamlığını ispat edebilmiş olmak için hocanın daha hızlı, daha hızlı vurmasını isterdi. Hoca birisini dövmeye başladığı zaman, o da –çocuğu sanki kendisi dövüyormuş gibi– Hocayla birlikte kolunu kaldırıp kaldırıp indirirdi. Bir gün yine böyle kolunu kaldırıp indirirken eli mürekkep şişesine çarptı, şişe Hocaya doğru fırladı, Hoca Efendinin cübbesi masmavi oldu. Artık bu kadarına göz yumulamazdı. Şevket bir anda bütün ayrıcalıklarını kaybetti: Getirdiği değneklerin iki tanesi sırtında kırıldı; üçüncüsü çok sağlam olduğu için kıvrıldı, ama kırılmadı. Şevket, bahçesindeki ağaçların sağlamlığı ile övünebilirdi doğrusu.

Şevket ertesi gün okula gelmedi. Daha ertesi gün bonjurlu1, bastonlu, fesi kalıplı bir adamla birlikte geldi. Çocuk, sınıfa; adam, müdürün odasına girdi. Biraz sonra da Hoca Efendiyi müdür odasına çağırdılar. Adam kim olduğunu söylemek gereğini bile duymuyordu; işin tuhafı, bunu sormak müdürün de aklına gelmiyordu. Bir insanın böyle selam vermeden içeri girmesi, kalıplı fesini biraz yana eğmesi, konuşurken böyle ağır ağır ve hecelerin üstüne basa basa söz söylemesi için o kimsenin mutlaka büyük bir adam olması gerekti. Hoca içeriye girdiği zaman adam onu sanki hiç görmedi. İki eliyle arkasında tuttuğu bastona kıçını dayadı, gözlerini biraz tavana doğru kaldırdı ve hocaya ancak müdür aracılığıyla seslendi, verilen cevapları da gene o yolla dinledi:

Adam –Hoca Efendiye şunu sormanızı istiyorum: Şevket benim sütnemin2 torunudur. Bunun böyle olduğunu Hoca Efendi bilmiyor muydu acaba?

Müdür –Şevket, beyefendi hazretlerinin sütnesinin torunudur. Bunun böyle olduğunu bilmiyor muydunuz acaba?

Hoca –Bilmiyordum efendim.

1 Bonjurlu: Batı modasına uygun, çizgili pantolon ve uzun ceketten oluşan erkek elbisesi. Döneminde zenginlik simgesi.

2 Sütnemin: Sütanne/sütnine sözcüğünün konuşma dilindeki biçimi.

Müdür –Bilmiyormuş efendim.

Adam –Niçin öğrenmemiş?

Müdür –Niçin öğrenmemişsiniz?

Hoca –Kusur ettim efendim.

Müdür –Kusur etmiş efendim.

Adam –Hoca Efendi, kendisine teslim edilen çocukları acaba hangi sıfat ve yetkiyle dövüyor?

Müdür –Size teslim edilen çocukları hangi sıfat ve yetkiyle dövüyorsunuz, Hoca Efendi?

Hoca –Hoca olmak sıfatıyla.

Müdür –Hoca olmak sıfatıyla dövüyormuş efendim.

Adam –Hoca Efendinin yüksek kişilerden birisiyle yakınlığı var mıdır acaba?

Müdür– Yüksek kişilerden birisiyle yakınlığınız var mıdır acaba?

Hoca –Yoktur efendim

Müdür –Yokmuş efendim.

Adam –Öyleyse kime güvenerek bu işi yapmış?

Müdür –Öyleyse kime güvenerek bu işi yapmışsınız?

Hoca –Allah'a güvenerek yaptım.

Müdür –Allah'a güvenerek yapmış efendim.

Adam –Hayatta Allah'tan başka kimseye güvenmiyor muymuş?

Müdür –Hayatta Allah'tan başkaca kimseye güvenmiyor musunuz?

Hoca –Evet efendim.

Müdür –Evet efendim.

Adam –Hoca Efendinin hemen işten çıkarılmasını dilerim. Son sözüm işte budur!..

Adam başka bir şey söyleme gereğini duymadan kapıyı vurdu, gitti. Çıkarken fesi biraz daha yana eğilmiş, bastonu sanki biraz daha kalınlaşmıştı. Daha doğrusu, müdürün gözüne öyle görünmüştü.

Hoca sınıfa girdiği zaman, çocuklar yaşlarının üstünde bir zekâ ile onun yüzüne bakıyordular. O ise, renginin sararmış olmasına karşın, yüzünün her iyi yanı ile gülmeye çalışıyor ve gözleriyle, sınıfın ta köşesine saklanmış olan Şevket'i arıyordu. Gördü. Ona, yeni bir değnek getirdiği zamanki tatlı sesiyle:

– Şevket, buraya gel, dedi.

Bütün sınıf, "Ne olacak?" diye merakla bekliyordu. Hoca Efendi, yanına çekinerek gelen çocuğu elinden tuttu, götürdü, pencere yanındaki boş sıralardan birisine oturttu:

–Ben, dedi, büyük bir yanlışlık yapmışım; senin asıl yerin burasıymış çocuğum.

Sonra hepsinin yüzüne alabildiğine tatlı bir gülüşle baktı. Hayatında ilk defa yüzünün her iki yanı da birbirine benzemişti. Sonra çıktı, gitti.

Hoca Efendi, o günden sonra okula bir daha gelmedi.

III

MASAL DÜNYASINDAN ÇIKIŞ

Bu eller miydi masallar arasından
Rüyalara uzattığım bu eller miydi?

DAĞLARCA, Bu Eller miydi

Bu "okul" denen yerde insan hiç de istediğini yapamıyordu. Her şeyin ayrı bir saati vardı. Teneffüs zamanlarının dışında insan konuşamıyor, gülemiyor, oynayamıyor, hatta yemek yiyemiyor, hatta çiş bile edemiyordu. Süleyman için bu çekilmez bir şeydi. Bahçeye inmek, sınıfa girmek, ders okumak, gene bahçeye inmek, gene sınıfa girmek... Acaba ömrü hep böyle mi geçecekti? Şu dünyada hiçbir zaman istediği gibi hareket edemeyecek miydi? Öyleyse bu dünya ne kötü bir yerdi. Oysa, Azize hanımın anlattığı masallarda hayat ne kadar güzel geçiyordu. Acaba orası başka bir dünya mıydı? Acaba insanların her istediğini yapabildiği başka bir dünya, başka bir mutlu dünya var mıydı?

Azize hanım kapı karşı komşularıydı. Çok iri yapılı bir kadındı. Tek kanatlı kapılardan girebilmesi için yan dönmesi gerekti; çift kanatlı kapılardan gireceği zaman kapının iki kanadını birden açarlardı. Entari giymez, şalvar giyerdi. Onun şalvarından, orta büyüklükte üç kişiye birer entari çıkabilirdi.

Mahallenin bütün çocukları ondan korkardı. Biraz yaramazlık eden oldu mu: "Şimdi seni şalvarıma sokarım haaa!" derdi. Azize hanımın şalvarı, çocukların gözüne, içinden çıkılması zor, büyük bir hapishane gibi görünürdü. Gene de, bütün çocuklar Azize hanımı çok severdi. Çünkü Azize hanım, keyfi yerinde olduğu zaman, onlara çok tatlı masallar anlatırdı.

"Bir varmış, bir yokmuş; evvel zaman içinde kalbur saman içinde; deve tellâl iken, pire hammal iken; ben babamın beşiğini tıngır mıngır sallar iken, çok güzel bir peri kızı varmış..."

Peri kızının büyülü saçları, zümrütten ağaçlar, gümüşten dereler, "Açıl susam açıl!" deyince kendiliğinden açılan kapılar, Kaf dağları, "Burada insan eti kokuyor!" diyen devanaları, her zaman güzel kızlarla evlenen Keloğlan'lar, rüzgârlar, kuşlar, ormanlar...

Süleyman'ın o zamanki dünyası pek dardı. Evi, evinin odaları, bir de kapıyı açık bulduğu zaman köşebaşına kadar gidebildiği sokak... Oysa Azize hanım onu bu evden, bu odalardan, bu sokaktan alıyor, gözlerinin önüne yepyeni ufuklar açıyor, dağlardan, derelerden aşırıyor, ormanlarda yalnız bırakıyor, devlerle, cinlerle dövüştürüyor, büyülü eşiklerden atlatıyor, sihirli elmalar yediriyordu. Süleyman, ömründe hiçbir zaman o kadar kırmızı bir elma görmemişti ve yediği hiçbir elma Azize hanımın anlattığı elmalar kadar tatlı değildi.

Ona: "Okula gideceksin" dedikleri vakit, artık evinin ve mahallesinin dar çemberinden çıkacağını, Azize hanımın anlattığı yerlere doğru gideceğini ummuştu. Okulu Kaf dağının arkasında bir yer sanıyordu. Oysa okul, iki sokak aşırı bir çeşmenin yanında, oldukça geniş bir bahçe ortasında, vaktiyle boyası beyaz olan bir eski konaktan başka bir şey değildi. Kapıları, öyle "Açıl susam açıl!" deyince açılmıyordu. Sonra, bahçesinde hiç elma ağacı yoktu. Eğer okulun bu kadar yakın ve bu kadar sıkıcı olduğunu bilse hiç gelir miydi? Ama olan olmuştu bir kere. Söz ağızdan çıkmıştı. Oysa evde daha başına buyruktu. Hiç olmazsa, istediği zaman koşuyor, istediği zaman bağırıyor, karnı acıkınca yemek yiyor, canı sıkılınca ağlıyor, ağlıyordu. Buradaysa değil koşmak, bağırmak; ağlamak bile yasaktı. Her şeyin ayrı bir zamanı, sırası, düzeni vardı. Gülme zamanı ayrıydı, koşma zamanı, hatta ağlama zamanı ayrıydı. Dayak yemedikçe ağlamak yoktu. Ağlayan bulunursa onlara ayrıca dayak atılırdı. Böylelikle, sebeplerle sonuçlar her zaman birlikte yürütülmüş olurdu.

Hele yeni gelen öğretmen çok titiz bir adamdı. Her şeyi vaktinde, saatinde, dakikasında istiyordu. Neyse ki çocuklar saati okuyamıyordular.

Giden hoca ile bunun arasında ne çok fark vardı. Bunun başında bir kere sarık yoktu. Sonra ikiyüzlü değildi: Bir tane yüzü vardı, o da hiç gülmüyordu. Daha ilk geldiği gün sınıfın eski düzenini altüst etti: bütün çocukları birbirine karıştırdı; hepsini boy sırası yaptı; küçükleri öne, büyükleri arkaya oturttu. İşte o günden sonra "Birinci sınıf" sadece "bir sınıf" oldu. Artık sıraların altına bakıldığı zaman, küçük ayakların görünüşü eskisi gibi değildi: parlak bir fotinle kayışı eski bir nalın; burnu çorap gibi delinmiş bir pabuçla yepyeni bir iskarpin yan yanaydı. Hiçbir işte ayrılık kabul etmiyordu. "Hep birlikte! Hep birlikte!" diyordu. Okumak, oynamak, yürümek... Hep birlikte... Bahçeye inerken olsun, sınıfa çıkarken olsun hep tabur olmak, ikişer ikişer yürümek, sırayı bozmamak gerekti. Süleyman'ın hayatı hep böyle bir insan zinciri arasında mı geçecekti? Öndeki yürüyünce yürüyecek, öndeki durunca duracak mıydı? Neden bu zincirin dışına çıkmak yasaktı? Aynı yere daha erken varmak isteyenler niçin öndekini beklesindi? Sıradan biraz ayrılmak isteyenlere öğretmen:

– Sıraya gir! diye bağırıyordu.

Süleyman, yeryüzünde artık her şeyi iki dizili bir zincir halinde görmeye başlamıştı. İşte yolun iki yanına dizili ağaçlar bile, tıpkı okul çocukları gibi, iki sıra halinde uzayıp gidiyordu. Acaba ağaçlar da ara sıra bu dizinin dışına çıkmak istiyor muydu? Acaba onlara da: "Sıraya gir!" diye bağıran birisi vardı da, onun için mi hep böyle düzgün gidiyordular? Dayak yememek için, yeryüzündeki bu kurala uymaktan başka çare yoktu. Süleyman, evdeki kurşun askerlerini bile artık yeni ta'biyeye[1] göre ikişer ikişer diziyordu. Eğer askerlerden bir tanesi aksilik edecek olursa, sesinin bütün sertliğiyle:

– Sıraya gir! diye bağırıyordu.

Sıraya girmek onda öyle köklü bir alışkanlık haline gelmişti ki, nerde üç beş kişilik bir topluluk görse yine tabur oluyorlar sanır, hemen aralarına sokulur, kendine bir eş aramaya başlardı.

Bir gün içeri girme zilini duymamış, geç kalmış, bu yüzden taburu kaçırmıştı. Sınıfa yetişebilmek için bir solukta merdivenleri çıkmış,

1 Ta'biye: Yerleştirme, düzen.

tam koridoru dönmüştü ki, öğretmenler odasının yanında on kadar çocuğun yan yana durduğunu gördü. Hemen aralarına karıştı.

Az sonra, elinde bir cetvel tahtası ile odadan çıkan öğretmen, kapı önündeki bu cezalı çocukları sırayla dövmeye başlamış, bu arada Süleyman da –hiçbir suçu olmadığı halde– ömründe ilk defa dayağın ne biçim şey olduğunu denemiş, belki avuçları kabarmış, ama gık dememişti.

İşte o günden sonra Süleyman nerde bir insan topluluğu görse şüphelenir, gene dövülecekmiş, gene sövülecekmiş gibi gelir, her çeşit kalabalıktan çekinir, insanların arasında insanlardan uzak yaşamaya çalışır bir insan olmuştu.

IV

KİTAPLAR VE TERLİKLER

Kitap olmayan kitaplar da vardır.

LAMB

Okulda hayal kırıklıkları birbiri ardından geldi. Süleyman'ın okula gitmek isteyişinin bir sebebi de, birçok kitaplara sahip olabilmek düşüncesiydi. İçi kitap dolu çantalar taşıyan komşu çocuklarını gördükçe, bir gün kendisinin de böyle bir çantası ve bu kadar çok kitabı olabileceğini düşünür, avunurdu.

Bugün işte onun da bir çantası vardı. Ama ne yazık ki, birinci sınıftayken insanın çok kitabı olmuyor. Bir alfabe, bir defter, bir kalem... Hepsi bu kadar! Öyleyse bu kocaman çantayı ne diye taşıyordu? O istiyordu ki, büyük çocukların kitabı kadar kitabı olsun, çantası iyice kabarsın, yolda giderken ağır gelen yana doğru biraz eğilsin, okula kadar yürüsün, yürüsün...

Bir gün, ihtiyar bir kadının, çantası kitap dolu bir okulluyu görünce: "Maşallah! Maşallah! Kendi küçük ama aklı büyük. Ne çok kitabı var baksanıza!" dediğini işitmişti. Süleyman istiyordu ki, yolda rastladığı ihtiyar kadınlar ona da böyle "Maşallah!" desinler. Oysa ona aldıran olmuyordu. Bir ufak çocuk okula gidiyordu da, yolda hiç kimse dönüp bakmıyordu bile. Bunlar ne biçim insandı böyle? Herhalde bütün kabahat çantadaydı. Onu bir doldurabilse, çevresindeki bu ilgisizlik sona erecekti.

Bir sabah babasının terlikleri gözüne ilişti. Bunları çantasına koyuverse kim ne bilecekti? Hem bu kocaman şeyler çantayı kim bilir ne kadar kabartırdı?

O günden sonra, değil yalnız birinci sınıfın, hatta okulun en kabarık çantası Süleyman'ın elindeydi. Artık, yolda ihtiyar kadınların yanından geçerken biraz daha dik yürümeye çalışıyor, göze çarpsın diye çantasını daha çok sallıyor ve: "Aman, bana Maşallah diyen yok mu?" gibilerden yan gözle dört bir yanına bakınıyordu.

V

SESSİZLİK

Ağlasam sesimi duyar mısınız?

O. V. KANIK, Anlatamıyorum

O gün eve geldiği zaman hiçbir şeyde değişiklik yoktu. İlk işi, hemen çantasını boşaltmak, terlikleri yine usulca yerine koymak oldu. Artık özgürdü. Burada istediği gibi yaşar, okuldaki ölçülü hayatın acısını çıkarabilirdi. Okula başladığı günden beri en hoşuna giden şey, evdeki eşyanın yerini değiştirmek, her şeyin düzenini bozmak, düzensizliğin düzeni içinde yaşamaktı. Düzgün olan her şeyden nefret ediyordu. Sürahiyi götürdü, sedirin üstüne koydu. Eğer annesi görse mutlaka darılırdı. Fakat hiç ses çıkaran olmadı. Herhalde farkına varmadılar.

Minderi masanın üstüne koydu. Gene ses yok... Şaşılacak şey!..

Masa örtüsünü çekip sarındı, umacı kılığına girdi. Ara sıra açıp duvardaki resimlerdeki adamlara "Böh!" dedi. Gene aldıran yok...

Ne oluyordu? Evdeki bu sessizlik neydi? Sonra, ortada hiçbir değişiklik de yoktu. İşte her şey eski yerindeydi. Gene de evde bir eksiklik vardı. Evdeki bu gözle görünmez şey ne idi ki, o gider gitmez her şeye böyle bir durgunluk çökmüştü? Acaba iskemleler, masalar da insanlar gibi ölmüş müydü? Süleyman, eşyayı da insanlar gibi canlı sanırdı. Onlarla konuşur, oynar ve pekâlâ anlaşırdı. Ama şimdi bütün bu eşya o kadar sessizdi ki... Odalardan uçup giden şey acaba onların ruhu muydu? Evin içinde şu birdenbire kaybolan ses onların sesi miydi? Duvardaki saat bile, sesi çıktığı halde, sanki sessizdi.

Süleyman, yaramazlığını biraz daha ileri götürdü. Gücünün yettiği kadar bağırmaya başladı. Bağırdı, bağırdı. Odaların içinde bir

çarşaf gibi gerili duran sessizliği yırtar gibi... bir çarşafı yırtar gibi bağırdı. Başı ve sonu olmayan bir sesle bağırdı. Annesi gene ses çıkarmıyor. Tepindi. Annesi gene bir şey demiyor.

– Anneciğim! Anneciğim!

– Yavrum!

– Ne oldu, anneciğim?

– Evladım!

– Ne oldu, anneciğim?

– Baban gidiyor, çocuğum.

– Babam nereye gidiyor?

– Askere.

– Askere giderse ne olur?

– Başka elbise giyer.

– Başka elbise giyerse ne olur?

– Bir daha buraya gelmez.

– Nereye gider?

– Savaşa gider.

– Savaşa giderse ne olur?

– ...

Anne cevap vermiyor, ağlamak istiyor. Süleyman ise babasının gideceğine üzülmekle birlikte, biraz da seviniyor: terlikler büsbütün ona kalıyordu da!..

VI

BİN DOKUZ YÜZ ON DÖRT

Çavuşa rastlayacak mermi çoktan yapılmıştı.

WASSERMANN, Uğur

"1914". Bu bir tarihtir! "Umumi Harb".[1] Bu bir deyimdir! "Abdullah". Bu bir addır, o tarihle o deyimin arasına rastlayan bir ad. Bu ad, o tarihten yirmi yıl önce, ya da yirmi yıl sonra gelseydi, sonuç başka türlü olurdu.

Abdullah sanıyordu ki, bir insan asker olunca ona artık herkes başka türlü bakar, önem verir, yer gösterir. 1914'te bunun böyle olduğunu sanıyordu. Oysa, küçük de değildi; otuz yaşında vardı.

Askerlik şubesinde ona hiç de yer gösteren olmadı. Orada kendisi gibi saygıya değer daha elli altmış kişi vardı. Hepsi de sabahtan beri yazılmak ve muayene olunmak için geniş bir sofada sıra bekliyordu. Hepsi onar kişilik kümelere ayrılmış, orada, sabahtan beri orada, ayakta bekleşiyordular. Muayene odasına en yakın olan küme ceket ve pantolonlarını çıkarmış, bir don bir gömlekle kalmış, bekliyor; tıpkı yeni yıkanmış koyunlar gibi bekliyor, beyaz koyunlar gibi bekliyor, beyaz koyunlar gibi birbirine sokuluyor, titreşiyorlar. Ellerini koltuklarının altına sokmuşlar.

Eğer kazara kâtibin kaleminin ucu kırılsa beş dakika daha fazla bekleyecekler. Eğer doktorun metresi hastalansa da, muayeneyi bırakıp gitse, bir gün daha bekleyecekler.

İçerde her cinsten ve hemen her yaştan insan var. Çocuğunun babası, annesi, hatta karısı, hatta çocuğu da birlikte gelmiştir. Hemen hepsinin elinde birer beyaz torba. İçinde ne olduğu belli: Biraz çama-

1 Umumi Harb: Genel Savaş, Dünya Savaşı, daha çok I. Dünya Savaşı için kullanılır.

şır, biraz ekmek ve katık. Onlar da bekliyor. Babalar, anneler, karılar, çocuklar ve torbalar... hepsi bekliyor.

İhtiyar bir kadın kapıdaki onbaşıya dert yanıyor:

– O daha şu kadarcık bir çocuk ayol! Nasıl asker olabilirmiş? Rahmetli Hasan'ım öldüğü zaman daha yeni doğmuştu. O zaman dedik ki, bunun da adı Hasan değil mi? Ne olacak sanki? Yeniden kâğıt çıkartmaktansa, ölenin kâğıdını...

– Ben o işten anlamam dedik valde. Ona doktor karışır.

Bütün bu konuşma az önce içeriye giren ufak bir çocuk için. Çocuk on beş, on altı yaşında kadar. Fakat biraz iri yapılı.

Doktor işin içinde pişmiştir. Her şeyi daha bir bakışta anlıyor. Bütün emirleri kısa ve sert:

– Donunu çıkar... Aç ağzını... Dişlerini göster... Tamam... Yirmi yaşında... Alın içeri!

Doktor da nüfus kâğıdı gibi haklıdır. İhtiyar kadın haksızdır. Atın dışarı!

Abdullah, düşünmek istediği halde düşünemiyor, bununla birlikte yine birçok şey düşünüyordu. Ve işin kötüsü asıl düşünmek istediklerini değil de düşünmek istemediklerini düşünüyordu. Süleyman, terlikleri çoktan unutmuş, babasının yüzüne bakıyor, susuyor; Ayşe, Süleyman'ın annesi, o da bakıyor ve susuyor. Genç adamın yüzünde sanki bütün düşüncelerini okuyorlar, susuyorlar ve düşünüyorlar. İnsanların bir tek sözcük söylemeden konuştuğu zamanlar vardır; saatlerce konuştukları anlar vardır. Öyle anlar ki, bakış bir cümledir; elin bir hareketi bir sayfa sözdür; duruş bir sestir. Abdullah konuşmuyor ve yalnız Süleyman'ın saçlarını okşuyor; Süleyman konuşmuyor ve yalnız babasının yüzüne bakıyor; Ayşe konuşmuyor ve yalnız peçesinin biraz daha kalın olmasını istiyor, çünkü gözlerinin görünmesini istemiyor.

Abdullah'ın yüzü gittikçe gölgelenmeye başladı. Kafasının içindeki düşünce, yüzünü gittikçe karartıyordu. Bu düşünce sanki başının içinde değil, bir bulut gibi başının üstündeydi de, gölgesi yüzüne

düşüyordu. Gözleri, artık ışıktan kurtulmuş gibi, açılıp kapanmıyor; döşemede bir noktaya, bir çivinin kara başına takılmış; küçük bir delikten sızan bir ışığın döşemede bir noktaya inmesi gibi dalmış; bakıyor, düşünüyor: Belki de ölecektir. O zaman bu çocuk... Düşünmeden düşünüyor... yalnız kalacaktır... Sonra?..

Muayene odasına girmek için kapının önünde bir küme daha soyunmaya başladı. O da, elbiseden soyunur gibi, bu düşüncelerden soyunabilseydi. Düşünceleri de ceket ve pantolon çıkarır gibi çıkarıp şöyle bir yana atmak olasılığı bulunsaydı!..

Çocuğunun gelecek hayatını kendi hayatına benzetti. Oysa onun hiç de kendisine benzemesini istemezdi. Okumasını, yetişmesini; kösele, bız, çiriş çanağı dışında başka hayat kurmasını isterdi. Hiç istemediği halde aklı geçmişe takıldı. Kendisini düşündü. Teyzesinin çocuklarını düşündü. Biri kaptan, biri doktor olmuştu. Oysa kendisinin babası ölmüştü. O zamanlar on yaşında var yoktu. Annesine bakmak zorundaydı. Annelerin karnı yaşla değil ekmekle doyardı. Teyzesi, kendi çocuklarını okula, onu bir kunduracı dükkânına yerleştirmişti. Akşamları annesine ufak bir çıkın getirebiliyordu. Biraz ekmek, peynir, sucuk.. Bunlar ancak annesine kadardı. Kendisi az da yese olurdu. Onun midesi ufaktı.

Gözü Süleyman'ın ellerine ilişti. Sonra kendi ellerine baktı. "Bir el ne kadar çok değişebiliyormuş," diye düşündü. Önündeki yumuşak parmakların bir çiriş tasına girdiğini görür gibi oldu. Süleyman'ın elleri çiriş gibi sararmaya başlamıştı. Gözlerini kapadı. Dizlerin üstünde dövülen bir kösele, topuzlu tarafı geniş bir çekiç, eğri bir iğne, bir ip yumağı...

Teyzesinin çocukları ile aralarındaki fark ne idi? İşte ikisinde de aynı kan vardı. Öyleyse aradaki bu fark nerden geliyordu? Onlar niçin yüksekti? Kanı, eti, kemiği hep aynıydı da, yalnız bir kafa, ufacık bir kafa başkaydı. Hatta kafanın da maddesi aynıydı. Fakat bu maddenin başka türlü hareketi, sadece başka türlü hareketi onları kaptan ve doktor, bunu kunduracı yapmıştı. Beynin ufacık bir kımıldaması onları yukarı çıkarmış, bunu aşağı indirmişti. Onlara mevki, saygın-

lık para vermiş, buna hiçbir şey vermemişti. Buna sadece bir kadın ve işte kendisinin gitmesiyle yapayalnız kalacak bir kimsesiz çocuk vermişti. O kadar!

Neden sonra gözlerini çividen ayırabildi. Ayşe'nin peçesi sanki daha çok kararmıştı. Genç kadının yüzünü sanki ince bir bulut kaplamıştı. Hava ne kadar açık olursa olsun, dünyanın yine yağmurlu ve karanlık köşeleri bulunur. Dışarıda işte hava açıktı. Sokaktan geçen bir adamın altın kösteğinde güneşin parıltısı vardı. Fakat içerde bulut vardı, yağmur vardı, fırtına vardı...

– Ayşe!

– Efendim?

– Ağlıyor musun?

– Hayır, ağlamıyorum.

– Hayır, ağlıyorsun!..

Kollarını iki yana sarkıttı. Kolları vücuduna sanki ağır geliyordu. Onları taşıyamayacak kadar yorgundu.

– Ben gidince artık yalnız kalamazsın. Evi kiraya verirsin, annenin yanına gidersin, olmaz mı?

– ...

– Olur, değil mi?

– Olur!

– Eğer dönemezsem...

– Duymuyorum.

– Dönemezsem, diyorum, annenin yanında kalırsın.

– ...

– Niçin ses çıkarmıyorsun?

– Çıkarıyorum.

– Hayır, çıkarmıyorsun.

– ...

– Eğer sıkışırsan her şeyi satarsın da... Daha sonra ne yaparsın

bilmem?.. Artık nasıl istersen öyle yaparsın!.. Orasını düşünmeyelim!..

Kapıdaki onbaşı bir aralık odaya girmişti: yeniden dışarıya çıktığı zaman, üstünde, daha önemli görev alan bir insanın güveniş ve gururu vardı. Seslendi:

– Muayene olmayanlar buraya!

Ayşe için artık yapılacak bir tek şey kalmıştı: gitmek ve gerisini sonra düşünmek...

Genç kadının zaten daha fazla kuvveti kalmamıştı. Sabahtan beri bekliyordu. Şimdilik yalnız şu kapıdan çıkabilecek kadar gücü vardı. Gerisini yine sonra düşünecekti.

Çocuk, babasının boynuna sarılıyor, bir türlü ayrılmak istemiyordu.

– Haydi yavrum, annen seni bekliyor.

Genç kadın artık bir tek sözcük söyleyecek halde değildi. Boğazına sanki sert bir madde tıkanmıştı. Söylese de Abdullah bundan bir şey anlamayacaktı. Sesi o kadar derine kaçmıştı ki! Söylese de, çok uzaktaki bir insan gibi yalnız ağzı açılıp kapanacak ve Abdullah bu sesi dinleyecek değil, seyredecekti.

İşte o yüzden hiçbir şey söylemedi, çocuğunun elinden tuttu ve çıktı.

Kendini sokakta bulunca ilk defa düşündü: şimdi ne yapacaktı?

Hava oldukça serindi. Hafif bir rüzgâr, peçenin altında buğulanan yüzüne dokunuyor, onu daldığı uykudan uyandırıyor, düşündürüyordu. Yüzüne gözüne değen şey sanki rüzgâr değil, birtakım düşünceler di. Acı, karışık, ağır düşünceler...

Her şeyde bir düşünce... Ağaçların üstüne kuş değil, düşünce konuyor; başı torbalı araba beygirleri ot değil, düşünce yiyor; evlerin penceresini perde değil, düşünce örtüyordu.

Eve girince birdenbire durdu. Yedi sekiz yıldır içinde yaşadığı yer burası mıydı? İlk ağızda burasını o kadar yabancı buldu ki... İşte hiçbir şeyi tanımıyordu. Her şey değişmişti. Kendisi bile değişmişti.

Sanki bu evin bütün eşya ve insanları taşınmış da onların yerine başka türlü eşya ve başka türlü insanlar gelmişti. İçerde derin bir sessizlik vardı. Sanki bütün sesler pencerelerden uçmuştu. Bunu, birkaç gün önce, Süleyman da böyle hissetmişti.

Ayşe, ne olursa olsun bir ses işitmek gereksemesini duydu.

Kapıları hızla kapadı: ses yok! Elinden su bardağını düşürdü: ses yok! Saatin işleyen sarkacına baktı: ses yok! Bir aralık gözüne Süleyman ilişti: çocuk ağlıyor, fakat sesi çıkmıyordu. Ayşe sessiz bir sinema seyreder gibiydi: insanlar ağlıyor, bağırıyor, ağzını açıyor, gidip geliyor, duruyor; fakat ses, ses, ses yoktu!

***

Doktor, öyle teker teker muayene ile başa çıkamayacağını anladı, toptan yoklamaya karar verdi. Odaya bir baskül getirtti. Beş kişiyi birden tartıyor elde edilen kiloyu beşe bölüyordu.

– Gelsin beş kişi daha!.. Şurada bir sıraya durun... Açın ağzınızı...

Açık ağızların önünden şöyle bir geçti. Bir de göğüsleri dinlemek lazımdı. Bütün göğüslere orta parmağının eklemiyle birer kere, yalnız birer kere vurdu: Tık, tık, tık, tık, tık!

Bahçe parmaklığına sanki bir çocuk değnek sürtmüştü.

– Çıkın şunun üstüne. Hep birden çıkın. Kaç kilo?

– 325.

– İnin.

– 325 kiloyu 5'e bölersek... Üçte beş yok; otuz ikide beş altı kere var; altı kere beş otuz; otuz ikiden çıktı, iki kaldı; ikide beş yok, yirmi beşte beş, beş kere var; beş kere beş yirmi beş; tamam; 65'er kilo. Haydi bakalım marş!.. Gelsin ikinci posta! Çıkın şunun üstüne. Kaç kilo?

– 300.

– 300'ü 5'e bölelim. Üçte beş yok otuzda beş, altı kere var; tamam; 60'şar kilo. Haydi bakalım marş!.. Gelsin üçüncü posta!..

Böyle ne kolaydı. Bir günlük iş bir saatte çıkıyordu.

Onbaşı seslendi:

– Alın torbalarınızı. İkişer olun. Baş taraf burada. Kıta marş! Depoya!

Artık kişiler eşya olmuştur. Hiç kimse istediği yere değil, istenilen yere; gidemezler, götürülürler. Şubeye, oradan depoya, oradan trene!..

Vagonlar azdır; onun için, aynı vagonla bazen hayvan da taşınır. Bir vagon ancak altı beygir, yahut da kırk nefer[1] alabilir. Fazla bindirmek yasaktır. Bu rakam; beyaz boyayla vagonların üstüne yazılmıştır: 40 nefer, 6 beygir.

İmparatorluk savaşacaktı ve savaşı mutlaka kazanmak istiyordu.

1 Nefer: Er.

VII

KUŞAK

Bir fazla tabak sofrayı bir dağ gibi ezdi.

FİKRET, Küçük Aile

Süleyman, dedesinin en çok kuşağını hatırlar. Bu, göbekle göğüs arasında, vücudu ekvator gibi saran, kat kat saran beyaz ve yünden bir kuşaktır.

Süleyman'ın en hoşuna giden şey, bunun vücuda dolanışını seyretmektir. Onun dedesinin kuşağı öyle başkalarının kuşağı gibi değildir; çok uzundur, vücuda sarılmasının ayrı bir kuralı vardır: Dedesi, bunun bir ucunu ilk önce sofadaki bir direğe bağlar, sonra öbür ucunu beline şöyle sıkıca yerleştirir ve sofanın ta bir başından öbür başına, öbür başındaki direğe doğru, kendi etrafında döne döne yürümeye başlar. Direğin yanına geldiği zaman, artık kuşak sarılmıştır.

O sabah, İbrahim yine kuşağını dolanıyordu. Sofanın tam ortasına gelmişti ki, karısı onu olduğu yerde durduracak bir haber getirdi:

– Efendi, bizimkiler geldi.

– Hangi bizimkiler?

– Ayşe'yle Süleyman.

– Haaa! Yani seninkiler... 'Bizimkiler' diyorsun da!

– Evet, benimkiler!

– Hoş geldiler!

– Haberin var mı, Abdullah askere gitmiş?

– Sağlık olsun. Gençler dururken ben gidecek değilim ya!

– Fakat Ayşe yalnız başına nasıl yaşar? Bize gelmiş ki, bundan sonra burada kalacak...

– Ne dedin?

İhtiyar adamın beli ile direk arasındaki kuşak bir motor kayışı gibi gerildi.

– Zavallının başında bir de çocuk. İki can bu. Yalnız başına kolay mı?

– Ben senin kızına da bakacağımı söylememiştim.

– Ben kızımı sokak ortasında bırakamam ki.

İbrahim, olduğu yerde birdenbire o kadar hızlı dönmeye başladı ki, üç dört dönüşte direğin yanına vardı: Dikiş makinesi üstünde dönenen beyaz iplikli bir makaraya benzemişti. Hem direkten kuşağının ucunu çözüyor, hem homurdanıyordu:

– Kocası hiç para bırakmamış mı?

– Toplu paraları yoktu, biliyorsun.

– Ne meteliksiz herifmiş o da. Hem ceplerinde para yok, hem de evlenmeye kalkarlar. Üstelik bir de çocuk...

– Eğer beğenmediysen, kızı vermeseydin. Kabahat kimde? O zamanlar kız başından gitsin diye, isteyen çöpçü olsa verecektin.

– Bu kıtlıkta onlara ne yedirip ne içireceğim?

– Ellerindeki evi kiraya veririz.

– Şu zamanda kiracı ne gezer? Herkes başının çaresini arıyor.

– Biz ne yersek onlar da onu yer, ne yapalım.

– Ekmek vesikalarını getirmişler mi?

– Evet.

Kuşağın ucunu beline hızla soktu. Parmakları sanki daha kalınlaşmış, sertleşmiş ve gerilmişti.

– Getir şu vesikayı bana. Muhtara götürüp yazdırayım...

VIII

EKMEK

Buğdayın fiatı göklere çıktı bizde, Tıpkı tanrılar gibi.

ARİSTOPHANES, Kömürcüler

Otlukçu Yokuşu çok dik bir yokuştur. Fatih'ten Cibali'ye doğru inen bu yokuşun en dik yeri, Darüşşafaka'ya giden caddeden ayrıldığı nokta ile Celâl Paşanın konağı arasındaki kısımdır. Caddeden bakıldığı zaman, Celâl Paşanın konağına doğru uçar gibi inen bu dik yolun kara kaldırımları şimdiye kadar hiçbir araba tekerliği altında çiğnenmemiştir. Arabaları yuvarlayacağı ve hayvanlara sıkıntı vereceği bir bakışta belli olan bu yol, yalnız insanlar için yapılmış gibidir. Sağda, yokuşun yumuşamaya başladığı yerde, ufak bir mahalle camisi vardır. Üst baştaki insanlar bulundukları yerden Allah'a doğru çıkmazlar, belki inerler. İbrahim'in evi, Otlukçu Yokuşu'nun birdenbire yumuşadığı, düz bir yere yayılan bir su gibi birkaç kola ayrıldığı yerde ve tam Celâl Paşa konağı karşısındadır.

Yol, buradan sonra, konağın bahçe duvarı dibinde Kadıçeşmesi'ne oradan da Küçük Mustâpaşa ve Cibali'ye kadar tatlı bir eğimde iner.

Cami, oldukça geniş bir bahçe içindedir. Bahçenin iki kapısı vardır; önde, Otlukçu Yokuşu'na açılan büyük demir kapı ile, arkada, Pehlivanlar sokağına açılan küçük kapı birbirine parke bir yol ile bağlanmıştır. Kesme kaldırım taşları arasında kısa otlar bitmiştir ki, bu, oradan taşıt geçmediğini anlatır. İnsanlar orada kendi ayakları ile yürürler.

Cami, işte bu parke yolunda kalır. Önünde ufak bir mezarlık; arkasında, müezzinin sebze yetiştirdiği küçük bir bostan vardır.

Yolun sağında, sırasıyla, on iki musluklu bir şadırvan, içini ısırgan

otu bürümüş geniş bir bahçe, Pehlivanlar sokağına açılan kapının bitişiğinde de küçük bir müezzin kulübesi...

Bahçenin yabani otları arasından yükselen iki çitlembik ağacı ile müezzin kulübesinin duvarı dibinden çıkan bir aylandoz ağacı bu dekoru tamamlar.

Eskiden hem müezzinin yattığı, hem de Mahalle Yönetim Kurulu'nun topladığı müezzin kulübesi; şimdi hem müezzinin yattığı, hem Mahalle Yönetim Kurulu'nun toplandığı, hem de mahalleliye vesika ekmeğinin dağıtıldığı bir yer olmuştur.

Fırınlarda serbest ekmek satışı yasak edilmişti. Günde adam başına 100 dirhem[1] ekmek veriliyordu.

Ekmekler, mahallelere arabalarla götürülür, muhtarlarla imamlar da bunun mahalleliye dağıtılması işine bakarlardı.

Her aileye, içinde o ailenin insan sayısını gösteren bir vesika verilmişti. Günlük ekmeğini almak için vesikayı göstermek; fakat birde, bir okkanın[2] tutarı olan dört kuruşu vermek gerekti. Herkesin elinde ancak bir vesika vardı.

Ekmek arabası, akşam namazından sonra gelirdi. İmam efendi önce namaz kıldırır, ondan sonra muhtarla birlikte arabayı karşılamak üzere ekmek dağıtılan kulübeye giderdi. Camide mihrap, ekmek kulübesi doğrultusundadır. Artık bütün namazlarda mahalleli mihraba değil, sanki ekmek kulübesine secde etmektedirler. Kimi zaman, arabanın geç kaldığı günlerde, halk yatsıya kadar bekler; sonra, imam efendiyle birlikte yatsı namazını da kılar, boş kulübeye doğru on üç defa yatar kalkar; sonra yine kulübenin önüne toplanır, gece yarısına kadar, sabaha kadar, yani araba gelene kadar beklerdi.

O akşam araba, vaktinde gelmişti. O geleceği zaman, Otlukçu Yokuşu camisinin Pehlivanlar sokağına bakan arka kapısı ardına kadar açılır ve araba, iki polisin koruması altında, ağır ağır ilerler, döner, açık kapının ta ağzına arkasını dayar, dururdu. Halk, müezzin kulübesinin önüne daha bir saat önceden toplanmıştı. Şimdi, ekme-

1 31 desigram ağırlığında eski bir ağırlık ölçüsü, okkanın dört yüzde biridir.
2 1283 gr/400 dirheme denk eski bir ağırlık ölçüsü.

ğin arabadan boşaltılmasını seyrediyordular. Ekmeğin başından geçen her şey onları ilgilendiriyordu. Eğer bıraksalar buğdayın nasıl öğütüldüğünü, nasıl yoğrulduğunu, nasıl pişirildiğini hep bir bir görmek isterdiler.

Hamur yoğurmak herhalde keyifli bir işti. Ellerini teknenin içine daldırarak ekmeğe öyle her gün yüz dirhem yüz dirhem dokunmak değil, avuç avuç dokunmak; un çuvallarıyla alt alta, üst üste olmak... Fırıncılık iyi bir meslek olsa gerekti.

Mahalleli, ekmeğin arabadan boşaltılmasını en basit hareketlere kadar dikkatle izliyordu. İşte; başında âbânî[1] sarık, sırtında sof bir ceket, elinde doksan dokuzluk bir tespih taşıyan bir ihtiyar; onun yanında, daireden döner dönmez ilk iş olarak kravatını ve gömleğinin yakasını kirlenmesin diye hemen çıkaran –çünkü sabun pahalıydı– bir kalem efendisi: daha sonra, sırayla, yan yana ya da arka arkaya, bir ihtiyar kadın; on iki yaşında bir okullu çocuk; ayağı çorapsız, takunyalı bir kel ahretlik; zamanın modasına göre, eteği bir adımın açılışından daha dar, pelerini dirseklerden üç parmak yukarda, göğsü iki memenin ortasına kadar açık indikten sonra iğnelenen ipek çarşaflı, yüksek ökçeli bir genç kız; bir köşede, durmadan bağıran altı aylık çocuğunun ağzını boş memesiyle tıkayan bir anne; ve böyle daha bir altmış, yüz kişi... Fakat bakmasını bilen bir insan, deminden beri anlatılan bu türlü türlü giyim kuşamların üstünde birbirine tıpkısı tıpkısına benzeyen iki şey görür: Parlayan gözler ve kanatları açılıp kapanan burun delikleri...

Arabadan müezzin kulübesine doğru elden ele atılarak ikişer ikişer giden ekmekler işte bu kanatları titreyen burun delikleri önünden geçiyordu:

– On sekiz, yirmi, yirmi iki, yirmi dört, yirmi altı, yirmi sekiz, otuz...

Arabanın iki yanında iki polis, dikkatle ve saygıyla, ekmeğin bu sayılışını gözlüyordu. Dimdik ve sessizlik içindeydiler. Ekmeğin bir

1 Âbânî: Sarımtırak beyaz üstüne turuncu ipek işlemeli bir bez. Kundak ve bohçada da kullanılırdı. Sarık olarak kullananlar esnaf ve tüccardı.

nimet olduğunu, ona saygı göstermek gerektiğini anlamış gibiydiler. Dünyanın hiçbir devrinde ekmeğe bu kadar saygı gösterilmemiştir.

Her günün tayını, gününde ve saatinde alınmalıydı. Gününü ya da saatini geçirenlere ekmek kalmazdı. Onların payı ne olurdu? Ne muhtar ne de imam, artık herkese hesap vermek zorunda değildiler.

İşte onun içindir ki, sayma işi biter bitmez herkes yüzünü müezzin kulübesinin tek penceresine çevirdi. Bir an önce davranmak gerekti. Ne olur ne olmazdı. Bir saat sonra başımıza ne geleceğini kim bilirdi? Bu devirde kimseden kimseye fayda yoktu. Başların üzerinden pencereye doğru kuruşlar, çeyrekler, portakal rengi vesikalar hep birden uzanmıştı. Müezzin kulübesinin önünde sanki çiçek açmış bir insan ormanı vardı.

Sayı işi bitince herkes yüzünü pencereye dönmüştü. Yalnız bir kişi, kırk beş yaşlarında bir adam –parası mı, yoksa vesikası mı yoktu? bilinmez niçin– o yana bakmadı bile. O, dosdoğru gitti ve bir atılışta arabanın içine yüzükoyun uzandı. Az önce boşaltılan ekmeğin kapalı arabadan henüz uçamayan kokusu burnuna doldu. Ölecek gibiydi. Güzelliğin bu kadar aşırısına dayanılamazdı. Arabanın tahta döşemesi katranlı gibi kara ve pırıl pırıldı. Gözlerini kapadı, ekmek kırıntısı ve un döküntülerinin en çok toplandığı bir köşeğe ağzını dayadı. Diline dünyanın en büyük tatlarından biri değdi. Nefes aldıkça burnuna unlar kaçıyordu. Çocukluğunda boğula boğula yediği leblebi unlarını hatırladı. Başı, yepyeni duyumlar, tatlar ve anılar içine gömülmüştü. Yalamaya doyamadığı tahtalardan mikrop alabilir, ya da diline kıymık batabilirdi. Bütün bunlar önemsiz şeylerdi...

Polisler ilkağızda ne yapmak gerektiğini kestiremediler. Onlar ancak dolu arabayı korumakla görevliydiler. Oysa bu adam boş arabaya atılıyordu. Gene de alışmış oldukları görevi yapmakta gecikmediler. Parlak düğmelerine adamın kirli pabuçlarının aksi vurmayacak biçimde, dışarı sarkan bacakları şöyle yan taraftan tuttular ve çektiler. Bundan hiç de zorluğa rastlamadılar. Bir defa adam çok hafifti; sonra, arabanın on yıldan beri kullanılan döşeme tahtaları bir dans salonunun parkeleri kadar cilalı ve kayıcıydı.

Adamın belki hakkı vardı, fakat polislerin de hakkı vardı. Bu hal devletin şânına, insanlığın onuruna, güzelliğe ve göreneğe uygun değildi. Bunu bir yabancı, sözgelimi "müttefik" sıfatıyla İstanbul'a giren bir Alman askeri görürse sonra ne derdi?

İki polis, ellerindeki yükü ne yapacaklarını şaşırdılar. Bacaklarından tutarak dışarı çektikleri adam ellerinde kalmıştı. Zavallı, boş bir çuval gibi hafif ve gevşekti. Bayılmış bir adamı her zaman boş çuvala benzetirler; fakat bu, içi boş bir un çuvalına benziyordu. "Devlet-i Seniyye"nin[1] iki üniforması arasında, yere, toprağa yığılıverecekti. İki polis, bayılan adamı kapının dibine oturttular. Başka ne yapabilirlerdi? Polis, polisti; doktor değildi!..

Günlük tayınını pencereden koparabilen insanı mutlu sayabiliriz. Bunlar, eve gitmeden önce, artık herhangi bir olayı seyretmek için beş dakika durabilirler.

Bayılan adamın çevresinde oldukça geniş bir insan halkası toplanmıştı. Herkes, ekmeğini bağrına basmış ve sadece dikkat kesilmişti.

Adamın burnu, ağzının dört bir yanı, yanaklarının ağıza yakın olan çıkıntı yerleri una bulanmıştı. Savaştan önce, İstanbul'a gelen cambazhanelerdeki palyaçolar yüzlerini işte böyle boyarlardı. Sakalı uzamıştı. Gözlerinin altı ve elmacık kemikleri yeşile çalıyordu. Ceketi oldukça yeniydi, fakat kravatı yoktu; pantolonu ütülüydü, fakat paçaları aşınmıştı.

Duvarın dibinde oturmakla yatmak arasında acayip bir duruşu vardı. Başının içinde ağır bir şey, büyük bir düşünce varmış gibi, kafası omzuna düşmüştü.

Buna gülmek mi, yoksa acımak gerektiğini kestiremeyenler acımayı daha uygun buldular. Zaten, doğrusunu söylemek gerekirse, bu, gülünç olmaktan çok acıklı bir görünüştü. Hele palyaço görmemiş olanlar için sahiden acıklı idi. "Şuna ekmek verelim" denmedikçe acımamak kimsenin elinden gelmezdi.

İhtiyar bir kadın: "Amanın, ben böyle şeyler görmeye dayana-

1 Devlet-i Seniyye: Yüksek devlet. Osmanlı İmparatorluğu zamanında devlet için kullanılan bir sıfat.

mam!" diyerek yürümeye başladı. Ve insanlar, hele çokça acıyan insanlar, onun arkasına takıldı.

Bayılan adamın çevresindeki halka gittikçe gevşemeye başlamıştı.

İmam efendi, bir ara, "Şuna biraz ekmek versem nasıl olur?" diye düşünmek istedi; fakat karısı ve çocukları gözünün önüne geldi, vazgeçti. Böyle olaylar karşısında halkı yardıma yöneltmek için yarınki "Sadaka, Fitre ve Zekât"la[1] ilgili va'zını hazırlamak üzere evine doğru yürümeye başladı.

1 Sadaka : Dilenciye verilen para.
Fitre : Müslümanlara dinlerinin Ramazanın son günlerinde yoksullara vermelerini emreden, miktarı kişinin parasal gücüne bağlı bir sadaka.
Zekât : Müslümanlıkta zenginlerin her yıl mallarının dörtte birini yoksullara dağıtma zorunluğu kuralında yer alan dağıtılacak bölüm.

IX

HIRSIZ

Hırsız bu sözleri söyledikten sonra, ellerini havaya kaldırdı:
"Al Tanrı, bunlar senin olsun!" diye alay etti.

DANTE, Divina Commedia, Cehennem, canto XXV

Mahalle çocukları, cami kapısının geniş mermer basamağı üzerinde aşık[1] oynuyorlardı.

Bu basit çocuk kumarı için herkes evinden getirebildiği şeyi ortaya koymuştu. Mısırlar, nohutlar, fasulyeler, arpalar, kuru üzümler...

İaşe müdürünün oğlu bir tek kahve şekeri; ötekiler de kendi evlerinin gelirine uygun bir şeyler getirmişlerdi: Dârüleytâm[2] idare memurunun oğlu üzüm, ambar memurunun oğlu nohut, muhtarın oğlu mısır, arabacı Durmuş Ağanın oğlu arpa, çamaşırcı Hatice Kadın'ın oğlu darı, v.b...

Getirilen malın değerine göre, çocuklar arasında kendiliğinden küçük bir borsa kurulmuştu. Bu çocuk borsası İmparatorluğun Genel Savaş yıllarındaki zahire kıymetlerini gösteren elbette küçük, fakat doğru bir ölçüydü.

"Borsa" sözcüğünü bile bilmeyen bu çocukların kurduğu borsada değerler kısaca şöyle sıralanmıştı:

1 şeker = 15 üzüm

1 şeker = 20 mısır

1 şeker = 25 nohut ya da fasulye

1 şeker = 30 arpa

---

1 Aşık oyunu: Hayvanların aşık kemiğiyle oynanan bir tür oyun.
2 Dârüleytâm: yetim çocuklar okulu.

1 şeker = 50 darı...

Sırası gelen her çocuk, aşığı ilk defa atardı. "Cuk"[1] oturtana öteki bütün çocuklar getirdikleri maldan 1 şeker değerinde vermek zorundaydılar.

Şeker en kıymetli maldı. O kime giderse, hep en sona saklanır, eldeki bütün sermaye bitmedikçe verilmek istenmezdi. Muhtarın oğlu, o gün, kazandığı her şeyi, bütün nohutları, mısırları, arpaları vermiş; elinde bir tek şeker kalmıştı. Aşığın her atılışını dikkatle ve daha çok heyecanla gözlüyordu. Sıra kendisine gelinceye kadar hiç kimsenin cuk oturtmaması için, babasından öğrendiği Arapça duaları gizli gizli okuyor ve aşığa doğru üflüyordu. Fakat ne yapalım ki, böyle ufak-tefek kazançlarda şans yoksullardan yana oluyordu; zenginlerin şansı ancak büyük işlerde kendini gösterirdi.

Oyun, ekmek dağılma zamanına kadar sürdü. Mahalleli, müezzin kulübesinin önüne toplanmaya başladıktan sonra, kimsenin eli başka işe varmaz olurdu. Çamaşırcı Hatice Kadın'ın oğlu o gün yüz darı kaybetmiş, fakat bir şeker, yirmi beş nohut, altmış arpa kazanmıştı.

Çamaşırcı Hatice Kadın, oğlunun kazandığı bu bir avuç nohutla arpayı o akşam ateşte kavurdu, ne zamandan beri bir köşeye atılan kahve değirmeninde özene bezene çekti ve yemekten sonra, dokunmaya kıyamadığı tek şekeri cezvede eritti, köpüklü, kokulu, taze bir kahve pişirdi ve bu yeni çeşit kahve ona rahmetli kocasının zamanında içtiği Brezilya kahvelerinin tadını hatırlattı...

Mahallede herkes, kendi midesinin çamaşırcı Hatice Kadın'ın midesinden daha nazik olduğunu sanırdı. Kendi midelerini yaratmak için, Allah'ın özel bir tezgâh kullandığını tahmin edenler, Hatice Kadın için: "Ne yapalım? Allah onu öyle yaratmış!" derlerdi. Genel Savaş'ın bir tek yararı oldu: bütün midelerin aynı tezgâhtan çıktığını kanıtladı. Birkaç ay içinde herkes öğrendi ki, her ayak müezzin kulübesinin önünde saatlerce bekleyebilir, her el portakal rengi ekmek vesikasını tutabilir ve incinmez. Yağsız, etsiz ve nişastasız yaşayama-

1 Cuk: Aşık kemiğinin çukur olan yeri. Aşık oyununda kemik yere atılınca bu cuk taraf üste gelirse kemiği atan oyunu kazanır.

yacağını sanan mideler, meğer sade suya sebzeyle de yaşayabiliyormuş. Muhtarlar, imamlar, ambar ve idare memurlarından, bir de bol parası olanlardan başka, hiç kimsenin evine bundan böyle et, yağ ve bütün nişastalı maddeler –kuru fasulye, nohut, bakla, pirinç, makarna, bulgur, un, v.b...– girmez olmuştu. Herkesin evine giren yiyecekler sadece şunlardı:

Yazın: çalıfasulyesi, patlıcan, kabak, ebegümeci, ıspanak, v.b...

Kışın: lahana, pırasa, kereviz v.b...

Bütün bu sebzeler sade suda haşlanır ve yenirdi. Yağ yerine, çeşmelerinden bol bol su akıyordu. Vaktiyle güzel yemek pişirenler şimdi yeni bir yöntem bulmaya çalışıyordular: yağsız ve etsiz yemekleri yağlı ve etli gibi göstermek.

Cami kandillerinde zeytinyağı yakılırdı. İnsanlar aç kalabilir, fakat Allah'ın evi ışıksız kalamazdı. Eski zamanla bu devir arasında yalnız şu fark vardı: her caminin aylık yağı müezzinlere teslim edilirken kandil başına ne kadar yağ gideceği ucu ucuna hesap edilir ve ancak o kadar verilirdi.

Otlukçu Yokuşu camisinde elli kandil vardı. Müezzin, haftada bir doldurulan bu kandillere her defasında beşer gram eksik koysa, haftada iki yüz elli gram, yani ayda bir kilo yağ kazanmış olurdu. Bunun yarısı imam efendiye verildikçe hiç kimsenin haber alması olanağı yoktu; çünkü, her kandile beş gram yağ eksik konmakla Allah'ın evi karanlıkta kalmış olmazdı. Yalnız şu var ki, camilerde öyle eskisi gibi gece yarılarına kadar tekbirler, salavatlar getirilmez; imam efendi namazlarda uzun sureler yerine en kısa sureleri okur, böylelikle akşam ve yatsı namazları daha erken biterdi. Bu yeni yöntemin halk için de yararı vardı: böylelikle; insanlar, kendilerini aç bırakan Allah'tan biraz da öç almış gibi olurdular.

Allah yalnız müezzinlerle imamlara akıl verip başkalarını akılsız yaratmış değildi. Mideler gibi kafalar da birbirine benziyordu:

Mahalleli, bir gece, yatsı namazını kılmak için camide toplandığı zaman, içerisini karanlık buldu. Kim bilir kim kandillerdeki bütün yağları boşaltmıştı. Mahallede herkes bunu Allah'a karşı işlenen bir

suç olduğu kadar kandillerine karşı da bir hakaret gibi aldı. Daha akşam namazında yanmakta olan kandillerin yatsı namazına kadar kaşla göz arasında boşaltılması olur açıkgözlülük değildi. Bütün bir mahalleyi aptal yerine koyan bu hırsız kimdi acaba? Doğrusu herkes kızmıştı. Fakat bütün bu kızanların içinde, biraz da, "Niçin bunu ben daha önce düşünmedim?" gibi bir hal vardı.

Bu hırsızlığın ne zaman ve nasıl yapılabileceği düşünüldü. Akşam namazından sonra herkes ekmek derdiyle müezzin kulübesinin önüne toplanmış, cami büsbütün boş kalmıştı. Bu iş yapılsa yapılsa ancak o zaman yapılabilirdi. Akla en yakın gelen olasılık buydu...

Halk, bundan böyle, her namazdan sonra camiyi müezzinin kilitlemesine karar verdi ve dağıldı. Müezzinle imam halkın bu coşkunluğuna yürekten katıldı. Herkes açıkça görüyordu ki, bu işte ne müezzinin, ne de imamın hiçbir suçu yoktu. Ortada sadece bir dikkatsizlik, daha doğrusu bir güven vardı. Bütün kabahat, bu güveni kötüye kullanan adamdaydı.

Müezzinle imamın parça parça aldıklarını o bilinmeyen adam bir defada aldığı için suçlu sayılmıştı.

O gece cami karanlık kaldı ve Allah, insanların halini görmekten kurtuldu.

X

SÜLEYMAN'IN DEDESİ

İBRAHİM

Bir kral, sarayına bir çobanı getirmiş.
Yaşadığımız günlerde değil,
Eski güzel zamanlarda olmuş bir şey bu.
Kralın gözüne girmiş bu çoban.
Bu çobanın bütün gördüğü ömründe
Bir keşiş, koyunlar, köpekler,
Bir de kurtlarmış, hepsi o kadar.
Tek dostu keşiş bir koşu gelmiş yanına:
"Aman, demiş, gerçek mi, düş mü
Bu gördüklerim benim?
Sen kralın yanıbaşında,
Sen büyükler arasında ha?
Aman krallardan sakın!
Kaypaktır sevgileri bunların..."

LA FONTAINE, Çoban ve Kral

Süleyman'la Ayşe'nin geldiği günden beri evde İbrahim'in rahatı kaçmıştır. İki kişilik bir sofranın böyle birdenbire dört kişiye çıkması düşünülecek bir sorundu. Savaş herkesin sofrasından hiç olmazsa bir kişi eksiltirken onun sofrasına iki kişi birden getirmişti. Bu da onun şansıydı. Yapacak hiçbir şey yoktu. Açılan ağızları doyurmak gerekti. Sayın misafirler eğer iyice doymazlarsa, bu onun kabahati değildi. Az da olsa, bir şeyler yemek herhalde hiçbir şey yememekten daha iyiydi.

İki haftadan beri içinde yeni bir hayat başlayan evine hüzünle baktı. Oda kapıları, mutfak, kiler ve odunluk kapıları gözlerine hep yemek isteyen ağızlar gibi göründü. Daha çok bakamadı. Dünyada hiç kimse, başına gelen felaketleri bundan daha uzun seyredemezdi. Sokak kapısını hızla çekti ve yürüdü, gitti.

İbrahim'in evi, köşebaşında, Celâl Paşa konağının yüksek duvarları karşısındaydı. İbrahim'in gözüne epey büyük görünen bu ev, Celâl Paşa konağının bir sur gibi uzayıp giden bahçe duvarları karşısında gülünç olmakta ve sanki bu duvarların gölgesi altında yaşamaktadır. Zaten bu evi ona Celâl Paşanın babası –tabii o da paşa idi– İşkodralı Mustafa Paşa vermişti. İbrahim'in hayatıyla bu Arnavut paşaların hayatları arasında gizli bir bağ vardır.

İbrahim'in çocukluğunu bilen pek yoktur. Yalnız, onun İşkodralı Mustafa Paşa konağına bahçıvan yamağı olarak ilk alındığı günü hatırlayanlar, bu çocukluğun büyük bir sefalet içinde geçtiğini anlamışlardı. Bugün altmış iki yaşında bir ihtiyar olan İbrahim, o zamanlar, yani 1863'te, on bir yaşında idi. Üstünde, elbise adı verilemeyecek birtakım bezler, yırtık paçavralar vardı. Ayakları çıplaktı. En sivri taşların üstüne bile, ayağında kalın tabanlı bir kundura varmış gibi, güvenerek basıyordu. Onu ilk geldiği gün gören paşa, "Neden bizim kunduralarımız eskiyor da bu çocuğun tabanları eskimiyor? Acaba ayakkabılar insan derisinden yapılsa daha mı çok dayanır?" diye düşünmüştü. Saçları çok kötü kesilmişti; koyun kırpma makasıyla kırpılmışa benziyordu; ilkağızda, insan, onun bir süre çobanlık ettiğini kestirebilirdi. Eli yüzü kir içindeydi. Bütün bu paçavralar ve kirler arasında yeni, temiz ve pırıl pırıl olan yanı, sadece gözleriydi.

İbrahim, büyük bahçe kapısından içeriye girdiği zaman şaşkına dönmüştü. Kapı, hayatının önemli bir sayfası gibi, üstüne ağır ağır kapanmış, İbrahim işte şu yüksek duvarların iç tarafında kalmıştı. Yaşı küçüktü ama, hemen bir anda sezmişti ki, artık buradan çıkma yoktur. İki yüz metre ilerde üç katlı, üç kapılı ve yüzlerce pencereli büyük bir taş bina, "Şimdi seni yerim haaa!" diyen bir masal devi gibi heybetli duruyordu. Arkasındaki duvarla ta ilerdeki bu yüksek yapı arasında kalan geniş meydan, karalı beyazlı küçük çakıl taşlarıyla döşenmiş, süslenmişti. Toprağa bir çivi gibi çakılmış olan bu taşlarla birtakım daireler, üçköşeler, dörtköşeler yapılmıştı. Bu yeni hayatın İbrahim üzerindeki ilk izi şu üç nokta üzerinde toplanmıştı: Yüksek bir duvar, büyük bir yapı ve yeryüzüne karalı beyazlı taşlarla işlenmiş birtakım şekiller...

Şu anda, kafasının içi de, işte şu yeryüzündeki şekiller gibi karmakarışıktı. Birtakım düşünceler, cevapsız sorular, kaygılar...

Onu, dev yapılı bir Arnavut'a teslim ettiler. Dev adam, kolunu İbrahim'in omuzlarına doladı ve kaçırır gibi, onu bahçelere doğru götürdü. Bu, konağın bahçıvanbaşısıydı.

İbrahim'in bundan sonraki hayatı tam bir bahçıvan hayatıdır. Ağaçlar, sebzeler, sular, çiçekler ve topraklarla alt alta, üst üste olmak... Eğer bir duvar arkasında çalışmak, zoru bulunmasa, bu hiç de fena bir hayat değil... Bu hayat, böylece, tam on iki yıl sürecektir.

Konağın bahçesi Otlukçu Yokuşu'nun yumuşamaya başladığı noktadan ta Kadıçeşmesi'ne kadar uzamaktadır. Bir o kadar da eni olan bu büyük bahçe, bir sur gibi yüksek duvarlarla çevrilmiştir. Yalnız bu duvarları yapmak için kim bilir kaç işçi çalışmış ve kaç bin altın lira harcanmıştır.

Çobanlığı zamanından kalma bir alışkanlıkla doğayı ve kırları seven İbrahim, bu geniş toprak parçasının niçin böyle duvarlarla çerçevelendiğini ve bir tek insanın bu ağaçları, hendekleri, tepeleri, gölleri ne yapmak için yalnız kendisine ayırdığını bir türlü anlamıyordu. Havuzlar her gün dolup boşalır, meyveler toplanır, asmalar budanır, sebzeler ekilir... Bütün bunlar ne içindi? Bu koskoca bahçede Paşa üç ayda bir ya gezer ya gezmez, bütün bu sebzeler içinden yılda bir tek marul belki yer, belki yemezdi. Üç ayda bir gezmek için bu kadar büyük bahçenin, yılda bir marul yemek için bu kadar çok sebzenin gereği neydi? Bir salkım üzüm için koskocaman bir bağ yetiştirmek... İbrahim'in mantığı ile İşkodralı Mustafa Paşanın mantığı arasında ne derin bir ayrılık vardı.

***

İbrahim bu konağa gireli on iki yıl olmuş, bu süre içinde Paşanın yüzünü ya on kere görmüş, ya görmemişti. İşkodralı Mustafa Paşa, şimdi, kırk beş yaşında kadardı. Lacivert çuha üniformalı, geniş omuzlu, pos bıyıklı, dev gibi uzun boylu ve çocuk gözü gibi duru mavi gözlü bir adamdı. Onun bu iri yarılığı Abdülaziz'in[1] pek hoşuna git-

1 Abdülaziz (1830-1846): Osmanlı Padişahı.

miş olacak ki, sultanlardan biri ile evlendirilmiş, damat ve paşa olmuştu.

Evlendikten sonra sarayda yatmaya başlamıştı. Konağa ancak haftada, kimi zaman da on beş günde bir gelebilirdi. Konakta Paşanın ihtiyar annesi yalnız başına oturmaktaydı.

Paşa bugün kırk beş yaşına gelmiş, fakat sultandan hâlâ bir çocuğu olmamıştı. Oysa evleneli on üç yıl olmuştu. İşte bu yüzdendir ki, Paşanın annesi oğluna çok güzel bir Çerkes odalık[1] bulmuştu, Paşa izinli geldiği günlerde onları bir odada baş başa bırakmaya başlamıştı. Fakat bu, sanıldığı kadar kolay bir iş değildi. Her an yakalanmak tehlikesi vardı. Hiç umulmayan bir saatte, kapıya iki saray arabası dayanır, içinden çıkan haremağaları, konağı baştan aşağıya kadar ararlardı. Konakta birkaç ihtiyar halayıktan[2] başka kadın bulunmayacaktı. Genç ve hele güzel bir kadın bulunması suçtu.

"Büyük Hanımefendi", oğluna bir odalık almak istediği zaman bütün bu tehlikeleri düşünmüş, ona göre hazırlık yapmıştı. Mutfaktaki su küplerinin yanına, yere, adam boyunda büyük bir küp daha gömdürmüştü. Saray arabaları bahçe kapısından görününce, konağa kadar olan iki yüz metrelik geniş meydanı geçip de haremağaları[3] arabadan ininceye kadar, odalık mutfağa koşar, küpün içine atlar, küp kapağı üstüne kapatılırdı.

Büyük Hanımefendi şu günlerde oğlunun güzel odalığını daha çok seviyordu, çünkü Paşayla yatışının ikinci ayında gebe kalmıştı. İnce ve uzun karnın içinde ona herhalde güzel bir torun hazırlıyordu.

İbrahim bir gün Fatih'e kadar çıkmıştı. Ne kadar geniş olursa olsun, dört duvar arasında yaşamak onu sıkıyordu. Ara sıra böyle Fatih'e kadar çıkar, camiyle medrese arasındaki geniş yolda, kestane ağaçları altında dolaşır, kimi zaman da kahvede oturup bir kahve içerdi. Artık yirmi üç yaşında bir delikanlıydı. O gün de işte bu maksatla Fatih'te bulunuyordu. Sırtını bir atkestanesine dayamıştı. Kendi

1 Odalık: Cinsel hizmetler/amaçlar için alınmış kadın köle.
2 Halayık: Hizmette kullanılan kadın köle.
3 Haremağaları: Eskiden saray ve konaklarda harem dairesinde uşak olarak kullanılan erkekliği giderilmiş köleler.

yaşında birisiyle, gölgede gevezelik ediyordu. Deminden beri gülüp konuşurken birdenbire durdu. Ta uzakta iki saray arabası görünmüştü. Bunlar nereye gidiyordu? Herhalde yine konağa baskın yapacaktılar.

Arabaları görmesiyle bütün bunları düşünmesi birkaç saniye içinde olmuştu. Yarıda bıraktığı cümlenin sonunu getirmedi. Baktı ve koşmaya başladı. Sırtını dayadığı kestane ağacından birdenbire kopmuş gibiydi. Arkadaşı arkasından bakakaldı ve İbrahim'in yarıda bıraktığı cümleyi kendi isteğine göre tamamladı:

"Eğer param olsaydı..."

"Eğer param olsaydı... güzel bir kızla evlenirdim."

İbrahim, Otlukçu Yokuşu'ndan aşağıya doğru kızakla kayar gibi inmişti. Yokuşun üst başından alt ucuna bir nefeste değilse bile herhalde birkaç nefeste inmiş, bahçe kapısıyla konak arasındaki mesafeyi uçmuş, harem[1] dairesinde ilk rastladığı insana Fatih'te gördüklerini ancak söyleyebilmiş ve oraya, harem dairesinin mermer döşemeleri üzerine düşmüş, bayılmıştı.

Eğer duvarlar saydam olsaydı, dışardan bakan bir adam içerde insanların nasıl soluk soluğa koşuştuğunu, benizlerin nasıl ölü gibi sarardığını, odalığın nasıl can havliyle[2] küpün içine atladığını, Paşanın nasıl bir kaşık sinir ilacı içtiğini ve koskoca konağın içinde korkunun nasıl sessizlik gibi dolaştığını görürdü.

İbrahim'i iki uşak hemen kaldırmış, on dakika sonra da arabalar bahçe kapısından girmişti. Az önce İbrahim'in koşuşunu seyreden kapıcı, şimdi, geniş bahçeyi nallarından kıvılcım saçarak aşan talimli saray atlarına alay eder gibi bakıyordu.

Eğer İbrahim haber vermeseydi, Paşa en sevdalı ânında çok kötü durumda yakalanacaktı.

***

O günden sonra konakta herkes İbrahim'in ne olacağını düşün-

1 Harem: Eski konaklarda kadınlar bölümü. Erkeklere ayrılan bölümün adı selamlıktır.
2 Can havliyle: Can korkusuyla.

meye başladı. Bir gün Paşa onu çağırttı. "Dile benden ne dilersin?" dedi. İbrahim şimdiye kadar ne kimseden bir şey istemiş, ne de kimseye bir şey vermiş olduğu için, istemesini bilmedi; belki de, çocukluğundaki açlığın bilinçaltındaki izlerinin etkisiyle, kendisine kilerciliğin verilmesini diledi.

Paşa ona kilerin anahtarlarını hemen teslim ettirdi; bir de konağın karşısında, iki odalı ahşap bir ev aldı.

İbrahim, ünlü bir adam olsaydı da, anket açan bir gazete yazarı ona: "Hayatınızda en mutlu anınız hangisidir?" diye sorsaydı, İbrahim hiç düşünmeden şu karşılığı verirdi: "İşkodralı Mustafa Paşanın kilerine ilk girdiğim gün."

Hayatında kendi malı olarak hiçbir zaman eline bir çanak un, beş on şeker, biraz peynir, biraz yağ ve bulgurdan başka bir şey geçmemiş olan İbrahim için o gün, gerçekten çok heyecanlı bir gün olmuştu.

Kiler kapısını açtığı zaman yüzüne serin bir hava vurdu. Fasulye, un, kuru soğan, petrol ve çuval kokularının birbirine karışmasından meydana gelen ezgin bir koku genzini doldurdu. "Bu kadar yiyecek, yemekle biter mi?" diye düşündü. Koskoca kiler, erzak çuvalları, yağ ve gaz tenekeleri, soğan ve meyve hevenkleriyle ağzına kadar doluydu. Burada her şey gramla, kiloyla değil; çuvalla, tenekeyle ölçülüyordu. İbrahim dünyada bundan daha büyük mutluluk tasarlayamazdı; hayatında ölçüler değişmişti.

Kilerin dibine doğru yürüdü. Henüz ne yapacağını bilmiyordu. Sımsıkı doldurulmuş bir pirinç çuvalına oturdu. Pek katı geldiği için rahat edemedi. Gözüne yarıya kadar boşaltılmış bir kurufasulye çuvalı ilişti. Onun üzerine oturdu. Bu, yumuşaktı. Hoşuna gitti. Kıçının altında fasulyelerin kımıldayışını zevkle hissetti. En küçük bir fasulyenin bile yer değiştirmesi, ona, yeni bir duyumun zevkini tattırıyordu. Orada bir yarım saat kadar durdu. Bilinci, karanlığa alışmaya başlayan gözler gibi, yavaş yavaş uyanıyordu. Dörtbir yanına dikkatle bakmaya başlamıştı. İşte bir gerçek: kilerin en gizli köşelerine kadar sinmiş bulunan, havanın içinde ikinci bir hava gibi yüzen ve şimdi onun burnunu dolduran bu koku bir kiler kokusuydu; bütün bu çuvalları, tenekeleri, hevenkleri o yönetecekti.

Biraz bilincinin uyanmasından, biraz da genzine bir ilaç gibi yayılan, boğazını yakmaya başlayan o kokudan sarhoş olmuştu. Göğsünün içinde hava boşluğu gibi bir şey, bir hafiflik duyuyordu. Bu, belki de mutluluğun kendisiydi. Göğsünü dolduran boşluğun daha da genişlemesinden, bütün vücudunu kaplamasından korktu. Mutluluğun o kadarına dayanılamazdı. Kalktı. Kapıya doğru yürümeye başladı. Kulakları çınlıyor, boğazı kaşınıyordu.

İbrahim, o günden sonra, bütün boş zamanlarını burada geçirmeye başladı. Yarım bir fasulye çuvalının üstüne oturur, altında fasulyeler oynasın diye kıçını sağa sola oynatır, sevgili çuvallarını saatlerce seyreder, kilerden erzak çıkmak gerektiği zaman kendi cebinden veriyormuş gibi üzülür, yönetimi altındaki yiyeceklerin azalmasına gönlü bir türlü razı olmazdı. Hayatında on bir yaşına kadar hiçbir zaman karnının iyice doyduğunu hatırlamayan İbrahim, yiyeceğe karşı olan hırsını, kilerde bu dolu çuvallara bakmakla söndürürdü.

***

Aradan böyle haftalar ve aylar geçti. Günün birinde Çerkes odalık bir oğlan çocuk doğurdu. Adını "Celâl" koydular. Büyük Hanımefendi'nin sevincine son yoktu. Nikâh yapması için oğlunu zorluyordu. Bir gece mahalle imamı çağırtıldı, konakta kendilerine en çok güvenilen adamlardan bahçıvanbaşıyla İbrahim tanık oldu ve odalıkla Paşaya gizlice bir nikâh kıyıldı.

Eğer Abdülaziz haber alsaydı, ne İşkodralı Mustafa Paşa, ne odalık, ne imam, ne de tanıkların gözleri 1876 yılını tam olarak göremezdi. Neyse ki, o yıl Aziz tahtan indirildi; bir yıl sonra da sultan hanım öldü. Damatlıktan kurtulan Paşa da, çocuğunun anasıyla ikinci kez ve resmen evlendi. O günden sonra, konakta, odalığın adı "Küçük Hanımefendi" oldu. Fakat ne yazık ki, Paşanın annesi, dört gözle beklediği torununu doya doya sevemeden gözlerini bu zengin dünyaya kapadı (O, dünyanın her yerini kendi çevresi gibi zengin sanırdı). Şimdi, konak büsbütün Küçük Hanımefendi'nin emri altına girmiş bulunuyordu. Bütün işler bir saat gibi düzenli işliyordu. Herkesin ve her şeyin ne olduğu belliydi: Paşa, damat değildi; odalık, hanımefendi

olmuştu; mutfaktaki küplerin hepsine artık yalnız su dolduruluyordu. Herkes hayatından memnundu. Hele İbrahim ömrünün en mutlu yıllarını yaşıyordu. Ne yazık ki, dünyada güzel olan her şey çabuk geçer; İbrahim'in bu mutlu hayatı da ancak dört yıl sürdü.

Artık yirmi yedi yaşında koca bir adam olmuştu. O güne kadar eli daha hiçbir kadın eline değmemişti. Bütün ömrü, konağın kileri ile evinin yatak odası arasında geçiyordu. Yiyip içiyor, her gün biraz daha kuvvetleniyordu. Damarlarında bir gerilme, içinde bir eziklik duymuyor değildi; fakat ne yapmak gerektiğini de kestiremiyordu.

***

Sofranın hazırlanmasına bakan Zehra, aynı zamanda mutfakla kiler arasındaki bağlantıyı yürütürdü. On yıl önce buraya geldiği vakit altı yaşındaydı. Çok ufak yapılı bir kızdı. Esirci onu bir zembil[1] içinde getirmiş, malını Büyük Hanımefendi'ye burada, mutfakta göstermişti. Zembil yere konup da ağzı açılınca, kız, çevresindeki kalabalıktan ürkmüş, zembilden çıkmak istememiş, zorla çıkarılınca da ocağın yanına kaçmış, köşeye sinmişti. Altı yaşında olduğu halde, ancak üç yaşında gösteriyordu. Ufacık bir yüzü vardı. Gözlerinde garip bir parıltı yanıp sönüyordu. Saçları darmadağın ve kıvırcıktı. Atılmaya hazır bir kedi çevikliğiyle tortop olmuştu; öyle ki, üstüne doğru bir adım gidilse" Tısss!" diyeceği sanılabilir. Onun bu yabaniliği Hanımefendi'nin hoşuna gitti. Küçüklüğü ve pisliği yüzünden çok ucuz bir fiyata satın alındı. Esirci gene de memnundu. Akşam üstü, işportasında son kalan döküntü malı da ucuz pahalı vermiş bir satıcı keyfiyle boş zembilini omuzladı, gitti.

Kızcağız yıkanıp temizlendikten sonra hiç de fena olmadı. Onu ilk zamanlarda Hanımefendi'ye su getirip götürmek gibi ufak tefek işlerde kullandılar. Birkaç yıl sonra sofracının yanına verildi, orada unutuldu gitti. Bugün aradan on yıl geçtiği halde hiç kimse onun büyüdüğünü, on altı yaşında bir genç kız olduğunu fark etmiyordu. Hiç kimse onunda büyüyebileceğini düşünmemişti. Zehra, altı yaşındayken olduğu gibi, şimdi on altı yaşındayken de konakta her tarafa sokulur, harem,

1 Zembil: Hasırdan yapılan pazar torbası.

selamlık, hizmetçi odası, uşak odası, mutfak kiler, her yere girip çıkardı. Mutfağa gereken günlük erzakın kilerden alınmasına o bakardı. Bir uşakla birlikte gelir, İbrahim'i bulur, alacağını alıp giderdi.

Onun bu ufak tefek yapısı içinde körpe bir genç kız bulunduğunu ilk defa İbrahim keşfetti. Bir gün, birlikte bir pirinç çuvalını açarlarken İbrahim'in burnuna temiz bir ten kokusu gelmiş; genç adam sözde bir türlü açamıyormuş gibi, çuvalın üstüne doğru biraz daha eğilmiş, yüzünü kızın göğsüne yaklaştırmış, onun yeni kadınlaşan vücudunu bol bol ve titreyerek koklamıştı. Ayağa kalktığı zaman yüzü kıpkırmızıydı. Uşağı bir bahane ile savdı. Zehra başka bir çuvalı açmaya uğraşıyordu. Kara elbisesi üstünde çıplak boynu bembeyaz görünüyordu. İbrahim arkadan doğru eğildi ve dudaklarını, omuzla boyunun birleştiği yumuşak bir kıvrıma yapıştırdı. Kız çuvalın üstüne yüzükoyun abandı ve öyle kaldı. Ne bir ses, ne bir hareket, ne evet, ne hayır... Ve ertesi gün, erzak çıkarmak için gelirken, uşağı getirmedi. O günden sonra Zehra kilere hep yalnız geldi, çıkan erzakı mutfağa kadar İbrahim taşıdı.

Pirinç, fasulye, nohut çuvalları pek yumuşak sayılmasa bile, onlara kuştüyü bir döşek kadar rahat geliyordu.

Birkaç ay sonra Zehra'ya başka bir görev verildi: Paşanın çocuğu ile oynamak. Daha doğrusu, çocuk Zehra ile oynayacaktı. Kızın saçını çekecek, elini ısıracak, vuracak, tırmalayacak, fakat Zehra ses çıkarmayacaktı. Oyuncaklar sadece oynanmak ve günün birinde kırılmak için yapılmışlardır; şikâyet etmek için değil... Yalnız şu var ki, Zehra canlıydı; ama ne de olsa bir oyuncaktı.

Kızın kilere gelmez olduğu günden beri İbrahim çevresinde bir boşluk duymaya başladı. Her nereye gitse, bu geniş boşluk onun peşini bırakmıyordu. Kilerin tavanı sanki daha yükselmiş, duvarlar yanlara doğru çekilmiş, içerdeki boş yerler çoğalmıştı. Bahçeye çıksa, gökyüzünü daha yükselmiş, ufukları daha genişlemiş sanır, bu hacim altında sanki ezilir; kendisini küçük, zayıf, yalnız ve zavallı görürdü. İşinden zevk alamaz olmuştu. Bunun bir çaresine bakmak gerekti. Zehra'ya rastladığı zaman, söylediği ilk söz şu oldu:

– Seninle buradan kaçalım.

Bir gün çocuk oyuncaksız kaldı, kiler memursuz.

Kapıdan çıktıkları vakit dünyanın ortasında kendilerini yapayalnız buldular. Konak duvarlarının çevresi dışında hiçbir tanıdıkları yoktu. İlk zamanlarda, İbrahim'in biriktirmiş olduğu birkaç kuruşu yediler. Fakat bu para bitince ne yapacaktılar?

İki ay sonra İbrahim tekrar konağın kapısında görüldü. Kapıcı onu biraz zayıflamış buldu. İbrahim, Küçük Hanımefendi'nin huzuruna çıktı; onunla kapı arasından konuştu. Hanımefendi, kapının arkasındaydı; sadece sesi duyuluyordu. Delikanlı ona: Zehra ile evlendiğini, paralarının bitmek üzere olduğunu, sonra ne yapacaklarını bilmediğini, yeniden konağa dönmek istediklerini, fakat Paşayı görmekten çekindiklerini anlattı. Kusurlarının affedilmesini, Paşanın gönlünün yapılmasını rica etti.

Küçük Hanımefendi eski kapı yoldaşını, ona neler borçlu bulunduğunu unutmamıştı. Fakat Paşa:

– Onları bir daha gözüm görmesin, dedi. Konağa filan alamam. O kerataya hiç yardım etmesem yeridir ya.. neyse... dışarda belki bir iş bulup yerleştirebilirim.

İbrahim, iki üç gün sonra, maliye şubelerinden birine tahsildar olmuştu. Yaptığı iş sadece, makbuzlara rakam yazmak ve imzasını atmaktı. Konakta kiler memuru olduktan sonra rakam yazmayı ve imza atmayı öğrenmişti.

İbrahim'in konakla olan ilişiği o günden sonra büsbütün kesilmiş oldu. Efendilerinin affedemediği tek suç, kullarının başkaldırması, kaçması, yani kulluktan kurtulmak istemesiydi.

***

İbrahim, dört yıl önce Paşanın hediye ettiği eve beş on parça eşya aldı, karısını buraya yerleştirdi, kendisi de yeni işine gidip gelmeye başladı.

Bu yeni iş hiç de eskisi gibi rahat değildi. Sabahtan akşama kadar kapı kapı dolaşıyor, kendi cebine girmeyen paralar topluyor, kendi

cebinden çıkmayan makbuzlar kesiyor ve akşam üstü, bütün cepleri sabahleyin evinden çıktığı zamanki kadar boş olarak eve dönüyordu.

İbrahim'in bundan sonraki hayatı tam bir memur hayatıdır. Bütün küçük memurlar gibi o da yokluğu yakın bir varlık içinde yaşamaya; hiçbir gereksemesini hiçbir ay tam olarak yerine getirememeye; iki kat elbisesi olmamaya; yalnız tek gömleği bulunduğu için, gömlek değiştirmek gerektikçe, sırtındaki yıkanıncaya kadar beklemeye; sofra başında çok oturmamaya; selam vereceği zaman, memur göreneğine göre yerlere kadar eğilmeye; sözün kısası, bütün öbür insanlara benzemeye mahkûm olmuştu.

Bu gidişle ilerde, şöyle bir köşeye konmuş on parası bulunmayacaktı. Sağlık var, hastalık vardı. Her ay birkaç kuruş ayırsa olmaz mıydı? Ama, aldığı para zaten az geliyordu; o zaman hiç yetmeyecekti. "Yetmezse yetmesin. Sefaletin bir derece üstü, ya da altı gene sefalettir," diye düşündü. Yokluğun bu kadarına dayanan, biraz daha çoğuna da dayanabilirdi.

Yaradılışta pek hasis olmadığı halde, bu hayat onu gitgide kötü bir pinti yapmıştı.

Karısı onun gibi düşünmüyordu. Düşünmüyordu ama, gene onun gibi yaşamak zorunda kalıyordu. Parası olan düdüğü çalardı; olmayan da düdüksüz otururdu. Sadece düdüksüz değil, aynı zamanda çorapsız, gömleksiz, terliksiz, kimi zaman da yemeksiz otururdu. Yalnız susuz oturmazdı, çünkü "sâye-i şâhânede"[1] sular çeşmelerde boldu, yani bedavaydı.

Zehra, evlendiği aman on altı yaşında ufacık bir kızdı; yirmi yaşında iken onu görenler yaşlı bir kadın sanırlardı. Buna rağmen, evlendikten sonra daha yirmi dört yıl yaşadı. Böylece, sefaletin insanı belki çabuk ihtiyarlattığını, sarstığını, fakat çabuk öldürmediğini kanıtladı.

***

Zehra'nın ölümünden sonra İbrahim bir yıl bekâr yaşadı.

Hayatında, karısından hiç memnun olmamıştı. Başına gelen

1 Sâye-i şâhâne: Padişahın sayesinde.

bütün felaket ve sıkıntıları ondan biliyordu. Eğer o olmasaydı, kendisi böyle konaktan ayrılmış bulunmayacak; ağzına kadar dolu bir kiler görmeye hasret kalmayacak, aylığı hiç aksamadan çıkacak, bayramlarda kandillerde ayrıca bahşiş alacaktı. Hele şimdi; Mustafa Paşa çoktan ölmüş, oğlu Celâl yirmi yedi yaşına gelmiş, yirmi beş yaşında iken de paşa olmuştu. Söylendiğine göre, genç olmasına rağmen, Abdülhamit'in en gözde paşalarındanmış. Bir dediği iki edilmezmiş. Yakında "damat" olacakmış. Mahallede bile babası çoktan unutulmuş, konağın adı da "Celâl Paşa konağı" diye anılmaya başlanmıştı. İbrahim eğer konakta kalsaydı, mahallede şimdi böyle süt dökmüş kedi gibi dolaşmayacak, sözü geçer bir adama bağlı olmanın vereceği gururla bacaklarını ayıra ayıra yürüyecekti. Son yıllarda birkaç kez Paşaya başvurmayı düşündü. Fakat kendisini nasıl tanıtacaktı? Sizin anneniz odalıktı da, konağa baskın yapılınca küpün içine saklanırdı da, bir gün ben Fatih'te saray arabalarını gördümdü de, v.b, v.b... diyemezdi ya! Eğer Küçük Hanımefendi olsaydı iş kolaydı. Onunla kapı aralığından iki sözcük konuşmak, her şeyi yoluna koyabilirdi.

İbrahim, çektiği sıkıntıların sebeplerini hep Zehra'ya yüklüyordu. Kadının yokluk ve sefaletten azap duyduğunu sezinledikçe: "Müstahaktır, çeksin!" diye düşünürdü.

Ne var ki, karısının ölümünden sonra durumu hiç de eskisinden daha iyi olmadı; tersine, çamaşırını yıkatmak, yemeğini pişirtmek, söküğünü diktirmek için ayrıca para vermek zorunda kaldı. Oysa Zehra bunları hep bedava yapıyordu. Karısının ölümüne işte o zaman acıdı; hatta bir kere çamaşırcı kadın bir mendili eksik gösterdiği vakit, az kalsın ağlayacaktı.

Böylece, aradan bir yıl geçti. Günün birinde, ölen karısının en yakın ahbapları, onu yeniden evlendirmek için bir kadın buldular, bir hafta içinde de nikâhladılar. Bu, dul bir kadındı. On iki yaşında Ayşe adında bir de kızı vardı.

İbrahim, bu kadını almakla nasıl yanlış bir iş yaptığını ancak iki ay sonra anladı. Ona bir elbise yaptırmak istedi. Zehra'nınkinden bir buçuk misli fazla kumaş gitti. Kadın uzun boylu ve geniş yapılıydı.

Meğer İbrahim ufak tefek kadınları severmiş. Onun ancak şimdi farkına vardı. Ayakkabıları, Zehra'nınkilerden üç numara büyüktü. Bunlar hep fazla para istiyordu. Oysa, boyu yirmi santim uzun ya da kısa; ayakları üç numara büyük ya da küçük; kadın gene kadındı. Öyleyse, bu iri yapılı kadını almakla eline birkaç kuruş ziyandan başka ne geçmişti?

"Allah keşki insanları tek bacaklı yaratsaymış," diye düşündü. O zaman bir ayakkabı, bir çorap, yarım pantolon. O zaman hayat yarı yarıya ucuzlardı. İnsanlardan hayvanlara geçti: onların çoğunun dört bacaklı, tavuk, hindi gibi hayvanlarınsa iki bacaklı olduklarını hatırladı. "Demek ki, insan her tavuk yiyişte iki but ziyan[1] ediyor," dedi. O yüzden, bir daha kuş eti yememeye karar verdi.

"Bir kadın insanın aklına neler getiriyor," diye düşündü, oradan gene kendi felaketine atladı: evet, karısı uzun boylu ve büyük ayaklıydı. Üstelik, on iki yaşında bir de kızı vardı.

Artık olan olmuş, ok yaydan fırlamıştı. Şimdi ne yapıp yapıp kızı bir an önce kocaya vermeye bakmalıydı.

– Hanım! Senin kız epey gelişti maşallah.

– Bana çekmiş, efendi!

– Yaa! Yaa!.. Hani bir isteyen çıksa da...

– Aman efendi, daha parmak kadar çocuk. On iki yaşında...

– Canım sen yaşa ne bakıyorsun? Vücuda bak... Kaç numara ayakkabı giyiyor?

– Otuz beş.

– Ooh! Ooh! Birkaç yıl sonra otuz sekizi boylayacak desene! Entarisi kaç arşın[2] kumaştan çıkıyor?

– Altı arşından.

– Gördün mü ya? Tam kocalık zamanı.

Yine de, Ayşe'ye daha iki yıl bakmak zorunda kaldı. "Nasılsın? Ne

1 Ziyan: Zarar.
2 Arşın: 66 santim.

var, ne yok?" diye hal hatır soranlara "Allah bana dört bacaklı, dört kollu bir karı verdi," diye dert yanardı.

İki yıl sonra kızı bir kunduracı istedi. İbrahim, hiçbir şey sormadan hemen verdi. Adamla ilgili her şeyi sonradan öğrendi: Adı Abdullah'mış. Yaşı yirmi ikiymiş. Anası babası yokmuş. Bir teyzesi varmış; o da biri doktor, biri denizci olan iki oğlu ile ayrı evde otururmuş. Babası vakitsiz öldüğü için Abdullah okula gidememiş, küçük yaştan beri ekmek parasını kazanmak, anasına bakmak yükümlülüğü altına girmiş. Daha sonra anası da ölmüş, delikanlı büsbütün yalnız kalmış...

Öğrenilen şeylerin hepsi bu kadardı.

Genç karı kocanın bir yıl sonra bir erkek çocukları dünyaya geldi, geçinip gidiyorlardı.

İşler hep böyle gitseydi, İbrahim durumdan yakınmayacaktı: kunduracı bir damat bulmakla karısının ayaklarını giydirmek derdinden kurtulmuştu. Fakat sekiz yıl sonra savaş çıktı; Abdullah askere gitti; Ayşe gene onun yanına geldi. Hem de ne geliş? Yanında bir de yedi yaşında bir çocuk... Bu sefer kızı atacak yer de yok. Artık kocaya da veremez. Savaş herkesin sofrasından hiç olmazsa bir kişi eksiltirken, onun iki kişilik sofrasını böyle birdenbire dört kişiye çıkarmıştı.

İbrahim, ömrünün son yıllarında, altmış iki yaşında, işte böyle bir felaketle karşılaştı.

XI

LÂDES

... Size her an bir pintilik hikâyesi uyduruyorlar.
Güya kendi evinizin halkı için siz mahsus (özel)
takvim bastırıp adamlarınıza bütün gün oruç,
perhiz tuttururmuşsunuz. Hamursuz'u dört kere tutturup
halkın yemeğini kâr sayarsınız,
peyniri şişenin dışından yalatırsınız, diyorlar.

MOLIÈRE/A. VEFİK PAŞA, Azarya, fas. III, mec. V

İbrahim'in evine, çevresi tahtaperde ile çevrilmiş küçük bir bahçeden geçildikten sonra girilirdi. Kapıdan girer girmez göze ilk çarpan şey, geniş bir sofadır. İbrahim uzun kuşağını işte bu sofada beline sarardı. Yemek orada yenir, misafir orada kabul edilirdi. İbrahim kime ne verecekse orada verir, neye kızacak ya da sevinecekse orada kızar ya da sevinirdi.

Karşıda ortasından bir duvarla bölünmüş geniş bir bodrum katı, bunun üstünde yan yana iki oda vardı. Odalardan sofaya, sağlı sollu iki ayrı merdivenle inilirdi. Dipte, bodrum katına giden beş altı basamaklı başka bir merdiven daha vardı.

Bodrum katı, ortasından bir duvarla bölünerek, iki bölüme ayrılmıştır. Sağdaki bölüm kiler işini görmektedir, soldaki bölüm odunluktur. Buralara, yan yana duran iki ayrı kapıdan girilir.

İbrahim'e göre evin en önemli yeri, bu iki kapıdan sağdakidir. İbrahim onun anahtarını hep yanında taşır. Bu çok önemli kapı sabahtan sabaha erzak çıkarmak için İbrahim'in eliyle açılır, sonra gene kilitlenir, anahtarı gene İbrahim'in kuşağı arasına girerdi.

İnsanlar, yağsız, etsiz, şekersiz v.b'siz yaşamaya başladıkları zaman, ihtiyar adamın kuşağı arasındaki anahtar daha büyük bir

önem kazanmıştı. İbrahim şimdi bir hasis değil, hasisten daha ileri bir şeydi. Yokluk içinde başlayan hayatını gene yokluk içinde bitirmemek için, eline geçen her türlü yiyeceği kilerine saklıyor, oradan pek az şey çıkarıyordu.

Süleyman'la Ayşe geldikten sonra, karısı:

– Efendi, dedi, şimdi dört kişiyiz.

– Ben de öyle hesaplamıştım.

– Ama sen gene iki kişilik erzak veriyorsun.

– İki kişiliği ortasından bölünce dört kişilik eder.

Yemek masada yenmezdi. Yere bir sofra bezi serilir, üstüne bir hamur açma tahtası konur, ev halkı bu yer sofrasının çevresinde bağdaş kurar, herkesin altına birer minder... O kadar!

Dört kaşık, dört dilim ekmek, bir kap yemek...

Herkes aynı kap içinden yerdi.

Sahana ilkin İbrahim elini uzatır, ondan sonra ötekiler...

İbrahim hem kendi lokmasını çiğnemek, hem de ötekilerin lokma sayısını denkleştirmek zorundaydı. Bir kişi bir lokma fazla alacağı zaman:

– Sen dur! derdi. Sonra, herhangi bir toplantıda hatiplere sırasıyla söz veren bir başkan gibi, başka birisine işaret ederdi:

– Sıra sende!..

Ve sıra sahibi sahana elini uzatırdı.

Sabahları ortaya on iki zeytin konurdu. Sadece on iki zeytin ve yarımşar dilim ekmek...

Adam başına üç zeytin düşerdi. Bunları yarımşar yarımşar yemek zorunluğu vardı. Böylelikle, 3=6 ederdi. Eh, altı lokma da insana sabah kahvaltısı için yeterdi. Süleyman bir gün çocukluk edip ikinci zeytini bütün olarak ağzına attığı için İbrahim o kadar kızdı ki; bağırdı, gözlerini açtı, yumruklarını sıktı ve ceza olarak, çocuğa üçüncü zeytini yedirmedi.

Kuşağının arasından bir anahtar çıkardı, kiler kapısını açtı, geri

kalan o tek zeytini büyük bir özenle götürdü, gene kilere koydu. Artık kızgınlığı geçmişti; çünkü o gün için hiç yoktan bir zeytin kazanmıştı. Bu fena olmamıştı. İbrahim artık sofrada hiç ses çıkarmamaya, önceden tembih etmemeye başladı. Şimdi herkesin doğru hareket etmesini değil, tersine, yanlış hareket etmesini istiyor, atılmaya hazır bir halde bekliyordu. Fakat o günden sonra evde hiç kimse yanılıp da bir daha öyle bir suç işlemedi; hatta Süleyman bile...

O zaman ihtiyar adam başka bir şey yaptı:

Bir gün Süleyman'la "lâdes" tutuştu. Yenilen, bir hafta zeytin yemeyecekti. Ertesi sabah, İbrahim, daha kahvaltıya başlamadan, kuşağının arasından bir elma çıkardı. Büyük, parlak, kıpkırmızı bir elma... Tıpkı Azize hanımın masalındaki elmalar gibi... Süleyman, kısacık ömründe daha bu kadar kırmızı ve parlak bir elma görmemişti. "Dedeciğim! Dedeciğim!" diye el çırpmaya başladı.

– Bunu kime vereyim?

– Bana ver dedeciğim! Bana ver dedeciğim!

– Al bakalım!

Süleyman ellerini uzattı. Dede bağırdı:

– Lâdes!..

Elma yere düştü. İbrahim onu gene kuşağının arasına soktu ve... zeytinleri aldı, az önce kilitlediği kileri açmak üzere uzaklaştı. Merdivenlerden inerken düşünüyordu: "Günde üç zeytin, yedi günde, üç kere yedi yirmi bir, hiç de fena değil!.."

Süleyman, birdenbire neye uğradığını anlayamadı. Dedesinin arkasından bakakaldı. Aklını başına toplayınca, sofraya döndü. Önünde yarım dilim ekmek vardı; sadece yarım dilim ekmek... Annesinin, büyükannesinin önüne baktı: yarımşar dilim ekmek ve üçer zeytin.

Artık yapacak iş kalmamıştı. Ötekiler yesin diye bekledi; fakat hiç kimse elini uzatmadı. Herkes susuyordu. Zeytinler kara, toparlak ve gergin deriliydi. Yalnız bir noktaları yere değiyordu. Ufak bir dokunma ile yuvarlanıp gidecek gibi canlı görünüyordular.

XII

DAMAĞA BATAN SAMAN ÇÖPÜ

Hayatın bütün acılığı tabağına doldurulmuş gibi gelirdi ona.

FLABUBERT, Madame Bovary, birinci bölüm, IX

Ayşe'nin artık bir tek düşüncesi vardı: çocuğunu buradan kurtarmak... Fakat ne yapmak, nereye vermek gerekirdi? Bu konuda hiçbir bilgisi yoktu. Evlerinin önünden kimi zaman Darüşşafaka öğrencileri geçerdi. Bu çocukların üstünde parlak düğmeli, kolları yeşil şeritli, iyi kumaştan dikilmiş lacivert elbiseler vardı. Komşulardan işittiğine göre, bu okula babası ölmüş çocukları alırlarmış. Orada öğrenciyi hem okutur, hem de yedirip içirir, yatırır, giydirirlermiş.

Bunun ne demek olduğunu ancak şimdi düşünebildi: demek ki, dünyada, kimsesizlere yardım eden yerler de vardı. Birdenbire sevindi. Fakat az sonra hatırladı ki, Süleyman'ı oraya verme olanağı yoktur; çünkü babası sağdır. O zaman acındı. "Yazık!" dedi. Eğer babası ölmüş olsaydı... Babası... Yani kendi kocası... Oooh!.. Bunu nasıl düşünebiliyordu? Oğlunu Darüşşafaka'ya veremediğine acınmakla kocasının ölümünü istemiş olmuyor muydu? Genç kadın birdenbire kızardı. Gırtlak kemiği sanki büyümüş, boğazını tıkamıştı. Nefes alamıyordu. Göğsünde bir darlık vardı. Oğlunun kurtulması için mutlaka kocasının ölmesi mi gerekti? İnsanlar yan yana ve birlikte mutlu olamazlar mıydı? İki kişiden birinin mutluluğu için öbürünün ortadan çekilmesi mi... Kafasına saplanan düşünceyi bu kez tamamlayamadı. O iki kişiden biri çocuğu, biri kocasıydı. Kocasına zarar vermeden oğlunu nasıl kurtaracaktı? Dünyada aç kalan çocuklar yalnız babası ölenler miydi? Hem anası, hem de babası sağ olduğu halde aç kalan çocuklara bakan bir okul yok muydu? Kendisine akıl verecek hiç kimseyi tanımıyordu ki... Dünya ne kadar büyük ve kalabalıktı; fakat o, bu koca-

man dünyanın ancak bir iki mahallesini ve o birçok insanların ancak birkaç tanesini biliyordu. Onlar da, kendisi kadar görgüsüz kimselerdi: anası, üveybabası, komşuları, kocası... – Dur!..

Yerinden kalktı. Pencereye kadar gitti. Aklına gelen düşünceyi kaçıracakmış gibi, düşünmekten korkuyordu. Pencere pervazına tutundu. Böylelikle, sanki düşünceyi tutmuş oldu. Kafasının içi birdenbire aydınlanmıştı: kocasının bir teyzesi ve bu teyzenin iki oğlu vardı; biri kaptan, biri doktor... Onlar herhalde kendisine bir akıl öğretirlerdi. Ayşe seziyordu ki, onların dünyası daha büyüktür (Yeryüzünde herkesin ayrı bir dünyası vardı). Ayşe onları kendisiyle karşılaştırdığı zaman... (Fakat kimi insanların dünyası daha büyüktü) İnsanlar eğer birbirlerine yardım etseler... (Kimilerinin dünyası pek büyük olduğu için midir ki, geri kalanların dünyası küçüktü?) İnsanlar eğer birbirlerine yardım etseler, mutlu olmak kolaydı.

Ayşe'nin düşündükleriyle düşünmedikleri işte bunlardı.

"Ya kaptanı, ya doktoru görmem gerek," dedi. Bugün günlerden cumaydı. Âlâ! Birinden biri herhalde öğle yemeği için evde bulunacaktır. Saate baktı: 10. Eğer hemen hazırlanırsa öğleden önce orada olabilirdi.

– Süleyman!

– Efendim anne?

– Gel seni giydireyim de... haydi çocuğum... seni giydireyim de, kaptan dayılara gidelim.

Ayşe hem hazırlanıyor, hem düşünüyordu; "Kaptan dayılar... Fakat bu saatte gitmek doğru olur muydu? Ama başka zaman da evde bulunmazlardı ki..."

Misafirlik töresi büsbütün değişmişti. Yemeğe alakoymak, ziyafet vermek gibi incelikler çoktan unutulmuş; bir yerde yemeğe kalmak âdeti de bırakılmıştı. Herkesin ekmeği kendisine kadardı. Hiç kimsenin kimseye ikram edecek hali yoktu. Eğer mutlaka kalmak gerekiyorsa, misafir, ekmeğini de birlikte götürürdü... Gece gezmeleri büsbütün kalkmıştı. Gaz pahalıydı: lamba ancak büyük evlerde yanardı;

orta halli evlerde mum yakılırdı; ufak evler ise büyük evlerin büyük pencerelerine bakarak ışık yüzü görmeye çalışırlardı.

Giyinmeleri bittikten sonra, Ayşe kendilerine düşen iki dilim ekmeği paket yaptı, çocuğunun elinden tuttu, çıktı.

Kaptan dayıların kapısı çift kanatlıydı. Zili çalmak için elini uzattı. İşte o zaman farkına vardı: eli titriyordu. Kendini topladı ve zili çaldı.

Kapıyı küçük bir ahretlik açtı. Çocuk, bu vakitsiz, yani yemek vakti gelen misafirlere kuşkuyla baktı. Onları odaya alırken sordu:

– Kim geldi diyeyim?

– Yeğeniniz Abdullah Efendinin karısıyla çocuğu geldi, deyin.

Az sonra, dışarıda bir fısıltı oldu. Telaşlı birkaç ayak sesi duyuldu. Anahtar deliğinin önünden bir gölge geçti. Belli ki, evin içinde bir kaygı doğmuştu. Kapı tereddütle aralandı. Bir fısıltı daha: "Yettiği kadar, ne yapalım?" Kapı açıldı. İhtiyar teyze önde, kaptanın karısı arkada, girdiler:

– Ayol sizi hangi rüzgâr attı böyle? Süleyman'ım da ne kadar büyümüş; maşallah, maşallah!..

Ayşe'nin bütün korkuları dağıldı. İşte pekâlâ güleryüzle karşılanmıştılar. Bu sırada, gelin hanım, Süleyman'ın elindeki paketi gördü. Birdenbire sözü ağzında kaldı. Her şeyi anlamıştı. Sonra yeniden konuşmaya başladı; fakat bir daha eski canlılığını bulamadı.

İhtiyar teyze, kıtlıktan; yağ, et, pirinç gibi şeylerin pahalılığından; artık sofra başında eskisi gibi uzun uzun oturulamadığından; iki erkek çalıştığı halde, dört kişinin bile karnının adamakıllı doymadığından söz açtı.

Ayşe: "Senin ne demek istediğini anlıyorum. Fakat kendim için gelmedim. Şu yedi yaşındaki yavruyu kurtarmak için... Zaten bu son!" diye düşündü. Ömründe hiç maske görmediği halde, deminki güleryüzlülüğün surata eğreti takılan bir şey olduğunu anlamıştı. Fakat bir kere gelmiş bulunuyordu. Ne olursa olsun, erkeklerden birini görmesi gerekti. Sordu:

– Beyefendiler evde yoklar mı?

– Doktorum yok; bugün nöbetçiymiş. Kaptanım bir haftadır izinli. Sabahleyin sokağa çıkmıştı. Neredeyse gelir.

İhtiyar kadın bunu söylerken saate baktı: on ikiye beş var.

Biraz daha konuştular. Fakat ne şeker, ne de kahve getiren oldu. Türkiye'deki bütün misafirler gibi, Ayşe de bunu ayıplamadı. Artık kahve, şeker ve her türlü şekerli içecek ortadan kalkmıştı. Bu gibi yiyecek ve içecekler ancak dört bir yanı sur gibi yüksek duvarlarla çevrili, demir kapılı, demir parmaklıklı evlerde bulunabilirdi. Fakat oralarda da misafire çıkarılmazdı; altın gibi, şeker de yabancı gözlerden gizlenirdi.

O sırada kaptan dayı geldi ve sofraya oturuldu.

Ütülü, beyaz bir masa örtüsü. Herkesin önünde birer tabak.

Sofrada beş kişiydiler. Gelin hanım, bir tabak içinde üç parça ekmek getirdi; birini kocasının, birini kaynanasının, birini kendisinin önüne koydu. Bu, denizcilere verilen tayın ekmeği idi. Kabarmış, içi göz göz olmuş, karışıksız buğday unundan yapılmış, yumuşak ve bembeyaz bir ekmek...

Süleyman sevinçle bağırmak istedi, fakat misafirlikte olduğunu hatırladı ve sustu. Artık unutmaya başladığı eski bir rüyayı yeniden görmüş gibi şaşkınlık ve istek içindeydi.

Ayşe "Acaba sofra örtüsü mü, yoksa ekmek mi daha beyaz?" diye düşündü. Sonra; elindeki ufak paketi açtı, evden getirdiği iki dilimin birini kendi önüne, birini Süleyman'ın önüne koydu. Sofralarına ilk defa giren vesika ekmeğine ev sahiplerinin yan gözle baktıklarını sezdi.

Bu, süpürge tohumu, kepek ve samandan yapılmış bir ekmekti. Yerken, çeneleri zevkle açıp kapamak değil; tam tersine, usul ile çiğnemek, iyi öğütülmemiş olan saman çöplerini ağızda yan yatırmak, yumuşatmak, ezmek, ondan sonra yutmak gerekti. Hiç dikkatsizlik etmeye gelmezdi; o zaman saman çöpü hemen ayağa kalkar, damağa saplanır ve yiyenin ağzı açık kalırdı.

Hizmetçi kız ortaya bir sahan getirdi, kapağını açtı. Bu, kuru fasulyeydi. İçinde birkaç parça et vardı, evet et vardı. Suyun yüzünde birtakım parlak daireler, haritalarda kıyıları gösteren eğri büğrü çizgilere benzer çizgiler yüzüyordu: Yağ...

Ayşe yutkundu ve bekledi. Yemeğin dağıtılmasına başlandı. Genç kadın, misafirlere hiç de iltimas edilmediğine dikkat etti. Kendi tabağını uzattığı zaman, birkaç kaşık konduktan sonra söylenmesi âdet olan "Teşekkür ederim, yeter" sözünü diyemedi; bunun ciddiye alınmasından korktu, sustu.

Herkesin tabağının kenarında yemek suyu bir daire çizmişti. Süleyman eğer bir geometri öğretmeni olsaydı: "Bu dairenin çapı 16 santim olduğuna göre; alanı, yarıçap karesinin Pi ile çarpımına eşittir," diye düşünürdü.

Sofra halkı yemeğe başlamak için evin erkeğini bekledi. Kaptan dayı büyük bir lokma kopardı, yemeğinin suyuna batırdı, arkadan birkaç fasulye ile bir et parçasını ağzına attı. Dairenin çapı bir santim küçülmüş, alanı daralmıştı.

Süleyman da kendi ekmeğinden bir lokma kopardı, yemeğinin suyuna batırdı; çıkardığı zaman, tabaktaki yemek gene 16 santim çapında idi. Ağzına götürmek üzere olduğu ekmek bir taş parçası gibi tıkız ve sertti; bir yudum bile yemek suyu içmemişti. Süleyman için, elindeki lokmayı ağzına atmaktan başka yapacak iş kalmamıştı. Çiğnemeye başladı. Ağzına bir toprak kokusu yayıldı. Sanki bir kerpiç parçası çiğniyordu. Damağına bir saman çöpü batacak gibi oldu. Durdu, lokmayı dilinin üstünde çevirdi, yeni baştan çiğnemeye başladı. Nasıl oldu bilinemez, ikinci bir çöp damağına saplandı. Bugün herhalde uğursuz bir gündü. Sanki bütün saman çöpleri hep dik duruyor ve Süleyman'ın damağına batıyordu. Çıkarmak istedi, beceremedi, bir çöp daha battı. Ağzı, öylece, açık kaldı. Ne ileri, ne geri...

Dilinin üstündeki lokma sanki büyümeye başlamıştı. Neredeyse boğazını tıkayacaktı. Gözlerinin yaşardığını sezdi. Bu arada, misafirlikte bulunduğunu düşündü, gözyaşlarını kimseye göstermemeye çalıştı. Fakat olmuyor, yaşlar birbirini doğuruyor, ayrı ayrı damlalar birleşiyor ve bir çizgi haline geliyordu. Bunu önce gelin hanım gördü:

– Aaa, dedi, ağlıyor musun?

Şimdi, sofrada herkes onun yüzüne bakıyordu. Süleyman ne yapacağını şaşırdı. Ağzındaki lokma biraz daha büyüdü, saman çöpü biraz daha battı. Dehşetli canı yanmıştı. Hıçkırmaya başladı. İhtiyar teyze sordu:

– Niçin ağlıyorsun ya?

– Acıyor! Acıyor!

– Dur ben oğluma beyaz ekmek vereyim de ağlamasın!

Süleyman bu sefer boğulur gibi hıçkırmaya başlamış; utanmayı, çekinmeyi unutmuş; yalnız damağının acısı ve içinin yalnızlığıyla baş başa kalmış, sesi, çıkabildiği kadar yükselmişti.

Önüne dünyanın bütün beyaz ekmekleri konsa, onu artık susturamayacağa benziyordu.

Ayşe, burada bir saniye daha fazla durursa çocuğunun elden gideceğini sandı; onu bir rüzgâr gibi sardı, kaptı, bir anda sokağa fırladı.

"Küt!"

Sokak kapısı kapandı, ses kesildi.

Fırtına dinmişti. Herkes eski yerine döndü.

Ayşe'yle Süleyman'dan kalan iki dilim ekmek, beyaz örtünün üstünde, iki kara leke gibi duruyordu. Dayı, artan yemeklerle bu vesika ekmeğinin kediye verilmesini söyledi.

Sarman, yemekleri yedi, fakat ekmeği yemedi...

XIII

SİNEK

Bütün ruhlarda, hatta en zayıf olanlarda bile,
şiddetli bir heyecanı bir dinginlik izler, çünkü
duygular sonsuz olsalar da uzuvlarımızın sınırı vardır.

BALZAC, Terreur devrinde bir vaka

Ayşe, eve döndüğü zaman, doğru odasına çıktı. Süleyman yattı. Ayşe, duvar dibine, yere oturdu. Altında çıplak tahtanın soğukluğunu duydu. Vücudu ateş içindeydi. Başını duvara dayadı bir karar vermek istediği halde aklına hiçbir şey gelmiyordu. Kafasının içi karanlıktı. Sanki kara ve sık saçlarının gölgesi beynini sarmıştı. Artık dış dünya ile hiçbir ilgisi yoktu.

Neden sonra yüzüne bir sinek kondu. Bu duyum kafasının içinde tek bir ışık noktası uyandırdı. Yüzüne bir şeyin dokunduğunu anlamıştı.

Sinek uçtu, gene kondu; uçtu; gene kondu... Beynini saran gölgenin içinde ışık noktaları gittikçe çoğalıyordu.

Sinek, şakağından çenesine doğru yürümeye başladı.. Gölge sanki yırtılıyor, noktalar birleşiyordu.

Şimdi başının içi de, bir deniz içi gibi, yarı aydınlıktı. İlk düşündüğü şey, bir tek şey değil, birçok şey oldu:

... "Dur ben oğluma beyaz ekmek vereyim de, ağlamasın!"

... "İnsanlar yan yana ve birlikte mutlu olamazlar mıydı? İki kişiden birinin mutluluğu için öbürünün ortadan çekilmesi mi gerekti?"

... "Yeğeniniz Abdullah Efendinin karısıyla çocuğu geldi, deyin."

... "Süleyman'ım da ne kadar büyümüş, maşallah, maşallah!"

... "Sofra örtüsü mü, yoksa ekmek mi daha beyaz?"

... "Zaten bu son!"

Beyninde tam bir bilinç uyanması. Sanki bir yüzücü daldığı derinliklerden denizin ışıklı yüzüne çıkmıştı. Artık her şey açıktı. Bütün karışık düşünceler dağıldı, kafası bir tek düşünce üzerinde yürümeye başladı: başkalarında olan şey kendisinde yoktu...

Sinek şimdi yüzünden hiç ayrılmıyor, yanağı üzerinde biteviye[1] dolaşıyor ve o düşünce, kafasında bir saplantı halini alıyordu.

... "Dur ben oğluma bir beyaz ekmek vereyim de ağlamasın!"

Demek ki yeryüzünde beyaz ekmek henüz bulunuyordu. Fakat bu, ancak kimi insanlarda vardı; kimilerinde ise hiçbir şey yoktu.

Acaba Allah kimi insanların daha mı çok mutlu olmasını istiyordu? Onlar, Allah'a karşı ne gibi üstün bir harekette bulunmuşlardı? Kendisini düşündü: işte hırsız değildi, ahlaksız değildi, çocuğuna sevecenlikle bağlıydı; bütün bunlara karşın, eline bir dilim beyaz ekmek geçmiyordu.

Düşünceleri bu noktaya vardıktan sonra, kafası bir adım daha attı: acaba, istenen şeyi elde edebilmek için hırsız olmak, yüzsüz olmak ahlaksız olmak, ya da okumuş olmak mı gerekti?

Şimdiye kadar hayatı hiç de böyle tasarlamamıştı. Kafasının içindekilerle dışardakiler birbirlerine büsbütün aykırı şeylerdi.

O istiyordu ki...

Fakat ne istediğini kendisi de adamakıllı bilmiyordu. Şimdilik istediği bir tek şey vardı: çocuğunun karnını doyurmak.

Böylece, aradan kaç saat geçtiğinin farkına varmadı. Oda kapısına vurulduğu zaman, birden silkindi. Havanın kararmaya başladığını ancak o zaman gördü. Dışardan annesinin sesi geliyordu:

– Haydi çocuklar, yemeğe gelin!

– Bizi beklemeyin anne; öğleyin çok yedik de, iştahımız kapandı.

Uzaklaşan bir ayak sesi... Annesi düşünüyordu: "İbrahim bu işe kim bilir ne kadar sevinecektir!"

---

1 Biteviye: Bir düziye, aralıksız aynı biçimde.

Odayı dolduran alaca ışık içinde elleri çok beyaz görünüyordu: sanki bütün kanı çekilmiş bir ölü eli... birdenbire korktu. Yaşadığını anlamak için parmaklarını oynattı. İşte parmakları oynuyordu. Öyleyse sağdı.

Sağdı, yani henüz bir şeyler yapabilirdi.

Aklı kocasına gitti. Eğer o da sağsa..

Eğer kocası da yaşıyorsa, o da bir şeyler yapabilirdi.

Yaşayanlar mı bir şeyler yapabilirdi, yoksa bir şey yapamayanlar mı yaşayamazlardı?

Yaşayanlar, yaşamayanlar...

Şu anda başka hiçbir şey düşünemiyordu. Yaşamakla ölmek arasındaki bütün mesafeler silinmiş, sanki bu iki kavram birbirine yapışmıştı.

Aklı gene kocasına gitti. O demişti ki: "Eğer sıkışırsan her şeyi satarsın da..."

"Acaba sıkıştım mı?" diye düşündü... Düşündü ve içinin birdenbire ferahladığını duydu. Sanki damarları genişlemiş, kanı, geniş bir olukta gibi, rahat rahat akmaya başlamıştı.

O kadar gürültüden sonra işte aradığını bulmuştu.

Demek ki, ne zamandan beri kafasının içinde dolaşan, fakat bir türlü meydana çıkmayarak onu üzen düşünce buydu.

Yakaladığı düşünceyi kaçırmaktan korkuyormuş gibi, hemen karar verdi: evi satacaktı.

Artık, düşünecek hiçbir düşüncesi kalmamıştı. Kafası büsbütün boşalmıştı. Gitti, Süleyman'ın yanına uzandı.

Geceyi, deliksiz, ağır bir uyku içinde geçirdi.

Ertesi sabah, hiçbir şey olmamış gibi, her günkü saatte aşağıya indi. Kahvaltı sofrasının başına toplanmışlardı. İbrahim'in gözü Ayşe'nin zeytine uzanan eline takıldı, sordu:

– Bugün yine kaptanlara gidiş var mı?

– Yok!

İhtiyar adamın yüzü birdenbire gölgelendi. Üzüntüden, ne yapacağını şaşırdı, yanlışlıkla, karısının ekmeğinden bir lokma kopardı. Karısı:

– Aaa, efendi, benim ekmeğimden kopardın! dedi.

İbrahim, aldığı ekmeği bıraktı; bu sefer büsbütün şaşırdı; boş elini ağzına götürdü; bir şeyler çiğner gibi yaptı; sonra, bu var olmayan lokmayı yuttu. Rüyada yenen yemekler gibi, bu lokma da ona çok tatlı geldi...

XIV

İÇİ ANILARLA DOLU EV

Nathanaël, geçmişin sularını bırak,
onları yeniden tadayım deme.

GIDE, Dünya Nimetleri, II. kitap

Ayşe, öğleden sonra:

– Ben, dedi, Horhor'a kadar gidiyorum.

Annesi: "Niçin?" diyecekti, vazgeçti. Kız belki de mahallesini özlemişti.

Ayşe, yolda adeta koşuyordu. Annesine taşındığı günden beri bir kere olsun evini görmeye gitmemişti. Komşuları onu belki de vefasızlıkla suçlandırmaktaydılar. "Bunu neden şimdiye kadar düşünmedim?" diyor, kendi kendisini ayıplıyordu. Otlukçu Yokuşu'nu çoktan çıkmış, Fatih camisini geçmiş, Emirî Efendi Kütüphanesi'ne doğru inmeye başlamıştı. Peçesi yüzüne yapışmış, avuçları terlemişti. İçinde, buluşma saatine geç kalan bir sevdalının acelesi vardı. Kafası: "Yavaş yürümek gerek," diyor, fakat bacakları koşuyordu. Kalbi mi, yoksa ayakları mı daha çabuk hareket ediyordu? Bunu düşünecek halde değildi. Tramvay durak yerine vardığı zaman sola saptı. Saraçhanebaşı'na doğru aynı hızla yürüdü. Horhor'a inen yokuşun başına gelince, yeni bir hızla aşağıya doğru atıldı. İçinde, boşlukta düşen bir taşın hafifliği ve zevki vardı. Dünyada yokuş aşağı inmenin de bir tadı olabileceğini ilk defa hissetti. Göğsünün içinde bir hava boşalması... Sanki bütün ağırlık ve havayı yukarıdakilere – Saraçhanebaşı'ndakilere, Atpazarı'ndakilere, Fatih'tekilere– bırakmış, kendisi ağırlıksız ve havasız bir dünyaya doğru inmeye başlamıştı. İndi, indi. Bir adım, bir adım daha... İşte Güzelcebey sokağının

başı. Durdu. Bunun bu kadar çabuk olacağını ummamıştı. Sokağının öbür ucunda cumbası görünüyordu. Yüreğinde bir eziklik, bir helecan, bir tereddüt...

Evlendiği zaman, kocasının odasına gireceği vakit de böyle olmuştu...

Kaçınılmaz sonuca doğru ağır ağır yürüdü. Evin önüne gelmişti. Kapıyı açtı ve girdi.

Sokak kapısını kapayıp da alt kat sofaya doğru iki adım atınca, kendisini sonsuz bir boşluğun ortasında buldu. Odalar, cumbalar, merdivenler hepsi yerinde duruyordu. Fakat hepsi boştu. Genç kadın ne yapacağını şaşırdı. Kulaklarında bir uğultu vardı. Duvara yaslandı. Derin bir su içinde gevşek bırakılan bir kol nasıl yukarıya doğru itilirse, bütün uzuvlarında böyle bir itiliş, bir gevşeklik –nasıl demeli?–, bir çözülüş vardı. Her uzvu ayrı bir duyum içindeydi. Henüz yaşadığı halde, mezarda gibi tam bir dağılışa doğru gidiyordu. Bu hal biraz daha ilerlese, ölmemek için ortada hiçbir sebep kalmayacaktı. Birdenbire kendisini topladı:

"Buraya niçin gelmişti?"

"Evi satmak için."

"Kaça satmak?"

"Kaça olursa olsun satmak."

Şu birkaç düşünce, genç kadını suyun yüzüne çıkardı. Şimdi bütün vücudu az önceki hafifliğini kaybetmiş, yine eskisi gibi ağır ve maddi olmuştu.

Ayrı duyumların elinden kurtulmak için insana birkaç hesap cümlesi yetiyordu. Gerçi bu rakamsız bir hesaptı, rakamsız da olsa hesap hesaptı, yani gerçekti. Bütün gerçekler gibi bu gerçek de insafsızdı. Yeniden hayale daldı:

Kocasını ilk defa şu kapının eşiğinde görmüştü; çocuğunu şu odada doğurmuştu; son defa şu kafesi kapamış ve...

Her yandan anıların hücumuna uğradı. Kapılardan, pencerelerden, köşelerden, merdivenlerden anılar sel gibi akmaya başlamıştı.

Az önce gözlerine bomboş bir hacim olarak görünen ev, birdenbire dolmuştu. O kadar ki, eğer biraz daha beklese, içerde ona yer kalmayacaktı. Döndü, hızla sokağa çıktı.

Önüne ilk gelen komşu evine girdi. Ağlıyordu. "Niçin ağlıyorsun?" diye sordukları vakit irkildi. Niçin ağladığını kendisi de bilmiyordu. Az önce uğradığı bozgunu açıklayabilecek durumda değildi.

Neden sonra aklını toplayabildi; evi satmak istediğini, tanıdıkları kimselere söylemelerini, eğer bir müşteri çıkarsa kendisine haber göndermelerini komşularına söyledi.

XV

KIZIL SAKALLI MÜŞTERİ

– Şu kanaryalı adam canım! Zanneder misiniz ki içinde bir şey taşıyor?
– Şey, hiç değilse bağırsakları var.

UNAMUNO, Sis, XV

Aradan üç hafta geçti. Bir sabah komşulardan biri haber getirdi: Müşteri bulunmuştu. Alıcı cuma günü öğleden sonra evi bir kere de karısına göstermek için gelecekti. O gün ev sahibiyle de görüşmek istiyordu.

Bu, aşağı yukarı ellilik bir adamdı. Kısa kesilmiş sakalı çok sık ve çok sertti, fakat hâlâ beyaz değildi; çünkü karısı gençti. Lakin bıyıklarının burun altına rastlayan yerleri ağarmıştı; sık sık burnu aktığı için oranın boyaları çabuk siliniyordu.

Karısı yirmi altı yaşında var yoktu. Yirmiden çok yaş farkı... İş anlaşılıyordu: adam zengindi, genç kadını kim bilir kaça satın almıştı.

Yanlarında, yedi sekiz yaşlarında bir de erkek çocuk vardı.

Komşular kafes arkalarına toplanmışlar, mahallelerine gelmek isteyen bu aileyi seyrediyorlar:

Kadın biraz kalçalarını ve omuzlarını oynata oynata, biraz kırıla döküle yürüyor; adam dik görünmeye çalışıyor, omuzlarını arkaya doğru geriyordu.

Ayşe önde, müşteriler arkada, eve girdiler.

Alt kattaki odayı geziyordular. Adam birdenbire bağırdı:

– Bu ne?

Döşeme tahtasındaki kırık bir noktaya bastonun ucunu koymuş-

tu. Ayşe bu tahtanın ne zaman kırıldığını hatırladı. Fakat evin satılması için bu kırığın önemli bir kusur sayılacağını düşünmemişti.

– Hanım, eviniz çok kötü kullanılmış!

Yaşlı müşterinin bir kusur diye gösterdiği şu nokta, Ayşe için bir değerdi. Bütün müşterilerinin belki de şu kırık tahta yüzünden almak istemeyecekleri evi, Ayşe yine şu kırık tahta yüzünden satmak istemeyecek, satsa da içi sızlayacaktı.

Kafes yoklamasına başlandı. Müşteri, küçük deliklere parmaklarını soktu, parmak uçlarını oynattı. Çıtalardan biri yarıya kadar kopmuştu; küçük deliklerin birleşmesinden meydana gelen büyük deliklerin birine iki parmağı birden sığdı. Yüzünü buruşturdu ve elini çekti.

Sofaya çıkmıştılar. Tavan pervazının kenarında kabarmış bir sıva parçasına bastonunun ucuyla dokundu. Sıva düştü. Adam Ayşe'nin yüzüne baktı. Ayşe sustu. Müşteriler sustu...

Bir de üst katı görmek istediler. Adam bir merdiven basamağı üzerinde tepindi, ağırlığını tarttı, bacaklarını esnetti: basamak gıcırdıyordu.

Çıkmaya başladılar. Karısı önde, kendisi arkada, çocuk daha arkadaydı. Yaşlı adam, karısının daha az yorulması için, avuçlarıyla onu kalçalarından tutuyor, yukarıya doğru itiyor; kadın ise butlarını kavrayan bu erkek elinin verdiği hazla, kendisini daha çok salıveriyor, bütün ağırlığını bu ellerin –bu eller yaşlı da olsa– içine bırakmaktan zevk alıyor, başını geriye çevirmiyor, kendisini yukarıya kaldıran erkeğin genç olduğunu hayalliyordu.

Üst katta, bahçeye bakan tahta parmaklıklı bir balkon vardı. Adam:

– Akşamları burada iyi rakı içilir, dedi. Oysa Ayşe orayı tentene örmek, çocuğuna hava aldırmak, bir de sabahları kahvaltı etmek için kullanırdı.

Sokak yüzündeki odaya girdiler. Adam burasını kasvetli buldu.

"Pencerelerinin önünü karşı evler kapatıyor, ufuk görünmüyor," dedi. Arka odayı da gezdi. Badananın rengi hoşuna gitmedi, tavan kaplamasının çivilerini beğenmedi, kapıların topuzuna bahane buldu, sözün kısası, evin içinde hiçbir yeri gözü tutmadı.

Ayşe, evinin bu kadar kötü olduğunu ilk defa ve şaşarak görüyordu. Oysa o, bu evi, şimdiye kadar çok güzel ve sevimli bulmaktaydı.

Yaşlı müşteri yine alt kata indi. Mutfağı gezdi, beğenmedi; kömürlüğe baktı, beğenmedi; hela kapısını açtı:

– Ooo! dedi, bu ne biçim hela böyle? Taşın deliği yana kaçmış...

İçine girdi, apteshane taşının üstünde bacaklarını iki yana ayırdı, çömeldi, taşın deliği ile kıçının bir hizaya gelip gelmediğini denedi, onu da beğenmedi, çıktı.

Ayşe artık iyice utanmış, eve içinden kızmaya başlamıştı. İşte bütün bu kepazelik onun yüzünden başına gelmişti. Şu acayip karı kocanın bir an önce gitmesini bekliyor, parmaklarının arasında çarşafının ucunu çekiştiriyor, bir daha hiçbir müşteriyle karşılaşmamaya karar veriyordu. Mademki evi bu kadar kötüydü, onu ne yüzle müşterilere gösterecek, insanları buraya kadar getirerek yoracaktı?

Yaşlı adam sordu:

– Eee! Kaça vereceksiniz bakalım?

Ayşe, birdenbire şaşırdı. Evi o kadar kötüledikten sonra ne diye soruyordu?

– Mademki beğenmediniz, ne hâcet...

– Hele bir şey deyin canım, belki uyuşuruz.

Ayşe, önceden kararlaştırılan rakamı bir çırpıda söyledi:

– Bin lira.

Adam, sanki birdenbire kavrayamamıştı. Sordu:

– Ne?

– Bin lira.

– Kah, kah, kah!.. Hay siz... kah, kah, kah... çok yaşayın!.. kah, kah, kah, kah, kah!..

Gülmesi gittikçe artıyor, susmak istiyor da kendini tutamıyormuş gibi yapıyor, gülüyor, gülüyordu.

Karısı ile oğlu, bu rolü beğenerek seyrediyor, Ayşe ise, "Acaba gülünç bir şey mi söyledim?" diye düşünüyordu.

Adamın gülmesi bitip de sustuğu zaman, herkes onun ne söyleyeceğini merakla bekledi. Ortaya iki heceli sert bir rakam attı:

– Dört yüz.

Sonunda, alaşağı, ver yukarı, sekiz yüz ellide uyuştular.

Bunun elli lirası masrafa gitti, Ayşe'nin eline sekiz yüz lira kadar bir şey kaldı.

XVI

KÖFTELER

Kokular vardır çocuk tenleri gibi taze,
Flütler gibi tatlı, çayırlar gibi yeşil,
– Kokular vardır azgın, zengin ve gürül gürül,

Sonsuz şeylercesine genişleyip yayılan
Misk ve amber aselbent, buhur gibi kokular,
Duyu ve düşüncenin coşkusunu şakıyan.

BAUDELAIRE, Birleşme

Ayşe'nin parayı aldığı günün akşamı, evde, yağla pişirilmiş bakla ezmesi yendi. Ertesi gün bütün ev halkı âdeta tombullaştığını sandı. Gözler parlamış; eller yumuşamış; dudaklar gülmek ister gibi, gerilmişti. Herkes karşısındakinin rengini pembe buluyor, yanak çukurlarının dolduğunu görür gibi oluyordu.

O gün Süleyman için et alındı, köfte kızartıldı, yanına biraz da beyaz peynir kondu, bir dilim ekmekle birlikte küçük bir paket yapıldı. Bütün bu işler okul zamanına kadar hazırlanmıştı.

Süleyman, küçük, fakat çok değerli paketini yemekhaneye bırakmadı, doğrudan doğruya sınıfa çıkardı, çantasıyla birlikte sırasının gözüne koydu. Yiyecekler vesika ile verilmeye başladıktan sonra okulda herkes böyle yapmaya başlamıştı. İhtiyatsızlık edenler bunun cezasını çekerdi.

Ders zili çaldı. Bütün öğrenciler yerlerine oturdu. Kısa bir bekleme. Öğretmen sınıfa girdi.

Süleyman, dedesinin evine geldikten sonra okulu değiştirilmiş, onu Fatih'teki "Taşmekteb"e vermişlerdi. Buradaki öğretmen, çok uzun boylu ve bir kamış gibi kuru bir adamdı. Gözleri, şakakları ve

yanakları içeriye batmış; buna karşılık yüzünün yalnız iki ucu, alnı ve çenesi, ileriye doğru fırlamıştı. Omuzları üstünde ceketi çok bol duruyordu. Eğer gezmek için kıra çıksa kuşlar onu sahici bir korkuluk sanır, herhalde korkmazdı. Parmakları birbirine dokunsa, "tık" diye bir ses çıkacak gibi gelirdi insana.

Bütün yaşıtları askere gittiği halde, sıskalığı yüzünden onu almamışlardı.

Sınıfa girdiği zaman ilk işi yoklama yapmaktı. Bugün de aynı şeyi yapacaktı. Deftere uzanmak üzereyken birdenbire durdu. Son zamanlarda biraz daha incelmiş ve birbirine yapışmış olan burun kanatları açıldı, çenesiyle burnu arasında kaybolan ağzı meydana çıktı. Şu anda ölümle hayat arasındaki düğümü çözen bir filozof kadar heyecan içindeydi. Duygulu bir av köpeği gibi sınıfın havasını koklamaya başladı. Burun kanatları şiddetle titriyordu. Sordu:

– Bugün birisi köfte getirmiş. Kimdir o? Kalksın bakayım!..

Süleyman yavaşça ayağa kalktı. Bütün çocuklar, ömürlerinde ilk defa gördükleri başka türlü bir insana bakar gibi, ona bakıyor ve susuyordular. Süleyman yirmi-otuz çift gözün ağırlığı altında ezildiğini sezdi. Ne yapacağını şaşırdı, utandı, gözlerini önüne indirdi, bir avuç et sahibi olmakla içlerinden birdenbire sıyrıldığı şu insanların kendisini seyretmelerine razı oldu, bekledi. Bir insanı başka insanlardan ayıran şey üç köfte bile olsa, bu ayrılığın hiç de güzel olmadığını anladı. Şu anda arkadaşlarının ilgisini başka yana çevirmek, eskisi gibi gene yerine oturabilmek için dünyada vermeyeceği hiçbir şey yoktu. Sırasının gözünden sınıfa hiç durmadan güzel kokular çıkaran köftelere kızmaya başlamıştı.

– Ne o? Siz de mi zenginleştiniz?

– ...

– Baban ne iş yapıyor?

– Babam askere gitti.

– Sizin evde başka erkek yok mu?

– Dedem var.

– Deden tüccar mı? Mağazası var mı? Şeker satar mı?

– Hayır.

– Eee, köfte yemek için parayı nerden buldunuz öyleyse?

– Annem evi sattı.

– Yaaa!..

Satılacak bir ev sahibi olmanın bile bir mutluluk sayılabileceğini düşündü. Karşısındaki çocuğun mutlu olduğuna yüzde yüz inanıyordu. İşaret etti:

– Otur!

Sonra yüzünü başka bir yana çevirdi:

– Muhtar oğlu sen gene ne getirdin bakalım?

Bu sefer bütün başlar o yana çevrildi. Şimdi Süleyman da onlarla birlikte bakıyordu. Böyle herkesin içinde ve herkesle bir olmanın zevkini duydu.

Bekir hiç sakınmadan, hatta gururla cevap verdi:

– Tulumba tatlısı getirdim.

Öğretmen bir an hiçbir şey söylemedi. Yutkundu. Sonra işaret etti:

– Otur!

Bekir oturdu, öğretmen derse başladı. Sesi çok zayıf ve titrek çıkıyordu.

XVII

SÜLEYMAN'IN ARKADAŞLARI: 2

BEKİR

Nehirler nasıl denize dökülürlerse,
erdemler de menfaat denizinde öyle kaybolurlar.

LA ROCHEFOUCOLD, Özdeyişler, CLXXI

Okula her zaman en güzel yemekleri muhtarın oğlu getirirdi.

Muhtar Kasım Efendi, evkafta[1] küçük bir kâtipti. Muhtar olmadan önce mahallede doğrululuğu, çalışkanlığı ve namusluluğuyla ün almıştı. Her gün aynı saatte evinden çıkar, işine gider, yine aynı saatte evine dönerdi. Onun hiçbir gün geciktiğini, şurda burda eğlendiğini, içtiğini, kumar oynadığını, çapkınlık ettiğini gören olmamıştı. Kadınlarla konuşması gerektiği zaman gözlerini yerden kaldırmaz, onlara "hemşire"[2] derdi.

Kasım Efendinin namusu mahallenin gözünden kaçmıyordu. Günün birinde onu mahalleye muhtar seçtiler. Eğer o yıl savaş çıkmasaydı, Kasım Efendi ömrünün sonuna kadar gene öyle kumarsız, içkisiz, eğlencesiz, aynı zamanda servetsiz yaşayacaktı.

Savaş bütün evleri aç ve çıplak bıraktığı zaman Kasım Efendiyi bir düşüncedir aldı. Çoluk çocuk savaş filan dinlemiyordu, akşam oldu mu sıcak yemek istiyordu. Oysa bu devirde dört kişilik bir aileyi geçindirmek kolay değildi. Fırınların önünde halk sabahtan akşama kadar sıra bekliyordu.

İşte o günlerde, hükümet fırınlarda ekmek satışını kaldırdı. Her eve vesika ile, yani ölçüyle ekmek verilmeye başlandı. Bu işe mahalle muhtarları bakıyordu.

1 Evkaf: Vakıflar yönetimi.
2 Hemşire: Kız kardeş.

Kasım Efendi ilk zamanlarda gene eskisi gibi hak yemez adamdı; herkesin payını tam olarak ölçer verirdi. Bir gün komşulardan birisi hasta olduğu için gelemedi. Kasım Efendi onun payını –ertesi gün sahibine vermek üzere– evine götürdü. O akşam evde ekmek yetmediği için komşunun ekmeğini yiyiverdiler. Yemekten sonra Kasım Efendi bu işin namusa uygun olup olmadığını düşündü. Bir süre kendi kendisini yokladı. İşte hiçbir yerinden hiçbir şey eksilmemişti. Tersine, karnı daha güzel doymuştu.

O günden sonra, ekmek almak için biraz geç kalanlar ekmek dağıtma kulübesinin penceresini kapalı bulmaya başladılar. Aradan birkaç ay geçince Kasım Efendinin işi bu kadarla bırakmayacağı meydana çıktı. Mahallede kulaktan kulağa bir dedikodu dolaşıyordu:

"Muhtarın karısı başka mahallede iki üç misli fiyatla ekmek, şeker, gaz, v.b... satıyormuş."

Bekir'in okula getirdiği yemeklere bakılınca bu dedikodunun pek de yalan olmadığı anlaşılıyordu.

XVIII

ANAHTAR

Ölen bir adamın ceplerini karıştırmak ne kadar acayip!
Sanki elbiseler de adamla birlikte ölmüştü.

REMARQUE, Zafer Takı

Bütün bunlar, savaşın ilk yıllarında geçen olaylardı; fakat savaşın son yılları daha güzel ve bolluk içinde geçmiş değildi. İlk zamanlarda insanlar sadece acıkıyor ve zayıflıyordular; son zamanlardaysa ölmeye başladılar. 1918 yılı İstanbul'da hastalık, ölüm, yangın, evsizlik, çıplaklık ve açlık yılı oldu.

İbrahim de uzun yıllardan beri yokluğa alışmış bulunmasına; yere gömülü parasına; içi erzak dolu kilerine; hep kuşağının arasında sakladığı kiler anahtarına karşın bu ölüm salgınından kendisini kurtaramadı. Çok soğuk bir şubat günü hastalandı, gene de odasında ateş yaktırmadı, karısına çay pişirtmedi, sıcak bir çorba istemedi; şeker, çay, yağ, pirinç gider diye korktuğu belliydi.

Bir gece ateşi kırk biri geçti. Gözleri açıktı, fakat hiçbir şey görmüyordu. Elleri, yatarken bile çıkarılmasına bir türlü razı olmadığı kuşağının üstündeydi. Onu sımsıkı tutuyordu. Ağızdan nefes alıyor, arada bir sayıklıyordu:

"Zeytini ver, zeytini... Lâdes!.."

"Sen dur!.. Sıra sende!.."

"Anahtarı vermem, anahtarı vermem!.."

Sabaha karşı nefesi yavaşladı. Sayıklama dindi. Çok yorgun görünüyordu. Gözlerini zorlukla açabildi. Yatağının yanında yere çömelmiş karısına, üvey kızına hüzünle baktı. Birkaç günlük mücadeleden yenik çıkmıştı. Her şeye boyun eğmiş bir hali vardı. Çok sönük bir sesle:

– Ben, dedi, öleceğim... galiba!

Karısı cevap vermedi; beyaz bir namaz beziyle örtülü başını iki yanına hafifçe sallıyor, alçak sesle Kuran okuyordu.

İbrahim bir zaman daha baktı, her şeyden vazgeçmek gerektiğini düşündü, sonra gözleri birdenbire parladı, karşısındaki insanların sağlığını kıskandı ve ekledi:

– ... Ama siz de öleceksiniz?

Karısı şehadet parmağını ağzına götürdü ve okumasını sürdürdü.

İhtiyar adam, kalbinin sıkıştığını duydu; birdenbire öyle sandı ki, karısı ona: "Sus! Ve öl!" demek istiyordu. Karşısında başını iki yana sallayan ve alçak sesle bir şeyler mırıldanan şu kadın ve onun kızı, iki cadı gibi, niçin başını bekliyordular? Belli, belli. Fırsatını bulup da onu soymak istiyordular; gizli gizli bir şeyler okuyarak onu öldürmeye çalışıyordular... Son bir çabayla yerinden fırlamak, "İmdat! İmdat!" diye bağırmak istedi, bir kolunun üstüne kalktı, ağzı açıldı, açıldı, gözleri yerinden fırladı, boğazından "hık!" diye bir ses çıktı, sonra yastığın üstüne bir taş gibi düştü, odanın köşesindeki bir noktaya bakakaldı. Her şey bitmişti!

Öldüğü zaman altmış altı yaşındaydı. İbrahim o çeşit insanlardandı ki, dünyaya gelmesi gibi gitmesi de yeryüzünde hiçbir şeyi değiştirmedi. Ölümünü gazeteler yazmadı, resmini hiç kimse evinin duvarına asmadı. Dünya, yine eskisi gibi, üstündeki sınırlar, toplar, süngüler, zehirli gazlar, küfürler, dövüşler, yangınlarla dönmesini sürdürdü.

Süleyman, dedesinin ölümünden yalnız şunları hatırlıyordu:

Yere temiz bir yatak sermişlerdi. Buna "rahat döşeği" deniyordu. İbrahim'i birazdan oraya yatıracaklardı. İhtiyar adamın kollarını iki yanına uzatmışlar, bacakları iki yana ayrılmasın diye ayaklarının başparmaklarını birbirine bağlamışlar, gözlerini kapamışlar, çenesini de beyaz bir bezle bağlamışlardı.

Şimdi, sıra, belindeki kuşağın çözülmesine gelmişti. Vücudun ortasına sekiz on kez dolanan bu yün kumaşın çözülmesi hiç de kolay olmamıştı. Her kat açıldıkça ev halkının şaşkınlığı artıyordu. Şu bir-

kaç metre kuşağın arasından neler çıkmıyordu. İşte bir dilim beyaz ekmek, kâğıda sarılı beyaz peynir, iki parça sucuk, bir elma...

İşte bir enfiye kutusu, cıgara tabakası, para çantası, yazma mendil...

Kuşağın son katı da açıldı. İşte bütün bu sayılanlardan daha önemli bir şey: bir anahtar.

Bütün bu ayrıntılar arasında Süleyman'ın aklında kalan en gözalıcı nokta şu oldu: büyükannesi anahtarı ölünün belinden almış, kendi beline takmıştı.

Süleyman'ın kafası, o günden sonra, anahtarla kuşak arasında hep gizli bir ilgi aradı. "Bir kuşağın çözülmesi, mutlaka, içindeki anahtarın alınması içindir," gibi bir duyguya kapılırdı...

Ölünün yıkanması; ayakkabılarının hemen bir yoksula verilmesi; cenaze evden çıkar çıkmaz, kazanda artan sıcak suyla, ölünün sırtından çıkan çamaşırların üç su yıkanması gibi şeyleri Süleyman görmemişti. Korkmasın diye onu bir komşuya götürmüşlerdi.

O akşam helva pişirilip komşulara dağıtıldığınıysa Süleyman değil, hiç kimse görmemişti. Bu zamanlarda şeker, süt, irmik ölüler için değil, diriler için bile bulunamaz ve harcanamazdı.

Süleyman'ın bundan sonraki anıları yine düzenli ve aydınlıktır.

Ertesi gün büyükannesi kileri açmış, az sonra da yüksek sesle kızını çağırmıştı.

Evde şimdiye kadar İbrahim'den başka hiç kimsenin giremediği bu gizli yeri görmek meraklı bir şeydi. Süleyman da, yaşının küçüklüğüne karşın, merakını yenememiş, annesinin peşine takılmıştı.

Kapıdan girdiği zaman, ilkağızda hiçbir şey göremedi; sadece, burnuna serin ve sert bir koku çarptı.

Gözleri karanlığa alışınca, gördüğü manzara onu şaşırttı:

Duvarların boyunca, yere birtakım tahta ıskaralar konmuş; karşıdaki ve soldaki ıskaraların üstüne içleri erzak dolu, ağızları sımsıkı dikili birçok çuval yerleştirilmişti. Büyükanne hepsini eliyle bir bir yokluyor ve söylüyordu: kurufasulye, nohut, baklaiçi, pirinç, un, gene fasulye, gene pirinç, gene... v.b...

Sağdaki ıskaraların üstünde ise peynir, yağ, petrol tenekeleri, şeker sandıkları, zeytin fıçıları vardı. Gene o yandaki duvara ayrıca üç kat raf yapılmış, hepsinin üstü reçel kavanozları, şurup şişeleri, nişasta ve şehriye torbaları, bir de kavun, karpuz, portakal, elma gibi yaz ve kış meyveleriyle doldurulmuştu.

Tavandan sarkan iplerin ucunda sucuk kangalları, pastırma ve meyve hevenkleri sallanıyordu.

Bütün bu ayrı ayrı maddelerin birbirine karışan kokuları genzi yakıyor, sinirleri hafifçe geriyor, insanda dikkat duyusunu uyanık tutuyordu.

Süleyman, büyükannesine sordu:

– Bunlar kimin büyükanne?

– Bizim, çocuğum!..

– Öyleyse neden pişirip de yemiyoruz?

– Yiyeceğiz, yavrum; bundan sonra hepsini yiyeceğiz!

Süleyman bu dağ gibi yiyecek yığınına, yıllardan beri içinde biriken açlıkla, bir kere daha baktı ve: "Ah! Şunların hepsini birden yiyebilseydim!" diye düşündü.

XIX

ÖLMEYEN ÖLÜ

Çiçikov: Hayır, dedi, biz onları gene hayattaymış gibi göstereceğiz. Sayım listesindeki gibi. Ben, kanunların dışına çıkamam.

GOGOL, Ölü Canlar, birinci bölüm, II

İbrahim'in karısı başka mirasçılarla tartışmak, didişmek zorunda kalmayan talihli bir mirasçıydı. Kocasının kuşağı arasından çıkan elmalar, peynirler, sucuklardan tutun da kilerde ağzına kadar dolu çuvallar, tenekeler, fıçılar hep ona kalmıştı.

"Merhum"un dünyada karısından başka kimsesi yoktu. Kadın, birdenbire uğradığı bu felakete tek başına göğüs germekle övünüyordu.

Eğer merhumun birtakım yakın akrabası bulunsaydı da, bu felakete onlar da ortak olmaya kalkışsaydı, kadının felaketi o zaman iki kat artardı. O, ne felaketini ne de felaketin ödülü sayılabilecek nimetleri hiç kimseyle bölüşmek istemezdi.

İşte herkes görüyordu ki, kadın –bütün geride kalanlar gibi– üzgündü. Duyduğu acı daha birkaç kat olabilirdi; neyse ki, elinde, sevgili kocasını hatırlatan bazı değerli yadigârlar vardı: bir ev, evin içinde bir kiler, kilerin içinde...

Para bulunmamıştı, ama ona da bir çare bulunmuştu: İbrahim otuz dokuz yıl memurluk ettikten sonra ölmüştü, şu halde karısına "dul aylığı" bağlanabilirdi.

Kadın, önce kocasının çalıştığı daireye başvurdu. Onlar nüfus dairesinden bir belge almasını söylediler; nüfus dairesine gitti, onlar da mahalle yönetim kurulundan bir kâğıt getirmesini bildirdiler. Bir adamın ölmesi, kâğıt üstündeki kaydının silinmesinden daha kolaydı.

Muhtar Kasım Efendi böyle bir kâğıt veremeyeceğini söyledi.

Kadın sordu:

– Niçin veremeyeceksiniz? Siz muhtar değil misiniz?

– Muhtarım.

– Kocam ölmedi mi?

– Belki öldü.

– Belkisi filan yok, basbayağı öldü.

– Peki, öldü.

– Öyleyse kâğıt ver.

– Veremem.

– Neden?

– Böyle savaş zamanında ben hiç kimseyi ölmüş gösteremem. Türlü türlü vakalar işitiliyor. Askerlikten kaçmak isteyenler filan...

– Rahmetli altmış altı yaşındaydı..

– Olsun, veremem.

– Sen ne iş yaparsın ya?

– Ne yaparsam yaparım. Senin anlayacağın, ben mahallede hiç kimseyi öldü göstermem.

– Ölmek yasak mı?

– Boş yere çeneni yorma, hanım! Ben başımdan korkarım.

Kadın gene nüfus dairesine gitti. Nüfus müdürü halden anlar bir adamdı. Kadının anlattıklarını başından sonuna kadar dinledi. Arada bir ağzından: "Yaa!"... "Demek öyle dedi ha!"... "Hımm!"... "Peki!"... gibi sözler çıkıyor ve daha başka bir şey söylemekten çekiniyormuş da, ağzını başka şeylerle oyalamak istiyormuş gibi, bıyıklarını çiğniyordu.

Söz söylemek sırası kendine gelince, şunları sordu:

– Sizin mahallede bu yıl başka ölenler de oldu mu?

– Çoook!..

– Hepsi erkek mi?

– Kadın da var, çocuk da...

– Hm!.. Acaba onlar için kâğıt verdi mi?

– Bilmem ki...

– Yoksa onlar da mı askerlikten kaçmak istemişler?..

– Kadınların, çocukların askerde ne işi var ki efendi?

– Sen bana, bu yıl ölenlerin adların söyleyebilir misin?

– Hay hay...

Nüfus müdürü, kadının saydığı adları küçük bir kâğıda not etti, sonra:

– Peki, dedi, şimdi git de, bir hafta sonra gene gel!

Ertesi hafta kadın daha kapıdan görünür görünmez nüfus müdürü kahkahayla gülmeye başladı. Kadın birdenbire irkildi. Müdür aynı içtenlikle:

– Hanım, dedi, ne tasalanıyorsun? Senin kocan ölmemiş.

Kadın doğduğu günden beri içinde yaşadığı inançların hücumuna uğradı. İlk düşündüğü şey şunlar oldu: hortlaklar, hayaletler, ölü sanılarak gömülen ve sonra mezarda dirilen ölüler...

Korkuyla sordu.

– Ölmemiş mi?

– Ölmemiş ya!..

– Tabuta koyup kapıdan çıkardıklarını gözlerimle gördüm. Hatta o gün...

Birdenbire sustu. Aklını toparlamıştı. "Bu da muhtarla ağız birliği etmesin!" diye düşündü.

Nüfus müdürü cevap verdi:

– Sen gördün ama, o ölmemiş...

– Allah'ın bildiğini kuldan ne saklayayım? Allah öldürdü, ben öldürmedim ya!

– Hanım, anlamıyor musun? Allah öldürdü ama, muhtar öldürmüyor.

– Fesüphânallah![1] Muhtar ne diye öldürmüyormuş?

– Öyle işine geliyor da ondan.

– Anlayamadım.

– Çünkü...

Nüfus müdürü, kadının kulağına bir şeyler söyledi. Kadın şaştı kaldı. Birlikte, kalem odasına doğru uzaklaştılar.

1 Fesüphânallah: Şaşma anlatan Arapça bir söz.

XX

"KADINLAR OKULU"

Benden daha iyi bilirsiniz ki, ne kadar uğraşırsak uğraşalım,
bütün kapıları açan anahtar, paradır. Nice insanların başlarını döndüren o canım maden, savaşta olduğu gibi aşkta da zaferleri kolaylaştırır.

MOLIÈRE, Kadınlar Okulu

Merhumun evinden çıkan iki komşu kadın, üstlerine kapı kapanır kapanmaz, aşağıya doğru uçar gibi koşmaya başladılar. Aldıkları haberi mahalleye bir an önce yaymak istiyordular. Yolda karşılarına çıkan yaşlı bir kadına, ikisi birden:

– Duydunuz mu, dediler, muhtar efendi ölenleri diri gösteriyormuş?

Soluk soluğa idiler. Bir tanesi öbürünün nefes almasından yararlanarak haberin alt yanını daha önce yetiştirmek istedi:

– Yaa! Diri gösteriyormuş da...

Fakat öbürü buna razı olamazdı. Nefesini yarıda kesti ve cümleyi yine birlikte söylediler:

– Diri gösteriyormuş da, onların hakkını başkalarına satıyormuş.

– Hem de pahalı pahalı...

– Kömür, şeker, pirinç...

– Ekmek, yağ, gaz...

– Allahaısmarladık!

– Allahaısmarladık!

Kadın, yolun ortasında bıraktılar, yeniden aşağıya doğru koşmaya başladılar. İçlerinde şiddetli bir rekabet hissi doğmuştu. Artık birlikte çalışamayacaklardı. İlk rastladıkları sokak başında birbirlerinden

ayrıldılar. Başka başka yönlerde birkaç adım attıktan sonra, bir tanesi seslendi:

– Akşama ölü evinde toplanalım!

– Olur, olur!

Gözden kayboldular.

Yaşlı kadın birdenbire neye uğradığını şaşırmış, arkalarından bakakalmıştı. Az sonra aklını başına topladı, işittiği sözleri başkalarına söylemek için, o da üçüncü bir yöne doğru koşmaya başladı.

Bu yeni havadis bir iki saat içinde bütün mahalleye yayıldı. Yalnız, muhtarın, imamın, bir de mahalle ihtiyar heyeti üyelerinin karılarına haber verilmemişti.

Gece, yatsı namazından sonra, merhumun evinde toplanan kadınlar meclisinde, muhtarın kendisi, işi, ailesi üzerinde uzun tartışmalar yapıldı, bazılarınca henüz bilinmeyen yeni gerçekler ortaya atıldı; bütün olasılıklar düşünüldü, sırlar çözüldü, böylece, herkes bilgisini genişletmiş oldu.

Toplananlar, işin aslını bir kere de ev sahibi kadının ağzından dinlemek için onu sıkıştırıyordular:

– Anlatsana ayol! Ölenleri ne yapıyormuş muhtar?

– Ne yapacak kardeş! Mahallede birisi öldü mü onun adını hükümete bildirmiyormuş.

– Kendi ölüsü de, bir avuç toprak bulamaz da, meydanlarda kalır inşallah!

– Eee, sonra kardeşim?

– Sonrası bu! Hükümet, her mahallede kimler öldü, kimler kaldı nereden bilsin? Hükümetin o adam için ucuz ucuz verdiği erzakı, bu onun adına alır, başka yerlerde pahalı pahalı satarmış!

– Gözüne dizine dursun inşallah!

– Herkesinkini satar mıymış, komşu?

– Herkesinkini, herkesin. Hiç ihtiyar, genç demezmiş. Ekmek, şeker dinlemezmiş. Hep satarmış. Hem de on katına, yüz katına...

– Ekmeği de mi satarmış?

– Ekmeği de satarmış.

– Hay alçak!

– Şekeri de satarmış.

– Hay namussuz!

– Kömürü de.

– Hay ahlaksız!

– Gazı da.

– Hay edepsiz!

Kadınlardan birisi bağırdı:

– Bizim ihtiyar birkaç gündür hasta yatıyor. Aman biraz herifin yüzüne güleyim de ölmesin!

Başka bir kadın onu tamamladı:

– İyi ki bizim adam vaktiyle ölmüş. Eğer bugüne kalsaydı, işimiz dumandı.

Üçüncü kadın ortaya bir soru attı:

– Muhtar dedi, ölülerin payını satınca ayda kaç para kazanıyor acaba?

Dördüncü kadın, düşünmeyi gerekli bile görmeden cevap verdi:

– Bin lira!

Bu "bin" sözcüğü mecliste yeni bir hava uyandırdı. Köşelerde gizli fısıltılar oldu. Muhtar için en kötü düşünceleri taşıyanlar bile bu sözcüğün büyüsünden kendisini kurtaramadı. Ayda bin lira kazanan bir adam acaba kötü olabilir miydi?

Hiç kimse, dördüncü kadına: "Bunu nerden öğrendin?" diye sormayı aklından bile geçirmedi. Olayı olduğu gibi kabul etmenin çekiciliğinden kendilerini kurtaramadılar. "Bin" kavramı üzerinde açık bir bilgisi olmayanlar bile, bunun bol bir yiyecek, giyecek, yakacak ve aydınlatacak demek olduğunu seziyordu.

Sıra bu paranın nasıl harcandığına gelince, muhtarın özel hayatına bağlı hiçbir nokta gözden uzak tutulmadı.

Beşinci kadın bağırdı:

– Dul kalanlar kendini korusun. Muhtar bütün paraları dullara yediriyormuş!

Altıncı kadın (yaşlı bir dul)– Halt etmiş onu söyleyen. Adamın yüzünü bile gördüğüm yok. Eğer on parasına elim değdiyse, ahrette iki elim yanıma gelsin!

Yedinci kadın– Sana ne diye para yedirsin, hanım teyze?

Üçüncü kadın ortaya ikinci bir soru daha attı:

– Kasım Efendi son zamanlarda neden sakalını kestirdi?

Sekizinci kadın– İlahi Kasım Efendi, boyun devrilsin! Eskiden nasıl da namuslu bir adamdı; kadınların yüzüne bakmaya utanırdı.

Yedinci kadın– Şimdi de koynuna girmeye utanmıyor.

Dokuzuncu kadın– Aman söylemeyin, üstüme fenalıklar geliyor. Ölü ekmeği satan adamın koynunda yatacağıma, gider de iskelede hamalbaşının koynuna girerim daha iyi.

Onuncu kadın– Nesi var, ayol? Pekâlâ adam! Biraz şişman ama, o kadar kusur kadı kızında da bulunur.

Muhtarın dul kadınlara para yedirdiğini ilk defa ortaya atan beşinci kadın, verdiği haberin alt yanını ancak şimdi tamamlayabildi:

– Hem yalnız para vermekle kalmıyor, misafir gittiği eve neler götürüyormuş, neler! Ekmekler, şekerler, kömürler, gazlar...

Sekizinci kadın– Nasıl da ballandıra ballandıra anlatıyorsun, komşu!

Beşinci kadın– Elbette anlatırım. Bizim evde yakacak idare lambası bulamıyoruz; onların odasında sabahlara kadar 5 numara lamba yanıyor.

Bu son havadis, mecliste hiç de kötü bir hava uyandırmadı. Muhtarın dul kadınlara yiyecek, yakacak ve aydınlatacak vermesi, evli kadınları biraz da kıskandırmıştı. Kendi öz kocaları onları ne adamakıllı doyurabilmekte, ne de ısıtabilmekteydi.

Kasım Efendinin özel hayatıyla ilgili gözlemler böylece ortaya

döküledururken, onun ayda bin lira kazandığını kesin olarak bildiren dördüncü kadın, bu sefer yine aynı kesinlikle:

– Muhtar, karısını boşayacakmış, dedi.

İşler bu kerteye geldikten sonra, bu olasılık hiç kimseye aykırı görünmedi. Fakat şu yeni havadis herkesten çok genç kız analarını harekete getirdi. On birinci kadın, muhtara hak verdi:

– Eğer yaparsa akıllılık eder. Adam o kadar para kazanıyor. Karşısında şöyle gönlüne göre bir kadın ister. Söz aramızda, hani karısının da yüzüne bakılacak yeri kalmamış. İki çocuk doğurmakla insan kendisini o kadar salıverir mi?

(Bu kadının on dört yaşında güzel bir kızı vardı. Muhtar ise kırk beş yaşındaydı.)

Saat gece yarısına yaklaşmıştı. Son konu olarak, muhtarın acaba kimleri baştan çıkarabildiği olasılıkları üzerinde konuşuldu, bütün adlar bir bir gözden geçirildi; ve... hepsinin bu işi yapabileceği kanısına varıldı. Ekmek, şeker, kömür, gaz ve ayda bin liranın sıcaklığını duyduktan sonra; mecliste bulunan hiçbir kadın, bulunmayanların hiçbirisi için: "Hayır, bu yapmaz!" diyemedi.

Sonunda, muhtarla düşüp kalkanların kim olduğunu anlamak için, geceleri dul kadınların pencerelerine bakmaya karar verdiler. Kimin odasında 5 numara lamba ışığı varsa, Kasım Efendinin oraya misafir geldiği anlaşılacaktı.

XXI

"KOCALAR OKULU"

Ama benim şehvet düşkünlüğüme de hiç son yoktur:
Karılarınız, kızlarınız, gelinleriniz, kız oğlan kızlarınız
benim şehvetimin kuyularını dolduramaz.

SHAKESPEARE, Macbeth, p. IV s. III

Günün en önemli olayı, meclis dağıldıktan, kadınlar evlerine, kocalarının yanına döndükten sonra başladı:

Bunlardan bir bölümü artık evindeki hayatı beğenmez oldu. Kocaları gözlerine daha ihtiyar, daha çirkin ve hımbıl göründü. Ve o günden sonra bu artık hep böyle gitti. Sırası düştükçe, kocalarına şöyle dediler:

– Kasım Efendi kadar bile olamıyorsun.

– Muhtar bile senden daha temiz giyiniyor.

– İkide birde hasta olursun. Bak. Kasım Efendi hiç hastalanıyor mu?

– Bir kere de seni muhtar yapsalar ne çıkar? Mahallede Kasım Efendi kadar da mı itibarın yok?

Muhtar Kasım Efendi, bu evler için artık bir ölçü olmuştu.

Hali vakti yerinde bulunanların evlerinde ise, şu türlü konuşmalar geçiyordu:

– Kocacığım, gözünü aç da ölmemeye çalış; yoksa halimiz haraptır.

– Efendi, neyin var, neyin yok şunu vaktiyle benim üstüme çevirt; öldükten sonra muhtar kâğıt vermiyormuş.

– Ayol malını benden ne gizliyorsun? Öldükten sonra on parasız bırakıp da beni muhtarların kucağına mı atmak istiyorsun?..

O günlerde kocası ölen bir kadın ise, cenaze kapıdan çıkarken:

– Ah kocacığıım! Beni muhtarların eline mi bırakıp gidiyorsun? diye bağırıyordu.

Ölüleri diri gösterme işinden en çok üzüntü duyan kadınlar, kocalarının hali vakti yerinde olanlardı. Bunlar, erkeklerini hiç durmadan kışkırtıyorlar, onları hükümete gitmeleri için zorluyorlar:

– Ayol ne miskin adamsın! Çoluğunu çocuğunu düşünmüyor musun? Yarın sen de ölüverirsen ne yaparız? Gidip şu herifi hükümete haber versene?

Bunun üzerine kocalar, aralarında toplanıp bu işe bir çözüm yolu aramayı uygun buldular ve gizli bir toplantı yaptılar.

Toplantı tam beş saat sürdü. Ateşli tartışmalar oldu. Uzun nutuklar söylendi. O nutuklardan bazıları şu noktalar üzerinde özetlenebilir:

İlk defa söz alan altmış yaşında bir hatip:

– Efendiler, diye haykırdı, ben iki yıldan beri evli bulunuyorum. Fakat bugün karşınıza kolum kanadım kırılmış, kalbim yaralanmış, bütün dayanma gücüm elimden alınmış olarak çıkıyorum. Bu neden böyle olmuştur biliyor musunuz?

Arka sırada oturanlardan biri cevap verdi:

– Karın genç de, ondan!

İkinci bir hatip:

– Aile mutluluğumuz elden gidiyor! diye bağırdı.

Başka bir hatip de, en ağırbaşlı sesiyle:

– Bugün içinde bulunduğumuz kötü durumdan kurtulmak için karılarımızın isteklerini yerine getirmekten başka çıkar yol kalmamıştır! dedi.

Orta sıralarda oturan bir dinleyici:

– Geleceğin sağlanması için de bunun böyle olması gerektir, diye tamamladı.

Sonunda, bütün üyelerin oybirliğiyle:

1) Kocaların ölümü halinde geride kalanların hayat ve namuslarının tehlikede olduğuna;

2) Bu durumun kadınlar arasında büyük bir kaygı uyandırdığına;

3) Bu yüzden, aileler arasında ufak tefek geçimsizlikler çıktığına;

4) Sonuç elde edilene kadar kadınlara karşı biraz daha uysal davranılmasına;

5) Muhtara karşı nasıl davranılması gerektiğini saptamak üzere nüfus müdürlüğüne başvurulmasına karar verildi.

Nüfus müdürü, kurulun hangi mahalleden ve hangi iş için geldiğini öğrenince gene bıyıklarını ısırdı, düşündü, sonra:

– Ben ne yapayım efendiler? dedi. Durumu haber aldığım zaman vilayete yazdım. Soruşturmak için memur gönderildi. Fakat memur olumlu rapor verdi. Ben yeniden yazdım, bu sefer bir kurul gönderildi. Yine olmadı. Kurul: "Yapılan araştırma sonunda, adları verilen kişilerin hayatta oldukları anlaşılmıştır," diye rapor verdi. İşin tuhafı şurada ki; kurul, kocaları öldüğü söylenen kadınların çoğunu sorguya çekmiş, onlar da kocalarının sağ olduğunu söylemişler. Ulan, araştırma için ordu göndersem, herif orduyu bile besleyecek.

– Öyleyse doğrudan doğruya siz gidiniz.

– Gidemem be birader, gidemem! Herif belki benim elimden de bir rapor alır. Artık kendimden de korkmaya başladım.

Başvuranlardan biri dayanamadı, yüksek sesle sordu:

– İyi ama, biz ölürsek karılarımızın hali ne olacak?

– Orasını ne merak ediyorsun yahu! O evvel Allah, bütün mahallenin kadınlarını doyuracağa benziyor. Mahallede hangi kadına sorulmuşsa muhtardan memnun olduğunu söylemiş!

XXII

ÇOCUKLAR OKULU

Gök kubbesi her lâhza bütün gözlere mavi,
zenginler o cennette fakirlerle müsavi.[1]

BEYATLI, Vuslat

Süleyman'ın arkadaşları iki bölüme ayrılabilir:

1. Ana ve babalarıyla bir yere gidince, onların durduğu "mevki"den bir adım ileri geçmeye izinli olmayan ve onlarla birlikte ancak kapı dibinde, ayakta ve elpençe divan durmaya[2] mecbur olanlar... Bunlar için okul bambaşka bir dünyadır. Bu küçük dünyadaki düzen, hiç kimseyi öbüründen aşağı düşürmeyecek yolda kurulmuştur. Boyu gerideki arkadaşının karatahtayı görmesine engel olmamak şartıyla, herkes ön sıraya oturma hakkına sahiptir.

Dışardayken bir toplantıya gidildiği zaman ancak ikinci sofraya oturabilen; yemeğin, şekerin, şurubun ancak artığını, ya da fazlasını yiyip içebilenler için bu okul sınıfı adalet makinesinin en güzel işlediği bir yerdir.

Öğretmen, bunlara bilgisinin kötüsünü, artığını, kendi işine yaramayacak olanını verip de asıl güzel ve yararlı olanını başkalarına ayırmaz.

2. Ana ve babalarının mevki ve imtiyazlarına yarı yarıya ortak olan, şımarıklığı zekâ işareti gibi görülen ve misafirlerce her zaman "Küçükbey" diye çağrılanlar... Bunlar için okul zalim, sert ve yıpratıcı bir dünyadır. Orada insan, anasının giydirdiği alışkanlık, duygu ve görgülerinden soyunmak zorundadır. Artık herkesle birlikte oturmak, herkesle birlikte gülmek ya da oynamak gerekir.

---

1 Gök kubbesi her an bütün gözlere mavi/Zenginler o cennette yoksullarla eşit.

2 Saygı göstermek için ellerini göbeğinin üstünde kavuşturup ayakta durmak.

Kendi evlerindeyken mahalle arkadaşlarından üstün görülen, "Sakın o kirli çocuklarla oynama!" diye tembih edilenler için bu bir mahkûmiyettir. Öğretmen bir sevimsiz adamdır; bilim, adamına göre değişen bir nesne değildir.

Sözün kısası, bu okul denen şey, hayatın tam tersine, herkesin birbirine eşit sayıldığı yerdir; orada "kanun-i ceza âcize hâs"[1] değildir.

1 Ceza yasası güçsüze özel / için.

XXIII

SÜLEYMAN'IN ARKADAŞLARI: 3

HALİL

Hayır, kont, o sizin olmayacak. Büyük bir asilzadesiniz diye
kendinizi büyük bir dâhi sanıyorsunuz değil mi? Asalet, servet,
baht açıklığı gibi şeyler insana gurur verir. Fakat bütün
bunları elde etmek için ne yaptınız? Dünyaya gelmek zahmetine katlandınız,
o kadar. Üstelik de basbayağı bir adam. Oysa ben... Kalabalık içinde kaybolmuş ben, bir dilim ekmek için yüz yıldan beri bütün İspanya'yı idare etmek için harcanan bilgi ve ustalığı göstermem gerekti.
Sonra benimle boy ölçüşmek istiyorsunuz ha!..

BEAUMARCHAIS, Figaro'nun Düğünü

Süleyman şüphesiz bu bölünüşün farkında bile değildi. Fakat hareketlerine bakılırsa, bir şeyler seziyor sanılabilirdi: hep yoksul çocuklarıyla arkadaşlık ederdi; zengin çocuklarıyla hiçbir gün ana, baba, kardeş üzerine konuşmamıştı. Elbette bir şey bilmiyordu; fakat gözüpek, kafa tutan ve sırıtkan olmayışıdır ki onu kendisi gibi çekinen ve sessiz olanlara yaklaştırıyordu. Onlarla içli dışlı olmaktan hoşlanırdı. Birbirlerine sorarlardı:

– Senin baban ne iş yapar?

– Senin annen kaç yaşında?

– Senin kaç kardeşin var?

Bunlar, insanları birbirine yaklaştıran sorulardı.

Sınıfta Süleyman'ın en yakın arkadaşı Halil'di. Bu, vücudunun iriliğine karşın, en az kabadayı ve ince sesli çocuktu. Yaşı öbürlerinden büyük değildi. Derse kalktığı zaman bağıra bağıra anlatırdı.

Halil'in babası Durmuş Ağa arabacıydı. Annesi üzerine açık bir

bilgisi yoktu; daha doğrusu, onu ölmüş biliyordu. Bu konu üzerinde babası onunla uzun uzun konuşmaktan kaçınırdı.

Durmuş Ağa, içinde bulunduğu günden altı yıl öncesine kadar hayatın hiç de böylesine zor kazanılacağını düşünmezdi. O zamanlar gözlerine dünya ne kadar güzel görünürdü... Abdülhamit devrinde aynı vergiyi iki defa alıp da "Hazine-i Hümâyun"a[1] biraz olsun pay göndermediği için azledilmiş bulunan bir eski valinin, eski Erzurum valisi Vâsıf Paşanın konağında arabacıydı. Sırmalı elbiseler giyerdi. Günde ancak bir iki saat çalışırdı: ya Paşayı bir başka paşanın konağına götürüp getirir, ya "Hanımefendi"yi ya da "Küçükhanım"ı bir ahbaba taşır, ya da akşam gezintisine çıkarır, ondan sonra kekâ!..

Dünyada herkesin böyle az çalışıp çok kazandığını ve insanların dünyaya yalnız keyif sürmek için geldiklerini sanırdı. Çevresindeki insanlar, en büyüğünden en küçüğüne kadar, hep böyle yapıyordu.

İşte Paşa: hiçbir iş görmediği halde yine rahat rahat geçiniyordu. Durmuş Ağa ona paranın nerden geldiğini bilmiyorsa da, nereden olursa olsun herhalde geldiğini anlıyordu. Demek ki para, insana çalışmadan gelen bir şeydi.

İşte Küçükbey; haftada ancak birkaç saat daireye uğradığı halde aylığını yine alıyor ve daire yine işliyordu. Genç arabacı dünya işleri nasıl olsa kendi kendine yürür sanırdı.

İşte vekilharç: sabahtan akşama kadar boştu.

İşte kendisi: günde ancak bir iki saat araba safâsı.

Demek ki bu dünya zevk dünyasıydı. O zamanlar otuz yaşında var yoktu. İki metreye yakın boyu, geniş sırtı, kalın bilekleriyle, Paşa tarafından Allah'a özel olarak ısmarlanmış bir deve benziyordu.

Arabadaki yerine çıkıp da oturduğu zaman, bir inin ağzına tıkanmış kaya gibi, faytonun olsun, kupanın olsun önünü iyice kapatırdı.

Küçükhanım, dadısının yanında arabayla akşam gezmelerine çıktığı günlerde, bu heybetli çamın kalçalarını, belini, sırtını oturduğu yerden seyreder; "Şu sırta yumrukla vursam acaba etkiler mi?" diye

1 Hazine-i Hümâyun: Padişah hazinesi.

düşünürdü ve çok defa Durmuş Ağanın sırmalı çuha ceketini hayalinde soyar, onun herhalde kalın derisine tırnaklarının batıp batmayacağını dener, gece rüyasında bu çıplak sırtın geniş bir kapı kanadı gibi üstüne yıkıldığını görür, nefesi tıkanır, korkuyla uyanır, gördüğü şeyin gerçek olmayıp da rüya olduğunu anlayınca acınır ve yeniden uyuyabilmek için hemen gözlerini kapardı.

Durmuş Ağa, bahçenin bir köşesindeki iki odalı küçük evde karısı Hacer'le birlikte otururdu. Hacer, konağın çamaşır ve ütü işlerine bakardı. Uzun boylu, geniş kalçalı, güçlü kuvvetli bir kadındı. Büyük memeleri elbisesinin göğsündeki düğmeleri gerer, ilikler yırtılacakmış gibi görünürdü. Temizliğiyle ün almıştı. Çamaşırları mis gibi sabun ve lavanta çiçeği kokardı. Konaktaki başka bir Hacer'den ayırt edilmek için "Temiz Hacer" diye anılırdı. Durmuş Ağayla altı yıllık evliydiler. Evlendikleri yıl bir erkek çocukları olmuş, adını Halil koymuşlardı. Beş yaşındaki çocuklarıyla birlikte, konağın bir köşesinde işte böyle rahat ve kaygısız yaşayıp gidiyordular.

Son zamanlarda kadın, sık sık Paşanın oğlu Servet beyin sözünü etmeye başladı. Delikanlının adını söylemiyor, konaktaki herkes gibi, onu sadece "Küçükbey" diye anıyordu. Bu hal Durmuş Ağanın hoşuna gitmiyordu. Evde hangi söz açılsa, altından bir "Küçükbey" çıkıyordu. Karısı çok defa söylerdi:

"Bugün Küçükbeyin mavi gömleğini yıkadım."

"Bugün Küçükbeyin kahverengi pantolonunu ütüledim."

"Fanilan kirden kararıncaya kadar arkandan çıkarmazsın. Küçükbeyin çamaşırlarını görsen ne kadar beyaz."

"Aman Ağam, şu Küçükbeyin yastık örtüleri mis gibi kokuyor. Saçlarına hangi kokudan sürüyor acaba?"

Durmuş Ağa bir şeyler seziyor, fakat sezdiğini belli etmemeye çalışıyordu.

Servet bey, konakta öbür hizmetçilerin görmesinden çekindiği için Hacer'i odasına alamıyor, Durmuş'un arabayla dışarı çıktığı zamanlarda onun evine gidiyordu. Kadına hasret kaldığı günlerde ya

annesinin, ya da kız kardeşinin arabayla gezmeye çıkmalarını, biraz hava almalarını sağlar, temiz havanın yararları üzerine onlara öğüt verir; istediğini elde edemezse Durmuş Ağa'yı bir işle şuraya buraya gönderir, konaktan uzaklaştırırdı. Hacer'e giderken eline ya yıkanacak bir gömlek, ya ütülenecek bir pantolon alır, sözde bu acele işi yaptırmak için oraya kadar gitmiş süsünü vermeye çalışırdı kendisine. Durmuş Ağa, karısından şüphe etmeye başladıktan sonradır ki, iki aydan beridir işi olmadığı zamanlarda niçin öyle sık sık konaktan uzaklaştırıldığına bir anlam verebildi.

Bir Salı günü öğleden sonra Servet bey ona Kadıköyü'ne götürülecek bir mektup vermiş ve gidip gelme yol parası beş on kuruşu geçmediği halde bir gümüş mecidiye[1] uzatmış, "Üstü sende kalsın!" demişti. İşte her şey meydandaydı, bunu anlamamak için insanın kör olması gerekti.

Durmuş Ağa bahçenin cümle kapısından çıktı, az sonra, yan sokağa açılan hizmet kapısından gizlice girdi. Büyük havuzun ve ağaçların arkasına, kulübesini görebilecek biçimde saklandı.

Aradan yarım saat ya geçmiş, ya geçmemişti; Küçükbey, elinde ütülenecek bir pantolonla, uzaktan göründü. Sözde, kötü hiçbir niyeti yokmuş gibi rahat adımlarla ilerliyor, çevresine bakınmıyordu. Kulübeye yaklaştığı zaman pencereye üç kez vurdu. Hacer, pembe geceliğiyle göründü:

– Ah! dedi, siz misiniz?

Durmuş Ağa baştan aşağı dikkat ekilmişti, hiçbir sözcük ve hareketi kaçırmak istemiyordu.

Küçükbey yüksek sesle cevap verdi:

– Şu pantolonu ütületmek için getirdim. Pek acele de...

Kadın, sesini alçaltarak söyledi:

– Bu günlerde pantolonlarınızı çok sık ütületiyorsunuz.

Erkek, yavaş sesle bir şeyler söyledi. Sonra sesler daha alçaldı. Durmuş Ağa hiçbir şey duymaz oldu. Kalbi küt küt atıyordu.

1 Mecidiye: 20 kuruş değerinde para.

Kulaklarına dikkatini topladı, bir ara o uzun fısıltıdan yalnız şunları duyabildi:

Hacer– Hayır, hayır, bugün yorgunum!

Yine bir fısıltı.

Servet bey– Demek ki beni sevmiyorsun?

Hacer– "Yorgunum" diyorum size, anlamıyor musunuz?

Servet bey– Pantolonum ütüsüz mü kalsın?

Hacer– Bugün de ütüsüz giyiverin.

Bir fısıltı daha.

Servet bey– Aç kapıyı!

Hacer– Başka gün.

Servet bey– ... Ben her gün bir mecidiye harcayamam ki.

Durmuş, bundan ötesini dinlemeye dayanamadı. Bulunduğu yerden bir ok gibi fırladı, herifi omuzlarından yakaladı, sırtını duvara dayadı. Kadın çoktan içeri girmiş, pencereyi kapamıştı. Küçükbey kurtulmak için silkindi, fakat başaramayınca Durmuş'un bileklerine sarıldı, titreyerek sordu:

– Ne var! Ne istiyorsun benden?

– Seni ırz düşmanı seni!

Delikanlı her şeyin mahvolduğunu anladı, yalvaramaya başladı:

– Aman Durmuş Ağa! Ayaklarını öpeyim! Kulun olayım!

Durmuş bir şimşek hızıyla düşündü: Şimdiye kadar şu adam her istediği zaman kendisine emretmişti öyle mi? Şu yalvaran, şu her gün beygir gübresi çiğneyen bir ayağı öpmek için küçük bir işareti dört gözle bekleyen adam!.. Nasıl olmuş da bugüne değin bu kadar korkak ve alçak bir insanın emri altında yaşamıştı? Birdenbire kendisini ondan çok yüksek gördü.

Servet bey hâlâ yalvarıyordu:

– Aman kıyma bana! Ne istersen vereyim! Durmuş Ağa! Durmuş Ağa! Ah! İstediğin her şeyi vereceğim!

Durmuş, karşısında korkuyla büyüyen gözlere, gerilen ağıza, titreyen çeneye nefretle baktı, sonra onu bıraktı, elini cebine soktu. Delikanlı, bir silah çıkarıyor sanarak, arabacının dizlerine sarıldı, acı acı bağırdı:

– Kıyma bana!

Durmuş, cebinden bir gümüş mecidiye çıkardı, kısık bir sesle:

– Al şu paranı, dedi... delikanlı sapsarı bir yüzle kalktı, şaşkınlık içindeydi. Yarım saat önce verdiği parayı titreyerek geri aldı. Genç arabacı, efendisine karşı artık hiçbir borcu kalmayınca, kolunu gerdi, elini vücudunun bütün kuvvetiyle indirdi. Servet bey, yüzüne yediği tokatın şiddetiyle, toprağın üstüne bir ağaç gibi devrildi. Bayılmıştı.

Durmuş, ayaklarının dibinde yatan adama şaşarak baktı. "Soylu" denen insan bu muydu? Karşı karşıya kalınca, araya devlet kanunu girmeyince, onu devirmek ne kadar kolaydı. Genç arabacı, başkalarının hakkına saldırmayı kendileri için bir hak bilen, çevresindekilere hep emrederek yaşayan bu insanlardan üstün olduğunu gururla anladı. Herifin üstüne doğru tükürdü, onun şahsında bütün soyluların suratını tokatlamış gibi bir duyguya kapıldı. Artık öcünü almıştı. Burada yapılacak başka bir iş kalmamıştı. Hızla uzaklaştı, ahırda seyisin bacakları arasında dolaşan, onunla birlikte atlara yem ve su vermeye çalışan beş yaşındaki oğlunu kucakladı, üç çeyrek saat önce bir kere daha çıktığı cümle kapısından bugün ikinci ve son defa olarak çıkıp gitti.

Olay duyulduğu zaman, Hacer konaktan uzaklaştırıldı; Paşa, kızıştıkça hizmetçilere saldıran azgın oğlunu tezelden evlendirmeye karar verdi.

Durmuş, ilk iş olarak, Fatih'te Otlukçu Yokuşu'nda küçük bir ev kiraladı, elindeki beş on kuruşla birkaç parça eşya aldı; sonra çocuğuyla birlikte kapı kapı iş aramaya başladı. Sağa sola başvurdu. Bütün işler dolmuştu. Sanki biletler bir hafta önceden satılmıştı. Boş yer yoktu. O, başkalarına açık bir kapı bıraktığı halde, kendisine hiç kimse küçük bir yer göstermiyordu. Durmuş, dünyada para kazanmanın hiç de kolay olmadığını ancak şimdi anlayabildi.

Günler boş ve verimsiz geçmekteydi. Eğer yeryüzündeki hayat bu ise, o hiç de sonuna kadar yaşamaya değer bir şey değildi. Durmuş böyle düşünüyordu. Tam bir buçuk ay iş aradıktan sonra, beş altı kira arabası işleten bir ağanın hizmetine girebildi. İşi araba sürmekti. Sabahleyin erkenden çıkar, arabayı koşar, Fatih camisinin arkasındaki meydanda müşteri bekleyen kırk-elli fayton ya da kupa arasında sıraya girer, gelen müşteriyi istenen yere götürdükten sonra gene eski yerine döner ve bu iş böylece gece yarısına kadar sürerdi. Meğer insanlar dünyaya yalnız keyif sürmek için gelmemişler. Paraysa ancak çalışan insanlara –çalışmayanların da yalnız bir kısmına– geliyormuş. Durmuş Ağa kendisinin o "bir kısım"dan olmadığını acı acı anlıyordu. Fakat Durmuş Ağayı asıl üzen nokta Halil'in durumuydu. Çocuk daha beş yaşındaydı. Evde yalnız başına kalamazdı, bakılması gerekti. Eski konak arabacısının ise yeryüzünde oğlunu bırakabileceği yakın hiç kimsesi yoktu. Adam düşündü taşındı, onu yanına almaktan, nereye giderse gitsin, birlikte götürmekten başka çare bulamadı.

O günden sonra, Halil, gece gündüz, yaz kış, araba üstünde ve babasıyla yan yana, İstanbul'un sokaklarını dolaşmaya başladı. Bu hal okula girdikten sonra da böyle sürüp gitti. Derslerini babasının yanında, araba fenerinin ışığında hazırlardı.

Bir müşteri gelip de, araba İstanbul içinde herhangi bir yöne doğru ilerlemeye başladığı zaman, Halil için artık resimli kitap gerekli değildi. Çevresinde her şey vardı:

Türlü türlü evler, bahçe duvarları, trenler, bostanlar, vapurlar, Beyazıt kulesi, dar sokaklar, geniş caddeler, köprü, Haliç, Boğaziçi...

– Vardaaa!.. Efendi, yol ver!.. Hamal yana çekil!..

Sultanahmet parkı, Ayasofya camisi, yıkılmış surlar, dimdik yokuşlar, gene bahçe duvarları, gene bostanlar...

İstanbul o kadar büyüktü ki...

Halil düşünüyordu: "Şurada arabadan ayrılsam acaba yolu bulabilir miyim?" Orada insan mutlaka kaybolurdu. Bu şehre bir kere düşen herhalde bir daha kurtulamazdı.

Halil ondan korkuyordu. Kimi geceler kendisini bir sokak ortasında yapayalnız bulur, yolları birbirine karıştırır, oraya koşar buraya yalvarır, hiç kimseden yardım göremez, ağlar, yorulur; gene uykusunun içinde, bunun bir rüya olduğunu anlar, "Korkmamak gerek," diye düşünür, uyanmak ister, bir türlü uyanamaz, gene korkar, gene ağlar...

Fakat aynı zamanda onu seviyordu. Müşteri gelmeyip de yola çıkılmadığı zamanlar, sevgilisini göremeyen insanlar gibi, üzülürdü. O, bu şehrin kolları arasında yaşamaya o kadar alışmıştı ki... Kimi günler, eskiden birkaç kere daha geçilen cadde ve sokaklardan geçmek gerekirdi. O zaman daha önce okuduğu güzel bir kitabın sayfalarını yeniden karıştırmış, ya da, sevdiği insanın kolları yeniden boynuna dolanmış gibi oluyordu.

İstanbul! İstanbul!

Ey ağaçlar, sular ve minareler şehri!

Halil, okulda ezberlediği bir manzumenin bazı parçalarını hatırlıyordu. Şiirin içinden hoşuna giden sözcükleri alıyor, üst yanını atıyordu. Ölçek ve uyak bilmediği için, ne yaparsa yapsın, manzumenin bozulmayacağını sanırdı:

İstanbul! İstanbul!

Ey kubbeler, minareler ve selviler şehri!

İstanbul!.. Orada en büyükten en küçüğe, en iyiden en kötüye kadar her şey birbirine karışmıştı.

Güzel olan her şey ondaydı.

Camiler, surlar, güneşli gökler, pancurlu evler, parlak maşrapalı sebiller, mavi denizler, gölgeli bahçeler ve birçok mutlu insanlar...

Bunların yanında, çirkin olan her şey:

Güneş yüzü görmeyen bozuk kaldırımlı dar sokaklar, amonyak kokulu duvar dipleri, boş arsalara atılan süprüntüler, kaldırım taşları arasından izmarit toplayan yalınayak çocuklar, mahalle aralarında yeşil parmaklıklı mezarlar, kaplaması dökülmüş tahta evler, sürü sürü köpekler, dilenciler ve karanlık yüzlü Beyoğlu apartmanları...

Halil, babasının arabasıyla bütün bunların arasından geçiyordu.

XXIV

SÜLEYMAN'IN ARKADAŞLARI: 4

TAHSİN

Üsküdar'a geçer iken aldı da bir yağmur,
Kâtibimin setresi uzun, eteği çamur,
Kâtip uykudan uyanmış, gözleri mahmur;

Kâtip benim, ben kâtibin, el ne karışır?
Kâtibime kolalı da gömlek ne güzel yaraşır.

HALK TÜRKÜSÜ

Savaştan önce bütün çocuklar öğle yemeğini yemekhanede, yan yana ve birbirleriyle konuşarak yerlerdi. Herkesin yemeği aşağı yukarı aynı değerdeydi. Savaş başladıktan sonra ise yemekhane her yıl biraz daha boşalmaya başladı. Yemek salonuna uğramayanların bir bölümü artık hiçbir şey getiremiyor, bir bölümü de getirdikleri paketleri herkesin yanında açılamayacak kadar yoksul ve yavan buluyordu. Üçüncü bir bölüm de, bu çeşit paketler için masa başına kadar gitmenin boş bir zahmet olacağı düşüncesindeydi.

İşte o yüzdendir ki, yemekhane artık yalnız üç beş kişinin girdiği bir yer olmuştu: muhtarın oğlu Bekir, tüccar Cemil Malik beyin oğlu Kevkep, Murat Paşanın oğlu Yakup, v.b...

Salon, sanki bunların sömürgesi haline gelmişti. Girerler, çıkarlar, şarkı söylerler, koşarlar, hiç kimseyi rahatsız etme kaygısı duymazlardı; salonda kendilerinden başka kimse yoktu.

Ötekilerse, paketlerini bahçede, bir duvar dibinde, tek başlarına ve bütün gözlerden uzak açar, üstüne oturdukları taştan farksız duran kara vesika ekmeğini birkaç dakika içinde yer, ancak ondan sonradır ki herkesin içine karışmak cesaretini gösterirlerdi.

Süleyman, okula köfte getirdiği gün, ne zamandan beri girmediği bu salona girmeyi düşünmüştü. Fakat o gün öğretmen onu ayağa kaldırıp da köftelerin hesabını sorduğu zaman, bütün sınıfın gözleri üzerine çevrilince, herkesten ayrı bir insan olmak ona utanılacak bir şey gibi gelmişti. O günden sonra okula ne getirirse getirsin, kalabalıktan ayrılmamaya, getirdiğini herkes gibi bahçede bir duvar dibinde, gizlice yemeye karar vermişti.

Süleyman, evin satılışından sonra, getirdiği yemekler bakımından o üç beş kişilik kümeden sayılsa bile, bu yemeklerin yenişi bakımından öbür arkadaşlarından ayrılmıyordu.

Tahsin'e gelince, onun yalnız savaş içinde değil, savaştan önce de yemekhaneye girdiğini kimse görmemişti. Oysa Tahsin'ler gerçekte pek de yoksul sayılmazdı. Bir defa, babası İshak Efendi bacağından sakat olduğu için askere alınmamıştı. Sonra, savaş başlayınca, sözügeçen bir akraba onu eski işinden almış, daha kârlı başka bir işe koymuştu; şimdi "Men'-i İhtikâr[1] Komisyonu"nda kâtipti. Eh, ne de olsa, bal tutan parmağını yalardı. Komisyonda çalışanların ihtikâra alet olmamaları için ihtikâr maddeleri her ay onlara bir miktar verilirdi. Sonra, aylıkları da hiçbir ay aksamadan çıkıyordu. İşte o yüzdendir ki, Tahsin'lerin evinde şeker, yağ, çay, kahve, nohut, fasulye, gaz gibi şeyler eksik olmazdı. Gene de, Tahsin, okula herkesin yanında açılabilecek bir paket getiremezdi. O, okula başladı başlayalı, yemekhanenin ne biçim bir yer olduğunu bile görmemiştir denilebilir. Bunun sebebi, doğrudan doğruya, annesi Kevser hanımın şirretliği, istibdad[2] ve kendi nefsinden başka hiç kimsenin yaşamak hakkını tanımak istemeyişi; babası İshak Efendinin de kılıbıklığıdır.

İshak Efendinin yaşını kestirmek zordur. Kendisine sorulacak olursa henüz kırk sularında bulunduğunu söyler. Fakat yüzü, suyu çekilmiş bir meyve gibi, gerginliğini kaybetmiş; derisi, birer yara izi sanılabilecek derin çizgilerle, birkaç yerde içeriye doğru batmış; genel olarak pörsümüş ve matlaşmıştır. Bu cilasız derinin üstünde gözenekler, dışardan püskürülmüş birer küçük nokta gibi duruyordu. Bu

1 İhtikâr: Vurgunculuk; Men'i İhtikâr: Vurgunculuğu, karaborsayı önleme.
2 İstibdad: Kendi başına, hiçbir nizam ve kanuna bağlı olmadan idare etme.

esmer noktaların içinde sarışın bir sakalın hiçbir tıraşla kaybolmayan dikenli uçları görünürdü. Küçük ve beyzî[1] camlarının etrafı teneke çeşidinden bir madenle çevrili gözlükleri bu inişli çıkışlı, fakat renksiz yüzün üstünde ışıksız ve hazin dururdu.

İshak Efendinin kullandığı ikinci bir uygarlık aleti de, yaz kış yanından ayırmadığı şemsiyesiydi. Sağ bacağı biraz aksadığı için, bu şemsiye ona aynı zamanda baston işini de görmekteydi.

İshak Efendinin vücudu biraz sağa biraz da öne doğru eğilmiştir. Elbisesi her zaman için karadır. Düğmeleri mutlaka ve boydan boya iliklidir. Ayrıca bir frenk gömleği kullanmaz; fanilasının üstünden göğsüne eğreti bir plastron[2] takar; kollarında da eğreti manşetler vardır. İshak Efendi sabahları karısının ısmarladığı şeyleri ve gündelik hesapları bir kurşun kalemle hep bunların üstüne yazar, akşamları eve geldikten sonra bir lastikle silerdi. İşte bu yüzden onun manşetleri hiçbir zaman beyaz değildir.

Plastron uzun zamandan beri su ve kola yüzü görmediği için oldukça esmerleşmiş, İshak Efendinin hep öne doğru eğilmesi yüzünden de katıldığı birkaç yerde kırılmış ya da kamburlaşmıştır.

Gençliğinde oldukça güzel bir kadın olan Kevser hanımsa şimdi otuz beş yaşında kadardı. Gözlerinin ve ağzının kenarlarında hafif çizgiler vardı. Güldüğü zaman bu çizgiler daha çok derinleşirdi; bunun kendisi de farkına vardığından, en gülünç olaylar karşısında bile gülmemek için dişlerini sıkardı. Ona kızmak da yaramıyordu, bu sefer de alnı kırışıyordu. Uzun çalışmalar sonunda bu yüz, bütün olaylara hareketsiz bakan bir heykel haline gelmişti. Bütün kederler ve neşeler onun soğuk mermerine çarpar ve donardı. Bu demek değildir ki o kızmaz ve neşelenmez; fakat kızdığı zaman kaşları çatılmaz, güldüğü zaman da ağzı açılmazdı. Mahallede herkese takılmayı seven bir komşu, onun bu halini anlatmak için:

"Kevser hanım gülmeden güler, kızmadan kızar," derdi.

Kocası bile onun yüzünü bir kere olsun boyasız görmemişti. Yaşı

1 Beyzî: Oval.
2 Plastron: Gömlek gibi görünen, yalnız göğüs parçası olan ek giysi.

ilerledikçe, derisinin çizgilerini örtmek kaygısı onda büsbütün ileri gitmiş, yanaklarının gevşemeye başlayan yerleri, elmacık kemikleri, ağzının iki yanı pudranın, allığın ve birtakım adsız macunların sıvası altında kalmıştı. Hava sıcaklığı değişip de cildi gerildiği ya da gevşediği zaman, pudralar pul pul kalkar, dökülmeye başlayan deri parçaları gibi, üflense uçacakmış hissini verirdi. Gözleri sürekli bir sürmenin gölgesi altında dünyaya mahmur mahmur bakardı. En çok korktuğu şey ağlamaktı. Kaşları kalın ve rastık rengindeydi. Bütün olarak bakıldığı zaman, bir duvar ilanının kaba çizgili, birbirine zıt renklerle boyalı kadın resimlerine benzeyen bu yüzün altında vücudu hiç de o ilanlardaki vücutlar gibi incecik değildi. Boyu uzun, omuzları geniş, beli bir korsenin basıncı altında ince, fakat kalçaları ve bacakları kalın, sert ve kuvvetliydi. Evin içinde yürümeye başladığı zaman, konsolun üstündeki büyük lambaların fanusları titredi.

İshak Efendinin boyu onun ancak omuzunda kalırdı.

Evlendikleri zaman, Otlukçu Yokuşu mahallesinde, yokuşun tam başladığı yerde, İshak Efendinin babadan kalma bir evi vardı. Kevser hanım oraya gelin gelmişti. İlk iki yıl İshak Efendi gerçekten rahat etmiş ve mutlu olmuştu. Kadın her akşam onun dizleri dibine oturur, yaltaklanır, henüz genç ve iri vücudunun zengin hazinelerini ona teslim eder, yayılır, keyiflenir, kocasını kuvvetli kolları arasında sıkar, kulağına gizli şeyler söylerdi.

İshak Efendinin evli bir kız kardeşi vardı. Babaları öldüğü zaman İshak Efendi kardeşinin payını satın almış, evin bütününü kendi üstüne çevirmişti. Kevser hanım bunun kendisine verilmesini istiyordu. Kocası ilk zamanlarda bu isteği iyi karşılamadı; mirasçıdan miras kaçırmanın doğru olmadığını söyledi. Fakat kadın, düşüncesinden vazgeçmedi. "Demek ki benim bir ev kadar değerim yok?" diyordu. İkinci yılın sonunda Tahsin'e gebe kaldı. O zaman bu bahsi yeniden tazeledi. Şimdi elinde daha kuvvetli sebepler vardı. Allah saklasın, kocası ya ölürse kendilerinin hali ne olurdu? Çocuğuyla birlikte sokak ortasında mı kalsındı?

Görümcesinin hiç değilse kocası vardı; oysa bunların hiç kimsesi yoktu.

Kendinin daha önce ölme olasılığını düşünmüyordu bile. İşin tuhafı, bunu kocası da düşünmüyordu. İshak Efendi, karısından önce ölmeyi göze almış gibiydi: kadın o kadar sağlamdı ki!..

Kevser hanım gebeliğini bol ve yumuşak elbiseler içinde sere serpe geçiriyordu. Hele bir gün adam eve girince karısını bütün sert kumaşlardan sıyrılmış, ince bir elbise altında çıplak ve rahat görünce iradesi birdenbire erimiş; ertesi gün: "Evi karıma sattım ve tamamen parasını aldım," diye "takrir vermek"[1] için defterhane[2] yolunu tutmuştu.

Kevser hanım kocasını hep evle birlikte düşünmüştü. Ev sanki onun kişiliğini tamamlayan bir öğeydi. İshak Efendi o öğeden ayrılınca ortada sadece önü ilikli bir kâtip kalmıştı. Kadın şimdi kocasını eskisinden başka türlü görüyordu. O güne kadar gözüne ilişmeyen bütün kusurlar sanki birdenbire meydana çıkmıştı. Alnı, kaşlarla saçlar arasında sıkışmış gibiydi; iki parmak genişliğinde var yoktu; kaşları yukarı kalktığı zaman saçlarla birleşecek gibi olurdu. Şakaklara doğru bu alın büsbütün daralıyor, birtakım seyrek ve ince kıllarla örtülüyordu.

Parmakları bodur, kalın ve küt başlıydı.. Tırnakları her zaman uzundu, uzayan kısımlar asıl tırnaktan kara bir çizgi ile ayrılmıştı; başını kaşıdıkça kepek, yağ ve türlü kir bunların arasında toplanmış, zamanla sert ve kara bir hal almıştı.

Kevser hanım vücuduna bu ellerin dokunduğunu düşündükçe bağırmamak için dişlerini sıkıyordu. Beş ayaklı, acayip bir hayvan görmüş gibi onlardan korkmaya başlamıştı.

Kocası şimdiye kadar hiç böylesine çirkin ve pis değildi. Böyle birdenbire neden kötü, hımbıl ve kirli bir adam olmuştu? Ceketini çıkardığı zaman eğreti plastronu ve manşetleri, enseden çengellenen hazır düğümlü kara kravatıyla, modası geçmiş hantal bir kuklayı, ya da sahne arkasında kostüm değiştiren kötü bir aktör çırağını andırıyordu. İshak Efendi artık "seksapelini"[3] kaybetmişti.

---

1 Tapu ve kadastro dairesinde malını başkasına sattığını resmen söylemek.
2 Defterhane: Tapu ve kadastro dairesi..
3 Seksapel: Cinsel çekicilik

Geceleri karısını biraz okşamak istese, kadın öfkeyle bağırırdı:

– Elini çeeek!..

Adamcağız mahcup ve şaşkın, havada kalan eline bakar, sonra bir yana çekilip sessiz büzülür, otururdu. Bütün bu huysuzlukları gebeliğin sonucu sayıyordu. Kadınlarda herhalde kendisinin bilmediği birtakım sinir özellikleri vardı. Yine bu özellikler yüzünden olacak ki, mutfak yanındaki küçük bir odada, karıcığından ayrı yatmaya başlamıştı. Sabahları erkenden kalkıyor, çayı hazırlıyor, hanımın karnını doyurduktan sonra işine gidiyordu. Uzun bekârlık yıllarında yemek pişirmeyi öğrenmişti; kadının hastalığı ilerleyince İshak Efendi onun ağır iş yapmasına razı olmadı, gene yemek pişirmeye başladı. Şimdi sofra kurup kaldırıyor, bulaşıkları yıkıyor, başına bir tülbent bağlayıp ortalığı süpürüyor. Sözün kısası, evin içinde arı gibi çalışıyordu.

Kevser hanım, doğurduktan sonra da, yeni edindiği huyları bırakmadı. Zaten İshak Efendi de ev işine alışmış bulunuyordu. Doğumdan birkaç ay sonra adamcağız evin içinde eski yerini almak istediği zaman şiddetli bir itirazla karşılandı.

– Neee?.. Sen beni bulaşıkçı mı sanıyorsun?.. Benim yapacak işim dolu. Ziyaretlerim var, kabul günlerim var, çocuğum var. Sen ne güne duruyorsun? Hadi bakayım!..

Adam bir şeyler söylemek istedi, fakat Kevser ileriye doğru iki adım attı, bağırdı:

– Hadi diyorum sana!..

Ayaklarını tahta döşemeler üstüne öylesine kuvvetli basmıştı ki, konsol üstündeki lambaların karpuzları titredi. İshak Efendi, karısının yanında kendi boyunun ne kadar kısa kaldığını, onun dev anası gibi geniş omuzları, uzun kolları, kalın bacakları karşısında kendisinin ne kadar güçsüz olduğunu ilk defa anladı, boynunu büktü, mutfağa doğru uzaklaştı. Bunun çekilmez bir hal olduğunu düşünüyordu. Başka bir gün de işi tatlılıkla çözümlemek istedi, fakat kadın hemen gözlerini açtı, sesinin en sert, en insafsız ahengiyle şunları söyledi:

– İşine gelirse! Eğer beğenmiyorsan gidebilirsin! Seni zorla tutan yok. Benim evimde benim dediğim olur.

– Evin mi?

– Evim ya! Bugüne bugün benim evimde oturuyorsun, anladın mı?

İshak Efendinin ancak o zaman ayakları suya erdi. İlk evlendiği yıl nasıl sevildiğini düşündü. O zamanlar acaba daha mı sevimliydi? Kendi kendisini yokladı; o günden bugüne kadar hiçbir yeri değişmemişti. Şimdiyse artık karısının odasına girmeye bile hakkı yoktu. "Acaba evle birlikte güzelliğimi de mi kaybettim," diye düşündü.

Çocuk büyüdükçe, Kevser zorbalığını ona da uygulamaya başladı.

Artık çevresine emretmenin tadını almıştı. Kocası olsun, çocuğu olsun, onun emirlerinden bir adım dışarı çıkamıyordular. "Kalk!" derse kalkıyor, "otur!" derse oturuyordular. Sanki o İshak Efendiye değil, İshak Efendi ona varmıştı.

Emirlerine karşı gelindiği zaman ikisini birden yakalar, kafalarını birbirine çarpar, öfkesini alıncaya kadar onları bağırta bağırta döverdi.

İshak Efendi, belki bir gün kandırıp da evi gene elinden alırım ümidiyle her cefaya katlanıyordu. Arada bir; bazı kazançlı işler bulunduğunu, bir miktar sermaye gerektiğini, onu elde etmek için evi satmaktan başka çare olmadığını söyler, fakat Kevser hanım bunların hiçbirine yanaşmazdı.

Üstelik ay başında adamın bütün aylığını elinden alır, ancak sabahtan sabaha eline çok sefil bir gündelik verirdi. Adam, evceğizini yeniden ele geçirmek için her şeye razıydı. Hatta, dayak yerken bile onun hoşuna gitmeye çalışır; aşkından, aşkın verdiği zevkten söz ederdi:

– Vur karıcığım!.. Vücuduma dokunduğun yerleri... ay aman!.. öpeyim!.. Ellerin... dur biraz... o güzel ellerin... Kevser'im... Kevser'ciğim... kulun olayım... İmdat!.. Can kurtaran yok mu?.. Karıcığım!.. Ölüyorum!..

Bu duyguda biraz da içtenlik vardı. Ne zamandan beri içinde hapsedilen cinsel istekleri bir kadın elinin vücuduna dokunmasıyla –bu

dokunma biraz sert de olsa– yine uyanıyor, kabarıyor; sinirlerinde acıyla karışık bir zevk, bir ürperme duyuyordu.

Şimdi İshak Efendi artık her gün daireden gelir gelmez ceketini, plastronunu, manşetlerini çıkarır, pantolonunun üstüne gecelik entarisini giyer, beline ucu püsküllü, ince bir kuşak bağlar. Moliére'in "Cimri" komedyasındaki "Maitre Jacques" gibi kâtip İshak Efendi de ikinci kişiliğini alır, hemen mutfağa koşar, yemekleri pişirir, öğleden kalan bulaşıkları yıkar, tabakları kurular; Tahsin de bir yandan sofrayı hazırlar, sonra her ikisi birden kadına:

"Buyur!" derler.

Kevser, sofrada onların tabağına yalnız birer parça yemek koyar, kendi tabağını doldurur, yer yer, iki üç erkeği berbat edecek enerjiyi aldıktan sonra odasına çekilir, tırnaklarını fırçalar, biler, cilalar, dudaklarının bozulan boyasını tazeler ve yediklerini hazmetmekle vakit geçirir.

"Men'i İhtikâr Komisyonu"nun İshak Efendiye verdiği şeker, yağ, pirinç, her şey Kevser hanımın midesine iner, Tahsin bunların ancak artığını ve en değersizini okula getirebilirdi: Biraz ekmek, biraz zeytin, soğan ya da peynir gibi.

XXV

SÜLEYMAN'IN ARKADAŞLARI: 5

BEHÇET

Bana öyle gelirdi ki Allah vücudumu haksız bir örtü ile örtmüş;
Esmer yüzüm benim asıl hakkım değil, yanlışlıkla bana düşmüş.

TAGORE, Yurt ve Dünya, böl. 1

Sınıfta en çirkin çocuk Behçet'ti. Alnı geniş ve çıkıntılı, burnu basık, elmacık kemikleri yüksekti. Çukurda kalan gözleri inanılmayacak kadar ışıklı, fakat şaşıydı. Göz karaları burna doğru kaymış, orada, burnun iki yanında, iki büyük nokta gibi çivilenip kalmıştı. Bunlardan çıkarılan iki çizgi biraz ilerde birbirini keser ve ayrı yönlere doğru uzayıp giderdi. Behçet'in karşısında duran insan onun sağ gözünün kendi sağ yanını, sol gözünün de kendi sol yanını gördüğünü sanırdı. Bu gözler ona merhum babasından geçmişti. Behçet'in babası resmî bir dairede odacılık ederdi. Çocuğunun üç yaşına girdiğini görmeden ölmüştü. Ona böyle bir çift şaşı göz, kısa ve sert bir çene, yassı bir burun, geniş fakat çıkıntılı bir alın bırakmıştı.

Behçet anasından da bazı şeyler almıştı: kolları aşağı yukarı diz kapaklarına varacak kadar uzundu; buna karşılık, bacakları gövdesinden daha kısa, biraz da içeriye doğru çarpık; omuzları geniş elleri büyüktü.

Anası Hatice Kadın, çamaşır yıkamakla geçinirdi. Kocası öldükten sonra başladığı bu iş yüzünden mahallede adı "Çamaşırcı Hatice Kadın" diye anılırdı. Onun vücudunda en çok göze çarpan yer elleriydi. Bunlar sürekli bir çalışma ile biçimini kaybetmiş, yassılaşmış, yine bu yüzden uçları yırtılarak beşer parçaya bölünmüş sanısını verirdi. Hatice Kadın elleri ancak sıcak suyun içinde yaşar, hareket eder, ora-

dan çıktıktan sonra kanı çekilir, patiska beyazı bir renk alır, avuçta sıkılan bir kumaş gibi derisi buruşur, ölür. Eğer uzun zaman suyun dışında kalırsa gittikçe katılaşır, derisinin yüzü pütür pütür olur, ipekli bir kumaşa dokununca kumaşın tellerine takılır. Onun parmak adını verdiği çubuklar artık bükülmez, öyle kaskatı kalır.

Behçet de, bütün çocuklar gibi, kendisinin aranmasını, okşanmasını isterdi elbette. Anası onunla uğraşamıyordu. Hatice Kadın eve geç gelip erken giderdi. Evde ancak çocuğunun yemeğini hazırlamaya vakit bulabilir, sabahları o daha uykudayken çıkıp giderdi.

Behçet, okul arkadaşlarınca da pek aranmadığını seziyordu. Çocuklar onsuz da pekâlâ oynayabiliyorlardı. Oyundan çıktığı zaman hiçbir oyunun yarım kaldığını görmemişti. Demek ki, arkadaşları için gerekli bir varlık değildi. Bunu anlamak için Behçet kadar zeki olmaya da lüzum yoktu.

Onun anlayamadığı şey, çevresindeki bu ilgisizliğin nerden geldiğiydi. Çirkin olduğunu artık seziyor, fakat bunun bir "sebep" olabileceğini aklına getiremiyordu.

Hayatında bir boşluk vardı. Bu boşluğu ancak okul kitapları bir yere kadar doldurabiliyordu. Behçet, kitapları aracılığıyla cansız maddenin de kendisine özgü bir dili bulunduğunu anlamaya başlamıştı.

Kitabın içindeki bir insan ona arkadaşı, annesi, öğretmeni gibi sesleniyor; kimi zaman hikâyeler söylüyor, kimi zaman da dünyanın nerden geldiğini, yıldızların ne olduğunu, taşın niçin düştüğünü, çiçeklerin nasıl açıldığını anlatıyordu.

Behçet bu yoldan geçerek başka eşyayla da konuşmaya başladı. Bir iskemle, bir yastık, bir kırık testi, bir mangal onun gözünde dertleri, duyguları, düşünceleri olan birtakım kişilerdi. Onlara konuşur, oynar, anlaşırdı. Sonra, bu cansız arkadaşların bir iyiliği daha vardı: Onun isteklerine hiçbir zaman karşı koymazlar, o ne derse razı olurlar, nereye koyarsa orada dururlardı. İsteklerinin böyle itirazsız yerine getirilmesi, Behçet'in nefsine güvenmesini arttırıyor, onun karşı konulmaz kişiliğinin şekillenmesini hazırlıyordu.

Hatice Kadın, oğlunun derse çalışması için evde lamba yakamaz-

dı; fakat Behçet bunun kolayını bulmuştu: geceleri pencerenin yanına oturur, ta uzakta yanan sokak fenerinden çalabildiği iki üç tel ışıkla kitabını aydınlatmaya çalışırdı. Şu fener biraz daha yakında olsa ne çıkardı? Aksi gibi, zengin bir adamın evi önüne dikilmişti. Oysa onların hiç de fenere gereksemesi yoktu. Behçet, önünde fener yanan evi kıskandığını sezer, fakat okuma kitabında kıskançlığın kötülüğünü anlatan hikâyeyi hatırlar, kıskanmak istediği halde kıskanmamaya çalışır, kendi kendisini ayıplardı. Bu kitaplar sanki yalnız yoksul olanların zararına ve yoksulları yoksulluğa ısındırmak amacıyla hazırlanmış şeylerdi. Hoşa giden bir yiyeceği biraz fazla yemeye "açgözlülük"; başkasında olan bir şeyin kendisinde de bulunmasını istemeye "kıskançlık" diyordu. Bu öğütleri dinlemeyen çocuk ya da adamların başına gelen korkunç işleri anlatıyordu. Demek ki, bu kitaplara uyulursa, insan doya doya bir şey yemeye ve canının çektiğini istemeye hasret kalacaktı. Pekâlâ! Behçet'lerin evinde zaten fazla yiyecek bir şey yoktu. Başkasında olanı da istemeyiverirdi.

Behçet, ta uzaktan gelen iki üç tel ışığın aydınlığında böyle şeyler okuyordu. Çokça çalışınca gözkapaklarının içi yanar, gözleri sulanmaya başlardı. O zaman, az önceki kararını unutur ve dileğini tekrar ederdi: "Şu fener biraz daha yakında olsa ne çıkardı?"

Fakat mehtaplı gecelerde keyfine son yoktu. Ay, her yeri aynı şekilde aydınlatıyordu. Behçet, kitabını rahatça okuyor, fenerli evi kıskanmayı aklından bile geçirmiyordu. İşte onun da evi aydınlıktı. Artık fener filan vız gelirdi. Behçet'in bu on beş gün içinde gösterdiği yeteneğe öğretmenler şaşardı. Fakat on beş gün sonra bu zekâ gölgelenmeye başlardı. Günün birinde, öğretmenler şöyle bir kanıya vardılar: Behçet'in kafası on beş gün işleyen, sonra on beş gün durup dinlenen bir kafadır. Hatta kimi öğretmenler buna bilim diliyle bir ad verebilmek için birtakım psikoloji ve tıp kitaplarını karıştırmış fakat bir örneğini daha bulamamış, onu hiçbir sınıfa sokamamış, ister istemez, ayrı türde bir kafa olduğunu kabul etmişti. Neyse ki bu hal yalnız bir buçuk yıl kadar sürdü; ondan sonra çocuğun zekâsı artık her zaman için aydınlık bir hal aldı. Bunun bir tek sebebi vardı, o da iktisadi bir sebepti: Savaş zengini Cemil Malik bey, Behçet'le aynı sınıfta olan

oğlu Kevkep'i derse hazırlaması için, Behçet'i öğretmen olarak tutmuştu; iki çocuk akşamları Cemil Malik beyin evinde birlikte çalışmaya başladılar.

Hatice Kadın'ın ailesinin geçimi yalnız şunlardı:

Kadının çamaşır yıkadığı evlerden aldığı ücret; bir de Cemil Malik beylerin ettiği yardım. Behçet, Kevkep'in ödevlerini hazırlar, onu derse çalıştırır, Kevkep'in annesi de Behçet'lere biraz şeker, un, zeytin gibi yiyecek şeyler verirdi.

Kevkep'i çalıştırmak Behçet için artık önceden kazanılmış bir hak gibidir. Velinimetinin sorularına bir başkasının cevap vermesine, hatta onunla ahbaplık etmesine katlanamazdı. Elinden ekmeği alınmak istenen aç bir adam gibidir, nefsini korumak zorundadır. Rakiplerinden tam bir itaat bekler. Eğer itiraz eden olursa, o zaman Behçet'i hiçbir şey durduramaz. Önce dizlerini büker, gözlerini büsbütün şaşılaştırır, karşısındakine öylece bakar; uzun kolları dizkapaklarından aşağı doğru sarkar; annesinden miras geçen büyük ve yassı elleri iki pençe gibi gerilir. Böyle uzun kolları, ileriye doğru hafif kamburlaşan sırtı ve bükülen kısa bacaklarıyla vahşi bir goril yavrusunu andırmaktadır. Karşısındakiler bir sözcük daha söylerse üstlerine atlar, evdeki mobilya gibi hepsini kırıp geçirir: cansız madde, onu, itiraz edilmemeye alıştırmıştır.

Rakiplerine karşı böylesine amansız olan Behçet, Kevkep'in yanında iken bir kuzu gibi sakindir. Ona anlamadığı bir bahsi on defa anlatmaktan çekinmez; onun ödevlerini kendisininkinden daha güzel yapar; sınıfta kendisinden gelen her şeye boyun eğer; hatta, Kevkep'in itiraz etmesine bile katlanır. Çünkü, ay başlarında Kevkep'lerin verdiği yiyecekleri eve götürdüğü zaman annesi o kadar sevinir, o kadar sevinir ki, oğlunu okşar ve öper. Behçet, diken gibi sert saçlarında bir elin sevecenlikle dolaştığını, yüzünde bir insanın sıcak dudaklarını duyabilmek için her şeye, hatta her hakarete razıdır.

Fakat Kevkep'i derse hazırlamak, onun ödevlerini yapmak da Behçet için bir borç haline gelmiştir. Bunun sebebi herkesin anlayacağı kadar açıktır: yiyecekler peşin olarak verilmektedir.

Eğer Behçet iyi numara alırsa, Kevkep de alır; yıl sonunda bütünlemeye kalırsa, Kevkep de kalır. Behçet sınıfta dönmek ya da bütünlemeye kalmaktan yalnız Kevkep için korkar; çünkü Cemil Malik beyin karısı kendi çocuğunun başına gelen felaketten yalnız bu küçük öğretmeni sorumlu tutar, yalnız onu azarlar.

Behçet dersleri kendi çıkarı için değil, Kevkep'in çıkarı için öğreniyor gibidir.

Günün birinde olan oldu, Hatice Kadın'ın oğlu hastalandı, yatağa düştü. Aksi gibi de o hafta öğretmen matematik dersinde Kevkep'in kafasının çok üstünde bir ödev verdi. Çocuk yalnız başına biraz uğraştı, ama boşuna!.. Kâğıtlarını topladı, Behçet'lere gitti. Hatice Kadın kapıyı büyük bir nezaketle açtı. Bu küçük asilzadenin tenezzül edip de şu yoksul eve gelmesi ev sahipleri için ne şerefti.

Behçet 40,5 derece ateşle yatıyordu. Hatice Kadın oğlunun sınıf arkadaşını hatır sormak için geldi sanıyordu. Cemil Malik beyin oğlu ise arkadaşının yanı başına oturdu, ona birtakım sorular sormaya, defteri hastanın yüzüne doğru yaklaştırmaya başladı:

– Böyle mi olacaktı, Behçet?

– Su!

– İşe çarpmayla başlamak gerek değil mi?

– Çarpma... Su!

– Beş kere beş...

– Otuz.

– Otuz mu?

– Su!

Kevkep, hasta arkadaşının saçmaladığını anlayabiliyor, eli boş dönmeye de gönlü razı olmuyordu. Yatağın başında bir dost gibi değil, borçlusu elden giden bir alacaklı gibi üzgün görünüyordu.

XXVI

SÜLEYMAN'IN ARKADAŞLARI: 6

KEVKEP

Milyonla barındırdığın ecsâd arasından
Kaç nâsiye vardır çıkacak pâk ü drahşan?

FİKRET, Sis

Kevkep, sonunda, Behçet'ten hayır gelmeyeceğini anlamıştı. Şimdi, sınıfın içinde, omuzları üstünden kafası alınmış bir insan gibi yaşıyordu. Şu bir haftadır öğretmenlerin söylediği şeyler onun için artık hiçbir anlam taşımıyordu. O, herhalde, derslerin gittikçe zorlaştığını sanıyordu.

Evet, Kevkep'in bu hafta aklı başında değildi. Lakin bunu kime anlatacaktı? Öğretmenler söz dinlemezdi ki. Hafta sonu da yaklaşıyordu. Ne olursa olsun ödevi hazırlamak gerekti. Bu iş için sınıfta kime başvurabilirdi? Bütün çocuklar, Behçet'in korkusundan, ona bir sözcük dahi öğretmez olmuştu. Acaba Behçet bu iş yüzünden en yakın dostlarını da kırar mıydı? Mesela Süleyman'ı?..

Kevkep'in çıkarcı zekâsı, babasına layık bir doğrulukla işlemeye başladı:

Behçet, elindeki ekmeği hiç kimseye kaptırmayacak kadar kuvvetli olmasına karşın, dostları için kendi çıkarlarından vazgeçecek kadar iyi ve budaladır. Kendisini sevenler için ekmeğini değil, canını bile verebilir.

Birlikte geçen uzun çalışma saatlerinde, Kevkep arkadaşının hiçbir huyunu anlayamamış, fakat onun bu en zayıf yanını hemen sezmişti.

Tahmininde yanılmamıştı. Çarşamba günü Süleyman onunla çalışmayı kabul etmişti.

Kevkep'lerin evi, bütün mahalledeki evler gibi, ahşap, fakat yeni ve büyüktü. Kapıyı genç bir hizmetçi kız açtı. Geniş bir taşlığa girdiler. Duvarlarda yüksek aynalar vardı. Başka bir kız Kevkep'in paltosunu çıkardı.

Cemil Malik bey, gözlerinin zevki bozulmasın diye, eve genç ve güzel hizmetçiler alırdı. Her iki kız da siyahlar giyinmişti. Göğüslerinde birer beyaz önlük vardı.

Süleyman kendi paltosunu da alsınlar diye bekledi. Gelen olmadı. Taşlıkta ve aynaların içinde, paltosu kolunda, öyle duruyordu. Kendisi götürüp asmak istedi, askıya boyu yetişmedi. Ancak o zaman, Kevkep, kızlardan birine işaret etti:

– Şunu asıverin.

Hizmetçi kız, çok kirli bir bez parçası tutmak zorunda kalmış gibi, Süleyman'ın henüz ılık paltosunu yalnız iki parmağının ucuyla tuttu, askının en kenarındaki bir çengele iliştirdi.

Kevkep önde, Süleyman arkada, çalışma odasına doğru yürüdüler.

Burası, iki pencereli, duvarı tirşe[1] üzerine pembe çiçekli kâğıtla kaplı, dörtköşe, aydınlık bir odaydı. İçerde, karşılıklı iki duvar arasını boydan boya kaplayan geniş bir yazı masası vardı. Bunu, daha önceleri, Kevkep'in babası kullanırdı. Cemil Malik bey, işlettiği yazıhane için artık modası geçmiş bulduğu bu masayı oğluna vermiş, kendisine üstü kalın camlı, yanı etajerli, son moda başka bir masa almıştı.

Cemil Malik bey ticaretle uğraşırdı. Mahallede söylendiğine göre, "savaş zengini"ydi. Karaköy'de, Ömer Âbit hanında, beş odalı, büyük bir yazıhanesi vardı. Bunun iç içe geçen iki odası oturma ve toplantı salonu olarak kullanılırdı. Toplantı saatlerinde kapılar kapanır, içerde büyük hesaplar dönerdi. Buraya gelen ziyaretçilerin çoğu "İhracat Heyeti", "Men'-i İhtikâr Heyeti", "İaşe[2] Heyeti" gibi kurumların kimi

1 Tirşe: Yeşilimsi mavi.
2 İaşe: Yiyecek, içecek.

üyeleriyle başkanları, "Kantariye Şirketi" ve "Harp Kömür Şirketi" ile ilgili kişiler ya da ilerigelen birkaç mebus ve tanınmış birçok tüccar ve komisyoncu gibi kimselerdi.

Cemil Malik beyin niçin başkalarıyla değil de ille bu gibi kimselerle sık sık buluştuğunu herkes biliyordu.

"İhracat Heyeti" Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bağlıydı. Başlıca işi, memleketten mal çıkmasını düzene koymaktı; dışarıya mal satabilmek için oradan bir "ihracat vesikası" almak gerekti.

Almanya, kendi memleketinde fiyatların yükselmesini önlemek amacıyla dış memleketlerle serbest alışverişi kaldırmış, eşya almak istediği yerlere birer "Satın Alma Komisyonu" göndermişti; o komisyonlardan başka hiçbir kişinin ya da şirketin yolladığı eşyayı memleketine sokmuyordu. "Satın Alma Komisyonu"ysa her kişiden mal almıyor, İhracat Heyeti'nin müsaadesiyle kurulmuş olan "Kantariye" vb. gibi birtakım şirketlerle sözleşme yaparak ya onlardan, ya da elinde ihracat vesikası bulunan tüccardan alıyordu. Vesikası olmayan tüccar, malını satmak için komisyona başvurduğu zaman, Almanlar: "Biz sizden mal almayız, onu filan şirkete satınız," diyordu. Şirketlerse, malı yok pahasına alan, sonra birkaç kat fiyatla satan birer kurum haline gelmişti. En kestirme yol, bir "ihraç vesikası" ele geçirmekti; bunu almak için de tüccar olmak değil, ya nüfuz ya tanıdık, ya da para sahibi olmak gerekti. İşte bu yüzden, memlekette bir "vesika ticareti" başlamıştı; bunun türlü biçimleri vardı: ya, tüccar olmayan herhangi bir kimse herhangi bir yolla eline bir vesika geçirir, sonra onu bir tüccara satar; ya da bir tacir İhracat Heyeti'ne başvurur, ihraç edilecek malın nerede depo edildiğini bildirir, kimden geldiği gizli tutulan bir iltimas ile bir vesika alır, sonra malı memleket içinde satar ve elinde serbest kalan vesikayı da başka bir tüccara çok yüksek bir fiyatla devrederdi.

Bunun yanında bir de "vagon ticareti" adı verilen daha geniş ölçüde bir ihtikâr hareketi vardı: Türkiye ile müttefik bulunan Almanya ve Avusturya gibi memleketlere mal çıkarmak, ya da Türkiye'de bulunmayan şeker, vb. gibi şeyleri oralardan getirmek

için bir taşıt bulmak gerekti. Fakat bunların hepsi resmî makamların elindeydi. Taşınacak malın cinsine göre, ya "Harbiye Nezareti"nden, ya "İaşe Heyeti"nden, ya "İhracat Heyeti"nden, ya "Harp Kömür Şirketi"nden "vagon vesikası" almak gerekti. Eline böyle bir vesika geçirebilen kimse, Avusturya'da kilosunu 5 kuruşa aldığı şekeri İstanbul'a getirir, 250, hatta 300 kuruşa satardı. Vagon vesikası da, ihraç vesikası gibi, piyasada elden ele satılırdı. Vesika veren makamlar da bunun ayrıca ticaretini yapardı; bu ticaretin en açık örneği kömür işinde görülmüştü:

1332 (1916) Temmuzunda, İstanbul'da "Harp Kömür Şirketi" kurulmuştu. Bu şirket, maden kömürüne gereksemesi olan elektrik, su, demiryolları, vb. gibi kurumları saptadı. Ereğli ve Zonguldak'ta çıkarılan kömür, saptanan kurumların gereksemelerini karşılamaya yetecek kadar olmadığı için Almanya'dan ayrıca kömür getirilmesine müsaade etti. Böyle bir işe girişmek isteyenlere "vagon vesikası" veriliyor, vesikasızlar kömür getiremiyordu. Şirket, bir yandan da, memleket içindeki kömür çıkarımını göz önünde tutmaya başladı ve içerdeki üretimi azaltmak için elinden gelen her şeyi yapmaktan çekinmedi:

a. Zonguldak'ta öteden beri çalışan usta işçiler Nazilli'ye, linyit ocaklarına gönderildi.

b. Geri kalan işçiler iyi beslenmeyerek kuvvetsiz düşürüldü.

c. Dinamit gibi maddelerin bulunması zor olduğu ileri sürüldü.

Bunun sonucu belli: içerdeki üretim azaldıkça Almanya'dan daha çok kömür getirildi, böylelikle de daha çok "vagon vesikası" vermek olanağı kazanıldı...

Bir malın memleket içinde bir yerden başka bir yere taşınması işinde de vagon ticareti, daha küçük ölçüde olarak, yine yapılırdı.

"İaşe Heyeti" de buna benzer bir yol tutturmuştu. Savaş yüzünden çiftçilerin çoğu askere gitmiş, üretim azalmıştı, bütün memlekette bir yiyecek kıtlığı vardı. Bunu önlemek için bazı şirketler bazı çiftlikleri uzun sürelerle kiralamış, traktörler getirmiş, toprağı sürmeye girişmişti. Fakat İaşe Heyeti'nin kararıyla makinelere devletçe elkonmuş-

tu: halkı doyurmak işini üzerine alan İaşe Heyeti, yiyecek ihtikârının ortadan kalkmasını istemiyordu.

Memleketi üç köşeden sıkıştıran ihtikârın önüne geçmek için 1332 (1916) Eylülünde Dahiliye Nezareti'ne bağlı bir "Men'-i İhtikâr Heyeti" kuruldu. Böylece, dördüncü bir köşe meydana geldi.

Yapılabilecek hiçbir şey yoktu. Bir defa, İhracat Heyeti, Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne; İaşe Heyeti, Harbiye Nezareti'ne; Men'-i İhtikâr Heyeti, Dahiliye Nezareti'ne bağlıydı. Birinin kararını öbürü bozuyor, denetim bir elden yapılmadığı için ihtikâr her gün biraz daha şiddetleniyor.

Cemil Malik beyin bu heyet ve şirket üyeleriyle sık sık buluşması boş yere değildi; onun Karaköy'deki yazıhanesi, vesika alışverişinin borsası haline gelmişti. Onları heyet üyelerinden alıp ya ikinci sınıf tüccar ve komisyonculara satar ya da doğrudan doğruya kendisi kullanırdı. Küçük işleri başkalarına bırakır, çoklukla büyük işlere girmeyi severdi. Bunlardan üç tanesi –kömür, ipek ve şeker işi– ona milyonlar kazandırmıştı. Hele ipek işi ilkin pek ustaca idare edilmişse de, sonradan gazetelerin diline düşmüş, çok dallanıp budaklanmıştı:

Almanya'da ipekten barut yapılıyordu. İsmail Paşa, Suriye'de: "Osmanlı Devleti uçak yaptıracak, kanat yapmak için ipeğe gereksem var," diye ucuz fiyatla binlerce kilo ipek toplamıştı. Bunların memleket dışına çıkarılması için "Meclis-i Vükelâ"[1]dan müsaade almak gerekiyordu. Cemil Malik bey harekete geçmiş, Ticaret Nâzırı aracılığıyla bunu elde etmişti. Şimdi yetecek kadar vagon bulmak gerekti. Bunun için de, birkaç ünlü yazara pay vererek, "Mısır Harekâtı Kumandanı Cemal Paşa" üzerine birkaç övgü yazdırmış ve istediğini kolayca ele geçirmişti. Almanya'ya yalnız kendi hesabına yüz yirmi bin kilo ipek, otuz bin kilo ipek kozası satmıştı.

Daha sonra bir de şeker işine girişmişti. Viyana'dan üç bin vagon şeker gelecekti. Orada şekerin kilosu beş kuruşa, İstanbul'da ise iki buçuk, üç liraya idi. Cemil Malik bey bunun iki yüz vagonuna ortak olmuştu. Her vagon on bin kilo şeker alırdı. Masraf çıktıktan sonra

1 Meclis-i Vükelâ: Bakanlar Kurulu.

kilo başına bir lira kazanıldığı kabul edilse, iki yüz vagondan bir elde en az iki milyon lira kazanmıştı.

Cemil Malik bey, devlet yönetenlerle görüşmeye o kadar alışmıştı ki, şimdi eski ahbaplarıyla konuşmakta bir yarar bulmuyor, onlardan zevk almıyordu. Sokakta artık ağır ağır yürüyordu. Azameti kendi vücuduna sığmıyor, bütün yakınlarına, karısına, anasına, hatta hizmetçilerine kadar geçiyordu.

Süleyman Kevkep'in ödevini hazırlayıp da sokağa çıktığı zaman adamakıllı sinirliydi. Kırılan onurunu neyle yatıştıracağını bilmiyordu. Hizmetçi kızların neden dolayı kendisine hizmet görmek istemediklerini ta eve gidinceye kadar düşündü, bunu bir türlü yorumlayamadı ve Kevkep'lere bir daha ayak basmamak için kendi kendisine söz verdi.

XXVII

BİR KIŞ GECESİ RÜYASI

Uyanık mıyız, emin misiniz? Bana, uykudaymışız
ya da rüya görüyormuşuz gibi geliyor.

SHAKESPEARE, Bir Yaz Gecesi Rüyası, p. IV, s. I

Abdullah izinli gelmişti. Kıtası Musul'a gidiyordu. Birkaç gün İstanbul'da konaklayacaktılar. Şehirde ailesi olanlara iki gece için izin verilmişti.

Ayşe odada Süleyman'ı giydirmeye uğraşıyordu. Aşağıdan annesi seslenmişti:

– Ayşe!

Sonra, annesiyle birtakım anlaşılmayan şeyler konuşan kalın bir erkek sesi duydu. Ayşe, Süleyman'ın bir düğmesini ilikliyordu. İlik sanki birdenbire küçülmüş, düğme geçmez olmuştu. Genç kadının harcayacak başka kuvveti kalmamıştı. Yalnız bir sözcük söyleyebildi:

– Baban!

Süleyman iki sıçrayışta oda kapısı önündeki merdiven sahanlığına vardı. Trabzana tutundu, aşağıya baktı: sarı bıyıklı bir yüz kendisine gülüyordu.

Süleyman'ın belleğinde babası, çok eskiden kalma soluk bir fotoğraf gibi yaşamaktaydı; oysa şu gülen yüz ne kadar aydınlıktı; sanki aynı resmin hiç bozulmamış yeni bir kopyası bulunmuştu. Dikkat etti: belleğindeki hayalin gözleri duru idi; şu gülen yüzün gözleriyse buğulu ve ıslaktı.

Abdullah'ı ağlatan iki sebep vardı:

Birincisi, ailesine kavuşmak mutluluğu; ikincisi, onlara hiçbir şey getirememek acısı.

Abdullah, geride bıraktığı şu birkaç insanın yokluk içinde kıvrandığını sanıyordu. Çünkü, aldığı mektuplardan birinde, evin satıldığı yazılmıştı. Eğer çok darda kalmasalardı karısı evi satmazdı. Bunu biliyordu. Mademki ev satılmıştı... Bundan ötesini düşünmek zordu. Gene de, onlara hiçbir şey getirememişti. Cebinde yalnız elli kuruşu vardı... Bütün şu birbirine karışan bilgiler ve duygular onun mutluluğuna bir felaket rengi veriyordu. Kaynatasının öldüğünü, geride kalanlara ağzına kadar dolu bir kiler bıraktığını henüz bilmiyordu. Ona bu gerçeği bildirdikleri zaman duyduklarına inanmak istemedi. Alıp kilere götürdüler. Dolu erzak çuvalları, ona, çoktandır kaybolduğunu sandığı eski dünyadan bir parça gibi göründü. Elini bir pirinç çuvalına daldırdı. Sert bir yumuşaklık duydu. Ne zamandan beri özlediği bu türlü türlü yiyeceklerin karşısında duygulanmıştı. Sonra elini kaldırdı; parmaklarının arasından pirinçler uyku ve şehvet verici serin dokunmalarla akmaya başladı. Çuvala dökülen pirinçlerden avucunda sadece hafif bir toz kaldı. Nasıl ki, kaybolan eski dünyadan içinde sadece bir sönük anı, anı bile değil, bir gölge kalmıştı. Şu dolu çuvallar ona artık ele geçmemecesine kaybolanı hatırlattı. Bunlar herhalde gerçek değildi. bunlar geçmiş zamandan kalma bir rüya, belki de bir yalandı. Gerçekse yolda gelirken gördüğü kapalı fırın kepenklerinde, aşçı dükkânlarındaydı...

Ellerinin tozunu çırptı ve "Çıkalım!" dedi...

Neden sonra aklını başına toplayabildi. Bu devirde ailesinin böyle ağzına kadar erzak dolu bir kilere sahip olduğuna sevindi.

O isterdi ki, çoluk çocuğuna bu hazineyi kendisi getirsin, getirsin ve sevindirsin...

Gerçi şu anda ne onların yokluk içinde bulunmasına, ne de kendisinin bir şey getirebilmesine olanak yoktu. Fakat var olmayan bir şey için duyduğu şu "olsaydı" isteği, ona var olanı beğendirmiyordu. Oysa, bu ikinci şekilde de evdekiler şimdikinden başka türlü yaşayacak değildi. Gene de, yüreğinde bir tedirginlik vardı.

Ertesi gün Abdullah, Süleyman'la birlikte, Fatih'e çıktı. Bir süre, Mehmet Kâzım Eczanesi önünde, içleri renkli sıvılarla doldurulmuş

kavanozları seyrettiler. Bir yandan böyle yararsız işlerle vakit geçiriyor, bir yandan da içinde fazla bir hava gibi tıkanıp kalan fedakârlık gereksemesini boşaltmak isteği kafasını kurcalıyordu. Çarşıya doğru yürüdüler. Fırınların kepenkleri kapalıydı. Bakkal dükkânları boştu. Bir kasap, camekânda asılı duran tek koyuna üşüşen sinekleri kovuyordu. Ak sakallı bir fes kalıpçısı bir çocuk fesi kalıplıyordu. Sebzeciler ancak iki üç müşteri avlayabiliyordu. İlerde beş altı kişi toplanmış, bir şey seyrediyordu. Abdullah o yana doğru yürüdü. Burası bir köfteci dükkânıydı. Kalabalığın arasına girdi, o da bakmaya başladı: içerde bir adam köfte yiyordu.

Halk, dükkânın önüne toplanmış, onu seyrediyordu. Dükkân sahibi ocakta bir şiş kebabı pişiriyor, kızaran etin suyu ateşe damladıkça tatlı bir cızırtı çıkarıyor, yoğun ve ılık bir duman yığını pencereden sokağa çıkıyor, açık havanın içinde biraz dağılıyor, sonra dükkânın önünde toplanan kalabalığın yüzünü okşuyor, aralarından geçiyor, parçalanıyor ve bütün çarşıya yayılıyordu. İçeriyi seyreden halk, köfte yiyen müşterinin her hareketini gözden geçiriyor; bu önemli olayın sebep ve sonuçları üzerinde tartışmalar yürütüyordu.

Seyircilerden birisi şöyle dedi:

– Bu adam sarrafa benziyor.

Başka birisi cevap verdi:

– Belki de "savaş zengini"dir.

– Savaş zengini köftecide para yer mi be?

– O ya meyhanede, ya da kerhanede yer!

– Bakın bakın! Ekmeğini köftenin suyuna batırdı...

– İşte ağzını açtı...

– İşte lokma gidiyor...

– Hooop!.. Tamam!

– Size bir şey söyleyeyim mi? Bu herifin dişleri hep takma...

– Nerden anladın?

– Lokmayı ağzında fazla tutmuyor. Yemeğin tadını alamıyor ki...

– Eşeğin biri.

– Hey Yarabbi! Kimisine diş verirsin, yiyecek vermezsin; kimisine diş vermezsin, yiyecek verirsin.

– Ne de çok su içiyor. Daha demin bir bardak su içmişti.

– Elbette! Herif ot yemiyor, et yiyor.

– İşte bir lokma daha kopardı...

– Elini kaldırdı...

– Ağzına götürdü...

– Oooh!.. Afiyet, bal olsun!

Bu sırada, deminden beri hiç söze karışmayan ve sadece yutkunan zayıf bir adam ilk defa ağzını açtı:

– Şu köftelerin tanesi kaçadır acaba?

– On beş kuruş. Bir dilim ekmek de yirmi, eder otuz beş...

Zayıf adam yeniden yutkundu:

– Şundan bir tanecik yiyebilseydim!

Bu küçük hesap, Abdullah'ın kafasını ne zamandan beri kurcalayan sorunu birdenbire çözdü. Sanki karanlık bir odada otururken ansızın bir pencere açılmış ve ufuk görünmüştü.

Cebinde elli kuruş vardı. bununla Süleyman'a iki köfte ile bir dilim ekmek yedirebilirdi. Eh, bu kadarı da onu doyurmak için yeterdi. Şurada altı yedi kişinin özlemle seyrettiği bir şeyi ele geçirmek Süleyman'ı herhalde çok sevindirirdi. Kendisi için de bu tam bir fedakârlıktı: elindeki tek serveti, oğluna verecek, bunun ucundan kendine hiçbir şey ayırmayacaktı.

Çocuğunun elinden tuttu ve az önce aralarına karıştığı insanların içinden ayrılıp köfteci dükkânına doğru yürümeye başladı. Halk, daha demin birlikte yaşarken birdenbire içlerinden kopup ayrılan bu iki insana şaşkınlık ve kıskançlıkla bakıyordu. Seyircilerden en yaşlısı bir hikmet söyledi:

– Parayla imanın kimde olduğu bilinmez.

Abdullah ile Süleyman dükkâna girdi ve kapı sokaktakilerin suratına kapandı: "küt!.."

Yeni gelenleri dükkâncının gözü tutmamıştı; başka bir iş için geldiler sandı, sordu:

– Bir şey mi istedin asker ağa?

– İki köfte bir dilim ekmek.

– Elli kuruş.

– Biliyoruz.

– Hmmmm!

Şüpheyle baktı. "Para peşin!" diyecekti. Nasıl olsa kaçamazdılar. Köfteleri kızartmaya başladı.

Süleyman, önüne konan kızarmış et parçasından birine elini uzatırken öbürünü babasına vermek istedi.

Abdullah:

– Ben istemem, sen ye! dedi.

– Öyleyse ben de yemem.

– Ama darılırım.

– İstemem.

– Baban olmam sonra.

– Ne olursun, bir lokma al.

– Canım istemiyor.

– Peki.

Süleyman yemeye başladı. Et, yağlı, sıcak ve güzel kokuluydu. İnsanın dişleri arasında kim bilir nasıl parçalanır, ezilir; suyu ağzın içine yayılır; hafif şeker tadı vermeye başlayan çiğnenmiş ekmeğin arasına karışarak boğazdan kayardı.

Abdullah bunu düşündüğü zaman canı çekti. Yapılan teklifi kabul etmediğine pişman oldu. Bir daha söylensin diye bekledi. Fakat Süleyman yemeye dalmıştı, yeniden teklif etmeyi düşünmüyordu.

Abdullah onun her hareketini gözden geçirmeye başladı. Çocuğun

yiyişinde uzun zaman hasret kalınan bir şeyi yemenin iştahını göremedi. Ne gözlerinde, ne yüzünde, ne ağzının açılıp kapanışında hiçbir olağanüstülük yoktu. Oysa, kendisi köfteye ne kadar hasretti. Teklifi kabul etmediğine bu sefer büsbütün pişman oldu. Bu çocuk, köftenin değerini ve tadını ne yazık ki anlayamıyordu. Tabağın içinde gittikçe ufalan et parçalarına acıyarak baktı...

Süleyman, karnını doyurduktan sonra babasını daha sevimli buldu. Gözucuyla onu incelemeye başladı: oldukça güzeldi. Sanki hiçbir şey yememek için yaratılmış denecek kadar küçük sarı ağzı, sarı bıyıklarının gölgesi altında büsbütün kayboluyordu. Vücudu, kaba dikişli asker kaputu içinde daha geniş görünüyordu. Elleri büyük, yassı, sert ve kuvvetliydi. Doğal biçimini kaybetmişti. Bu, çocukluğundan beri yapageldiği mesleğinin, kunduracılığın, verdiği bir özellikti. Bacaklarına sımsıkı sarılmış olan dolakla[1], kalın baldırlarını oldukça ince gösteriyordu. Ayaklarında büyük postallar vardı. Bunlar iyi sepilenmeyen deri ile yapılmış, küt burunlu, kalın tabanlı, altları çivili, meşin bağlarla bağlanır, kaba, ağır şeylerdi. Süleyman'da babasının bıraktığı en derin iz bu kocaman kunduralar oldu.

– Usta, hesabı al!

– Olur paşam!

Köfteci parayı görünce ere "Paşam" demekte bir yanlışlık bulmadı.

Abdullah bütün varını masanın üstüne koydu. Fakat içine sinmemişti; çünkü yaptığı fedakârlık, fedakârlık olmamıştı.

Baba oğul, dükkândan çıktılar. Dışarıda ayaz başlamıştı. Yakalarını kaldırdılar, kendilerini seyreden kalabalığın önünden geçip uzaklaştılar. Geride kalan halk köfte yiyebilen bu iki insanı birbirine gösteriyordu.

Eve döndüler. Ayşe ateşi yakmış, onları bekliyordu. Abdullah soyundu, ne zamandan beri giymeye hasret kaldığı geceliğini giyindi, ateş başına geçti. Bu, evde geçireceği son geceydi. Yarın sabah erkenden gidecekti. Ayşe onun kundura ve elbiselerini topladı, gusulhane-

1 Dolak: Eskiden askeri kılıklarda, tozluk yerine, ayak bileğinden dize kadar dolanan uzun ve ensiz kumaş parçası

ye[1] götürdü. Bunların kendine özgü ağır bir kokusu vardı. Koku eve yayılmasın diye gusulhaneye konuluyordular.

Abdullah külü karıştırıyor ve düşünüyordu: iki gece ne kadar kısa bir zamanmış. Yarın, sabah olunca şu ateş sönecek ve her şey bitecek... Bir daha kim bilir ne zaman...

Keşki hiç gelmeseydi. Nasıl olsa üç buçuk yıldır ayrılığa alışmıştı. Şimdi yeniden alışmak gerekecekti. Yarın sabah bu evi, bu ateşi, bu kadını ve bu çocuğu nasıl bırakacaktı? Ayrılık korkusu ona ayrılığın kendisinden daha zor görünüyordu.

Ayşe'ye de aynı şeyler olmuştu. Hatta bu ikinci ayrılış ona daha güç gelmişti. Oysa, Abdullah eskisinden ne daha çok, ne de daha uzun süren bir anı bırakmıştı. Evin içinde yalnız ondan bir şey kalmıştı: gusulhaneye sinen sepilenmemiş deri, bir de kumaş ve ter kokusu... Ayşe iki gün önce bu kokuyu sevmemişti; o yüzden kocasının elbise ve postallarını gusulhaneye koymuştu. Aynı koku ona şimdi güzel geliyordu. Günde birkaç kez, herhangi bir iş bahanesiyle gusulhanenin kapısını açıyor, bir şeyler alıyor, bir şeyler koyuyor, Abdullah'ın eskimiş elbise ve pabuçlarından kalan o zavallı anıyı ciğerlerine dolduruyordu...

1 Gusulhane: İçinde yıkanılan küçük bölme, banyo görevi gören oda.

XXVIII

GÜVERCİNLER

– Ve uzun cenaze arabaları, trampetsiz, musikisiz, ruhumun içinden yavaş yavaş geçerler; umut mağlup, ağlar ve acımasız, müstebit korku, eğilmiş kafatasıma kara bayrağını diker.

BAUDELAİRE, Spleen

Şubat içinde güneşli bir gündü. Beyazıt camisinin arkasına düşen meydanda ulu çınarlar, terzi önünde ölçüsünü aldıran devler gibi, kalın kollarını havaya kaldırmış, hareketsiz ve çıplak duruyorlardır.

Kitaplık önünde güvercinler, yem atan hayır sahiplerinin hatırını kırmamak için, lütfen birkaç darı tanesi yiyor; sonra uçuyor, çınarların bina gölgeleri üstünde kalan en yüksek dallarına konuyor; sırtlarını güneşe veriyor; orada güneşli dal uçlarında, başlarını kanatları altına sokuyor, düşünüyordu. İlk bakışta göz aldanır, bunları ağaç dallarına bağlı yaprak gibi bir şey, belki de ağaçların üşüyen ruhu sanırdı.

O gün Süleyman, annesiyle birlikte, Kapalıçarşı'ya gidiyordu. Beyazıt'ta tramvaydan inmiştiler. Daha kestirmedir diye Sahaflar[1] çarşısına doğru yürüdüler. Kitaplığın önüne geldikleri zaman güvercinleri gördüler. Süleyman onlara yem atmak istedi. İçinde iyilik etmek isteği vardı. Bir insan iyilik edince kendi başına gelebilecek kötülüklerden kurtulabilir sanıyor, buna inanıyordu. Babasının sağlığı için kuşlara iki avuç darı atmak içine doğdu. Yüreğinde, her nedense, onun tehlikelere karşı bulunduğu duygusu vardı. Tehlikenin bu kadar kolay savuşturulabileceğine sevindi.

İhtiyar adama birkaç kuruş verdiler. Yemler, ağzı kapaklı tahta bir

1 Sahaflar: Kitapçılar.

sandık içinde duruyordu. Adam, kapağı açtı, Süleyman avcunu doldurdu, meydanlığa serpti. Yirmi otuz kuşun birden çınar dallarından son kalan yapraklar gibi kopup yere inmesi çocuğun hoşuna gitti. Hepsinin ayrı bir güzelliği vardı. Kaldırım taşları arasında kayboldu sanılan yemleri bir bir topluyor, oradan oraya paytak paytak dolaşıyordular. Süleyman dikkat etti, güneşli yerlere daha çok toplanmıştılar. Elini ikinci kez sandığa soktu. Bu sefer meydanın yalnız güneş düşen yerlerine atmayı düşünüyordu. Avcunu doldurdu. Tam bu sırada bir adam haykırdı:

– Tayyare!..[1]

Sonra, yakından bir top sesi geldi. Kuşlar birdenbire havalandı. İnsanlar koşuşmaya başladı. Süleyman da, annesiyle birlikte, Sahaflar çarşısı içinden Kapalıçarşı'ya doğru hızlandı. Dükkâncılar acele acele kepenkleri kapıyor ve uzaklaşıyordular. Son aylarda düşman uçakları İstanbul üzerinde sık sık uçmaya; bazı yerleri, hele Harbiye Nezareti'ni bombalamaya girişmişti. Çok yüksekten geldikleri için tam tutturamıyor, bombalar Nezaretin çevresine düşüyordu. Şu aylarda Beyazıt herhalde en tehlikeli yerdi. Halk, uçağın ne biçim şey olduğunu merak ediyorsa da, oradan uzaklaşmaktan da kendini alamıyordu. İşte böyle günlerde çeşitli yönlere doğru birdenbire bir insan akınıdır başlardı. Fatih'e, Aksaray'a, Sultanahmet'e, Kapalıçarşı'ya, Çakmakçılar yokuşuna giden yollar darmadağınık insan selleriyle dolardı.

Süleyman'la annesi kendilerini Çarşı'ya dar attılar. Bitpazarı'ndan hızla geçtiler, Yeşiltulumba'nın yanından sola kıvrıldılar, sonra gene sağa saptılar, halıcılar arasında biraz yavaşladıktan sonra Çukurmahallebici'nin[2] önünden dönerek Mahmutpaşa yokuşunun başına çıktılar. Çarşıya ne almak için geldiklerini unutmuşlardı. Akıntıya kapılıp aşağıya doğru gidiyordular. Mahmutpaşa yokuşu meğer çok uzunmuş. Onu ancak bugün, heyecanla ve kısa bir zamanda inmek zorunda kaldıktan sonra, anladılar... İnişin sonunda bir dört-yol ağzına geldiler. Sağdaki yol, gözlerine daha güvenli göründü.

1 Tayyare: Uçak.

2 Çukurmahallebici: Kapalıçarşı'nın merkezinde bulunan, merdivenle inildiğinden bu adı taşıyan ünlü tatlıcı dükkânı.

Saptılar. Kumaşçı dükkânları arasından Sultanhamamı'na doğru yürüdüler. Köşebaşına geldikleri zaman önlerindeki meydanı kadın, çocuk, erkek, polis, jandarmayla dolu buldular. Herkesin yüzünde bir yılgınlık ve acı okunuyordu. Sordular. Meydana bir bomba düşmüş, birçok kişi ölmüş. Görmek için kalabalığın arasına girdiler. Polisler halka olmuşlar, kimseyi daha ileriye sokmuyordular. Ortada kan lekeleri vardı. Demek ki ölenler kaldırılmışlardı.

Yalnız bir köşede iki sivil ile bir asker yatıyordu. Halk susuyordu. Ayşe ile Süleyman ne olacağını merak ediyordular. Beş on dakika sonra bir yük arabası geldi. Ölüleri içine koydular. Üstlerine bir çadır bezi örttüler. İki sivil, arabanın içinde kayboldu. Askerin ayakları dışarıda kaldı.

Araba yürümeye başladı. Tekerlekler kaldırımların üstünden sektikçe, dışarıda kalan ayaklar sarsılıyor, düzenli aralıklarla birbirine çarpıyor ve her defasında kalın bir ses çıkarıyordu: Tok!.. Tok!.. Tok!..

Araba, ortadaki kanı çiğnememek için, kenardan gidiyordu. Süleyman'ın önünden geçti. Çocuk dikkat etti: ölünün ayaklarında kaba yapılı asker postalları vardı; sağ tabanının altında on sekiz tane kabaraçivisi parlıyordu.

Sanki en önemli şey çivilerin sayısıymış gibi, bir solukta onları sayıvermişti. Adam taşların üstünden yürüdüğü zaman bunlar kim bilir nasıl ses çıkarırdı? Oysa, şimdi havada sallanıp duruyordular...

Birden, babasını hatırladı. Onun ayaklarında da böyle ayakkabılar vardı. Böyle kaba deriden yapılmış, küt burunlu, altları çivili ayakkabılar... Vaktiyle toprakları, kaldırımları çiğneyen, fakat şimdi boşlukta sallanıp duran postallar ona babasının da ölmek olasılığını düşündürdü. Birdenbire gözleri karardı. Sanki hava bulutlanmıştı. Oysa bir saat önce Beyazıt meydanında güneş ne kadar güzeldi. Taşların arasından yem toplayan güvercinleri düşündü. Onlara yem atmak da işe yaramamıştı. Felaket yine gelmişti... Yumrukları sıkıldı. Sağ avucunun boş olmadığını sezdi. Baktı: güvercin yemleri hâlâ avucundaydı. Şaşırdı. Onları Beyazıt'tan buraya kadar hiç haberi olmadan avucunda nasıl getirmişti? Parmaklarını gevşetti. Yemler dökülmeye başladı.

Mademki güvercinler insanı felaketten koruyamıyordu; öyleyse onların yemini hâlâ ne diye taşısındı? Artık bütün inancı sarsılmıştı. Demek ki iyilik, kötülük de getirebiliyordu!..

Ağlamaya başladı.

Araba Yenicami'ye giden yolda uzaklaşıyordu. Dışarda kalan ayaklar hâlâ sallanıyor, birbirine çarpıyor ve ses çıkarıyordu: Tok!.. Tok!.. Tok!..

Meydan hâlâ kalabalıktı. Biraz sonra beş, on çöpçü geldi, süpürge ve kovalarla taşları yıkadı. Artık ortada hiçbir iz kalmamıştı. Polisler gitti, halk dağıldı ve hayat eskisi gibi sürüp gitmeye başladı.

Az önce sanki hiçbir şey olmamıştı.

XXIX

YANGIN

Vay vay! Kule görecek, işaret çekecek, köşklü gidecek,
tulumbacılar kalkacak, gelecek, su bulacak, hortum çıkacak,
basmaya başlayacak da yangın sönecek... Ha babam ha!..

RASİM, Belediyeye Dair

1918 baharı Cibali'den Fatih'e, Fatih'te Aksaray'a, oradan Kocamustâpaşa'ya kadar uzanan geniş toprak parçası üzerinde çiçek açan tek bir ağaç ele geçiremedi. Üç gün üç gece süren büyük "Fatih yangını" buralara baharı karşılayacak ne ağaç, ne ot, ne yosun bırakmıştı.

Süleyman, bir gece sabaha karşı, annesiyle büyükannesinin dışarıda sağa sola telaşla gidip geldiklerini, gizli gizli konuştuklarını duydu. Kulak verdi, hiçbir şey anlayamadı. Kalktı. Odanın içi aydınlıktı. Pencereden baktı: Celâl Paşa konağının duvarlarına pembe bir ışık vuruyor, pencere camları parlıyordu. Donanma var sandı. Resmi günlerde konak fenerlerle baştan aşağı donanırdı. Oda kapısını açtı. Gözüne ilk çarpan şey, büyükannesinin yüzü oldu: korkudan rengi uçmuştu, çeneleri birbirine çarpıyordu. Annesi de ne yapacağını şaşırmış durumdaydı. Bir oraya, bir buraya gidiyor, sonunda hiçbir iş yapmış olmuyordu. Süleyman sordu:

– Ne var?

– Yangın!

Şaşırdı. Konağın duvarlarını o kadar ışıklı gösteren bu muydu? Demek ki yangın güzel bir şeydi! Fakat evin içindeki telaş, ona, aynı zamanda yangının kötü bir şey olduğunu sezdirdi. Hem güzel, hem kötü! Bu nasıl oluyordu?

Sokakta gürültüler çoğalmaya başlamıştı. Onlar da çıktılar. Sağa sola koşuşan halktan öğrendiler: yangın, Darüşşafaka'nın Haliç'e bakan arka tarafındaki mahallelerinden birinden, Çırakçı'dan çıkmıştı; birkaç koldan ilerliyordu; bir kolu, Otlukçu Yokuşu'na doğru geliyordu.

Havada rüzgâr vardı. Halk, eşyasını kaçırmaya başlamıştı. Sokak ağızları denkler, sandıklar, dolaplarla gittikçe tıkanıyordu.

Geceyi yıkık cami kemerleri altında, viranelerde geçiren üç dört adam ve beş altı çocuk, yeryüzünde yanacak hiçbir şeyi bulunmayanlar, arkalarını Celâl Paşa konağının duvarına vermişler, seyrediyorlar. Mahalleli, eşyaları sırtta ya da omuzda, bunların önünden geçiyor. Yardım isteyenlere gitmiyorlar. İnsanların dünya malına nasıl dört elle sarıldığına bakıyorlar. Acı bir zevk duydukları hallerinden belli. Düşünüyorlar: "Onlar da bize döndüler."

Sırtlarını konağın bahçe duvarına daha çok yapıştırıyor, arkalarında yabancı dünyanın –servetin, bolluğun, mutluluğun– biraz sonra yok olacağını sırtlarıyla duyuyor, seviniyorlar. Uzak alevlerin aksi yüzlerinde şeytansı rakslar yapıyor.

Havada sabah serinliği çoğalmıştı. İçlerinden biri ellerini birbirine sürttü, avuçlarına hohladı ve söylendi:

– Biraz yaklaşsa da ısınsak!

Az sonra istekleri oldu. Yangın yaklaştı. Alevli kalasların arasından sıçrayan kıpkırmızı çiviler havada uçuyor, evlere, meydanlara, kaçırılan eşyalara düşüyordu. Gökyüzü sanki kanatları tutuşmuş kuşlarla dolmuştu.

Ateş artık salgın halini almıştı. Sırayla gitmiyor, sıçrayarak ilerliyor ve beş altı evi birden yakıyordu.

Tulumbacılar ancak sabah olunca gelebildiler. Bunlar İstanbul'da "Aksaray", "Kadırga", "Mevlânekapısı", Beyoğlu'nda "Çeşmemeydanı", "Firuzağa", "Boğazkesen" takımlarıydı. Oralardan Fatih'e kadar yürüyerek gelmişlerdi. Her biri dörder kişiden on, on iki, on altı, hele bir tanesi yirmi takımdan bileşikti.

Halkın en çok bunaldığı ve umudunu kestiği bir sırada, Otlukçu Yokuşu'nun başında bir nara işitildi:

Aaaaayt!
Karada aslan,
Deryada kaplan,
Dillere destan,
Kahraman oğlu kahraman,
Kadırga köleleri!..

Yokuşun alt başından, Cibali yönünden bir ses cevap verdi:

Aaaaayt!
Yaman gelir, yaman gider,
Hepsi birbirine birader,
Arslanları dilaver,
Boğazkesen yiğitleri!..

Fakat mahallenin bütün umutları boşa çıkmıştı. Birkaç zengin, tulumbacılara para vermiş, yalnız kendi evlerinin yüzünü ıslattırmaya başlamışlardı. Fakir halk yine açıkta kalmıştı.

Kevser hanım, onlardan fayda gelmeyeceğini anlayınca eşyayı kocası İshak Efendinin sırtına yükleyip taşıtmaya başladı. "Ev belki kurtulur da karının elinden alırım" umuduyla İshak Efendi koca denklerin altına giriyor, her sıkıntıya katlanıyordu. Fakat sofanın penceresinden dumanlar çıktığını görünce, omuzundaki şilteyi sokağın ortasına fırlatıp attı. Artık kurtulmuştu. Evle birlikte korku da kalmamıştı. Yan kayan kıravatını düzeltti, Fatih'e doğru, kollarını sallaya sallaya, yürümeye başladı. Karısı şaşakalmıştı. Arkasından sesleniyordu:

– Efendi!.. "Efendi" diyorum sana!.. Efendi!..

İshak Efendi başını bile çevirmiyor; hafif, özgür ve korkusuz ilerliyordu...

Müezzin, kandillerdeki zeytinyağını boşaltıp aldı; tek döşeğini omzuna vurdu, cami kapısını kilitledi, geri kalanları Allah'a emanet edip uzaklaştı; fakat zeytinyağını emanet edememişti, ne olur ne olmazdı, bu devirde kimseye güvenilemezdi.

Süleyman'lar ancak birkaç yatak, birkaç yemek kabı, v.b. kurtarabildiler. Kiremitlerin arasından yer yer dumanlar çıkmaya başladı. Büyükanne tulumbacılara yalvarıyordu:

– Evladım, ne olursunuz, bir kere şu eve bakın!

– İşimiz var valde, görmüyor musun?

– Ayol bu da Müslüman evi, iki kere de oraya sıksanız ne olur? Eliniz mi kırılır?

– Defol oradan cadı!

İhtiyar kadın eve bir daha girmek istedi, içerisini kara bir dumanla buldu, hiçbir şey göremedi, gözleri acıdı, çıktı.

Yapılacak iş kalmamıştı. Celâl Paşa konağının duvarına yaslanmış olan serserilerin yanına gidip onlarla birlikte seyretmeye başladı.

Ortada hamal, at, araba yoktu. Herkes kendi malının hamalı olmuştu. Daha iki üç gün önce ufacık bir paketi başkalarına taşıtan bu asilzadelerin şimdi yatak denkleri ve eşya sandıkları altında belleri bükülerek, alınlarından terler akarak Otlukçu Yokuşu'na tırmanmaya çalışmaları duvar dibindekiler için bulunmaz bir eğlenceydi.

Ayşe de ihtiyar annesi ve ufak çocuğuyla birlikte, aynı manzarayı seyrediyordu. Başkalarının yangından kurtarılan malları ona kendilerinin bir türlü kurtulamayan mallarını hatırlatıyor, acı duyuyordu.

Aynı olay, aynı noktada duran şu iki sınıf insanın bir kısmına zevk, bir kısmına acı veriyordu.

İhtiyar kadın, gözünü evinden ayıramıyordu. Derken, dam birdenbire ortadan kayboldu, gökyüzüne bir toz ve alev sütunu fışkırdı. Ortada dört duvar ve içinden ateş fışkıran pencereler kalmıştı. İhtiyar kadın bağırdı:

– Eyvah! Gitti evceğizim!

Sonra yüksek sesle söylenmeye başladı:

– Şekerlerim, unlarım, pirinçlerim, gazlarım... Şekerlerim, unlarım, pirinçlerim, gazlarımm!..

Bu sırada Muhtar Kasım Efendi, sırtında dolu bir çuvalla, oradan geçiyordu. Ayşe'nin annesi onu görünce arkasından bağırdı:

Kasım Efendi!
Kasım Efendi!
Allah'ın fendi[1]
Seni de mi yendi?

Sonra bir kahkaha attı ve bu sözleri bir şarkı gibi söyleyerek sokak ortasında oynamaya başladı. Muhtara atılan bu taş, serserilerin hoşuna gitmişti. El çırpıyor ve hep bir ağızdan tekrar ediyordular:

Kasım Efendi!
Kasım Efendi!
Allahın fendi
Seni de mi yendi?

İhtiyar kadın, yangın alevlerinin, ağlayan insanların, serserilerin ve kendi çocuklarının karşısında şıkır şıkır oynuyordu.

Delirmişti.

1 Allah'ın fendi: Allah'ın oyunu.

XXX

BEĞENİLEMEYEN AÇLAR

Kralın soytarısı öldü mü? Yerine kim geçti?

MUSSET, Fantasio, p. I, sah. II.

Büyükanneyi tımarhaneye kaldırdılar. Yangın yüzünden açıkta kalanları medreselere yerleştirdiler. Süleyman'ları Fatih camisi karşısındaki bir medreseye koydular. Çamaşırcı Hatice Kadın da oradaydı.. Her aileye bir oda vermiştiler. Odalar, medresenin geniş avlusuna açılıyordu. Avlunun ortasında bir şadırvan vardı. Su birikintileri içinde güvercinler dolaşıyordu. Bütün bu dekora yalnız bir renk egemendi: içinde barınılan yapının taşları, şadırvanın kurşun kaplı damı, bulutlu gökyüzünü yansıtan su birikintileri ve şu güvercinler hep aynı fırçadan çıkmış gibiydi. Bütün bu çerçeveye egemen olan rengin, bu külrenginin, kendine göre bir serinliği vardı. Buraya giren insan, hangi mevsimde olursa olsun, vücuduna serinliğin ıslak bir peştemal gibi sarıldığını sanır, üşürdü. Kimsesizlik, yoksulluk, gurbet sanki hep bu rengin içindeydi...

Felaket büyüktü. İlerigelen bütün devlet adamları –nâzırlar, müsteşarlar, daire müdürleri– yangından çıkanların oturdukları yerleri bir bir dolaşıyor, hepsiyle ayrı ayrı konuşuyor, dertlere çare bulmaya çalışıyordular. Bir gün, öğle üzeri, Süleyman'ların oturduğu medrese kapısında Ziraat Nâzırı'nın arabası durdu. Nâzır ve yanındakiler hep birden medrese avlusuna girdiler. Çevresinde halk, perişan ve ürkek bir halka çevirdi. Yemek zamanı olduğu halde henüz hiçbiri bir şey yememişti.

Nâzır sordu:

– İçinizde yiyeceği olmayan var mı?

Halktan birkaç kişi ayrıldı, ortaya çıktı.

Bu sefer Nâzır yalnız onlara sordu:

– Sizin yiyecek bir şeyiniz yok mu?

Ayakları üzerinde güç duracak kadar uzun boylu, zayıf bir adam cevap verdi:

– Yok efendim.

– Yiyecekleriniz ne oldu? Hepsi yandı mı?

– Biz yoksul adamlarız, bey. Yangından önce bir avuç şeyimiz vardı; şimdi o da yandı, işte böyle açıkta kaldık.

Nâzır birdenbire kızdı, hepsini payladı:

– Siz zaten açmışsınız be! Eskiden de bir şeyiniz yokmuş! Ben sizi aramıyorum, ben yangından sonra aç kalanları soruyorum!

Medresede Nâzırın beğenebileceği kadar aç bulunmadığı için hiç kimseye yardım edilmedi ve devlet adamı, etrafını çeviren halkaya arkasını döndü, yanındakilerle birlikte çıkıp gitti.

Medresedekiler, bir süre, Nâzırın arkasından bakakaldılar. Sonra, sıska adamı bir gülme tuttu:

– Hay maskara hay! Bizi beğenmedi.

Adamın gülmesi ötekilere de geçti. Medrese avlusunda sanki bir gülme korosu kurulmuştu. İnceli kalınlı bir ses demeti, külrengi duvarların arasından, külrengi göğe doğru yükseliyordu. Medrese, medrese olalı böylesine bir eğlence görmemişti.

Süleyman'lar medresede yalnız beş gün kaldılar. Ayşe eski mahallesinde kiralık bir yer aradı. İki odalı küçük bir ev buldu. Yangından kurtulan kırık dökük sekiz on parça eşyası ve çocuğuyla oraya taşındı.

Çamaşırcı Hatice Kadın medresede kaldı.

Ayşe'nin yeni taşındığı ev, eski evinin karşı sırasında ve biraz ilerisindeydi. Yaşlı bir reji memurunun eviydi. Türlü kiracı kuşaklarınca harap edilen duvarlar, içine saman katılan çamur ile tamir edilmiş, üstüne kireçle bir badana bile çekilmemişti. Ayşe eve taşındığı gün bu çıplak ve kara duvarların ortasında kendisini çok yalnız buldu.

Odalar bomboştu. Ortada hep-hepsi iki döşek, üç yemek kabı, bir dikiş makinesi, bir ud, birkaç da giyecek vardı. Sayısı on parçayı bile doldurmayan bu yangın eşyası arasında, pencereden eski evini seyretmeye mahkûmdu. Komşular gelecekti. Onları oturtacak bir sedir, bir iskemle değil, bir minder bile yoktu. Ayşe'nin gözlerine hayat şimdi daha zor, daha ağır ve tehlikeli görünüyordu. Çok yalnız ve çok malsız kalmıştı. Nasıl geçinecekti? El işine gidemezdi, çamaşır yıkayamazdı. İlk zamanlarda, satılan evden kalan birkaç kuruşu yiyecekti. Sonra? Bu "sonra"nın cevabı yoktu. Onu komşulardan soracaktı. Kocası askere gidenler acaba ne yapıyordu? Onlar ne yapıyorsa kendisi de öyle yapacaktı.

XXXI

DİKİŞ

Söyle, ölüp dirilen tanrı, Temmuz,
Ay yapraklarının indiği bu dam
Eski düşleri taşır mı yeniden?

M.C. ANDAY, Teknenin Ölümü

Kimsesi olmayanlar dikiş dikerek geçiniyormuş. Kapalıçarşı'da "yağlıkçı"lar[1] varmış. Çocuk bezi, gömlek, mintan diktirirlermiş. Parçasına göre para verirlermiş. Günde altmış-yetmiş kuruş kazanabilirmiş.

Bir gün Ayşe'yi de oraya götürdüler.

Genç kadın bir hafta, durmadan çalıştı. İlk parayı aldığı gün sevindi. Dikiş makinesini iyi ki kurtarmıştı. Eğer o da yansaydı şimdi ne yapardı? Hayatını kazanmak için eline geçirdiği bu küçücük olanak, kaybettiği kocaman rahatlıkları unutturmuştu.

Yaz gelmişti. Ağaçlar yapraklanmıştı. Doğanın mutluluğu kendi sınırlarını aşıyor, insanlara da geçiyordu; o kadar ki, Ayşe bile içeride bir yandan dikiş dikiyor, bir yandan da şarkı söylüyordu.

Güneşin sıcağı her şeyi etkiliyordu. Baharda duvarlar sıvanırken, sıvanın çamuruna katılan samanların içindeki arpalar şimdi yeşermeye başlamıştı; Ayşe, boş zamanlarında, bu münasebetsiz ürünü makasla hasat ederek eğleniyordu.

Yeryüzünde her şey yeşildi. Bahçede, yaprakların gölgesinde, kuşlar ötüyordu.

Yeni başlayan yazın güzelliği Süleyman'ı da etkiliyordu, fakat onun mutluluğunun daha başka sebepleri de vardı: bir defa eski

1 Yağlıkçı: Çocukbezi, mendil, gömlek, gelin elbisesi satan tüccar.

mahallesine ve eski arkadaşlarına kavuşmuştu; ikincisi, artık ilkokul bitmiş, bu kış yeni bir okula, "İstanbul Sultanîsi"ne başlayacaktı.

Süleyman, şimdi on bir yaşını bitirmek üzereydi; fakat hâlâ çocuk bir yanı vardı:

Ufacık servetlerinin kayboluşu, ona büyük bir yükten kurtulmuş duygusu veriyordu. Annesinin etkisiyle, yangını bir felaket diye kabul ediyor, fakat bilinçaltıyla bundan bir tat alıyordu. Evet, tat alıyordu, çünkü Halil ve Behçet'le analar, babalar üzerine konuşurken:

"Bizim de evimiz yok, bizim de çok yiyeceğimiz yok," diyebilecek, çok sevdiği bu iki çocukla kendi arasında artık hiçbir uzaklık duymayacaktı.

XXXII

DEĞİŞEN ADAM

Mal insan demektir, ondan daha kuvvetlidir; ve insan küçüktür, büyük değildir. Yalnız, insanın malları kendisinden büyüktür ve insan malının uşağıdır.

STEINBECK, Gazap Üzümleri

Yangından sonra en çok değişen İshak Efendi oldu.

Kozaya girmeden önceki ipekböceği ile kozadan çıkan kelebek arasında ne kadar fark varsa, eski İshak Efendiyle yenisi arasında o kadar ayrılık vardı. Ev yandıktan sonra karısından korkusu kalmamıştı. Onları Şehzadebaşı'nda, Bozdoğankemeri yöresinde kiraladığı iki odaya yerleştirmişti. Ne zamandan beri ancak hayalinde beslediği, fakat bir türlü yaşayamadığı hayatı yaşamaya başlamıştı. Bilinçaltında hapsedilen istekler, üzerlerindeki baskı kalkar kalkmaz, bilinç üstüne çıkmıştılar. Sahnedeki rolünü bitirdikten sonra makyajını silip gerçek kişiliğine dönen bir aktör gibi, İshak Efendi de ancak şimdi kendine gelebilmişti. Artık evde iş görmüyordu. Zamanın çoğunu dışarıda geçiriyordu. Geceleri içip içip öyle geliyordu. Kendini o kadar rahat ve özgür hissediyordu ki...

Boş zamanlarında düşünüyordu: Şimdiye kadar o cehennem hayatına nasıl katlanmıştı? Ufacık bir mal insanın karakterini, hatta ahlakını nasıl değiştiriyordu?.. Demek ki, malı olan insan hiçbir zaman samimi değildi. Onlarda bütün düşünceler, duygular ve hareketler aslının tam tersine olarak işliyordu. En yoksul insan, herhalde en doğal insandı. Malı olanlar ise sadece eğri düşünceli, çarpık duygulu birer gölge, gölge bile değil, ipleri başkasının elinde bir kukla, insan taklidi yapan bir maymun, bir...

Kötü bir sözcük kullanacaktı, vaktiyle kendisinin de öyle olduğunu düşündü, vazgeçti.

Eskiden daire ile ev arasından başka bir gezme yeri bilmezdi. Arkadaşları takılırlardı:

– İshak Efendi, bu akşam seninle şöyle Balıkpazarı'na kadar bir uzansak. Kosti'nin rakısı güzeldir. Felekten bir gece çalsak mı? Ne dersin?..

Fakat İshak Efendi bir şey diyemezdi. Alaturka saat on biri bulduğunda evde bulunmak zorundaydı.. Mutfakta bulaşıklar bekliyordu; sonra yemek ısıtılacaktı; sofra kurulacaktı; sözün kısası, bir sürü iş vardı...

Oysa, şimdi böyle değildi. Evle birlikte iş de kalmamıştı. Kosti'nin rakısı gerçekten güzeldi. Hem, insana cesaret de veriyordu. Artık, Kevser hanım vız gelirdi.

Arkadaşları onu gittikçe yola koyuyordular. Mademki artık eskisi gibi değildi, evden dışarı çıkabiliyor, birtakım yeni yeni kimseler tanıyor, elalem içine karışıyordu; öyleyse kılık kıyafetini de ona göre değiştirmesi gerekti.

Ay başında yeni bir elbise yaptırdı; plastron ve manşetleri attı, sırtına herkesin giydiği gömlekler gibi bir gömlek geçirdi; şemsiyeyi bıraktı, onun yerine modaya uygun kalın bir baston aldı. Terzi dükkânında değiştiği eski elbiseleri Çarşıiçi'nde bir eskiciye bıraktı, eve yeni kılığıyla döndü. Kevser hanım, kocasını bu halde görünce şaşırdı:

– Efendi, bu ne kılık?

– Beğenemedin mi?

– Yok hani, birdenbire tanıyamadım da!

– Artık zaman o zaman değil, hanım. Her şey değişti. Meğer bizim hiçbir şeyden haberimiz yokmuş, dünyada benim gibi giyinen bir tek adam kalmamış. Baktım ki bu böyle yürümeyecek. Biraz insan içine karışmak gerek. İşte ben de herkes gibi giyindim. Nasıl, yakışmış mı?

– Yirmi yaşında civan gibi olmuşsun; maşallah, maşallah!

– Öyledir zahir. Tanıdıkların hepsi böyle giyiniyor. Bu akşam beni Cemil Malik beyle tanıştırdılar; hani şu eski mahallemizdeki savaş

zengini... Adam benim "Men'i İhtikâr Komisyonu"nda çalıştığımı öğrenince bir iltifat, bir iltifat, görme! Bu iltifatın bana mı, üstümdeki elbiseye mi, yoksa mevkime mi olduğunu anlayamadım. Aklım karmakarışık oldu.."Yakında sizin komisyona işim düşecek," dedi. "Buyurun," dedim. Komisyon başkanı benmişim gibi konuşuyordum. Hep bu elbisenin sayesinde. "Bir şeker işi," dedi. "Hay hay!" dedim. "Sizi memnun etmeye çalışırım," dedi. "Teşekkür ederim, ben de çalışırım," dedim. Para kazanmak o kadar kolaymış ki, şimdiye kadar bunun farkına varmamışım. Hep senin yüzünden!

– Neden benim yüzümden oluyormuş?

– Öyle ya! Eve kapanmaktan insan arasına karışamıyordum ki! Biraz öteye beriye gitmek, şunu bunu tanımak gerek. Bundan sonra paydos! Artık eve girmek yok.

– Ne dedin?

– "Eve girmek yok," dedim.

Kevser, kocasındaki değişikliği şimdiye kadar hep yangının verdiği üzüntüden sanıyor, göz yumuyordu. Artık işin şakaya gelir yanı olmadığını görünce sordu:

– Ya bulaşıkları kim yıkayacak?

– Sen!

Kadın eskiden yaptığı gibi birdenbire parladı:

– Sen beni hizmetçi mi sanıyorsun, herif?

– Ya sen beni uşak mı sanıyorsun?

– Bak, hâlâ karşılık veriyor!

– İşine gelirse!

– Ne?.. Ben şimdi sana gösteririm!..

Kevser hanım, eski alışkanlıkla, kocasının üstüne yürüdü. Pek kızmıştı. Bir aylık sabrının acısını çıkarmak istiyordu. Şöyle adamakıllı bir dayak atacaktı. Fakat İshak Efendi, kendisinden umulmayan bir iş yaptı: elindeki son moda kalın bastonu kadının bacağına şiddetle vurdu. Kevser birdenbire neye uğradığını şaşırdı. Can acısıyla,

olduğu yere düştü. (Alt kattakiler, bir sandık devrildi sandı.) Fakat aklını başına toplayınca, hemen kalktı, adamın üstüne daha büyük bir öfkeyle saldırdı. Gözleri dışarıya fırlamıştı. Eline geçirse, yüzünü gözünü paramparça edecekti. Fakat İshak Efendi bastonu hiç durmadan sallıyor, kadını yanına sokmuyordu.

Kevser, bir şey yapamayacağını anlayınca bağırdı:

– Bırak o sopayı diyorum, sonra fena yaparım!

– Al öyleyse!

Kadın, koluna rastlayan ikinci vuruşun acısıyla avaz avaz haykırdı:

– Vay anam!.. Ah!.. Can kurtaran yok mu?

– Al!

– Bırak o sopayı!..

– Al!

– Herif, ben seni öldürmem de kimi öldürürüm?..

Masanın üstündeki sürahiyi yakaladığı gibi adamın kafasına fırlattı. İshak Efendi yana çekildi, sürahi duvarda parçalandı.

– Hınzır karı, bu sopayı senin sırtında kıracağım.

– Herifff!

– Al!

– Vay belim!.. Yangın vaaar!.. Komşular yetişin!..

– Sus kaltak!

– Bırak onu elinden!.. Bırak onuuu!..

– Al!

– İmdaaat!.. Can kurtaran yok mu?..

Alttaki, yan odadaki, üst kattaki kiracılar hep kapıya toplanmıştı.

Kevser kendini dışarıya attı. Kiracılar söyleniyordu:

– Yahu ne oluyorsunuz? Ne var? Elaleme karşı ayıptır, günahtır!

İshak Efendiyi eskiden tanımadıkları için, onu zalim bir koca sanmıştılar.

Kadın hâlâ bağırıyordu:

– Aaay! Amaaan! Aaay! Aaay!

– Şirret karı! Başıma koca sürahiyi attı.

– Ben sana gösteririm, herif!.. Aaay! Amaaan!.. Elime geçersin elbette!.. Aaay!

– Bak hâlâ söyleniyor.

– Alacağın olsun! Alacağın olsun!

– Komşular hepiniz şahit olun! Ben bu karıyı boşadım!

Kevser hanım gürültüden anlayamamıştı; sordu:

– Ne yaptın?

– Boşadım!.. Ne bakıyorsun öyle? Aklın ermedi mi? Boşadım işte! Boş ol! Boş ol!

Komşu kadınlardan biri bütün karışıklığın içinde çok önemli bir noktayı hatırladı:

– Amanın, başını örtün şunun; artık nâmahremdir![1]

İshak Efendi ceketini ilikledi, fesini düzeltti, zafer asâsına dayanarak yürüyen bir komutan gibi, bastonuna dayana dayana, ağır ağır, düşmanının ve halkın önünden geçti. Kevser'den artık hiçbir korkusu kalmamıştı: bundan sonra eli eline dokunamazdı, nâmahremdi!.. Merdivenlerden inmeye başladı. Her basamakta baston biteviye bir ses çıkarıyordu: Tak! Tak! Tak!

Tahsin annesinin yanında kalmıştı.

İshak Efendi dışarıda yaşamaya başladıktan sonra tanışları ve ahbapları çoğalmış, bu arada, Cemil Malik beyin Karaköy'deki yazıhanesine gitme mutluluğuna da kavuşmuştu. Çocuğunun nafakası için Kevser hanıma bir miktar para gönderiyor, üst yanını kendi keyfinde yiyordu.

1 Nâmahrem: Yakın akraba olmayan bütün kadın ve erkekler. Eskiden kadınlar kendilerine namahrem olan erkeklere görünemezlerdi.

XXXIII

"KARA BİR GÜN"

(23 KASIM 1918)

Fransız generalinin dün şehrimize gelişi münasebetiyle bir kısım vatandaşlarımız tarafından icra olunan nümayiş Türk'ün ve İslam'ın kalbinde müebbeden[1] kanayacak bir yara açtı...
Almanya orduları 1871 senesinde Paris'e dahil olarak takızafer altından geçerken bile Fransız'lar bizim kadar hakaret görmemişti. Ve bizim dün sabah saat dokuzdan on bire kadar hissettiğimiz yeis ve azabı duymamıştı.

S. NAZİF, Kara Bir gün

Yeni okul Saraçhanebaşı'ndaydı. Horhor'a inen yokuşun başlangıcında –hem Fatih, Beyazıt, Şehzadebaşı, hem de Aksaray'da oturanların gidip gelebileceği– ortalama bir yerdeydi. Burasını bütün çocuklar sevdi. Bunun ilk gerekçesi, Horhor'daki "İbtidâî"ye[2] gidenlerle Fatih'teki "Taşmekteb"e gidenlerin çoğu hep bir araya toplanmıştı; Süleyman hem eski arkadaşlarına kavuşmuş hem de Fatih'tekileri kaybetmemişti. Sonra, bu okul hiç de ötekilere benzemiyordu; geniş bir bahçe içinde, ahşap ve çok büyük bir yapıydı. Eskiden buna "Münür Paşa konağı" denirmiş, şimdi "İstanbul Sultanîsi" deniyor. Halkın arasında dolaşan söze bakılırsa, paranın böyle değersiz bir kâğıt parçası değil, altın olarak harcandığı bir devirde bu konak binlerce liraya çıkmış; pencereleri, kapıları hep Avrupa'da, özel olarak yapılmış. Şimdi yüzlerce çocuğu barındıran bu yapı, aslında yalnız bir ailenin oturması için kurulmuş ve bu aile yalnız bir karı kocayla birkaç da çocuktan ibaretmiş; geri kalanıysa halayıklar, uşaklar, aşçılar, bahçıvanlar, arabacılardan bileşik yüz kişiyi aşkın bir kalabalıkmış ve

1 Müebbeden: Ebediyen sonsuzca.
2 İbtidâî:(burada) ilkokul.

bütün bu insanlar birkaç kişinin işini göre göre bitiremezmiş... Bu ne bitmez tükenmez işmiş!

Şimdi içinde oturdukları oda, Birinci Dönem'in birinci sınıfıydı. Önlerinde tam altı yıl vardı. Süleyman bunu düşündüğü zaman sevindi; demek ki, gerçekten sevdiği bu çocuklarla daha altı yıl bir arada yaşayacaktı. Fakat her sevinç gibi bu sevinç de uzun sürmedi; okulların açılışından otuz gün sonra, Ekim'in 30'unda, "Mondros Mütarekesi" imzalanmış, Kasım içinde de İstanbul işgal edilmeye başlanmıştı. Daha bir gün önce, "Düşmanı mutlaka yeneceğiz!" diyen gazeteler, bir gün sonra hep bir ağızdan "Yenildik" diye yazdı. Bu ne biçim işti? Dört yıl durup durup da yirmi dört saat içinde yenilmek olur muydu? Acaba cepheye gidenlerin hepsi ölmüş müydü? Eğer ölmek istemiyorsak niçin bu işe girmiştik? Hiç kimse bir şey anlamıyordu? Ortada yalnız bir gerçek vardı: İstanbul işgal edilmeye başlanmıştı.

8 Kasım 1918'de, öğleden önce "Ariane" adlı bir torpil arama vapuru İstanbul limanına girdi, içinden dört Fransız subayı çıktı – evet, yalnız dört kişi çıktı–, bunlar, Beyoğlu'ndaki elçiliğe kadar yürüdü. Bir anda bütün Beyoğlu, İngiliz, Fransız, İtalyan ve daha çok Yunan bayraklarıyla donanmıştı; sokaklar "zito" (yaşasın) sesleriyle çınlıyordu. Çanakkale'de yüz binlerce insanın topla, tüfekle, süngüyle alamadığı İstanbul'u şimdi şu dört adam bir kibrit bile çakmadan alıvermişti.

Asıl donanma beş gün sonra, ayın 13'ünde İstanbul'a girdi. "Averof" kruvazörü, özellikle Dolmabahçe Sarayı'nın önüne demirledi. Her gün, yüzlerce sandal, Rumları Averof'a taşıdı. Bunlar o kadar neşeliydi ki, "Zito!" diye bağırmaktan sesleri kısılıyor, yine de bağırıyordular ve bağırırken ağızlarını "Osmanoğlu"nun sarayına doğru çeviriyordular. Sonunda, padişah, Dolmabahçe'yi bırakarak Yıldız'a taşındı. Rumların gürültüsünden Vahdeddin bile rahatsız olmuştu.

Yine aynı ayın 23'ünde İtilâf Devletleri Doğu Orduları Başkomutanı General "Franchet d'Esperey" büyük törenle İstanbul'a girdi: Sirkeci garından Fransız elçiliğine kadar yolun iki yanına İtilâf askeri dizil-

mişti. Beyoğlu baştanbaşa yabancı bayraklarla süslüydü. General beyaz bir ata binmişti. Sırtında uzun bir pelerin vardı. Atının dizginlerini Madagasgarlı iki kuzguni asker tutuyordu. Sirkeci'den elçiliğe kadar gidiş bir saatten çok sürmüştü. İtilâf askerleri İstanbul yakasında yolun iki yanını boş yere tutmuştu: sokakta kimse yoktu, dükkânlar kapalıydı. Köprü'nün öbür yakasındaysa Türk'ten başka herkes dışarıdaydı. Geçecek olan adam sahici bir Fransız'dı, onu görmek istiyordular.

General Franchet d'Esperey, pelerinin altında kollarını kabartmıştı; Ariane gemisi subayları da on beş gün önce bacaklarını ayıra ayıra yürümüştüler.

Bir kimse kendi memleketinde böyle dolaşsa, görenler onunla alay eder. İnsan, ancak arkadaşları arasında, şaka olsun diye, ara sıra böyle yürür ve onlara sözde büyüklük taslar. Fakat yabancı ve yenilmiş bir memlekette bu adamlar aynı hareketleri ciddi olarak yapıyordular.

İstanbul'un üstüne bir karabasan çökmüştü. Hiç kimsenin sesi çıkmıyordu. Herkes evine kapanmıştı. Ertesi gün yalnız Süleyman Nazif'in erkek sesi, namluda kalan son bir savunma mermisi gibi, Babıali Caddesi'nden çıktı, İstanbul ufuklarına çarptı: İşgali anlatan makalesiyle, 23 Kasım gününün "Kara bir gün" olduğunu ilan ediyordu.

XXXIV

HABER

Ey meltem! Ey, denizlerin dalgaları üzerinde,
çevik tekneleri açıklara sürüp götüren deniz meltemi!
Benim zavallılığımı nereye taşıyacaksın?

EURİPİDES, Hekabe

Savaşın böyle birdenbire biteceği kimsenin aklına gelmemişti. Herkeste, suya dalıp da bir daha çıkmayan, gittikçe ölüm düşüncesine kendini alıştıran, sonra bir rastlantıyla ansızın havaya kavuşan bir insan hali vardı. Geri dönen doğal hayat, ilk günlerde olağan görünmüyordu: vesika usulü birdenbire kalkmıştı, fırınlarda yine eskisi gibi beyaz ekmek pişiyor, ekmekler sokağa bakan camın arkasındaki raflara diziliyor, isteyen istediği kadar alabiliyordu; bakkal dükkânları artık her şeyi satmaya başlamıştı; yeni açılan şekerci dükkânları yine türlü renkte şeker yapıyor, camekâna dizilen kavanozlar yolcuların gözünü çekiyordu. Bütün bunlar birdenbire nasıl olmuştu? Dört yıldır kaybolduktan sonra yeniden ortaya çıkan bu dünya nimetleri karşısında insanlar şaşkına dönmüştü. Dükkânların önüne toplanıyor, şaşkın şaşkın bakıyordular. Bu, unutulan güzel bir anının yeniden hatırlanışı gibi bir şey olmuştu. Acaba ekmek fırından yeni çıktığı zaman yine eskisi gibi burcu burcu kokuyor muydu? Şeker yine tatlı mıydı? Pirinç pilavı sebzelerden sonra mı yenirdi? Herkes belleğini zorluyor, çoktandır unutulan alışkanlıkları kazanmak istiyor, bir rüya kadar uzak duran geçmiş zamana kendisini yeniden uydurmaya çalışıyordu. Demek ki bundan sonra un yerine süpürge tohumu ve saman, kahve yerine kavrulmuş nohut ve arpa, şeker yerine kuru incir kullanılmayacaktı. İncir incirdi, şeker şekerdi!

Bir ressam, Aksaray'da, fırınlardan birinin karşısına sehpasını

kurmuş, camekânda sıra sıra dizili duran ekmeklerin resmini yapıyordu. Ne kabarık bir kadın göğsü, ne beyaz bir tabak içinde yüze gülen bir sarı kavun dilimi, ne kıyıdaki ağaçların gölgesini yansıtan mavi deniz, bunların hiçbiri ona bu kadar güzel, üstünde bu kadar uğraşılmaya değer görünmüyordu.

Kahvede bir ihtiyar anlatıyordu:

– Geçen gün dört yaşındaki torunuma bir külah akide şekeri götürmüştüm. Çocuk, ömründe ilk defa gördüğü bu renkli şeylere baktı baktı, önce bir anlam veremedi, sonra fırlatıp attı: Çakıltaşı sanmıştı.

Bütün bunlar "Mütareke"nin ilk aylarında geçen olaylardı. Hepsi ayrı ayrı önemliydi; fakat hepsinden daha önemli başka bir şey vardı: sokaklarda sivil elbiseli genç erkekler görülmeye başlamıştı.

Askerler salıveriliyordu. Süleyman'ların mahallesinde daha şimdiden birçok kimseler evlerine dönmüştü.

Ayşe'yi bir akşam karakoldan çağırdılar. Genç kadın buna bir anlam veremedi. Karakolla ne alışverişi vardı?

Masa başında pos bıyıklı bir komiser duruyordu. Ayşe'ye, oturması için bir iskemle gösterdi. Ayakta kalmak isteyen kadının mutlaka oturmasını diliyor, ısrar ediyordu. Genç kadın bu kadar ısrara bir anlam veremedi, oturdu.

Komiser sordu:

– Ayşe hanım sizsiniz öyle mi?

– Evet efendim.

– Yaaa!

Adam, dişlerinin arasında bıyıklarını çiğniyor, nasıl başlamak gerektiğini düşünüyordu.

Konuşmuş olmak için yeniden sordu:

– Kiminiz, kimseniz var mı?

– On bir yaşında bir oğlum var. bir annem vardı, yangında aklını kaybetti, şimdi hastanede. Bir de kocam var, askerde...

– Abdullah Efendi neyiniz olur?

– Kocam olur.

Genç kadın heyecanlanmıştı:

– Yoksa bir haber mi var?

Komiser duymaz göründü. Söylenmek istenen şeyin çevresinde dolaşmak, asıl konu üzerinde konuşmaktan daha kolaydı.

– Bir geliriniz var mı?

– Yok.

– Neyle geçiniyorsunuz?

– Dikiş dikiyorum.

Adam, önündeki kâğıtları karıştırdı.

Kadın, az önceki sorusunu yineledi:

– "Bir haber var mı?" demiştim.

– Abdullah Efendi hakkında bilgi verecektim.

– Hasta mı?

– Hayır!

– Yoksa?..

– Evet... Bu sabah şubeden künyesi geldi. Musul'da Hamidiye hastanesinin dahiliye koğuşunda, Ağustos'un altısında...

Ayşe alt yanını anlayamadı. Karşısında üniformalı bir adam vardı. Her sözcüğün sonunda, insanın kafasına çekiçle vurur gibi, acayip bir ses çıkarıyor: da... da... da...

Ayşe "ölüm" sözcüğünü duymadığı halde her şeyi anlamıştı. Bu "da"lar iyi bir ses değildi, ölümün ta kendisiydi. Musul'da, Hamidiye hastanesinin dahiliye koğuşunda, Ağustos'un altısında...

Gözleri karardı. Eğer ayakta olsaydı düşecekti. Karakola geldiği zaman, oturması için neden o kadar ısrar edildiğini şimdi anlıyordu. Demek ki her şey önceden düşünülmüştü.

Komiser, görevini yapıp bitirmiş; yani, adına acımış, ansızın söylemeyerek lafı biraz uzatmış, sonunda gerçeği bildirmişti. Şimdi,

kadının gitmesini bekliyor, duyduğu acıyı unutmak istiyordu. Acıya herkesin ayrı bir dayanma derecesi vardı; komiser efendi bu çeşit haberleri bildirene kadar acı çeker, ondan sonrasını duymak istemez ve duyduğunu bir saat içinde unutmaya çalışırdı. Felakete uğrayan kimse ancak bir tek acı çekiyordu; oysa o, görevi gereği, birçok felaketlerin acısına katlanacaktı. Bunlardan bir tanesine bağlanıp ötekileri açıkta bırakamazdı, duyduğu acıyı felaketlere bölüştürmek zorundaydı.

Ayşe içinse, eve dönüp bölünmez acısının içine gömülmekten başka yapacak iş kalmamıştı. Sokağa çıktığı zaman güneş batıyordu. "Ufukta ser-î maktûu andıran güneş"[1]ten söz eden şiirlerin demek istediğini anlayacak kadar bilgisi yoktu; fakat gölgelenmeye başlayan hava ve ufukta görünen kırmızı renk, duyduğu acıyı anlamlandırıyor, kuvvetlendiriyordu. Akşam serinliği başlamıştı. Hafif bir rüzgâr, peçenin altında buğulanan yüzüne dokunuyor, onu düşünmeye zorluyordu. Dört yıl önce, kocasını askerlik şubesinde bırakıp sokağa çıktığı zaman da böyle olmuştu. Yüzüne değen şey sanki rüzgâr değil, birtakım düşüncelerdi. Acı, karışık, ağır düşünceler... Oysa düşünmek istemiyordu. Korkuyordu düşünmekten... Rüzgâra arkasını döndü. Savrulan bir yaprak gibi, rastgele ilerledi. Nereye gittiğini bilmiyor, düşünmüyordu...

1 "Ufukta kesik bir başa benzeyen güneş" (A. Haşim)

XXXV

KAFES ARKASINDA ÇALINAN UD

Sefalet zamanında mutlu anları
hatırlamaktan daha büyük acı yoktur.

DANTE, Divina Commedia, Cehennem, canto V

Evlerine dönen erkekler çalışmaya başlamışlardı. Güzelcebey sokağında hayat birdenbire değişmişti. Şimdi kimi evlere erzak dolu küfeler giriyor, kimi evler de bu küfeleri seyrediyordu. Savaş yıllarında herkes aşağı yukarı birbirine benzemişti. Şimdiyse halkın bir bölümü öbür bölümüne yukardan bakıyordu; hayır, yukardan değil, zeytinyağı şişelerinin, reçel kavanozlarının, pirinç torbalarının arkasından bakıyordu. Yeni mobilya bir evin iç görünüşünü nasıl başkalaştırırsa, iyi cins yiyecekler de ruhun içini öyle değiştiriyordu.

Evet, savaştan sonra Güzelcebey sokağında kimi evlerin yaşayışı değişmişti; fakat Süleyman'ların evinde hayat hep aynı hayattı; ne bir gram fazla yağ, ne bir santim fazla kumaş.

Gündüzleri Ayşe dikiş dikiyordu, Süleyman okula gidiyordu. Akşamları her ikisi de pencerenin önüne oturuyor, uzaktan eski evlerini seyrediyor, odalardan birinde lamba yanmasını bekliyordular. Ev sanki hâlâ kendilerinindi; onun hayatıyla ilgileniyordular.

Ayşe, Süleyman'a eski günleri anlatır, onu birtakım anılarla geçmiş zamana bağlar; sonra, yangından nasılsa kurtulan udunu alır, odaya dolan akşam karanlığı içinde, hazin bir şarkıyı; fazla haykırmayan, acıyı içine gömen bir sesle çalmaya başlardı:

Durmadan aylar geçer, yıllar geçer gelmez sesin;
Hasretin gönlümde, lakin kim bilir sen nerdesin?

Süleyman, annesinin tellerden türlü sesler çıkaran parmaklarını

seyreder; onun, hiç bakmadan, istediği tele nasıl vurabildiğine şaşardı. Acaba çalışsa, tellerden kendisinden böyle sesler çıkarabilir miydi? Bir gün bunu soruverdi. Ayşe güldü, o günden sonra oğluna her akşam ut dersi vermeye başladı.

XXXVI

SÜLEYMAN'IN ARKADAŞLARI: 7

HAYDAR

İnsanların bugünkü gibi her zaman birbirlerini öldürmüş olduklarını, her zaman onların böyle yalancı, hileci, hain, nankör, haydut, zayıf, vefasız, alçak, kıskanç, obur, sarhoş, hasis, tutkulu, katil, dedikoducu, serseri, bağnaz, ikiyüzlü ve budala olduklarını mı sanırsınız?

VOLTAİRE, Candide, XXI

Güzelcebey sokağına akşam birdenbire inerdi. Sokak dar olduğu için, güneş evlerin çatıları arasında vaktinden önce kaybolur, ortalık ansızın gölgelenirdi. Bu saatlerde evlerine dönmeye başlayan erkekleri seyretmek ne güzeldi. Her geçen erkeği bir kafes arkasında bekleyen bir kadın, bir çocuk –ya da birkaç çocuk– vardı. Adamlar, ellerindeki çıkınlarla, paketlerle evlerine mutluluk götürür gibiydiler. Ayşe'yle Süleyman'ın evine gelecek kimse yoktu; gene de eski bir alışkanlıkla, akşamları kafes arkasında oturup sokağı seyretmekten kendilerini alamazdılar.

Geçenler evinin içerisini görmesinler diye, hiçbir evde ışık yakılmazdı. Bu hal, evin erkeği sokak kapısını çalıncaya kadar sürerdi. Kapı çalınır çalınmaz ışık yanar, perde iner, sokakla ilgi kesilirdi.

Her akşam son ışık Hamza beyin evinde yanardı. Hamza bey Süleyman'ların evini satın alan adamdı. Ayşe ve Süleyman, maksatlarını kendi kendilerinden sakladıkları halde, akşam üstleri yalnız bu ışığı görmek için pencerede otururlardı. Eski evlerinin penceresinde aydınlığın görülmesi onlarda birtakım anıların uyanmasına yol açardı. Ayşe düşündü:

Şimdi, kadın, kocasının terliklerini getirmiş, onun kundura çıkar-

masını beklemiş, sonra elindeki paketi alıp mutfağa gitmiştir. Çocuk, babasının elinden tutmuştur; adam, çocukla birlikte, alt kattaki odaya girmiş, her zamanki yerine oturmuştur. Sofra kuruludur. Beyaz örtü üstünde tabak, bardak ve kaşıklar lamba ışığını yansıtmaktadır. Salata yeşil, turp kırmızıdır. Turpun kırmızı olduğunu herkes bilir, fakat sofra üstündeki duruşunu hiç kimse böyle yıllarca aklında tutmaz. Bütün bunlar birtakım küçük şeylerdir ama, hepsi bir araya geldiği zaman evin günlük mutluluğunu meydana getirmektedir.

Bu ev üzerine Süleyman'ın da kendisine göre birtakım anıları vardı. Sözgelimi, bir gün yemek odasının pencere pervazı kenarına ekmek bıçağı ile ufak bir çentik açmıştı. Evin yeni sahipleri bunun belki farkında bile değildiler. Oysa o, hiç kimsenin bilmediği bu küçük sırrı bilen biricik insandır. Ev, artık kimin olursa olsun, yeni sahiplerine kendisini büsbütün vermemekte, Süleyman'la olan gizli bağını bu çentik aracılığıyla hâlâ sürdürmektedir. Süleyman, sabahları okula giderken, kimsenin göremeyeceğini kestirdiği zamanlarda, yaklaşır, evinin kaplama tahtalarını okşar, eline dokunmasından çıkan gizli sesin tahtadan tahtaya geçerek ta o çentiğe kadar gideceğini düşünür, sevinirdi.

Hamza beyin bir oğlu vardı; adı Haydar'dı; Süleyman'la aynı okula giderdi. Süleyman bir gün ona sormuştu:

– Üst kattaki sofanın tavanında iki salıncak çivisi vardı, onlar hâlâ duruyor mu?

– Duruyor.

– Arka balkondan gene minareler görünüyor mu?

– Görünüyor.

– Bahçedeki erik ağacı gene yemiş veriyor mu?

– Veriyor.

– Düğmesi çevrilince sokak kapısının zili gene çıngır çıngır ötüyor mu?

– Babam onu çıkardı da, yerine başka bir zil taktı.

Süleyman, arkadaşının yüzüne bakakaldı. Ne söyleyeceğini kesti-

rememişti. Sonra arkasını döndü, hemen uzaklaştı. Hıyanete uğramış bir adam gibiydi. Neden sonra ağzından yalnız bir sözcük çıktı:

– Alçaklar!

Düşünüyordu: nasıl olmuştu da şimdiye kadar bunun farkına varmamıştı?

Hamza bey, bir cuma günü, karısı ve çocuğuyla gezmeden geldiği zaman, kapı zilinin taşla kırılmış olduğunu gördü.

Süleyman gibi Ayşe de evin –bir zamanlar kendisinin olan bu evin– şimdiki halini merak ediyordu. Fakat bunu hiç kimseye soramıyordu: yapılan herhangi bir değişikliği öğrenmekten korkuyordu.

Gerçi, yapılan bazı başkalıkları görmüyor değildi. kendi zamanında yatak odası olarak kullandığı ön oda, şimdi oturma odası olmuştu. Sonra, bu ev yapıldığı günden satıldığı güne kadar çok sakin bir hayat geçirmişti. Şimdi ise, yeni sahipleri onu başka türlü bir hayata sahne yapıyordular.

***

Hamza bey ailesi yalnız üç kişiden kurulmuştu: Hamza bey, karısı ve çocuğu... fakat bu üç insan birbirine yetmiyor, yalnız kaldıkları zaman bir dördüncü, bir beşinci, bir altıncı arıyordular. Üç kişiyle eğlence yapılamıyordu. Hamza beyin karısı yirmi dokuz yaşı içindeydi. Gençliğinin bu son yıllarını boşuna geçirmek istemiyordu. Birkaç yıl sonra, gençlik denilen şey artık geçmiş bulunacaktı. Az zaman içinde çok zevk almak gerekti; işte bunun içindir ki, dünyadan alabileceği zevkleri yoğunlaştırmaya çalışıyordu. "İnsan, yaşadığını duymalı" diyordu. Kafa dengi bazı komşularla haftada iki üç gece buluşurlardı. Kocaları savaşta ölmeden döndüğü için dünyanın tadını çıkarmak isteyen birkaç kadın; bir de, kocaları olmadığı halde, sürdürdükleri israflı hayatı neyle elde ettikleri bilinmeyen birkaç dul, bu evin her zamanki misafiriydi. Toplantı gecelerinde sabahlara kadar yenilir, içilir, çalınır, oynanırdı. Oynamak, Melahat için önüne geçilmez bir gereksinmeydi.

Göz seğirmesi nasıl önlenemezse, Melahat da bir çalgı sesi duydu-

ğu zaman uzuvlarının o sese uymasına engel olmazdı. Hemen ayağa kalkar, kendini ezgilerin kucağına bırakır, dalgaların keyfine bağlı bir gemi gibi, seslerin içinde sallanır, sallanırdı. Hiçbir gece komşu kadınların da ondan aşağı kaldığı görülmemişti. Bu selden Haydar'ın kurtulmasına olanak yoktu. Çocuk; bütün bu saçları dağılan, vücutlarının her yeri ayrı ayrı kımıldayan, kalçaları yumuşak dalgalar halinde birbirine yaklaşıp sonra ayrılan kadınların arasına atılır; onlarla birlikte kuvveti kesilinceye kadar sıçrardı. Bu sürekli hareket halindeki yarıçıplak kadın vücutlarından çıkan güzel bir koku, ten kokusu, sinirlerin üstüne ilaç gibi yayılır, içinde açlığa benzer bir eziklik duyar; henüz yorumlayamadığı, fakat içten içe duyduğu bir zevkin verdiği çeviklikle onların birinden öbürüne koşar ve bağıra bağıra gülerdi. Bu kadınların eğlencesiz geçen günleri uyumak, sıcak suyla yıkanmak, dinlenmek ve gelecek toplantıya hazırlanmakla geçerdi.

Bu toplantı gecelerinin Hamza bey için de ayrı bir tadı vardı. O gecelerde adam rakı sofrasını yan odada kurar, içerden gelen çalgı ve oyun seslerini dinleyerek rakıcığını içer ve ara sıra, gözünü ara kapının anahtar deliğine uydurarak, oynayan kadınları seyrederdi.

***

Hamza bey, Melahat'ı bundan yedi yıl önce tanımıştı. O zaman yine böyle, kızıl sakallı, kocaman bir adamdı, kırk üç yaşındaydı. Melahat'sa onun yanında çocuk sayılacak kadar küçüktü, daha yirmi iki sularındaydı. Şehzadebaşı tiyatrolarından birinde her akşam "Eleni" adıyla kantoya çıkardı. "Pamuk Eleni" diye ün almıştı. Beyaz bir teni vardı. Oldukça uzun boyluydu. Bacakları düzgün ve güzeldi. Oyunda ayağını başına kadar kaldırdığı zaman geniş kalçaları birdenbire katılaşır, vücudunu saran lacivert ipek mayo çatlayacakmış gibi gerilir, o zaman halk daha fazla kendini tutamaz, salonda bir alkış tufanıdır kopardı. Hayatı işte böyle çalgı, oyun ve alkış arasında geçiyordu.

O yıllarda Hamza bey yine böyle komisyoncuydu. Her türlü makine alışverişi üzerine iş yapardı. Hiçkimse onun hiçbir zaman işsiz

kaldığını görmemişti. Piyasanın en durgun olduğu zamanlarda o yine para kazanmanın yolunu bulurdu.

Melahat'a rastladığı vakit işte bu durumdaydı. Bir Ramazan gecesiydi. Salon hıncahınç doluydu. Pamuk Eleni her akşamki dansını yapmış, sahneden çıkmıştı. Hamza bey onu herkesle birlikte dakikalarca alkışlamış, sonra bir garsonla sahneye büyük bir çiçek demeti göndermişti. Ertesi akşam Eleni bir demet daha almış, çiçeklerin arasında bir de kart bulmuştu:

AHMET HAMZA

Tüccar ve Komisyoncu

Altında bozuk bir yazı ile şunlar yazılıydı:

"Hayranlığımı sunmak için iki dakikanızı rica ederim."

Hamza bey, bir hikâye kitabında böyle başlayan bir aşk vakası okumuştu. Eğer ricası kabul edilecek olursa, işe nasıl başlamak gerektiğini düşünüyor, bu durum karşısında hikâye kahramanının nasıl davranmış, neler söylemiş olduğunu hatırlamaya çalışıyordu. Mesela diyebilirdi ki...

Tam bu sırada loca kapısı aralandı, çiçeği götüren garson: "Matmazelin kuliste beklemekte olduğunu" bildirdi. Hamza bey kravatını düzeltti, locadan çıktı.

İlişkileri ilk kez işte böyle başlamıştı. Sonra...

Para Melahat'ın gözlerine Hamza beyi güzel, sevimli, hatta genç göstermişti. Aralarındaki yirmi bir yaş farkın hiçbir değeri yoktu. İnsanlar yaşla değil, parayla mutlu olurlardı. Hamza beyse kızın bir dediğini iki etmiyordu. Hatta –sahneyi bırakmak şartıyla– Sultanahmet taraflarında ona ayrı bir ev açmıştı. Haftanın birkaç gecesini onun yanında geçiriyordu. Her gece gidemiyordu, çünkü bu olayın geçtiği sıralarda Hamza bey evliydi; dört yaşında bir çocuğu vardı. Evine dönmeyeceği zamanlar, karısına:

– Bu akşam beni beklemeyin; ticaret odasının yabancı tüccarlara ziyafeti var, oraya davetliyim.

Ya da:

– Arkadaşlar şöyle bir eğlence yapacak, beni de çağırmışlardı, bu gece gelemeyeceğim, derdi.

Daha sonraları ticaret maksadıyla yapılan gezilerin hikâyeleri ortaya çıktı. Her ay on beş yirmi gün İzmir'e, Çanakkale'ye, Zonguldak'a gidiyordu.

Bu sonu gelmeyen ziyafet ve gezilere kadın ilk zamanlarda inanmıştı. Fakat çok geçmeden mahalle komşuları her şeyi öğrenmiş, gerçeği ona da söylemekten çekinmemişlerdi. Bir salı akşamı için Hamza bey yine Süleymaniye'de oturan bir arkadaşına davet edilmişti. O gün kadın saatlerce yazıhane çevresinde dolaştı; kocası işten çıkınca, uzaktan uzağa peşine takıldı; onun Süleymaniye'ye değil, Sultanahmet'e doğru gittiğini, orada, ara sokaklardan birinde, iki katlı bir eve girdiğini gözleriyle gördü. Demek ki komşuların söylediği doğruydu.. Kalbi hızlı hızlı atmaya başlamıştı. İçinde yalnız bir umut kalmıştı: acaba kocası "Sultanahmet" demiştide, o "Süleymaniye" mi anlamıştı? Niçin olmasındı? İki sözcüğün söylenişi de birbirine yakındı.

Hem adımlarını sıklaştırıyor, hem de bu yanlışlığın gerçek olması için gizlice dua ediyordu. Bu belki zayıf bir umuttu; fakat ne olursa olsun, umut umuttu. İnsan her zaman doğru işitmezdi ya; kimi zaman da işte böyle yanılırdı!

Evin önüne geldiği zaman çarpıntısı büsbütün arttı. Şimdi ne yapacaktı? Önceden verilmiş hiçbir kararı yoktu. Fakat her şeyden önce burada kimin oturduğunu öğrenmek gerekti. İki ev aşırı bir kapıyı çaldı. Kapı biraz geç açıldı. Karşısına, hizmetçi kılıklı yaşlı bir kadın çıkmıştı.

– Affedersiniz, diye sordu, üstünüzdeki evde, 9 numarada acaba kim oturuyor, biliyor musunuz?

Kocakarı, rahatsız edilmiş insan sesiyle:

– Bilmiyorum, dedi, onlar mahalleye yeni taşındı.

– Nasıl bir adam?

– Kırmızı sakallı bir herif.

– Yalnız mı oturuyor?

– Yalnız oturur mu canım? Yanında karısı var elbette.

– Karısı mı var?

– Evet, karısı var zâhir.

– Kırmızı sakallı bir adam öyle mi?

– Evet, kırmızı sakallı. Adı Hamza beymiş galiba.

– Hamza bey mi?

– Bilmiyorum.

– Hamza bey, demiştiniz değil mi?

– Ateşte yemeğim var, kızım. Ne bileyim ben kimdir? Kızıl sakallı bir herif işte. Pek lüzumlu bir şeyse muhtara sor. Köşeyi döner dönmez ikinci ev...

Kapı hızla kapandı.

Her şey bitmişti. Eve dönmekten başka yapacak iş kalmamıştı. Artık en küçük bir umut bile yoktu. Süleymaniye, Sultanahmet değildi...

Ertesi akşam, kocası yine her zamanki gibi sakin ve kendine güvenen bir yüzle eve girmişti. Adam, gündelik hayatını yaşıyordu.

Sofraya oturulduğu zaman kadın sordu:

– Dün gece epey eğlendiniz mi bari?

– Eh, şöyle böyle!.. Çorbadan biraz daha koy, hoşuma gitti.

– Çok kalabalık var mıydı?

– Beş altı kişi kadar!.. Sen yemiyor musun? Güzel olmuş.

– Hayır!.. Şunları bir kere de bizim çağırmamız gerekmez mi? Baksana, onlar seni iki günde bir davet ediyor.

– Bunu ben de düşünüyorum ama, bizim ev o çeşit toplantılara elverişli değil.

– Niçin olmasın? Herkes konakta oturmuyor ya. Nesi var evimizin?

– İş senin bildiğin gibi değil, hanım. Ben herkesin nerde oturduğunu görüyorum.

– Ben de görüyorum.

– Canım, daha dün akşam gittiğim evi bir bilsen... Sen Süleymaniye'deki evleri hiç gördün mü?

– Sultanahmet demek istiyorsun galiba.

– Hayır, Süleymaniye!

– Hayır, Sultanahmet!

– Ben mi daha iyi bilirim, yoksa sen mi?

– Ben!

Adam birdenbire durdu. Sonra bambaşka bir sesle sordu:

– Nereden biliyorsun?

Kadın her şeyi anlattı.

Hamza bey işin saklanacak yanı kalmadığını anladı. Buna biraz da memnun oldu: her gün yeni bir yalan uydurmak zahmetinden kurtulmuştu; artık açıkça konuşabilirdi:

– İşte böyle, dedi, ben görevimi yapmış; seni üzmemek için hepsini sonuna kadar saklamıştım. Sen buna razı olmadın. Benim için de bundan fazlasını yapma olanağı yok.

– Yani ne demek istiyorsun?

– Şunu demek istiyorum ki, benden gücümün yetmediğini isteme!

– Ben senin gibi düşünmüyorum.

– Ya nasıl düşünüyorsun?

– "Ya hep, ya hiç!" diyorum.

– Öyleyse, hiç!

– Hayır.

– Evet.

Bu olay üzerine, Hamza bey bir hafta eve uğramadı. Tehlikeyle karşılaştıktan sonra tehlikeden korkmaz olmuştu. Fakat karısı da bu bir haftayı onun gibi evin dışında yaşadı.

Günün hemen bütün saatlerini yazıhanenin çevresinde dolaşmakla geçiriyor, akşamları yolunu kesip Sultanahmet'e gitmesini önleme-

ye çalışıyor, arkasından koşuyor. Bağırıyor ve ara sıra kaldırımların üstüne düşüp bayılıyordu.

Hamza bey şu bir haftayı inanılmayacak kadar ağır buldu, bu kadına on iki yıldır nasıl katlandığına şaştı. Günün birinde, yazıhanede iki kâtibi de odasına getirtti; sonra odacıyı gönderdi, iki saatten beri sokakta kapıyı ve pencereleri gözetlemekte olan karısını yukarıya çağırttı; kadın içeriye girdiği vakit, Hamza bey onu bu iki şahidin önünde boşadı. Kadın, "Boş" sözcüğünü duyduğu zaman düştü, bayıldı. Hamza bey çıktı, Sultanahmet'e doğru yürümeye başladı. Artık özgürdü. Dünyada hiç kimseye karşı yapılacak görevi kalmamıştı. Şimdi keyfi nereye isterse oraya gidebilirdi. Ağır ağır yürüyor, bu işin bu kadar kolay sona ermesine şaşıyordu. Bunu şimdiye kadar neden düşünmemişti? Özgürlüğün bu kadar kolay elde edilir bir şey olduğunu bilmiyordu.

Zihnini kurcalayan yalnız bir sorun kalmıştı: Beş yaşındaki çocuğuna karşı da birtakım görevleri yok muydu? Onu beslemek, okutmak, yetiştirmek...

Eve yaklaştığı zaman buna da bir çare buldu: Çocuğu anasının yanında bırakacak, geçinmeleri için her ay bir miktar para gönderecekti.

Para her şeyi çözebilirdi; kendisindeyse para eksik olmazdı. Buna sevindi. O sevinçle eve doğru hızlandı. Kapıyı çalarken yüzü gülüyordu.

Artık her akşam Sultanahmet'e gidiyordu. İşinden çıkınca yolunu kesen kimse kalmamıştı. "Pamuk Eleni"sini istediği kadar sevebiliyor, hiç kimseye de hesap vermek zorunda bulunmuyordu. Kız da gittikçe güzelleşiyordu. Sahneden ayrılıp düzenli bir ev hayatı yaşamak, sağlığına iyi gelmişti. Böylece, aradan iki buçuk ay geçti.

Bir cuma günü bekçi kapıyı çaldı; mahalle imamının bir iş görüşmek için Hamza beyi çağırdığını bildirdi. Adam giyinip çıktı. İmamın yanında muhtar ve mahalle yönetim kurulundan birkaç kişi daha vardı. Oturdu. Şuradan buradan konuşulduktan sonra imam asıl konuya girdi:

– Hamza bey, dedi, mahallede sizin aleyhinizde birtakım sözler dönüyor.

– Sizin aleyhinizde de birtakım sözler dönüyor, imam efendi.

– Ben evimde nikâhsız kadın beslemiyorum.

– Ben, yoksullara yardım için mahalleden toplanan paraların yarısını cebime atmıyorum... Hem bunu kim haber verdi size?

– Gayri orasını bilmiyorum. Mahalleli "İstemeyiz!" diyor. Baskın yapmaktan filan söz ediyorlar. Anladınız a, buradan çıkıp gitmeniz gerek.

Hamza bey, bu oyunu boşadığı kadının oynadığını anlamakta gecikmedi. Herhalde bir gün gelmiş, imamı görmüş, muhtara yalvarmış, mahalleliye dert yanmış, ağlamış, bayılmış, aleyhindeki bu havayı yaratmıştı.

Adam güldü:

– Bense, dedi, yakında bir nikâh töreni yapmayı, fakirhanede mahalle komşularıma mütevazı bir ziyafet çekmeyi, imam efendiye de bolca bahşiş sunmayı düşünüyordum.

– Bakın, böyle konuştuğunuz vakit sizi ne iyi anlıyorum. Ben zaten söylemiştim: "Komşular, demiştim, bu aklı başında, sözü sohbeti yerinde bir adama benziyor; durun hele acele etmeyin, ben kendisiyle bir görüşeyim." Evet, öyle demiştim. Çok şükür yanılmamışım.

Hamza bey gerçi bir hafta sonra Melahat'la nikâhlandı; fakat ne imama, ne de mahalleliye olan vaatlerini yerine getirmedi; onlardan böylece öç almış oldu.

Ertesi gün bekçi kapıyı çaldı. Elinde bir mektup vardı:

– Bunu, dedi, bir hanım gönderdi. "Ben gittikten bir saat sonra ver" diye tembih etmişti. İşte getirdim.

Hamza bey zarfın üstündeki yazıyı tanıdı: Eski karısından geliyordu.

Evlendiği gece gönderilen mektubu anlamlı buldu. Zarfı yırttı. İçinden, çizgili defter kâğıdına yazılmış iki satırlık bir tezkere çıktı.

Yazının altında tarih ve imza yoktu:

"Her şey bitti. Bu satırları okuduğun zaman ben ölmüş bulunuyorum. Çocuğumuz komşu Huriye hanımdadır. Onu al."

Şaşırdı. Ne yapmak gerektiğini kestiremedi. Sokağa çıkmak istedi, giyimli olmadığı için çıkamadı. Karısı ölen kimselerin üzüldüklerini duymuştu. "Benim de herhalde bir şeyler hissetmem gerek," diye düşündü. Fakat içinde hiç öyle bir duygu yoktu. Acı duymak için ne yapmalıydı? Acaba yok yere para harcasa üzüntü duyar mıydı? Cebinden bir on liralık çıkardı, bekçiye verdi. Bekçi bunu evlenme bahşişi sandı, teşekkür etti ve uzaklaştı. Adam gözden kaybolduğu zaman Hamza bey gerçekten kederlendi. "İşte ben de pekâlâ acı duyabiliyorum," diye düşündü; karısı ölen herkes gibi kendisinin de acı duyabildiğine sevindi. Eve girdi, yalnız kalan çocuğunu gidip almak için giyinmeye başladı.

Sokağa çıktığı zaman güneş epey yükselmişti. Göğe baktı. Üzüntüyle yumruklarını sıkıp kolunu yukarı doğru kaldırmak istiyordu. Okuduğu bir kitapta, karısı ölen bir adamın böyle yaptığını hatırlıyordu. Fakat gök öylesine maviydi ki, ona yumruk göstermeye cesaret edemedi. Yürümeye başladı. Güneşin sıcağını kıran hafif bir rüzgâr, yaprakları oynatıyordu; iki serçe kuşu kaldırım taşları arasında yiyecek arıyor, taştan taşa sekiyordu; bir köpek, yakalanmak üzereyken ağaca tırmanan bir kedinin arkasından bakakalmıştı.

Hamza beyin gözleri yolda bu gibi ufak tefek şeylere takılıyor, satın aldığı kederi ara sıra unutuyor; hatta köpeğin haline gülmek istediğini bile duyuyordu. Oysa, üzüntüsünün hiç olmazsa birkaç gün sürmesi gerekti; çünkü her defasında bir on lira veremezdi; ona ucuz bir üzüntü lazımdı. "Ne yapsam?" diye düşünmeye başladı. Yüreğinin taş gibi katı olduğunu seziyor, çevresinde onu yumuşatabilecek bir şey, olağanüstü bir şey arıyordu. "Acaba birisine kötülük etsem içim yanar mı?" diye düşündü. Yolun kenarında kör bir dilenci el açmış, gelip geçenden biraz merhamet dileniyordu; avucunun içinde geçenlerin verdiği beş on kuruş vardı. Hamza bey, ileriye doğru uzatılmış bu ele, görmemiş gibi yaparak hızla çarptı; paralar döküldü, kör dilen-

ci bağırmaya, ağlamaya, sızlanmaya başladı; Hamza bey uzaklaştı, fakat hiç üzüntü duymadı.

İçi büyük bir hınçla dolmaya başlamıştı. Bütün dünyaya kötülük etmek istiyordu.

Bu duygu, gizli bir çatlaktan sızan su gibi, bütün vücuduna yayılıyor, öbür duygular bu duygunun seli altında kalıyordu. Her adımda insanlara bir parça daha kızıyor, yumrukları sıkılıyor, gözleri kararıyordu. Yalnız kalan çocuğunu almak için sokağa çıktığını unutmuştu.

Yazıhaneye doğru koşmaya başladı.

Yanında çalıştırdığı iki kâtipten bir tanesinin defterlerini inceledi; üç gün önceki bir işlemin henüz geçirilmemiş olduğunu, gelen bir mektubun hâlâ numaralanıp dosyasına konmadığını, yazılacak bir müsveddenin daha hazırlanmadığını bahane ederek kızdı, bağırdı ve adamı işten çıkardı. Adamın bakmak zorunda bulunduğu iki çocuğu, bir karısı, bir de annesi olduğunu biliyordu.

Öbür kâtibi çağırdı:

– Kendine başka bir arkadaş bul, dedi. Fakat gidenin aldığı parayı vermem. Anlıyorsun ya! Ondan on lira eksik... Eğer başarı gösterirse, ilerde bir şey düşünürüz.

– Başüstüne efendim.

Hamza bey bunları söyledikten sonra çıktı. İşte bir insanı mahvetmiş, onu çoluk çocuğuyla sokak ortasında bırakmış, fakat yine üzüntü duymamıştı; hatta biraz da neşelenmişti; gelecek olan kâtibe ayda on lira eksik verecekti.

Babıali'ye doğru yürümeye başladı. Düşünüyordu:

"On kere on iki, yüz yirmi. Demek ki yılda hiç yoktan yüz yirmi lira kâr. Bu eğer iki yıl sürerse, çocuğun tam okul zamanı geldiği vakit..."

Birdenbire durdu. "Çocuk" sözcüğü, ona sokağa ne yapmak için çıktığını hatırlattı. Hemen bir arabaya atladı, mektupta adı geçen komşu Huriye hanımı bulmak üzere arabayı Beyazıt'a doğru sürdürdü. Huriye hanım ihtiyar bir duldu. Kocasından kalan üç beş kuruş

aylıkla kıt-kanaat geçinmeye çalışırdı. Pek az geleni gideni olurdu. Kapısında bir araba durunca şaşırdı. Pencereden baktı: arabadan Hamza bey iniyordu.

İhtiyar kadın bu gelişe bir anlam veremedi; namaz beziyle başını örttü, kapıyı açmak için taşlığa çıktı. Hamza bey kadının daveti üzerine, arabacıya beklemesini tembih etti, içeriye girdi. Ortalıkta ses seda yoktu. Hamza bey sordu:

– Galiba Haydar buradaymış.

– Evet, yandaki odada uyuyor.

– Annesi yok mu?

– Bugün bilmem nerede işi varmış, giderken çocuğu bana bıraktı. Gideli epey oldu ama, daha gelmedi. "Geç kalma" diye de tembih etmiştim; birazdan çarşıya gitmek istiyordum da.

– Bana bir mektup göndermiş. Çocuğu bu sabah size bıraktığını, gelip buradan almamı yazmış.

– Anlamadım.

– Artık kendisi bakamayacakmış da!

– Yaaa!

– Evet!

İhtiyar kadın bir an için, "Acaba çocuğu anasından çalmak mı istiyor?" diye düşündü. Böyle şeyler yapıldığını duymuştu. Fakat şu anda mesele çıkarmak işine gelmiyordu, o zaman çarşıya geç kalacaktı. "Adam sen de!" demek ister gibi sağ omzunu kaldırıp indirdi.

– Durun öyleyse, dedi, çocuğu uyandırayım...

Aceleyle çıktı. On dakika sonra Haydar'la babası arabaya binmiş bulunuyorlardı. Hamza bey, arabacıya:

– Çek, dedi, Sultanahmet'e!

Yolda düşünüyordu: "Melahat Haydar'ı ya istemezse?.."

O zaman ne yapmak gerekti? Çocuk okuma çağında olsaydı; yatılı bir okula verip evden uzaklaştırabilirdi. Oysaki şimdi...

Çaresiz kalan bütün insanlar gibi iki yanına bakınıyor, yapacak

şey bulamıyordu. Sokağa atamazdı, başkasına veremezdi. Şu halde?..

Kafasının içi karmakarışık olmuştu. İnsan bir kere yanılıp da sevmediği bir kadınla evlenirse, bunun cezasını ömrünün sonuna kadar çekmek zorunda mıydı?

Ölüye kızmaya başlamıştı. Sanki durup dururken ne diye kendini öldürmüştü? Çocuğuyla birlikte pekâlâ birlikte yaşayabilirdi. Bir kere evlenmek demek ölünceye kadar bir daha sevmeye veda etmek mi demekti? Bunu kim emrediyordu? Kanun mu? Öyleyse kanun da haksızdı...

Araba kapının önünde durduğu zaman hâlâ hiçbir şeye karar vermiş değildi. Melahat'ın aksilik etmesinden çekiniyordu. Fakat kadın hiç de umduğu gibi davranmadı; tersine, Haydar'ı çok iyi karşıladı, hatta, sevimli bulduğunu söyledi. Hamza bey kulaklarına inanamadı. Yalnız, çevresindeki dünyanın birdenbire değiştiğini sezdi. Az önce gözüne kötü görünen her şey şimdi iyi görünüyordu. Bir insanın mutlu olabilmesi için ne kadar az şeye gerekseme vardı. Üstündeki çamaşır, çevresindeki eşya onu bir mutluluk gibi sarıyordu. Şu anda elini neye dokundursa mutluluğu canlı canlı tutmuş gibi oluyordu. O kadar mutlu olmuştu ki, bu hal ertesi günkü gazeteleri okuduğu zaman bile bozulmadı. Oysa, gazetelerde:

"Bir kadının denize düştüğü ve akıntıya kapılarak öldüğü..." yazılıydı.

Dışarda her zaman sert, insafsız ve alışveriş işlerinde zalimce kurnaz olan Hamza bey, Melahat'ın yanında yumuşar, duygulanır, biraz da bönleşirdi. Bunu Melahat da anlamıştı. Hatta, onun alışveriş işlerinde ne kadar becerikli olduğunu bir kere kendi gözleriyle görmüş, şaşıp kalmıştı:

Evlendiklerinin dördüncü yılıydı. Aksaray'da Güzelcebey sokağındaki bir evin satılık olduğunu duymuşlardı. Bir cuma günü hem evi görmek, hem de –işlerine yarar bir şeyse– pazarlığını yapmak için oraya birlikte gitmeye karar vermişlerdi. Ev sahibi, Ayşe hanım adında genç bir kadındı. Utangaç ve tecrübesiz olduğu her halinden belliydi. Hamza bey, karısının yanında da olsa, iş karşısında birdenbire

nasıl değişmiş, gerçek kişiliğine dönüvermişti. Para konusunda kafası başka türlü işlemeye; vücudu, Melahat'ın bildiğinden başka türlü hareket etmeye başlamıştı. Bir anda bir aktör gibi ruh değiştirmiş, karısının o zamana kadar hiç tanımadığı başka bir adam olmuştu. Melahat, kocasının o günkü haline sonradan az mı gülmüştü?

Hamza bey, evi karısının üstüne yaptı. Kendisi, mülk sahibi olmaktan çekinirdi. Giriştiği işlerden bazıları, onun elinde haczedilecek mal bulunmamasını gerektiriyordu. Savaştan önce de böyle ihtiyatlı davranır, bankadaki parasını merhumenin adına işletirdi. Fakat savaş sırasında bankalara güvenilemezdi. Ortalık düzeldikten sonra yine aynı yolda yürüyeceğine şüphe yoktu.

Evi Melahat'ın üstüne çevirmekle onun gönlünü aldığına inanıyordu. Bu da, elde ettiği ikinci bir çıkardı..

Hamza bey, aradaki yaş farkını her zaman göz önünde tutar, sevgili karıcığının hoşuna gidecek her fedakârlığı yapmaktan çekinmezdi. Günün birinde, Melahat'ın eski alışkanlıklarından büsbütün kurtulma olanağı olmadığını, ara sıra çalmak ve oynamak gereksemesi duyduğunu anladığı zaman, komşu kadınlarla gece toplantıları yapmasına, toplantı gecelerinde istediği kadar çalıp oynamasına izin verdi.

***

Süleyman'ların eski sakin ve masum evi şimdi işte böyle bir hayata sahne oluyordu. Ayşe, vaktiyle kendisinin olan bu evin şimdi şu yeni hayata nasıl katlandığına şaşar; ona hem acır, hem de –kızı baştan çıkmış bir anne gibi– onun bu halinden utanırdı.

XXXVII

"QUO VADIS?"

Çin ulusuna soylu erkek çocuğun kul oldu, temiz kız çocuğun cariye oldu. Türk beyleri Türk adını atıp Çin beylerinin Çince adını aldı.

YOLİĞ TİGİN, Kül Tigin Yazıtı

İşgalden sonra İstanbul'da başka bir hayat ve başka birtakım insan toplulukları ortaya çıktı.

Bir kere, savaş içinde hiç yoktan büyük servetler edinen yeni bir sınıf türemişti. Bunlar, şimdi paranın neler yapabileceğini denemek istiyordular.

Sonra, eski servetlerinin kırıntılarını harcayan bir eski soylular takımı vardı ki, kendilerini yeni duruma uydurarak bundan birtakım taze faydalar elde etmek ve böylece, eski rüyalarını yeniden gerçekleştirmek hevesindeydiler. Bunlar, artık Türk ulusundan hiçbir şey beklemiyor, ona bağlanmanın ham bir hayal olduğuna inanıyor, İstanbul'u dolduran Fransız, İngiliz, İtalyan subaylarına kapılarını bir dost gibi açıyor, evlerinde Türkçeden başka bir dil konuşuyor; çocuklarını Fransız ya da İngiliz kolejlerine gönderiyordu. "Feriha"yı "Fifi", "Jale"yi "Julie", "Danyal"ı "Daniel" diye çağırıyordular. Mademki Türk olmakla servet sahibi olunamıyordu, öyleyse onlar da başka bir şey oluverirdiler; sırtlarında yumurta küfesi yoktu ya! Yavaş yavaş işte böyle önce dillerini, sonra adlarını değiştirmeye başlamışlar ve ilk fırsatta mahallelerini değiştirmeyi de akıllarına koymuşlardı. Düşüncelerini özetleyen bir de cümle uydurmuşlardı; diyorlardı ki: "Ben, Kanuni devrinde Türk, Elizabeth devrinde İngiliz, Napolyon devrinde Fransız, Bismarck devrinde Alman, bu devirde de yine İngiliz ya da Fransız olarak dünyaya gelmek isterdim."

Üçüncü takım Ruslardı. Bu sıralarda İstanbul'a göç eden "Beyaz Rus" kafileleri şehrin her yerine yayılmıştı. Bunların han köşelerinde yaşamaya başladıkları yeni hayat, alışmış bulundukları eski gösterişli hayata hiç benzemiyordu. Yeni zengin, bu devlet düşkünü insanların sefaletine göz yumamazdı. Düşmüşlere yardım etmek onun insanlık borcuydu. İnci gibi general kızlarının Mahmutpaşa yokuşunda yapma çiçek satması yakışık alır mıydı? Mücevherin basma kılıf içinde saklanması günahtı; bu güzel vücutlara ancak ipekli kumaşlar yakışırdı. Soylu Rus kadını İstanbul'da iyi giyinmek için iyice soyunmak gerektiğini hemen anlamıştı.

Bu alanda birçok Türk kadınları da, örnekleri bulunan Rus kadınlarından geri kalmamaya çalışmaktaydılar: Uzun yokluk yılları İstanbul'da kadını evden sokağa çıkarmış, bunlar karınlarını doyurmak için ilk zamanlarda yalnız gözlerinin nurunu ve ellerinin emeğini satmaya çalışmışlar, fakat bir lokma ekmeğin her şeyden değerli olduğunu anladıkları zaman kendilerini de feda etmişlerdi. İstanbul'da artık değer yargıları değişiyordu.

Bütün bu insanların birbirleriyle, ayrıca işgal kuvvetleriyle ilişkisi, şehrin içinde azgın bir sefahat hayatı yaratıyordu. Beyoğlu, gece sabahlara kadar bir ışık denizi içinde yüzüyordu; sanki donanma vardı.

İstanbul'un asıl sahipleri, beride, evlerine kapanmış, lambalarını kısmış, seslerini kesmiş, korku ve şaşkınlık içinde bekliyordular...

XXXVIII

SÜLEYMAN'IN ARKADAŞLARI: 8

FERHAT

Bütün dünya buyruğuna girdi Roma'nın;
Ne deniz kaldı ne kara!
Kapat Zeus, kapılarına Olimpos'un,
Gökyüzüne geldi sıra!

ALFEİOS, Yunan Antologyası

Aralık ayının ortalarına doğru sınıfa yeni bir öğrenci geldi: Ferhat.

Ferhat'ın babası yargıçtı. Rumelihisarı'nda büyükbabadan kalma bir yalıları vardı; yaz kış orada otururlardı. Ferhat, Kabataş Sultanîsi'ne yazılmıştı, oraya her gün vapurla gidip gelecekti. Aralık başında bir cuma günü yalının zili hızlı hızlı çalındı. Fransız subayı üniformasını giyinmiş üç kişi ev sahibiyle görüşmek istediklerini söyleyerek içeriye girdiler. Gelenleri misafir odasına alan hizmetçi kız nefes nefese hareme koştu ve:

– Üç gavur geldi, beyefendiyi istiyorlar, diye haber verdi.

Bu sırada Ferhat'ın babası Kadri Talat bey çay içiyordu. Elindeki fincanı tabağa bıraktı. Ferhat dikkat etti: fincan, tabağa dokununca dört kez tıkırdamıştı. Kadri Talat bey bu apansız baskına bir anlam veremedi. Şimdiye kadar hiçbir siyasi işe karışmamıştı. Gene de, ne olur ne olmazdı. Bir an için kaçmayı tasarladı, fakat bunun kendisi ve ailesi üzerine daha büyük tehlikeleri çekebileceğini düşündü, karısının yüzüne baktı. Kadın henüz işin önemini kavramışa benzemiyordu; gelenler her günkü misafirler cinsinden tehlikesiz insanlarmış gibi, kaygısız konuşuyordu:

– Elbiselerinizi getireyim mi, Bey? Adamları böyle mi karşılayacaksınız?

Kadri Talat bey, karısının dinginliği karşısında kendi iç telaşını daha açık gördü, kayıtsız olmaya çalışan bir sesle söyledi:

– Elbiselerimi verin de, giyineyim!

Misafir odasına girdiği zaman adamların her üçünü de perdeleri, halıları, bibloları muayene eder buldu. Sordu:

– Bir isteğiniz mi var efendiler?

Efendiler başlarını çevirip bakmadılar bile, işleriyle uğraşmayı sürdürdüler. Neden sonra, içlerinden yalnız bir tanesi döndü, bir Ermeni ağzıyla Türkçe olarak sordu:

– Bu ev sizin mi?

– Evet.

– Bize yol gösteriniz; onu gezmek istiyoruz.

– Neden?

– Neden mi? Gezmek istiyoruz da ondan!

Elini cebine sokmuş, bıyıkları tel tel ayağa kalkmıştı. Kadri Talat bey bir an durdu, sonra sesinin doğal ahengini değiştirmemeye çalışarak cevap verdi:

– Pekâlâ! Buyurun, gezin!

Adam, değerli bir duvar halısını inceleyen arkadaşlarına bir şeyler söyledi; Fransızcayı da Türkçe gibi Ermeni ağzıyla konuşuyordu. Bu adam herhalde Fransız değildi; olsa olsa, Fransız üniforması giymiş bir Ermeni tercümandı.

Yalıyı baştanbaşa dolaştılar. Her odaya girdikçe, eşyayı birer birer yokladılar, bir şeyler yazdılar, bir şeyler çizdiler; sonunda, ayrılacakları zaman, aynı tercüman, aynı Ermeni ağzıyla:

– Üç güne kadar buraya "Binbaşı Gamelin" taşınacak. Yatak ve yemek takımları eksik, onları hemen tamamlayınız. Karyolalarda tahtakurusu varsa temizleyin, camları sildirin, bir gün önce de evden çıkmış bulunun. Anahtarı karakola teslim edersiniz.

– Fakat bu ev benim.

– Sizin mi?

– İstediğiniz şey usulsüzdür.

– Usul mü?

– Evet, usulsüz ve haksız.

– Hak mı?

Adam güldü; sonra karşısındakini küçümseyen bir sesle yeniden konuştu:

– Siz benim dediğimi yapın, bir daha da öyle gülünç şeyler söylemeyin.

Misafir odasına bir kere daha göz gezdirdikten sonra çıkıp gittiler.

Kadri Talat bey, mesleğinin verdiği bir alışkanlıkla usulden, haktan söz açmış, fakat karşısındakiler bundan hiçbir şey anlamamıştı... Usul! Hak!.. Bu, ne demekti? Bunlar Türkiye'de yaşayan birtakım kuş isimleri miydi? Şimdiye kadar dünyanın hiçbir yerinde "hak" adında bir kuş duymamışlardı. Bu, nasıl bir kuştu? Acaba eti tatlı mıydı?

Kadri Talat bey iki gün içinde yalıdan çıktı, karısını ve çocuğunu Şehzadebaşı'nda oturan ihtiyar kaynanasının yanına bıraktı. Eşya diye, yalnız giyeceklerini, bir de Ferhat'ın okul kitaplarını almıştılar. Ferhat, o tarihten beri İstanbul Sultanîsi'ne gitmeye başladı. Kadri Talat bey, dokuz ay sonra, bir takayla Anadolu'ya kaçtı.

XXXIX

SÜLEYMAN'IN ARKADAŞLARI: 9-10

KENAN VE VEYSEL

Bir memleket varmış, adı Monomotapa,
İki gerçek dost yaşarmış orda.
Birinin malı ötekinin malı gibiymiş;
Anlaşılan, o memlekette
Dostluk bizimkinden başka türlüymüş.

LA FONTAINE, İki Dost

Bir sabah okulun kapısında yepyeni bir kupa arabası durdu. Arabacı, Osmanlı Bankası hizmetlilerinin resmi üniformasını giymişti. Atlar, durduğu zaman ön ayaklarıyla yeri eşen, ağzından beyaz köpük çıkaran, parlak tüylü, gürbüz hayvanlardı. Ne zamandan beri ortalıkta böylesine besili hayvan görüldüğü yoktu. Arpayı insanların bile bulamadığı bir devirde bunları neyle beslemiştiler acaba? Gerçi, kimi zengin çocukları her zaman özel arabalarla gelip giderlerdi; fakat o arabaların hiçbiri bu kadar gözalıcı değildi. Kapıcı ve o sırada kapının önündeki çocuklar bu şık kupadan acaba kim inecek diye merakla bakıştılar. Arabacı hızla yere atladı, bir eliyle kapıyı açtı, öbür elini fesinin alınla birleştiği çizgiye götürdü, selam verdi. Az sonra, kupadan Kenan çıktı. Üstünde yepyeni lacivert bir elbise, ayaklarında daha o sabah giyilmiş parlak fotinler vardı; taşlara bastıkça kaymamak için sakına sakına yürüyordu. Fesini çıkarmıştı. Kızıl saçları usta bir berberin eliyle yeni kesilmiş ve taranmışa benziyordu; lacivert elbisesinin üstünde bu kızıl saçlı baş daha çok göze çarpıyordu. Kapıcı ve çocuklar şaşakaldılar.

Okulda Kenan'ı bilmeyen yoktu. Bu kırmızı saçlı ve sarı kirpikli çocuğu ister istemez herkes tanırdı. Daha bir gün önce sırtında yıp-

ranmış bir elbise, ayağında yanı patlamış bir pabuç, başında püskülünün yarısı dökülmüş, kalıpsız bir fes vardı. Şimdi birdenbire bu şıklık nerden geliyordu? Bu çocuk, acaba dünküyle aynı çocuk muydu? Kenan bu yeni elbiselerle birlikte üstüne yeni ve başka bir kişilik giymişe benziyordu.

Kenan'ın babası Ziraat Bankası'nda veznedardı, bunu herkes bilirdi; adı Mehmet Can'dı, bunu da herkes bilirdi; fakat karısı onu "Jean" diye çağırırdı, bunu yalnız yakın tanıyanlar bilirdi. Can bey gençliğinde kimya öğrenimi için Fransa'ya gönderilmiş, bir deney sırasında gözünün biri sakatlandığı için öğrenimini yürütememiş, hastanede kendisine iyi bakan bir hastabakıcıyla evlenerek memlekete dönmüştü. Kadın Fransız olduğu içindir ki, kocasının adını Fransızlaştırıyor, onu "Jean" diye çağırıyordu. Mehmet Can bey Fransa'dan geldikten sonra Ziraat Bankası'na girmiş, orada ancak veznedarlığa kadar yükselebilmişti. Aldığı para yalnız yemelerine yetecek kadardı, giyinmeleri için ellerinde pek az bir şey kalırdı. Şu halde Kenan'ın üstündeki bu yeni elbiseler ve bindiği bu şık araba böyle birdenbire nerden çıkmıştı?

Haber bir anda bütün okula yayıldı. Birinci ders sonunda, öğretmen sınıftan çıkar çıkmaz, Sıvacı Cafer Baba'nın oğlu Veysel, sınıfın ta öbür ucundan bağırdı:

– Kimin arabasına bindin ulan?

Kenan şimdiye kadar gırtlağının hiç alışmadığı kalın, ağır bir sesle cevap verdi:

– Babamın arabasına bindim!

Sonra sıradan çıktı, yeni ayakkabılarını gıcırdata gıcırdata yürüdü gitti.

İşin içyüzü ancak ertesi gün anlaşılabildi: karısı Fransız olduğu için Can beyi Fransızlar korumuş, Osmanlı Bankası'na ikinci müdür yapmışlar; ilkağızda eline avans olarak epeyce para, emrine de özel bire araba vermişler...

Cafer Baba'nın oğlu Veysel, ona "Kimin arabasına bindin ulan?"

derken hakaret etmek istemişti. Bir gün önce kavga etmişler, o yüzden araları açılmıştı. Kavgayı Kenan çıkarmış, Veysel buna bir anlam verememişti. Veysel, kavganın sebebini ancak şimdi, Can beyin yeni görevini öğrendikten sonra anlayabildi. Evet, anlaşılıyordu ki, Kenan artık kendisinden uzaklaşmak istiyordu; oysa, daha birkaç gün öncesine kadar bunlar en yakın iki arkadaştı.

Veysel, düşünüyordu: Onunla arkadaşlıkları ta birinci sınıfta, Sarıklı Hoca zamanında başlamıştı. İkisi de kapı yanındaki sıralardan birinde yan yana otururlardı. Sınıflar yükseldiği zaman da, bu eski alışkanlık yüzünden, hep böyle aynı sırada oturmuşlardı. Birbirlerine sorarlardı:

– Sen kaç yaşındasın?

– Baban sana kaç para gündelik verir?

– Sizin eviniz büyük mü?

– Sizin sokakta ağaç var mı?

Yaşları biraz daha büyüdüğü vakit Kenan, okula arabayla gelen çocukları gösterip söylemişti:

– Bunlar niçin her gün arabaya biniyor?

– Arabaları var da ondan!

– Sen arabaya binmek ister misin?

– İstemem!

– Ben isterim!

Başka bir gün de yine aynı çocukları gösterip sormuştu:

– Sen bunları sever misin?

– Severim!

– Ben sevmem!

Bu arkadaşlık, işte böyle, yıllarca sürmüştü; taa kavga gününe, o güzel kupanın okul kapısında görünmesinden bir gün öncesine kadar...

Kenan, okula arabayla geldiği günden bir gün önce, Veysel'in yüzüne bakmış:

– Senin burnunu beğenmiyorum, demişti.

Veysel:

– Ben de senin kulaklarını beğenmiyorum, diye karşılık vermişti.

Kenan yine söylemişti:

– Elbisen ne kadar eski! Hem de çok kirli!

– Evet, epey eski! Ama kirli değil!

– Hayır, kirli, hem de çok kirli!

– Haltetmişsin!

– Sen haltetmişsin, ağzını topla!

– Toplamazsam ne olur?

– Ne olacağını gösteririm sana!

– Hele bir dene bakalım!

– Püfff! Leş gibi kireç kokuyorsun!

– Çek arabanı ulan! Sabah sabah başımı belaya sokma. Bugün asilzadeliğin tuttu galiba!

– Şimdiye kadar seninle nasıl arkadaşlık etmişim, şaşıyorum.

Veysel'in yanından hızla uzaklaştı; gitti, Bekir'in koluna girdi, bahçenin başka bir köşesine doğru onunla birlikte yürürken eski sesine hiç benzemeyen bambaşka bir sesle:

– Şu çocuktan artık nefret ediyorum, dedi.

XL

SÜLEYMAN'IN ARKADAŞLARI: 11

YAKUP

Curnal yaz, kara sür, çanak yala,
Yalan dolan, türlü madrabazlık,
Yine de meteliğe kurşun at.
Beni şaşırtıyorsun, Vakerra!

MARTIALIS

Kenan'ın hikâyesi bir gün içinde bütün okula, oradan da İstanbul'un büyük bir kesimine yayılıverdi. Her çocuk kendi ailesine söylüyor, aileler de başka ailelere, yüzünü bile görmedikleri bu kahramanı, anlata anlata bitiremiyorlardı. Bu hikâye en çok Yakup'un babası Murat Paşayı etkiledi. Murat Paşanın, 1908'den beri içinde mahpus kalan mevki tutkusu –yarım kalan şehvet duygusu– sinirlerini yoruyor, hayatını anlamsızlaştırıyordu. Gözlerine her şey boş görünmekteydi. On yıldan beri, suda yüzen, fakat derisinin üzerinde suyu duymayan bir balık gibi yaşıyor, çevresindeki hayata yabancı kalıyordu. Can beyin macerasını işitince gözlerinin önünde sanki bir pencere açıldı ve nasıl davranması gerektiğini bu pencereden gördü. O zamana kadar pencerenin buzlu camı arkasında birtakım hayallerin kımıldandığını seziyor, fakat çerçeveyi itip de öbür yandaki gerçeğe düpedüz bakmaya cesaret edemiyordu. Şimdi ise her şey kendiliğinden meydana çıkmıştı. Görmeyi bir kere öğrendikten sonra çevresine dikkatle bakmaya başladı ve kısa bir zamanda anladı ki, Can bey bu yolun tek yolcusu değildir; işte birkaç örnek daha: Reşat Halis beyin karısı bir Fransız'dır; Fransız Sefareti Baş tercümanı M. Ledoux aracılık ettiği için, Damat Ferit tarafından "Berne" elçiliğine atanmıştı. Mehmet Ali bey bir İngiliz kadınıyla evlidir; o yüzden kısa bir

zamanda ilkin Posta ve Telgraf Umum Müdürü, sonra da Dahiliye Nâzırı olmuştur. Bu örnekler daha çoğaltılabilir. Yükselmek isteyen bir insan için bunlar yetecek kadar çok örnektir. Bir Fransız ya da bir İngiliz'le evlense kendisi de belki Maarif Nâzırı filan olabilirdi. Düşündü taşındı, eski Zabtiye Nâzırı Müşir Bahri Paşa hatırına geldi: müşirin torunlarına bakan bir Fransız mürebbiye vardı, müşirden onu istemeye karar verdi. Giyindi, sokak kapısını her zamankinden biraz daha acele ile kapadı, Harbiye tramvayına yetişebilmek için durak yerine doğru hızlı hızlı yürümeye başladı. Bahri Paşa, Nişantaşı'ndaki konağında kızı, damadı ve torunlarıyla birlikte oturmaktaydı.

***

Yolda giderken daha şimdiden her şeye olmuş gözüyle bakmaya başladı. "Bugüne kadar bunu neden düşünemedim?" diye kendi kendisine kızdı. O ki, Abdülhamit gibi bir adamı yıllarca parmağının ucunda oynatmıştı.

Murat Paşa bir süre Frére'lerde[1], sonra da Mekteb-i Mülkiye'de[2] okumuştu. İlkin kaymakamlıkla işe başlamış, kısa bir zamanda "bendegân"[3] arasına karışmış, mesleğinde çabuk ilerlemiş, paşalığa kadar yükselmişti. İlk zamanlarda, göz hapsine alınması gereken valilerin yanına maiyet memurluğu, vali muavinliği, mektupçuluk gibi görevlerle gönderildi. Yanında çalıştığı adamın yaşayış, düşünüş ve sözlerini günü gününe not eder, sonra bunları raporunda öylesine ustalıklı ve merak uyandırıcı bir yolda hikâye ederdi ki, cinayet ve polis romanlarına düşkün olan padişah, bu raporları da aynı heyecan ve zevkle okurdu. "Şu çocuk yeni bir şey söylemiyor ama, insana yine de merak veriyor," dediğini kaç kez işitmişlerdi. Ufacık bir olayı usta bir hikâyeci gibi genişletip süslemekte özel bir yeteneği vardı. Mesleğinde ilerleyip vali olunca, bu sefer de, gözden uzak tutulmama-

1 Frére'ler: Fransız okulları Osmanlı döneminde din adamlarının yönetiminde olduğu için, bu okullar görevlilerin birbirlerine seslendiği kelimelerle (frere - erkek kardeş) (sör - kızkardeş) anılmıştır.

2 Mekteb-i Mülkiye: İçişleri ve dışişleri için görevli yetiştiren okul, bugünkü adı: Siyasal Bilgiler Okulu

3 Bendegân: Kullar, köleler anlamına gelen bu sözcük padişahın adamları için kullanılır.

sı gereken kimseleri onun yanına muavin ya da mektupçu olarak gönderirlerdi ve o, hep aynı anlatı yöntemiyle raporlarını yazmayı sürdürürdü. Rapor yazmak için hiçbir fırsatı kaçırmazdı; ömründe yalnız bir kez önemli bir fırsatı kaçırmıştı, aklına geldikçe hâlâ yanar: Bursa'da vali bulunduğu sırada, oraya mektupçulukla sürülen bir yazar, bir gün, yalnız bulundukları bir saatte, bir sır söyler gibi:

– Bilirsiniz ki, demişti, sadrazam bunak, filanca nâzır hırsız, öteki budala, beriki cahil.

Murat Paşa yazacağı güzel ve geniş curnalı düşündükçe kulaklarına inanamayacak kadar memnun, onu daha çok söyletmek için arkası arkasına:

– Ey... daha... daha? demeye başlamıştı.

– Dahası, beriki nâzır vicdansız, filanca da adi ve iftiracı bir keyfiyedir. Siz "Zat-ı Şahane"[1]nin yüksek gücüne bakınız ki, bu bunak, bu cahil, bu hafiye ve hırsız alayıyla şu koca memleketi çekip çeviriyor; dünyaca bilindiği gibi, gerçekten iyi yönetiyorlar...

Murat Paşa, konuşmanın başından beri içinde birikip bir türlü çıkamayan soluk yığınını bir anda boşaltmış:

– Sonunu iyi bitirdiniz! diye mırıldanmış ve "Ne yazık ki iyi bitirdiniz!" demek istemişti.

Her hikâyeden sonra dolgun bir "telif hakkı" alırdı. Hele bir defasında, Ankara'da bulunduğu sırada, kendisine koca bir çiftlik bağışlanmıştı. Bunun yalnız adı çiftlikti, gerçekte ise bu, gözün görebildiği kadar geniş, çorak, boş bir tarladan başka bir şey değildi. O zaman henüz sağ bulunan annesi, bunu işittiği zaman üzülmüş, "Ankara'da çiftliği ne yapayım? demişti, hiç değilse, Bursa'da bir meyve bahçesi ya da İstanbul'da bir evlik arsa verselerdi daha makbule geçerdi." Fakat Murat Paşa, annesi gibi düşünmezdi; verilen şeylerin iyisini kötüsünü aramaz, eline geçen her şeye memnun olurdu. Servet toplamak için onun kendisine özgü düşünce ve yöntemleri vardı. Daha ilk işe başladığı gün başvurduğu çare, bu yöntemler arasında en verimli olandı.

1 Zat-ı Şahane: Padişah.

Konya'nın Aksaray ilçesine atanmıştı. Memleket eşrafının, ileri gelen memurların tebriklerini kabul ettikten sonra tahrirat kâtibini çağırmış, açıkça sormuştu:

– Kâtip efendi, aylığınız ne kadardır?

– İki yüz kuruş, efendimiz!

– Hmm! Başka bir geliriniz?

– Küçük bir evim var; iki odasında kendim otururum, iki odasını da...

– Onu sormuyorum. Memurlukta başka geliriniz ne kadardı?

– Başka gelirim yok, efendimiz!

– "Müracaat sahiplerinden ne alırsınız?" demek istiyorum.

– Hiçbir şey!

– Öyleyse nasıl geçiniyorsun, be adam!

– Allaha bin şükür, aç kalmıyoruz, efendimiz.

– Ben açık konuşmasını severim, Ömer Efendi. Elinize geçen neyse, dosdoğru söylemenizi istiyorum.

– Bizim kasaba halkı cömerttir; arada sırada birkaç kuruş bahşiş ya da biraz un, yağ, bulgur gibi şeyler hediye eder; biz de geçinip gideriz.

– Görüyorum ki sözcüklerden korkuyorsunuz. Pekâlâ! Adı ister bahşiş, ister başka bir şey olsun; iş orada değil. Adın ne önemi var? Asıl önemli olan, sizin bir şeyler alıp almamanızda.

– Ben almam efendimiz, onlar kendileri verir.

– Pekâlâ! Pekâlâ! Bizim aradığımız, halkın verip vermemeye alışkın olması!.. Anlaşılıyor ki, vermek için zorluk çıkarmıyorlar. Peki, ayda hep-hepsi ne kadar alırsınız?.. Yanlış söyledim, ne kadar verirler?

– Orası belli olmaz, efendimiz. İşi bilir!

– İşte bu kötü. Ben her şeyin düzenli yürümesini isterim. Bu işi de bir düzene koymak gerek. –Şimdi beni dinleyin bakalım: Bundan sonra hükümette işi olanlar doğrudan doğruya beni görecek. Halka ilan edersiniz, bütün başvurmalar yazılı olacak, sözlü işler kabul edil-

meyecektir. Ben, iş sahiplerinin dilekçelerini gözden geçirecek ve doğrudan doğruya size havale edeceğim. Eğer kırmızı kalemle havale edersem, iş sahibinden bir buçuk altın alacaksınız, mavi kalemle yazarsam bir altın, kurşun kalemle yazılanlar için de yarımşar altın... Bunun beşte biri sizin olacak, paranızı her ay başı düzenli olarak alacaksınız. Özel iş görmek yasak. Hesap yanlışlığı kabul etmem. Havale edilen dilekçe sayısını ben burada ayrıca yazacağım; ona göre davranmaya kendinizi alıştırınız.

– Başüstüne, efendimiz; emredersiniz!

– Şimdi ikinci bir sorun kalıyor; kaymakamlığa ayda kaç başvurma olur?

– O da belli olmaz.

– Gördünüz mü? Hiçbir şeyin sayısı belli değil. Her ay en az yetmiş beş dilekçe isterim. Halkı hükümete alıştırmak gerek. Uygar devirde yaşıyoruz, hiçbir sorun kişiler arasında kapatılmamalı, her şey hükümet eliyle çözülmeli.

– Eğer gelmezlerse?

– "Gelmezlerse"si yok. Eğer gelmezlerse getirmenin yollarını bulmalı. Orası artık sizin becerikliliğinize bağlı bir şey. Bir dükkâncı sebze sepetini kapının dışına koymuştur, ceza kestirirsiniz, şikâyet için gelir; bir adamı yanlışlıkla tutuklatırsınız, ailesi kurtarmak ister, gelir; bir arabacıyı angaryaya gönderirsiniz, gitmek istemez, gelir; söyledim ya, eğer çalışırsanız, halkı her zaman hükümete yaklaştırabilirsiniz!..

– Başüstüne efendimiz! Başüstüne! Başüstüne!..

– Haydi güle güle! Dairemizde her işin hesabı önceden belli ve düzenli olmalıdır. Bunu aklınızdan çıkarmayınız!

Memurlukla göreve başladığı ilk gün tahrirat kâtibiyle işte böyle konuşmuş, rütbesi ilerlediği zaman da bu yöntemi her gittiği yerde uygulamıştı.

Murat Paşa, 1908'de "Meşrutiyet" ilan edildiği zaman bütün yoldaşlarıyla birlikte işten çıkarılmıştı. Bunun sebebine bir türlü akıl

erdiremiyordu: Kendisi memurluk hayatında başarı göstermiş, hiç kimseye muhtaç olmayacak kadar büyük bir servet toplayabilmişti. Öyleyse neden işten çıkarılıyordu? Yerine gelen kimse acaba ondan daha mı çok başarı gösterecekti? Uzun zaman emretmeye alıştıktan sonra böyle birdenbire sözünün hiç kimseye geçmez olması, suyun dışında kalan bir çark gibi, adeta uzuvlarını yıpratmış, onu vaktinden önce ihtiyarlatmıştı. Mevki tutkusu o zamandan beri içinde bir hınç halinde yaşamaktaydı; ilk fırsatta onu mutlaka ele geçirmek ve boşta geçen yılların acısını çıkarmak istiyordu. İşte bu önemli bir fırsattı, hiç kaçırmaya gelmezdi. Bahri Paşanın konağına doğru giderken, tramvayda hep bunları düşünüyor, gelecek parlak hayatın rüyasını görüyor, nâzır odasının geniş koltuklarını, ağır kadife perdelerini gözünün önüne getirmeye çalışıyordu.

Mademoiselle Blanche'la şimdiye kadar birkaç kez görüşmüştü. Murat Paşa, ince ve uzun bacaklarıyla onun üzerinde bir leylek etkisi bıraktığı için, kız her defasında hem konuşmuş, hem de sözlerini tatlı bir gülümseyişi süslemişti. Paşa şimdi bu gülümseyişi hatırlıyor, "Belki de onun hoşuna gidiyordum," diye düşünüyordu.

***

Müşir[1] Bahri Paşa, Murat Paşanın tam tersine, kısa boylu, ufak tefek yapılı bir adamdı. Sıçraya sıçraya bir yürüyüşü vardı. Bu halinden dolayı, çocukluk arkadaşları arasında "Serçe Bahri" diye anılırdı. Murat Paşanın isteğini öğrendiği zaman buna şiddetle karşı koydu. En önemli sebep olarak da kendi çıkarlarını ileriye sürdü:

– Nasıl olur? dedi, o yalnız çocukları değil, bizi de eğitiyor. Hepimize alafranga yemeği, dans etmeyi, konuşmayı öğretiyor. Siz de bilirsiniz ki, artık Doğulu olarak yaşama olanağı yok; yeni hayata uymamız gerek. Biz de, başka komşularımız gibi, Avrupalılara kapılarımızı açmak zorunda kaldık. Evimize birtakım Avrupalı misafirler gelip gitmeye başladı: kimi Fransız, İngiliz, İtalyan subayları, elçiliklere bağlı kişiler; sonra, şehrin ileri gelen kimi aileleri... Bütün bu insanları nasıl karşılamak, nasıl ağırlamak gerektiğini hep ondan öğreniyo-

1 Müşir: Mareşal.

ruz. Oysa siz onu elimizden almak istiyorsunuz. Bir kere düşünün rica ederim, onsuz ne yaparız?.. Sonra, söz aramızda, bizim konağı işgal edilmekten kurtaran da odur... Hoşgörünüze sığınarak söylüyorum, bu evlenme bizim için yıkım olur; o yüzden razı olamam.

Bahri Paşa ne kadar haklı görünüyorsa, Murat Paşa da isteğinde kendisini o kadar haklı göstermeye çalışıyordu:

– Fakat biliyorsunuz, diyordu, karım öleli iki yıl oldu. Evim hizmetçiler elinde kaldı. Gerek ben, gerek çocuğum bakılmak ihtiyacındayız.

– Evlenmeniz herhalde gerekli mi?

– Evet, herhalde gerekli.

– Öyleyse, seçmek istediğiniz niçin bir başkası değil de, mutlaka Mademoiselle Blanche?..

Murat Paşa, bir sır söyler gibi, hafifçe eğildi ve alçak bir sesle:

– Gönül, dedi. Siz bunun ne olduğunu daha iyi bilirsiniz!..

Bu son cümle ile, savaştan önce müşirin başka bir mürebbiye ile geçen macerasını anlatmak istemişti. İş meydana çıkınca, hanım çok öfkelenmiş, mürebbiye büyük bir gürültü ile evden kovulmuş, Mlle. Blanche onun yerine getirilmişti.

Bahri Paşa, misafirini iyice süzdü, sonra aynı kısık sesle:

– Ben sizde gönül bulunduğuna inanmıyorum, dedi.

Murat Paşa daha fazla konuşmanın artık yararsız olduğunu anladı, izin istedi ve çıktı.

Bahçe kapısının önünde mürebbiye ile karşılaştı. Mlle. Blanche, çocukları gezmeden getiriyordu. Paşa, her şeyi doğrudan doğruya çözmeye karar verdi. Kapının açılmasına yardım ederken, Fransızca:

– Bonjur, mademoiselle, dedi; sizi bir dakika yalnız görmeme izin verir misiniz?

Mlle. Blanche, çocukları eve gönderdi, sonra Paşaya döndü:

– Bir isteğiniz mi var, Paşa?

– Size, ikimizin de hayatını ilgilendiren önemli bir şey söylemek istiyorum.

– Mlle. Blanche her zamanki gibi güldü:

– Sizin bana söyleyebileceğiniz bu kadar önemli şey ne olabilir acaba?

Murat Paşa dörtbir yanına bakındı ve:

– Burası konuşmak için herhalde uygun bir yer değil, dedi. Müsaade eder misiniz öğle yemeğini birlikte yiyelim?

– Fakat çocuklarla kim meşgul olacak?

– Onları bir başkasının şefkatine bırakıverin. Lûtfunuzu esirgemezsiniz değil mi? Sizi Tokatlıyan'da[1] bekleyebilir miyim? Yoksa başka bir yer mi emredersiniz?

– Hepsi bir. Fakat ancak bir saat sonra gelebilirim. Üstümü değişmem gerek.

– Nasıl isterseniz, Mademoiselle Blanche! Teşekkür ederim, Mademoiselle Blanche!

– "Tokatlıyan"da dediniz değil mi?

– Evet, Mademoiselle Blanche! Yalnız bir ricam daha var: Paşa hazretleri bu buluşmamızı duymasınlar!

Mlle. Blanche, hiç istemediği halde, Paşanın uzun bacaklarına baktı, sonra güldü ve:

– Peki, dedi.

Murat Paşa, yemek sırasında hep konunun çevresinde dolaştı, işi ancak yemekten sonra açabildi. Mlle. Blanche bir an düşündü, bir paşanın yanında mürebbiyelik etmektense başka bir paşanın yanında –bu paşanın bacakları gerektiğinden uzun da olsa– evin hanımı olarak yaşamayı yeğledi, yapılan evlenme önerisini kabul etti.

***

Murat Paşanın oğlu Yakup bir ay sonra okulda Almanca kursunu bıraktı, Fransızca kursuna başladı. Almancanın artık modası geçmişti.

1 Tokatlıyan: İstanbul'un Beyoğlu yakasında ünlü bir otel ve lokanta.

XLI

UYGARLIĞA AÇILAN KAPILAR

– Şimdi gidip seni Triumvirlere söyleyeceğim.
– O da neden?
– "Elinde bıçak taşıyor" diyeceğim.
– Taşırım elbette, ben aşçıyım.

PLAUTUS, Çömlek

İşgal ordusu subayları İstanbul'da hiç de yabancılık çekmediler. Onlar umuyordular ki, Doğunun bu bağnaz şehrinde bütün kapılar suratlarına kapanmış olacak, sokaklarda gezerken kale duvarları arasında dolaşıyormuş gibi hiç kimseye rastlanmayacak, kadın yüzüne hasret kalınacak, esnaf kendileriyle alışveriş etmeyecek, istedikleri hiçbir şeyi bulamayacaklar, gerekenleri ancak zorla ele geçirebilecekler... Bu sanının ne kadar yersiz olduğunu kısa bir zamanda anladılar. Bir defa, başta padişah olmak üzere, İmparatorluğun birçok ileri gelenlerini karşı tarafta değil, kendi saflarının arasında buldular ve resmi kurumların çoğu ancak davetli bir misafire gösterilen nezaketle kendilerini karşıladılar. Bu kurumların başında bulunanlar, işgal kuvvetlerine nezaket göstermek ve yaltanmakla onların zulümlerini azaltabileceklerini sanıyordular. Şimdi, beceriksizlik ve miskinliğin adı "siyaset" olmuştu. Bir gün "Hilal-i Ahmer"1 hanımları, işgal orduları başkomutanı general Franchet d'Esperey'nin gönlünü hoş etmek için Galatasaray Sultanîsi'nde bir çay şöleni hazırladılar ve şölen sırasında generale, Fransız edebiyat, sanat ve düşüncelerinin Türk gençliği üzerindeki iyi etkilerini kibarlıkla anlattılar. Bu kadar kibarlığa karşı generalin verdiği cevap şu oldu:

– Fakat bize karşı savaştınız. Savaşın bu kadar uzamasına sebep oldunuz. Bunun cezasını elbette çekeceksiniz.

1 Hilal-i Ahmer: Kızılay.

Türk memurlarının kılavuzluğuyla eski sarayları, müzeleri, camileri gezmek Fransız subayları arasında moda haline gelmişti. Fransızca bilen bir Türk memurunun peşinde her gün bir ya da birkaç küme, sokak sokak dolaşıyor, sessiz harem dairelerini gürültüyle dolduruyor, camilerin halılarını çamurlu pabuçlarıyla kirletiyordular. Bir gün general Franchet d'Esperey de "Topkapı Sarayı"nı görmek istedi. "Muhtelit Mütareke Komisyonu" başkanı Galip Kemali bey hemen "Hazine-i Hassa"[1] Umum Müdürü Refik beye telefon etti ve "Mecidiye Köşkü"nde bir çay şöleni hazırladı. Ertesi gün, Muhtelit Mütareke Komisyonu başkanı, generali hem gezdiriyor, hem de hazırladığı sürprizi düşünerek için için seviniyordu. Bütün bahçeler, daireler, hamamlar, havuzlar görülmüş, sıra Mecidiye Köşkü'ne gelmişti. İçeriye girdikleri zaman d'Esperey'nin katı yüzünde ilk kez bir gülümseme gölgesi belirdi. Mütareke Komisyonu başkanı, yıllarca yazdığı anılarında bu olayı anlatırken, o günkü başarısını bir türlü unutamamış ve "... Generalin pek hoşuna gittiydi," diye övünmekten kendini alamamıştır.

Evet, devlet adamları sanıyordular ki, işgal ordusu subaylarına yaltaklanmak yoluyla onların zulümleri azaltılabilir. Oysa İngiliz kolluk şefi Binbaşı Maxwell emir vermişti: tavukları başaşağı taşımak, yanında altı santimden uzun çakı bulundurmak yasaktı. Bir gün ihtiyar bir adam, bacaklarından tutarak başaşağı götürdüğü bir tavuğu rahatsız ettiği için, karakol bodrumunda üç gün kuru tahta üzerinde yatırılmıştı. Başka bir gün de bir Fransız teğmeni, kuşağında iki bıçak sokulu, şalvarlı bir Türk'ü Tarabya rıhtımında iki kurşunda yere sermişti. Oysa adamcağız kasaptı, o bıçaklarla yalnız koyun keserdi.

İşgal kuvvetleri aileler arasındaki özel toplantılarda bulunmayı daha çok seviyordular. Resmi şölenlerde ne de olsa ciddi görünmek, yanlarındaki hükümet memurlarına yüz vermemek gerekiyordu. Oysa, özel davetlerde buna lüzum yoktu; buradaki ev sahipleri kara redingotlu, sakallı, önü ilikli hükümet temsilcileri değildi ki... Genç, güzel ve Avrupa uygarlığına hayran kadınları kazanmak için onlara güleryüzle yaklaşmak gerektiğini işgal ordusu subayları pekâlâ biliyordu. Beyoğlu yakasında hemen her gece böyle bir toplantı olurdu.

1 Hazine-i Hassa: Padişahın özel hazinesi.

Ev sahibi, eşini dostunu karı ve kızlarıyla birlikte çağırır, sabahlara kadar yenilir, içilir, şarkı söylenir, Avrupalı misafirler Türk hanımlarına sarılır, dans edilirdi. Resmi çıkarlar elde etmek isteyenlere karşı her zaman sert ve hasis davranan bu subaylar, birtakım özel çıkarlar koparmak için etraflarında dönen bu şık kadın ve erkeklere karşıysa ne kadar yumuşak ve cömerttiler. Kenan'ın babası işte böyle bir toplantıda Osmanlı Bankası müdür muavinliğini ele geçirmişti. Cemil Malik bey de, bundan, başka türlü bir çıkar koparmaya uğraşıyordu:

Savaş sona erip de Türkiye sınırları dünya piyasasına açıldığı vakit yapılan ilk şey, dışardan yiyecek ve yakacak maddeleri getirmeyi düşünmek oldu. Memlekette şeker, un, gaz gibi şeyler yoktu. Bunları getirip satmak herhalde kârlı bir işti. Halk ille bir şeyler yemek ve doymak istiyordu. Fakat ne sebeple olursa olsun, Türklerin İstanbul dışına serbestçe çıkması yasaktı. Yabancı herhangi bir memlekete gitmek için pasaportları "İtilâf Kontrol Kalemi"ne vize ettirmek gerekti. 16 Martta İstanbul resmen işgal edildiği zaman duvarlara asılan bildirilerde bozuk bir anlatımla, şöyle yazılıydı:

"Hiç kimse Galata merkez rıhtım hanında İtilâfiyyun Pasaport Dairesinde vize olunmadan İstanbul vilayetinin Anadolu Fener, Pendik şarka herhangi bir noktaya yolculuk etmesine müsaade olunmayacağı şimdiden itibaren ilan olunur."

16 Mart 1920

İtilâf Kontrol Kalemi, kendisine gösterilen pasaportları vize etmez değildi; ederdi ama, her defasında beş altı yüz lira aldıktan sonra...

Cemil Malik bey, "Ticaret hayatında büyük kazançlar parayla değil, dostlukla elde edilir," diye düşünürdü. Aynı kuralı bu işte de kullanmak istediği için yabancı subaylarla dost olmaya karar verdi. Bunun için de, bütün toplantılara gitmeye ve kendi evinde de ara sıra bu türlü toplantılar hazırlamaya başladı.

Yine bir gün, Vâsıf Paşanın oğlu Servet beyin verdiği çayda (Servet bey, işgalden sonra, Beyoğlu'ndaki apartmanına taşınmıştı) Cemil Malik bey birkaç arkadaşıyla birlikte, Ziya Paşanın:

Milliyeti nisyân ederek her işimizde,

Efkâr-i Frenge tebaiyyet yeni çıktı.[1]

beytini eleştiriyor, Doğu ve Batı uygarlıklarını karşılaştırıyor, yaşayabilmek için her ne pahasına olursa olsun Batıya yaklaşmamız gerektiğini anlatıyor, sonuç olarak da, Avrupa ile ilişkilerimizi engelleyen şu vize usulünden yakınıyordu. Bu sırada, yeni bir misafir kapıdan hızla girdi. Bir an çevresine bakındı. Sonra Cemil Malik beyin grubuna yaklaşarak, telaşla:

– Bakırköy'ünde olanları duydunuz mu? dedi.

Hep bir ağızdan sordular:

– Hayrola! Önemli bir şey mi?

Yeni gelen anlatmaya başladı:

– Hariciye Müsteşarı Reşit Hikmet beyin evindeydim. Bir ara müsteşar odadan çıktı, bu sırada telefonun zili uzun uzun çalmaya başladı, açmaya mecbur oldum. Heyecanlı bir erkek sesi, daha ben kim olduğumu bildirmeye vakit bırakmadan, nefes nefese anlatmaya başladı:

"Ben, Bakırköy müze memurlarından Fahri'yim, dedi. Evimin önünde birtakım sarhoş Fransız askerleri toplandı. 'Ayşe, Fatma isteriz!' diye bağrışıyor, kapımı zorluyorlar. Ben bir ihtiyar avcıyım. Elimde bir tüfek ile yüz de fişeğim var. Bunlar bitinceye kadar evvel Allah hiçbirini içeriye sokmam. Namusumuz size emanet. Ne yaparsanız yapınız!"

Bir an için herkes sustu. Hepsi, bu haber karşısında söylenmesi gereken sözü düşünüyordu. Az sonra, ev sahibi, ağır bir sesle:

– İhtiyar avcı herhalde rüya görmüş olacak! diye karşılık verdi.

Cemil Malik bey ise, ihtiyar avcıya karşı içinde doğan bir küçümseme duygusu ile dudaklarını büzdü, ayağa kalkarak:

– Biz Türkler her zaman uygarlığa kapılarımızı kaparız, bu ulusal kusurumuzdur! dedi ve dans etmesi için karısını genç bir İngiliz subayına takdim etti.

Bir hafta sonra Cemil Malik bey pasaportunu vize ettirmişti.

---

1 Her işimizde milliyeti unutarak,
Frenk fikirlerine uymak yeni çıktı.

XLII

UYGARLIĞA KAPANAN KAPILAR

Kuru ekmekle bayat peyniri lezzetle yiyen,
Çeşmeden her su içerken "Şükür Allah'a!" diyen
Bu vatandaş biraz ahşapla biraz kerpiçten
Yapabilmiş bu güzellikleri birkaç hiçten.

BEYATLI, Kocamustâpaşa

Fakat İstanbul, Beyoğlu'na hiç benzemiyor. Burada hayat, güneşin doğmasıyla başlayıp, batmasıyla sona eriyor. Akşam ezanıyla birlikte herkes evine giriyor, kapılar kapanıyor, perdeler iniyor; sokaklar, karanlık yatağı içinde sessiz akan ırmaklar gibi, evlerin önünden, duvarların dibinden, arsaların ortasından boş ve sessiz geçip gidiyordu. İstanbul'un bu iç sokaklarında evler ancak birbirine yaslanarak ayakta durabilmektedir. Hepsi tahtadan yapılmıştır. En çoğu iki katlıdır. Bunlar fırtınalı günlerde iki yana yavaşça sallanır, sallanırken gıcırdar ve hep bir ağızdan inlemeye başlarlar. Buranın insanları elbette Beyoğlu insanı kadar zengin ve okumuş değildir; Avrupa'daki evlerin nasıl olduğunu bilmezler; bu yüzdendir ki, içinde yaşadıkları şehri severler; onun başına bir felaket geldiği vakit, tıpkı içinde oturdukları evler gibi, iki yana sallana sallana inler ve gizli yaşla ağlarlar.

Beyoğlu'nda hayat neşeli, burada namusludur. İnsanlar sabahları kokulu frenk sabunu değil, kokusuz beyaz sabun kullanırlar, lakin elleri daha temizdir. Levantaçiçeği kokan beyaz bürümcüklerinin kollarını sıvayarak musluk başında soğuk suyla gıcır gıcır yıkanan genç kızların vücuduna hiçbir yabancı el değmemiştir. Yamalı giymek ayıp sayılmaz ama, kirli gezmek ayıptır; giyeceğin yamalısı ayıp sayılmadığı içindir ki, yamasızını elde etmek üzere uygunsuz yola sapılmaz. İstanbul'un bu iç sokaklarında gündüzler çalışmak için yaratıl-

mıştır, geceler uyumak için. Buradaki insanların saatleri de hayatları gibi güneşle ayar edilmiştir. Güneş doğarken saat 1, batarken 12'dir; kış günlerinde güneş daha geç doğar, fakat mutlaka 12'de batar ve her zaman için, sabah ezanı hayatın başladığını ilan eder, akşam ezanı da bittiğini...

Bu kenar mahallelerde çocuklar da büyükler gibi ölçülü yaşamak zorundadır. Onlar yazın sokakta oynar, kışın okula giderler; hangi mevsimde olursa olsun akşamları ezandan önce eve girer, kafesin arkasında otururak babalarını bekler ve hava kararmadan önce mutlaka eve dönen babalarıyla birlikte, ezan okunurken sofraya oturmuş bulunurlar; yoksul, sade, namuslu sofraya.

XLIII

MEDRESEDE OTURANLAR

Oturduğu ahır sekisi, söylediği
İstanbul türküsü.

Atasözü

Süleyman'ın sınıfı işte bu çeşitli düzeydeki aile çocuklarının birleşmesinden meydana gelmişti.

Çocuklar, yaşları ilerledikçe, ailelerinin toplum içindeki yerlerini anlıyordular ama, okul düzeni hiçbirini öbüründen ayırmıyordu.

Böyle üç yıl geçti. Yirmi gün sonra "birinci dönem" bitecekti.

O yılın en önemli olayı, sınavlardan iki ay önce, Behçet'in okuldan ayrılması oldu.

Çamaşırcı Hatice Kadın yangından sonra bir medrese odasına taşınmış, oradan bir daha çıkamamıştı. El çamaşırından aldığı para, ayrı bir ev açmasına yetecek kadar çok değildi. Gerçi, böyle açıkta kalan kimseleri barındırmak için halktan yardım parası toplanmış, Beyazıt'tan Aksaray'a inen cadde üzerinde bu para ile dört tane büyük apartman kurulmuş, adlarına da "Harikzedegân apartmanları"1 denmişti ama, bunlara yangından çıkanlar oturtulmamış, daireler belediyece ayrı ayrı kiraya verilmiş, bu kiradan gelen para da yangın halkına dağıtılmamıştı. Felaketten sonra yardım parası sıcağı sıcağına toplanmışsa da, yapılar aynı çabuklukla kurulamamıştı. Aradan epey zaman geçtiği için, halkın ilgisi gevşemiş, verdiği paranın nerede kullanıldığını sormak hiç kimsenin hatırına gelmez olmuştu. "Harikzedegân apartmanları" artık doğrudan doğruya belediyenin

1 Harikzedegân apartmanları: Yangınzedeler (yangından zarar görenler) Apartmanları. Cumhuriyet'ten sonra Türk Hava Kurumu'na verildiğinden Tayyare Apartmanları diye anılan binalar 1980'den sonra satılarak otel yapılmıştır.

malı sayılmış, onun yıllık bütçe açığını kapamaya başlamıştı. Bunların yangın halkıyla ancak ismi bakımından ilgisi kalmıştı. Zaten, hali vakti yerinde olanlar birer ev tutup yerleşmişti; medresede kalanlar ise bu apartmanlara layık kimseler değildi; bu kadar konfor onları belki de rahatsız ederdi; oysa medrese odalarında geçen hayat, onların alışmış oldukları hayata uygundu.

Birkaç ay sonra Hatice Kadın'ı Çarşıkapı'daki bir medreseye geçirdiler. Burası, tramvay caddesi üzerinde bir yerdi. Ön tarafındaki geniş avlusu, Beyazıt'tan Çemberlitaş'a inen yola doğru çıkıntı yapmış, caddeyi o noktada daraltarak sanki ikiye bölmüştü. Boyası dökülmüş büyük avlu kapısı doğrudan doğruya caddeye açılırdı. Kapıdan girildiği zaman, sol tarafta küçük bir mezarlık vardı; bunun caddeye bakan yanı yeşil boyalı demir bir parmaklıkla çevrili idi; avluya bakan yüzü alçak bir duvarla ayrılmıştı. Mezar taşları arasında birkaç selvi ve çitlembik ağacı vardı; burası, medrese halkı için park işini de görmekteydi. Kadınlar, akşam üzerleri, çitlembik gölgesinde oturup caddeden geçenleri seyrederdi; çocuklar ağaç tepelerinde ıslık çalar, yoldan geçenlerin başına, ellerindeki patlangaçla nişan alıp, çitlembik atarlardı.

Avlunun ortasında, Fatih'teki medresede olduğu gibi, büyük bir şadırvan vardı. Oda kapıları hep avluya açılırdı. Erkekli ailelere başlıbaşına birer oda, erkeksiz ailelerin ikisine bir oda verilmişti. Çamaşırcı Hatice Kadın, işte böyle bir odada, o zamana kadar hiç tanımadığı bir kadınla birlikte yaşamaya başlamıştı. Hatice Kadın'ın bir oğlu, ötekinin küçük bir kızı vardı. İki kadın, sandık ve denk gibi ağır eşyayı ortaya yığmışlar; böylece, odayı iki ayrı daireye bölmüşlerdi. Bunun bir yanında Hatice Kadın, bir yanında öbür kadın oturuyordu.

Öteki odalarda geçen hayat da buradakinden pek farklı değildi. Şu yeşil parmaklıklı mezarlığın karşısında otuz beş aile barınıyordu. Bunların hepsi yürüyor, nefes alıyor, hissediyordu. Bu müthiş bir şeydi. Ve şu mezar taşlarının altındaki insanlarla bunlar yemek bakımından değil, yalnız hareket etme bakımından birbirinden ayrılıyordu.

Otuz beş aile, yani toparlak hesap yüz kişi. Sonra bütün bu insanların yaşamak istemesi! Her şeye karşın –başkalarının yemelerine, giymelerine; başkalarında olanların kendilerinde de olmasını dilemelerine ve bunu hiçbir zaman ele geçiremeyeceklerini bilmelerine; ve şu yer altındakilerin rahata ermişliğini görmelerine, anlamalarına karşın– yaşamak istemesi! Hayatın en küçük parçasına bile razı olarak yaşamak! Sadece yaşadığını duymak için yaşamak! Belki de gerçek hayat buydu!..

Hatice Kadın'ın en büyük isteği, oğlunu okutup memur yapmaktı. Çamaşıra gittiği evlerin çoğu memur evleriydi. Onların hayatını beğeniyordu. Giydikleri çamaşır yamasızdı; sofra örtülerinde türlü yemek ve meyve lekeleri vardı. Yaptıkları iş de, medresedeki erkeklerin işi gibi ağır değildi. Yük taşımıyorlardı, pazar pazar dolaşıp sebze satmıyorlardı. Daire adı verilen bir binada masa başında oturup beş altı kâğıt yazıyor, üç beş defter imzalıyordular. Canları isterse onu da yapmaz, hiç kimse de "Niçin yapmadın?" diye sormazdı. Önemli olan şey, yazmak ya da yazmamak değildi; her gün gidip o masanın başına oturmaktı. Ay başında parayı almak için bu kadarı yeterdi. Oysa medresedekilerin hayatı böyle geçmiyordu. Parayı almak için sadece küfenin başına gitmeleri yetmezdi, onu doldurmaları ve taşımaları gerekti.

Hatice Kadın çalışmaktan bezmişti. Oğlunun az çalışıp çok para kazanmasını istiyordu. İşte bu istektir ki ona direnme gücü veriyor, oğlu okulu bitirinceye kadar el kapısında yıpranmayı göze alıyordu. İlkokulu bitirince onu İstanbul Sultanîsi'ne vermişti.

Behçet, her sabah Çarşıkapı'dan oraya, Saraçhanebaşı'na kadar yürüyerek gider, akşam üzerleri yine aynı yoldan medreseye dönerdi. Bu, yaz kış hep böyle sürüp giderdi. Döndüğü zaman şadırvan başında biraz soluk alır, muslukta yüzünü gözünü yıkar; sonra, hava kararmadan önce, günlük dersini hazırlamaya başlardı. Böyle yapma zorundaydı, çünkü öğrendiklerini geceleri Kevkep'e de öğretmesi gerekti. Her gece, akşam yemeğinden sonra, yeniden yola çıkardı. Kevkep, Beyazıt'ta, babaannesinin yanında kalıyordu. Cemil Malik bey yangından sonra Şişli'de oturmaya başlamıştı; eğer Kevkep'i de

oraya götürse, okul çok uzakta kalacaktı. Başka bir okula vermek de istemiyordu; çocuğun sınıf değiştirmesini ve Behçet'in yardımından ayrılmasını doğru bulmuyordu. İşte o yüzden, Kevkep, Beyazıt'ta, babaannesinin yanında oturuyordu.

Behçet, öğrendiklerini sıcağı sıcağına yetiştirmek için, Beyazıt'a doğru hızlı hızlı yürür, elinden geldiği kadar başka şeyler düşünmemeye çalışırdı; sanki, aklındakilerin bir parçasını yolda düşürmekten korkardı. Kapıyı çalmadan önce uzun bir soluk alırdı. Sonra zile basar, kapı açılır, alt kattaki bir odada biraz bekler; Kevkep gelince masa başına geçilirdi. Kevkep, içi minderli iskemlesine kurulurdu; Behçet'in altına da tahta bir iskemle verirlerdi. Bunun önemi yoktu; her gün Saraçhanebaşı'na kadar yürüyerek gidip geldikten, geceleri de böyle Beyazıt'a kadar gene yürüdükten sonra oturacak bir yer bulmak ne devletti. Akıl insanın kafasındaydı, oturduğu yerde değildi. Bunun en canlı örneği de kendisiydi. İşte her gece Kevkep daha yumuşak yerde oturuyor, fakat Behçet daha çok şey biliyordu. Kâğıt kalem ortaya çıkar çıkmaz, Behçet başlardı: "Bir üçgenin iç açıları toplamının iki dik açıya eşit olduğunu geçen sefer öğrenmiştik; şimdi..."

Bu böyle birkaç saat sürerdi; sonra Kevkep yatmaya gider, Behçet de çıkar, Çarşıkapı'ya doğru yürümeye başlardı. Bütün bu bilgileri yolda bir kere de kendisi için tekrar ederdi. Bunların kendisine ne yarar sağladığını şimdiye kadar hiç düşünmemişti. Sözgelimi, coğrafyadan hep iyi not alırdı; Türkiye'ye giren malların şeker, pirinç, kumaş, vb. olduğunu biliyordu. Evet, Türkiye'ye giren mallar bunlardı, fakat bunlar onun oturduğu medrese odasına girmiyordu. Kendisi sadece bir seyirci, haydi haydi bir komisyoncuydu: kitaptan alıyor, Kevkep'e aktarıyordu.

Sınıfta onun vücutça ve kafaca üstünlüğünü kabul etmeyen yoktu. Başaramadığı yalnız bir ders vardı: Musiki. Sesi öldüresiye kötüydü; bir toplantıda arkadaşlarını güldürmek istediği zaman, şarkı söylerdi. Buna karşılık, Türkçe dersinde olağanüstü başarı gösterirdi. Bir parçayı anlama ve duyma işinde arkadaşları ondan çok geride kalırdı. İstanbul Sultanîsi'ne girdikleri yıl, öğretmen, nazımla nesir arasındaki

farkı anlatmış, ölçek ve ayaktan kısaca söz etmişti. Birkaç gün sonra, Behçet, bir öğle teneffüsünde, Süleyman'ın koluna girmiş, onu bahçenin kuytu bir köşesine götürmüştü. Orada bir taşın üstüne oturmuştular. Behçet cebinden bir kâğıt çıkarmış, Süleyman'a, gizlice:

– Biliyor musun, demişti, dün akşam ben bir şiir yazdım.

Kâğıdı Süleyman'a uzatıyor, soruyordu:

– Bakalım beğenecek misin?

Sonra ayağa kalkmış, ellerini arkasına bağlamış, kısık sesle okumaya başlamıştı. Bu, geceleyin medrese avlusunda aya karşı ekmek yiyen bir adamı anlatıyordu. Okuması bittiği zaman biraz durmuş, bir şey söylemek ister gibi yapmış, sonra vazgeçerek birdenbire arkasını dönmüş, uzaklaşmaya başlamıştı. "Biz işte böyleyiz!" demek ister gibi bir hali vardı. Süleyman şaşıp kalmıştı. Elindeki kâğıda bakıyor ve düşünüyordu: Her satırda sözcükleri böyle hep aynı ölçü içine nasıl sığdırmıştı? Yalnız bu kadarla kalsa bir şey değil; satırların sonundaki sesler de birbirine benziyordu. Hele ikinci kıtanın:

... *yiyebilmede,*

... *giyebilmede,*

... *diyebilmede.*

ayakları pek hoşuna gitmişti. O günden sonra Süleyman'ın gözünde Behçet bir kat daha değer kazanmıştı. Onu, öbür arkadaşlarından daha başka türlü; daha çirkin, fakat daha üstün bir insan olarak görüyordu.

Zaman, çocuklara göre pek çabuk, fakat Hatice Kadın'a göre çok ağır geçiyordu. Hayatta, varlığını duymadığı bir tek dakika yoktu ve dakikaların hepsi ona yeni bir eziyet, yeni bir yorgunluk getiriyordu. Hatice Kadın dişini sıkıyordu. Behçet okulu bitirene kadar her sıkıntıya razıydı, her felakete eyvallahtı. Bir odacı karısı olarak yaşamıştı, odacılara emreden bir memur anası olarak ölmek istiyordu. Hayatta en büyük isteği buydu. Bulunduğu yerin üstüne çıkmak, sınıf değiştirmek... Bu, herhalde güzel bir şeydi. Çalışarak yaşamaktan bıkmıştı, biraz da çalışmadan yaşamak istiyordu. Fakat önünde daha epey yıl

vardı; zamansa, yıl yıl ilerlemiyor, dakika dakika ilerliyordu; sonra, bütün o dakikaların toplanarak, gün, ay, yıl olması o kadar uzun sürüyordu ki... Hatice Kadın'ı yıpratan da yıllar değil, işte bu dakikalardı. Fakat şükrettiği bir nokta vardı: zaman ne kadar ağır ilerlerse ilerlesin, herhalde ilerliyor, fakat durmuyordu. İşte, Behçet İstanbul Sultanîsi'ne girdiğinden beri iki yıl şu kadar ay geçmişti. Şimdi üçüncü sınıfı bitirmek üzereydi. İki ay sonra sınavlar başlayacaktı. Onu da geçince, "birinci dönem" bitmiş olacaktı. Geriye üç yıl kalıyordu. Ondan sonrasına da Allah kerimdi.

Hatice Kadın şu günlerde biraz daha kuvvetten düştüğünü seziyor, fakat bunu anlamazlıktan geliyordu. Kendi kendisiyle savaş halindeydi. Kafasıyla vücudu, çıkarları ayrı iki insan gibi, karşı karşıyaydılar.

Allah'ın günlerinden bir gündü. O gün Sultanahmet taraflarında bir evde çalışıyordu. Vakit öğleye yaklaşmıştı. Karnı biraz acıkır gibi olmuştu. Kulaklarında bir çınlama vardı. Su buharının arkasından her şeyi rüyada gibi dumanlı görüyordu. Şakaklarında nohut büyüklüğünde ter damlaları belirmişti; bunlar kimi zaman gözüne doluyor, kirpiklerinin dibini yakıyordu. Görmesi gittikçe bozuluyordu. Hiçbir şeyi olduğu gibi göremez olmuştu. Elleri leğenin içinde sanki büyümeye başlamıştı. Dikkat etti: evet, elleri gittikçe büyüyordu. Büyüdü, büyüdü; bütün leğeni kapladı; sonra leğene de sığmadı, sular taştı, ve...

Artık ondan sonrasını hatırlamıyordu. Ev sahipleri, yüzüne soğuk su serptiler. Biraz kendine geldiği zaman, tramvay parasını verip evine yolladılar. Oda komşusu yatağını yapıp yatırdı. Behçet de o gece Kevkep'lere gitmedi.

Komşular bunu hafif bir baygınlık sandılar. "Ertesi gün herhalde kalkar," dediler. Aradan günler geçti, Hatice Kadın bir daha kalkamadı; yatış o yatıştı. Bunun sonu ne olacaktı? Dünyada: "Hasta olan yemek yemez" diye bir kural yoktu. Yemek için de para isterdi. Bunu kim kazanacaktı? Behçet, ne yapacağını bilmiyordu. Şimdiye kadar bu gibi işlerle hep annesi uğraşmış, o ise yalnız okula gitmişti. Zaten, medrese halkı onların hayatına şaşardı: anası çamaşır yıkar, oğlu asilzade gibi yaşardı. Oysa artık kocaman çocuk olmuştu; çalışması gerekti.

Kadınlar, ilk günlerde, hastaya çorba filan pişirip vermiştiler. Fakat bu her zaman yapılamazdı. Onların da kendi yiyecekleri ancak kendilerine kadardı.

Erkekler bir akşam toplandılar, çocuğu bu sıkıntıdan kurtarmak, para kazanır hale getirmek için çare düşündüler. Kimileri kundura boyacılığı yapmasını; kimileri de, kendileriyle birlikte sebze satmasını ileri sürdü; uzun tartışmalardan sonra, bunları yapamayacağı kanısına varıldı. Bu, az buçuk okumuş bir çocuktu; insan bir kez çanta taşıdıysa, artık boya kutusu ya da sebze küfesi taşıyamazdı. İçlerinden birinin tanıdığı bir ciltçi vardı, onun yanına çırak vermeyi düşündüler. Bu düşünce hepsinin kafasına uygun geldi. Boyacılık yapamazsa bunu da yapamaz değildi ya. Mademki okumuştu, öyleyse bu iş tam ona göreydi; bu da bir kitap işiydi.

Medrese avlusunda bu karar verildikten bir gün sonra Behçet'in sınıf arkadaşları onun artık okula gelemeyeceğini öğrendiler.

Sınavlara iki ay kalmıştı.

XLIV

UCUZ ÖĞRETMENLER

Matematik öğrenen bir prens, bu öğrenim çalışmayı gerektirdiği için, sabırsızlanıyordu. Kendisine bu bilimleri öğreten kimse
"Bilmek için altesinizin çalışması zorunludur; çünkü matematikte krallara özgü bir yol yoktur," dedi.

Mme de STAEL, Almanya Üzerine

Behçet'in okuldan ayrılması herkesten çok Cemil Malik beyin canını sıktı.

– Bu ne akılsızlık, diyordu; hem sınıfın, hem de dönemin bitmesine iki ay kala insan okulu bırakır mı? Zararı yalnız kendisine dokunsa neyse. Bari başkalarına karşı üstüne aldığı görevi hatırlasa!.. Bu çeşit insanlar böyledir işte: hiç mi hiç ticaret kafasıyla düşünmezler, verdikleri sözü hiçbir zaman tutmazlar, her şeyi böyle yüzüstü bırakıp savuşur giderler.

Cemil Malik beyin kaygısı, Behçet'in gitmesi değil; "birinci dönem"in bitmesine böyle iki ay kala Kevkep'in hocasız kalmasıydı. Şimdi zavallı çocuk bu yükün altından bir başına nasıl kalkacaktı?

Adam, bu düşüncesinde haklıydı; çünkü Kevkep şimdiye kadar hiçbir dersi kendi kendine anlamaya çalışmamıştı; akşamları, yemekten sonra, içi minderli iskemlesine oturur, Behçet ona aynı şeyi bir kez, beş kez, eğer gerekirse on kez anlatırdı. O, hiçbir zaman anlamak zorunda değildi; mademki babası bedelini veriyordu, öyleyse karşısındaki ne yapıp yapıp bütün bilgileri kafasına sokmalıydı.

Şimdi ne olacaktı? Kevkep'in hesabına çalışacak birisini daha bulmak gerekiyordu. Cemil Malik bey, işte bu düşünce ile, okul müdürlüğüne başvurmaya karar verdi. Gerçi, doğrudan doğruya bir öğretmen de tutabilirdi; fakat bunu yararlı bulmuyordu. Bir defa, öğretmen

denen adam daha pahalı idi; sonra, çocuğun nazıyla oynamayacak, onu biraz zahmete sokacaktı; hiç şüphe yok ki, bir dersi beş on kez anlatmayacaktı; bir kere verecek, verdiğini de ertesi gün hemen isteyecekti. Bu ise, Cemil Malik bey ailesinin işine gelmezdi; onlar tüccar adamlardı, on alıp bir vermeye alışmışlardı.

Müdür, Cemil Malik beyi güleryüzle karşıladı. Onun kim olduğunu biliyordu. Bu hal, ziyaretçinin hoşuna gitmedi değil. Şimdiye kadar hiçbir gazetede resmi çıkmadığı halde yine herkesçe tanınıyordu. Ününün verdiği bir güvenle oturdu. Kısa bir başlangıçtan sonra asıl konuyu anlattı.

Müdür sordu:

– Bu iş için Behçet'e ayda kaç para verirdiniz?

– Ona para vermezdik. Haftadan haftaya bir miktar şeker, pirinç gibi yiyecek şeyleri verirdik. Kış günleri de, derse geldiği zaman, sıcak oda sağlardık.

– Kevkep başka odada mı otururdu?

– Hayır, birlikte çalışırlardı.

– Demek oluyor ki odayı kendi oğlunuz için ısıtırdınız. Öyleyse bunu hesaptan düşmek gerek.

– Pekâlâ! Yüzde ellisi Kevkep için olsa bile, geri kalan yüzde ellisinden yine Behçet yararlanırdı.

Konuşma tam bir ticari hava içinde geçmeye başlamıştı. Her şey açık ve kesin görüşülüyordu. Söz arasında duyguya ve şiire yer verilmiyordu. Müdür yine sordu:

– Yeni bulacağımız öğrenciye ne vereceksiniz?

– Yine aynı şeyleri vermek yetmez mi?

– Eğer yetseydi, Behçet okulu bırakmazdı.

– Öyleyse üçte bir çoğaltalım.

– Yani ne kadar?

– Ayda bir kilo şeker, yarım kilo...

– Bulacağım çocuğun bu türlü eşyaya ihtiyacı yok.

– Öyleyse ne verebilirim?
– Doğrudan doğruya para verebilirsiniz.
– Yoksa bulacağınız çocuk bir asilzade mi?
– Hayır; bir arabacının oğlu.
– Geçen seferki de bir çamaşırcı oğluydu.
– Ne yapalım? Ötekiler arasında böylesi çıkmıyor.
– Ayda ne kadar vermemi uygun bulursunuz?
– Yirmi lira.
– Çok.
– Fakat akıllı çocuktur.
– Ne de olsa babası arabacı.
– Paşazadeler henüz özel ders vermiyorlar... Siz ne veriyorsunuz?
– On lira.
– Sınavlara iki ay kaldığını unutuyorsunuz.
– Sıkışık durumdayım öyle mi?
– Sanırım.
– Şu halde, yarısı kadar çoğaltabilirim.
– Yani ne kadar?
– On beş lira.
– Pekâlâ.
– Yarın işe başlayabilir.

Cemil Malik bey, rahatsız etmiş olduğu için özür diledi ve çıktı. Biraz sonra müdür zile bastı, giren odacıya Halil'in numarasını verdi.

XLV

KADIN RESİMLERİ

Çocukluğumuzda böyle yasak bir resmi satın alabilmek için
Yüksekkaldırım dükkânlarında, çırak kapıdan polisi gözetleyerek, usta kitap yapraklarının arasından gizli gizli göstererek ve biz yeleğimizin altına saklayarak, neler çektiğimizi düşünüyorum.

ATAY, Roman, IV

Üç ay tatilden sonra okulun ilk açıldığı gündü. Çocuklar, yeni sınıflarında yeni öğretmenleri bekliyordular. Programlar daha son biçimini almamıştı. Kimi dersler boş geçiyordu. Hiç kimsede kitap, kâğıt, kalem yoktu. Sınıfa giren öğretmenler de ders vermiyor, öğrenci ile şuradan buradan konuşuyor, onları tanımaya çalışıyordu. Bu, daha böyle, bir hafta kadar süreceğe benziyordu. Öğrenci için okulun en tatlı zamanı işte bu günlerdir. Ne okumak, ne yazmak... ondan sonra işler yavaş yavaş yoluna girer, insan artık başını kaşımaya vakit bulamaz.

Birinci ders tarihti; ikinci ders boş, üçüncü ders fizik, şimdi yine boştu. Başlarını bekleyen kimse yoktu. Bütün çocuklar birbirlerine bir şeyler anlatıyor, her kafadan bir ses çıkıyordu. Süleyman, arkadaşlarına bakarken şaşıp kalıyordu: Hepsi üç ay içinde sanki biraz daha büyümüştü; asıl işin garibi, hiçbirinin sesini tanımıyordu. Nasıl oluyordu da, ince bir çocuk sesi, üç ay içinde böyle kalın bir erkek sesi oluveriyordu? Eğer yüzlerini görmese, büsbütün yabancı bir sınıfa girdiğini sanabilirdi. Acaba kendisinde de bir değişiklik var mıydı? Yazın meyveler sıcaktan nasıl büyür ve olgunlaşırsa, bunlar da bir mevsim içinde öyle irileşmiş, kalın sesli olmuştular. Hepsinin yaşı on beşle on altı arasındaydı. O âna kadar bilmedikleri bir şeyi öğrenmiş de söylemek istemiyormuş gibi bir halleri vardı.

Kendisine en çok erkek süsü veren de, muhtarın oğlu Bekir'di. Bekir, yanındakilere bir şeyler anlatıyor, inanmayanları inandırmaya çalışıyordu. Dinleyenler çokça direnmiş olacaklar ki, Bekir birdenbire ayağa kalktı, bütün sınıfın işitebileceği bir sesle bağırdı:

– Sizin ağzınız daha süt kokuyor be! Bugüne kadar hiç biriniz on para kazanmış değilsiniz. Hepiniz hâlâ babalarınızın vereceği onar kuruş gündeliğe bakıyorsunuz.

Elini cebine soktu, bir tomar banknot çıkardı:

– Buna para derler, para! Bir, iki, üç, dört, beş... Daha sayayım mı?

Çocuklar şaşıp kaldı. Gözlerinin önündeki gerçekten paraydı.

Bekir meydan okuyordu:

– Bunun yarısı kadar kimde varsa, ben elimdekilerin hepsini ona vereceğim. Çıkarsın görelim!

Sınıfta ses yok... Süleyman birdenbire bağırdı:

– Haydi, Kevkep, göster kendini.

Herkes o yana döndü. Kevkep, çevresindekilerin umudunu boşa çıkardığı için kendi kendisine kızan bir adam gibi, homurdandı:

– Bende o kadar yok!

Bekir güldü:

– Yoktur ya! Şimdi aklınız yattı mı?

Halil sordu:

– Bir derse kaç lira alıyorsun?

– İki lira.

– Vay canına!

Haydar uzaktan seslendi:

– Yahu ne imiş, biz de öğrenelim?

Halil cevap verdi:

– Muhtar Kasım Efendi Eyüp'te bir bar açmış.

– Muhtar Kasım Efendi kim?

– Bekir'in babası, yahu! Ha, sahi, sen Otlukçu Yokuşu'nda oturmadın, tanımazsın. Kasım Efendi şimdi bar işletiyormuş. Bekir de, isteyenlere dans dersi veriyormuş. Saatine iki lira alıyormuş. İsteyen varsa parmağını kaldırsın!

– Daha ucuz olmaz mı?

– Kurtarmaz. Sonra sermayeden ziyan eder.

Bekir arkadaşlarını hafifseyerek güldü:

– Siz alay edin bakalım. Parayı bana babam vermiyor; hepsini kendim kazanıyorum.

Bu sefer Tahsin'in sesi duyuldu:

– Bu adamlar bir dansa ne diye bu kadar para veriyorlar?

– Barda kadınlar var, onlarla dans edebilmek için.

– Kadın mı?

– Elbette!.. Söyledim ya, daha hepinizin ağzı süt kokuyor.

Ve cebinden bir deste resim çıkardı:

– Baksanıza şunlara!

Üstünde, çok görmüş geçirmiş insanların hali vardı. Hepsi için ayrı ayrı bilgi veriyordu. Bunlar, çeşitli pozlarda çekilmiş birtakım yarı çıplak kadın resimleriydi. Bazılarının üzerinde şöyle cümleler vardı:

"Sevgili Bekir'e ebedi bir hatıra."

"Arkadaşım Bekir beye yadigârımdır."

"Bekir'in beni daima hatırlaması için."

Bu, inanmayanların son direnmesini de kırdı. Resimler elden ele dolaşıyor, okul idaresince yakalanmamak için, hafifçe kaldırılan sıra kapaklarının altından gizli gizli seyrediliyordu.

Demek ki kadın buydu. İşte bütün gerçek meydana çıkmıştı. Onun da herkes gibi omuzları, kolları, bacakları vardı. Fakat...

Şimdiye kadar hiçbiri onu böyle dekolte bir elbise içinde ve bu kadar yakından görmemişti. Şu uzun saçlar, acaba boyunlarına ve

çıplak sırtlarına değdiği zaman gıdıklanmıyorlar mıydı? Süleyman, kendi etine bir saçın dokunuşunu düşündü, bütün vücudu ürperme içinde kaldı. Sıra kapağının gölgesi altında resmin omuzları ve boynu bembeyaz görünüyordu. Elbisenin kıvrım yerlerinde bir parlaklık vardı. Bu herhalde ipek bir elbiseydi. İpek bir elbiseyi çıkarmak kim bilir ne kadar kolaydı? Vücudun üzerinden kayıverirdi.

Süleyman, bacaklarında bir uyuşukluk duyuyordu. İnsan çok acıktığı zaman nasıl bir eziklik duyarsa, içinde öyle bir hal vardı. Göğsünden bacağına doğru sanki bir tel çekiliyordu. Eğer yağ içinden bir kıl çekilirse ve yağda da duyma yeteneği olsa, ancak bunu duyabilirdi.

Bütün duyuları avuçlarının içindeki resme bağlanmıştı. Çevresiyle hiçbir ilgisi kalmamıştı. Gözleri, sıra gözünün karanlığına iyice alışmıştı; şimdi resmi daha iyi görüyordu. Ona, kendisini hem çok yakın, hem de çok uzak buluyordu. Yakındı, çünkü her şey ellerinin içindeydi; uzaktı, çünkü...

Sert bir zil sesi çocuğu birdenbire sıçrattı. Ne oluyordu? Ha, evet! Ders bitmiş. Bu çalan teneffüs ziliymiş...

Bir anda bütün hülyalar dağıldı, her şey uzak, çok uzak bir hal aldı. Sanki gözlerinin önünde sabun köpüğünden bir balon vardı da, küçük bir dokunmayla balon patlamış, artık hiçbir şey görmez olmuştu. Pencereye doğru baktı; karanlığa alışan gözleri, ışıktan kamaştı. Bir zaman hiç kıpırdamadan öyle kaldı.

Sınıf yavaş yavaş boşalıyordu. O da kalktı resmi Bekir'e verdi. Bacaklarındaki uyuşukluk bütün vücuduna yayılmış, onu başka bir insan haline getirmişti. Gerindi, böylelikle sanki yeniden eski benliğini giydi, kapıya doğru ağır ağır yürümeye başladı.

XLVI

PLAJ

Bizim zamanımızda aşkı kumsalda değil şiirde öğrenirdik. Aşk o kadar kitaplaşmıştı ki, onu kadına bile yaraştıramazdık. Ne Romeo erkek, ne de Juliet kızdı. Riyaziye dersinde sıra gözünün kapağını aralayıp ikisinin konuşuşlarını okurken döktüğüm gözyaşlarını utanarak düşünüyorum.

ATAY, Roman, IV

Bahçeye çıktığı zaman gökyüzünü her zamankinden daha yüksek buldu; bu göğün altında kendisi küçük ve güçsüzdü. Sırtını bir ağaca dayadı. Çocuklar durmadan koşuşuyordu; onları seyre daldı.

Yanıbaşında Halil'in sesini duydu:

– Arka bahçeye gidelim mi?

– Gidelim.

Yan yana yürümeye başladılar. Halil bezgin görünüyordu:

– Duydun mu, dedi, saatine iki lira alıyormuş.

– Bekir mi?

– Evet.

– Sen ne alıyorsun?

– Günde elli kuruş. Her gün dört saat çalışıyoruz. Şu halde...

Gerisini tamamlamadı. Süleyman onun yerine konuştu:

– ... şu halde on iki buçuk kuruşa geliyor.

– Evet.

– Behçet onu da alamıyordu.

– Acaba Bekir'in verdiği dans dersi bizim verdiğimiz dersten daha mı yararlı dersin?

– Öyle görünüyor.

– Tuh!

Halil gittikçe sinirleniyordu.

– Ben aldığım paranın hepsini babama veriyorum. O kime veriyor?

– Resimlerin sahiplerine.

Bir duvar gölgesinde oturdular. Hava sıcaktı. Her yan sapsarıydı. Yerden durmadan bir kuru ot kokusu yükseliyor, soluk almayı zorlaştırıyordu.

– Bu acayip koku da insana şehvet verir.

Sonra birdenbire aklına gelmiş gibi sordu:

– Resimleri beğendin mi?

– ...

Süleyman hafiften kızardı.

– Niçin kızarıyorsun?

– Hayır, kızarmıyorum.

– Evet, kızarıyorsun!.. Cevap versene! Beğendin mi?

– Evet!.. Ya sen?

– Beğenmedim.

– Beğenmedin mi?

Süleyman, farkında olmadan birdenbire bağırmıştı. Öbürü güldü:

– Neye o kadar şaştın? Beğenmedim işte.

– Ama neden?

– Çok hantal şeyler.

– Başka türlüsünü gördün mü ki?

– Evet.

– Nasıl evet?

– Hem de resmini değil, sahicisini.

– Ne zaman? Nerede?

Süleyman merak içinde kalmıştı... Halil hiç acele etmiyor, tane tane cevap veriyordu:

– Bu yaz. Florya'da. Kevkep'le birlikte.

– Anlatsana, yahu! Amma da soğukkanlı adamsın!

– Her şeyden önce canım şuraya uzanmak istiyor.

– Uzan! Allah cezanı versin; fakat anlat!

Halil otların üstüne yüzükoyun yattı.

– Sen, dedi, Florya'yı gördün mü?

– Hayır.

– Ben de görmemiştim. Bu yaz iki kere gittim. Kevkep götürdü. Sınıfı geçmesinin şerefine. İlkin temmuz başında gittik. Karneler verildikten bir hafta sonraydı. İkinci olarak da ağustos içinde gittik. Her ikisinde de Kevkep evden yiyecekler aldı. Sabahleyin trene bindik. Akşam güneş batıncaya kadar orada kaldık. Florya, ipek gibi yumuşak kumu olan çok uzun bir deniz kıyısı. Daha geride oldukça geniş bir ağaçlık var. Yemek yemek için güzel bir yer.

Kumun üzerine birtakım tahta barakalar yapmışlar. Bunlar, soyunma odaları imiş.

Kumsalı bir tahta perde ile ikiye bölmüşler; bunun bir yanı erkekler, bir yanı kadınlar içinmiş.

Biz de bir oda kiraladık. Soyunduk. Yine kirayla aldığımız mayoları giydik, çıplak insanların arasına karıştık. Sıcak bir günde denize girmek çok güzel bir şey. Elbiseden yeni çıkmış ılık vücut denize değdiği zaman ne oluyor biliyor musun? İnsan soğuk suyun içine değil de, soğuk su insanın içine girmiş gibi oluyor.

Denizde bir saate yakın kalmıştık. İkimiz de üşümeye başlamıştık. Çıktık, herkes gibi biz de kuma uzandık. Güneş adamakıllı yükselmişti. Kevkep, üstüme avuç avuç kum yığmaya başlamıştı. Yumuşak bir sıcaklığın içine gömülüyordum. Bacaklarım, göğsüm, kollarım sanki benim değildi; hepsi ayrı ayrı mutlu idi; fakat bu parça parça mutluluklar bana huzur vermiyordu. Gerçi vücudumun sıcak kuma dokunuşu hoşuma gidiyordu; o anda öyle seziyordum ki, duyu-

lar içinde en kuvvetlisi dokunma duyusuydu; fakat bu kadarı azdı. Bana daha şiddetli ve daha yıpratıcı bir şey gerekti. Ama ne istediğimi kendim de bilmiyordum. Kum içinde bütün vücudum sanki çözülüyor, her yerim kendi kendine mutlu oluyor, fakat ben bu küçük küçük mutlulukları birbirine ekleyerek bir bütün yapamıyordum.

Sonra, nasıl oldu bilmem, birdenbire düşündüm ki, şu tahtaperdenin öbür yanında, bu aynı kumun üstünde kadınlar da yatmaktadır. Onların varlığını sırtımla duyuyordum; denebilir ki, yer bizleri birbirimize bağlıyordu. Sanki deniz kıyısı geniş bir yataktı; bunun bir ucunda onlar yatıyordu; aynı yatak içindeydik; ikimiz de çıplaktık.

İç tedirginliğimin sebebini bulmuştum. O anda bütün vücudumun birdenbire nasıl gerildiğini anlatamam. Üzerimdeki kum yığınında çatlaklar ve kaymalar oldu.

Öbür yandakileri görmek için şiddetli bir istek duydum. Hızla ayağa kalktım. Üstüm başım kum içindeydi. Dikkat ettim, derimde bir ürperme, hayır, daha kuvvetli bir şey, bir seğirme vardı. Herhalde etim ve kemiğim kaskatı duruyor, fakat vücudumu örten bütün derim bir göz gibi seğiriyordu.

İki tarafı ayıran tahtaperde bizden on beş adım kadar ilerdeydi. Kevkep'le birlikte oraya doğru yürüdük. Birkaç adım kala, kumların üstüne yüzükoyun uzandık. Başkalarına sezdirmeden iyice yaklaşmak, bir tahta çatlağı ya da budak deliği bularak öbür yana bakmak istiyorduk. Çok yakınımızdan kadın sesleri geliyordu. Bu, bizi daha çok kışkırtıyordu. Acaba onlar da bizim varlığımızı seziyorlar mıydı. Aradaki engel çam tahtasındandı. Yerden bir karış yukarda kurumuş bir budak vardı. Onu biraz kurcalamak...

Ben o zamana kadar kadının erkek üzerinde nasıl bir etki bıraktığını bilmezdim. O yana baktığım zaman ilk duyduğum his bir şeye dokunmak isteği oldu. Dişlerimi şiddetle sıkıyorum. Ellerimi sıcak kumun içine sokmak hoşuma gidiyordu. Parmaklarımın arasına kumların yumuşak dokunuşu, sinirlerimi geriyordu.

Benden beş adım ilerde bir kadın yüzükoyun uzanmıştı. Yanıbaşında oturan arkadaşıyla Rusça konuşuyordu. Herhalde Türkiye'ye göç eden

Beyaz Ruslardandı. Mayosunu beline kadar indirmişti. Sırtını güneşte yakmaya çalışıyordu. Omuz başları ve kollarının üstü hafif pembeleşmişti. Denizdeyken mayo içinde kalan yerleri, kürek kemikleriyle beli arasındaki kısım, bembeyazdı. Hiç pürüzsüz, mat bir cildi vardı. bacakları birbirine sımsıkı yapışacak kadar düzgündü ve uzundu. Ayak bilekleri ince, biraz da kemikliydi. İşte ikimiz de aynı kumun üstünde, aynı güneşin altındaydık. Bana değen ışık, sanki daha yakıcıymış gibi, dişlerimi sıkıyor, omuzlarımı oynatıyordum. O ise hiç kımıldamıyordu. Böyle olması daha iyiydi. Eğer bir kere kımıldasa, belki de kendimi tutamayıp avaz avaz bağıracak, aradaki tahtaperdeyi yumruklayacaktım.

Yanıbaşımda Kevkep durmadan soruyordu:

– Görüyor musun? Söylesene yahu, görüyor musun?

Kendimi kumun üstüne sırtüstü attım, yerimi ona bıraktım:

– Gel, bak!

Kalbim şiddetle çarpıyordu. Gözlerimi kapadım, bir zaman öyle kaldım. Eğer hiçbir şey görmezsem heyecanım yatışır diye düşünüyordum. Çevremle ilişiğimi kestiğim zaman, güneşin sıcağını daha çok duydum. Bütün dikkatim etimin üstüne toplanmıştı. Eğer biraz daha dursam alev alev yanacağımı sandım. Birdenbire ayağa kalktım, denize doğru koşmaya başladım. Vücudum suya değdiği zaman "cızzz" diye ses çıkacağını bir an için umdum... Deniz serindi. Sıcak kuma gömüldüğüm zamanki duygunun tam tersini duyuyordum; uzuvlarımda bir çözülme değil, bir toplanma vardı. Demek ki yavaş yavaş kendime geliyordum. Az sonra Kevkep'in de denize doğru koştuğunu gördüm. "Gittiler, gittiler!" diye bağırıyordu. Suyun içinde deli gibi çırpınıyor, dört bir yana köpükler sıçratıyordu.

Yan yana yüzmeye başladık. Türlü hareketler yapıyor, sanki denizi alt etmeye çalışıyorduk. Adamakıllı üşüyüp de kendimizden başka hiçbir şeyi düşünemez hale gelinceye kadar suyun içinde kaldık. Çıktığımız vakit dişlerimiz birbirine vuruyordu. Rus kadınını filan hatırlayacak halde değildik. Kumların üstüne ölü gibi düştük.

Kıyı boşalmış, herkes yemeğe gitmişti. Kadınlar tarafından da ses seda gelmez olmuştu.

Az sonra biz de giyindik, paketlerimizi alarak kumsalın arkasındaki ağaçlığa doğru yürüdük.

O gün akşama kadar hep bu hava içinde geçti.

Şimdi iyice hatırlıyorum ki, o günden sonra ben kendimi başka türlü görmeye başladım. Duygularım değişmişti; hayır, değişmişti değil de, çoğalmıştı; yani, senin anlayacağın, o zamana kadar varlığını açıkça duymadığım yeni birtakım duygular daha kazanmıştım.

İkinci gidişimizin ağustos ayı içinde olduğunu demin söylemiştim. Yine öyle sıcak bir gündü. Denizde biraz yıkandıktan sonra kumlara uzanmıştım. Tahtaperdeye yaklaşmamaya, öbür yana bakmamaya karar vermiştim. Ellerimi başımın altına koymuştum. Arkaüstü ve upuzun yatıyordum. Derimin üstünde su damlaları parlıyordu. Düşünüyordum ki, birkaç dakika sonra bu sular yok olacak, güneş doğrudan doğruya etime değecek.

Vücudumu seyrediyordum:

Boyum tam bir erkek boyuydu; fakat genel çizgileriyle vücudumun hâlâ bir çocuk görünüşü vardı; omuzlarım, göğsüm, kalçalarım henüz dardı, adamakıllı gelişmemişti; bacaklarım kuvvetli görünüyordu, lakin son biçimini almış değildi, herhalde daha kalınlaşacak ve sertleşecekti. Üzerimdeki sular kurudukça güneşin sıcağını daha çok duymaya başlamıştım. Göğsümde ince ve seyrek bir kıl tabakası vardı; ıslanınca hepsi derime yapışmıştı; bunlar şimdi yavaşça uyanıyor, bir bir ayağa kalkıyordu.

Vücudumu seyretmek hoşuma gitmişti. Böylelikle kendimi sanki daha iyi anlıyordum. Demek ben şu görünen şeylerden birleşiktim: ayaklar, parmaklar, kalça kemikleri, omuzbaşları, vb...

Önce bir oyun gibi başlayan bu iş, beni gittikçe heyecanlandırıyordu. Evet, bütün bu uzuvlar benimdi; onlardan herhangi birine gelecek zarar bütün varlığımı sarsacaktır; yine onlardan herhangi birinin duyacağı zevk, doğrudan doğruya beni ilgilendirir. Demek oluyor ki, hayatta birinci görevim uzuvlarımı memnun etmekti. Kendi kendimi okşamak, sevmek gereksemesini duyuyordum. Bundan önce daha birçok defa kendimi bu haliyle görmüşümdür; hiç birisinde böyle bir

duyguya kapıldığımı hatırlamıyorum; şimdiye kadar vücudumun çıplaklığı bana heyecan vermemişti; oysa şimdi her yerim ayrı ayrı zevk almak istiyordu; "Bunu gözlerimle dahi görebiliyorum," diyebilirim. Kendime daha çok bakmaya katlanmayacaktım. Birdenbire yüzükoyun döndüm ve, önceden verdiğim karara karşın, tahtaperdeye doğru sürünmeye başladım.

Halil sustu. Kuru ot kokusunu uzun ve kuvvetli bir solukla içine çekti. Şu anda yine aynı heyecanı duyduğu belliydi. Süleyman ona bakmıyordu; yere boylu boyunca, arkaüstü yatmıştı; gözleri beyaz bir bulut parçasında takılıydı.

Kurumuş pisipisi otları her ikisinin de çoraplarına saplanıyor, derilerini tırmalıyor, canlarını acıtıyordu; fakat bu acı onlara ayrıca zevk veriyordu.

XLVII

KADIN, KADIN, KADIN!

Her kadının bastığı yerde sanki kalbim var.

KISAKÜREK, Kadın Bacakları

Kadınla ilgili bu düşünce ve duygular, sınıfı ikinci bir hava gibi doldurmuştu. Denebilir ki, bütün çocuklar bir ay süreyle hep kadın teneffüs ettiler. Hemen hemen her söz onunla başladı, onunla bitti. Kadın, kadın, kadın...

Daha okulun açıldığı gün başlayan bu "kadın" sözü, bir hafta sonra bütün çocuklara bir kalp çarpıntısı verecek kadar etkili bir hal almıştı. Onsuz yapamayacaklarını anlıyor, fakat onunla da nasıl yaşanacağını açıkça bilmiyordular. Bu konu üzerine konuşma uzadığı zaman, yeni ütülenmiş bir pantolon giymiş gibi, hepsi bacaklarında bir sıcaklık duyuyordu.

Şurasını da unutmamak gerek ki, bunlar hayalin nasıl gerçekleştirileceğini de henüz öğrenmiş değildiler. İçlerinde yalnız Kevkep bütün bu romantik aşamaları birdenbire atladı, hayalle gerçek arasındaki dengeyi kurdu ve pratik bir öneride bulundu:

– Hep birlikte Kasım Efendinin barına gidelim.

Bekir sordu:

– Paranız var mı?

Bunu hiç düşünmemiştiler. Bir kadını okşayabilmek için mutlaka para gerektiğini bilmiyorlardı. Kevkep onu da hesaplamıştı:

– Gündelikleri biriktiririz, dedi; yetecek kadar olunca gideriz.

Yine de birkaç tanesi gidemeyecekti.

Gidecek olanların başında Kevkep, Yakup, Kenan geliyordu; bun-

lar zaten dolgun harçlık alırlardı; eğer gerekirse, babalarından toplu bir para da isteyebilirlerdi. Ötekiler şunlardı: Haydar, Halil, Süleyman.

Halil, o ay Cemil Malik beyden alacağı paranın yarısını harcamayı göze almıştı; babası soracak olursa, "Kaybettim," diyecekti. Süleyman, ancak iki üç aylık harçlığını topladığı zaman gidebilirdi. Oysa hiçbiri o kadar beklemeye katlanamıyordu. Kevkep, ilerde ödenmek üzere, ona borç vermeyi önerdi. Böylece, hepsi, önlerindeki ay başında gidebilecek hale gelecekti.

Veysel, Ferhat ve Tahsin'se gidemeyecek olanlar arasındaydı. Onlar borç da alamazdılar; parayla ilgili hiçbir yükümlülüğü hiçbir zaman yerine getirebilecek durumda değildiler; onlar okula ancak öğle yemeklerini getirebilirdiler, ayrıca harçlık almazdılar...

Şimdi şiddetli bir biriktirme başlamıştı; hiçbiri on para harcamıyordu. Sınıfta bir gerginlik vardı; sanki bir tel iki ucundan çekiliyor, çekiliyor; ay sonu yaklaştıkça kopacak gibi bir hal alıyordu. Gidecek olanlarda olduğu kadar, gidemeyecek olanlarda da bu gerginlik vardı.

Önlerinde iki gün kalmıştı. Günlerden çarşambaydı. Telin gerginliği son kerteye gelmişti. İkinci dersten çıkılırken Bekir yanlışlıkla Ferhat'ın ayağına bastı. Bu basış, herhalde çok can acıtacak kadar değildi. Fakat Ferhat, ayağının üzerinden bir araba tekerleği geçmiş kadar şiddetli bir ağrı duyduğunu sandı; denebilir ki, can acısı duymak için bahane arıyordu. Avazı çıktığı kadar bağırdı:

– Kör müsün be?

– Pardon!

– Eşekliğin adını pardon mu koydular?

– Pardon dedik işte; ağzını bozma!

– Bozarsam ne olur ki?

– Eşek babandır.

– Babaları karıştırma ulan! Benim babam Anadolu'da savaşıyor, seninki gibi bar işletip karı oynatmıyor.

Ufacık bir olaydan işte böyle koskoca bir kavga çıktı. Eğer arkadaşları araya girmeseydi, ikisi de yumruk yumruğa gelecekti. Çocuklar

Bekir'i bir yana, Ferhat'ı başka bir yana doğru sürükleyip götürdüler. Ferhat öfkesini bir türlü yenemiyordu:

– Parmağımı ezdi. Hayvan! Köpek! diye söyleniyordu. Arkadaşları:

– Yeter artık, sus! dediler.

Ferhat bağırdı:

– Siz can acısı nedir bilmiyorsunuz galiba!

Sonra, elindeki bir kâğıdı cart cart! diye hırsla yırttı; o anda, sanki, Bekir'in gösterdiği resimleri yırtıyormuş gibi bir duyguya kapıldı; kâğıt parçalarını nefretle yere attı, tükürdü, arkadaşlarının kolundan çıkıp bahçenin tenha bir köşesine doğru yürümeye başladı.

XLVIII

BAR

Adamın biri bir kadını sıkıştırıyormuş; kadınsa, bu erkeğin bu kadar ileri gitmesi için yeter gücü olmadığını seziyormuş; ona demiş ki: "Kendinizi koruyun mösyö, yoksa teslim olacağım."

DIDEROT, Sophie Volland'a Mektuplar

Muhtar Kasım Efendinin barı, kullanılmaz olmuş eski bir Mevlevi tekkesiydi. Tekkenin son şeyhi askere alınınca, bina savaş içinde yıllarca kapalı durmuş, şeyhin ölüm haberi gelince de doğrudan doğruya evkafın malı olmuştu. Evkaf idaresi binadan hiçbir gelir elde edemeyeceğini anlayınca, Eyüplü Mahmut adında birisine satmıştı. Eyüplü Mahmut bunu otel olarak kullanmayı düşünmüş, ötesini berisini tamir ettirmiş, derviş odalarına birer karyola yerleştirmişti. Onları, Pierre Loti romanlarının etkisiyle Eyüpsultan'ı görmeye gelen yabancıların tutacağını sanıyordu. Fakat işler umduğu gibi olmamış, iki ay sonra karyolaları satmış, kapının üstüne "kiralıktır" levhasını asmıştı. Kasım Efendi, onu, işte bu değişişten sonra, ucuz bir fiyatla kiralamıştı. Bu, türlü yemiş ağaçlarıyla gölgeli bir bahçe ortasında, kırmızı aşıboyalı, tepesi kubbeli, ahşap bir yapıydı. Kapıdan girilince, genişçe bir sahanlık gelirdi; bunun iki yanında üst kat sofalara çıkan iki merdiven vardı; karşıda, çift kanatlı, oymalı, ahşap bir kapı, daire biçimindeki büyük bir salona açılırdı. Bu salon, tekkenin "semâ'hâne"[1]siydi; ışığını, üstündeki kubbenin yuvarlak pencerelerinden alıyordu; dört bir yanı, alçak bir tahta parmaklıkla salondan ayrılmış içi hasır döşeli, dar bir koridorla çevriliydi. Koridora birtakım ufak kapılar açılıyordu; bunlar, vaktiyle içinde çile çıkarılan[2] tek

1 Semâ'hâne: Dervişlerin sema ettikleri (müzikle belirli bir durumda döndükleri) alan.

2 Çile çıkarma: Dervişlerin belirli bir süre kimseyle konuşup görüşmeden, bir odaya kapanıp oruç ve ibadetle zaman geçirmeleri.

pencereli derviş odalarıydı. Semâ'hâne, yapının merkezi oluyor, bütün bu oda kapıları ve üst kattaki sofalar hep oraya bakıyordu.

Duvarlardaki levhalar olduğu gibi duruyordu. Oymalı büyük kapıdan girince, tam karşıda, beyaz zemin üzerine kara boya ile ve talikle yazılmış, kocaman bir "*Yâ Hazret-i Mevlânâ*" levhası vardı. Sağda solda, kara zemin üzerine altın yaldızla yazılı, "*Men sabere zafer*"[1], "*Tevekkeltü alâllah*"[2] gibi daha küçük levhalar vardı.

Burası otel olarak kullanıldığı zaman, "exotique"[3] zevki okşar diye, bunlar kaldırılmamış; tekke, bar haline getirildiği zaman da, bunlar yine bir süs olarak duvarlarda bırakılmış; yalnız, Kasım Efendi bunların aralarına ya da altlarına birkaç da resim asmıştı: "*Yâ Hazret-i Mevlânâ*" yazısının altında bir dansöz resmi vardı: raks ederken bir çadır gibi açılan eteklerinin altından bacakları görülüyordu; "*Men sabere zafer*" levhasının yanındaysa, çıplak omzunun üstünden gözlerini süzen bir kadın resmi, "gel de sabret" demek ister gibi duruyordu.

Eski semâ'hâne şimdi dans salonu olmuştu. Çevresinde koridora, yukardaki sofalara müşterilèr için masalar ve iskemleler konmuştu; koridora açılan derviş odalarıysa, artistlerin makyaj, dinlenme ve ziyaret kabul odaları olarak kullanılmaktaydı.

Çocuklar içeri girdikleri zaman hemen bütün masalar doluydu. Yalnız, sağda "Men sabere zafer" levhasının altında beş altı kişilik boş bir yer vardı. Bekir, arkadaşlarının girdiğini görünce, karşılamak için koştu; onları, önceden kendisinin ayırttığı anlaşılan boş masalara doğru götürdü.

Süleyman, dört bir yanına kısaca bir göz gezdirdi. İçerde her çeşitten insan vardı. Garsonlar beyaz ceket giymişti. Üç dört masa ilerde iki Fransız denizeri oturuyordu; garsonları beğenmemiş olacaklar ki, Kasım Efendi onlara kendisi hizmet ediyor, kan-ter içinde sağa sola koşuyor, kimi kadınların kulaklarına bir şeyler söyledikten sonra o

1 Men sabere zafer: Sabreden yener.
2 Tevekkeltü alâllah: Allah'tan gelene razı oldum.
3 Exotique (egzotik): Yabancıl.

tarafı gösteriyor, erlerin karşısında "Ekselans! Ekselans!" diye yerlere kadar eğiliyordu. Süleyman bir de aynı adamın Otlukçu Yokuşu'ndaki halini düşündü: Bütün bir mahallenin ekmeğini dağıtmak yetkisi onun üzerindeydi; bunu kendi cebinden veriyormuş gibi bir gösterişi vardı; hiç itiraz etmeye gelmezdi, insanın yüzüne karşı bağırıverirdi. İbrahim öldüğü zaman, aylık bağlama işinde büyükanneyi az mı uğraştırmıştı? Nüfus Müdürüne bile karşı koymuştu. Yine aynı adam şimdi iki erin karşısında reverans yapıyordu.

Tam bu sırada caz bir fokstrot çalmaya başladı. Salonda apansız bir karışıklık oldu. Süleyman'ların oturduğu yere göre ta karşıda, koridorun parmaklıkları dışındaki iskemlelerde oturan beş altı kızın üstüne doğru on onbeş erkek birden koşmaya başladı: kadınları kapışmaya gidiyordular. Alan aldı, alamayanlar da kollarını sallaya sallaya uzaklaştı. Böylece, dansın ilk adımları heyecanla atılmış oldu. Masalardaki kadınlar da, kendilerini davet edenlerle birlikte yavaş yavaş bunlara katıldı. Şimdi koskoca meydan hıncahınç dolmuştu; ancak yürünebiliyor, çoğu zaman birbirlerinin ya ayağına basıyor ya da omzuna çarpıyordular.

Böyle en kenar mahallelere kadar yayılan müthiş bir dans tutkunluğu İstanbul'u kasıp kavuruyordu. Vesika ekmeği usulünün kalkmasıyla birlikte işleri bozulan Kasım Efendi, işte yine para kazanmanın yolunu bulmuştu. Eyüpsultan'ın hemen bütün erkekleri onun müşterisiydi. Artık hiç kimse, akşam rakısını Sarı Yorgi'nin meyhanesinde içmiyordu; onu, Kasım Efendinin barında bir kadın elinden içmek daha keyifli oluyordu.

Kasım Efendinin barında iki çeşit "dam" vardı; bir bölümü bara doğrudan doğruya bağlanmış, aylıklı, "konsomasyon" üzerinden ayrıca pay alan profesyonel dansözlerdi. Bunların dinlenmek ve misafir kabul etmek için barda birer odaları vardı. Öbür kadınlar, buraya sadece dans edebilmek için gelen amatörlerdi. Bunlar, o yöredeki fabrikalarda çalışan işçi kızlardı. Fabrikanın akşam tatilinden sonra buraya uğrarlar, eve gitmeden önce birkaç saat dans eder, sonra çıkıp giderlerdi. Kasım Efendi onlardan para almaz, üstelik kendi hesabına içki ikram ederdi. Bu amatör dansözlerin barda özel odaları yoktu;

fakat içlerinde ikram edilen içkiyi biraz fazla kaçırıp da dinlenmek isteyenler olursa, onlara her zaman bir oda bulma olanağı vardı.

Süleyman dört bir yanına ibretle bakıyordu. İstanbul niçin bu kadar çok eğlenmek istiyordu? Savaş kazanılmış mıydı? Düşmandan, büyük bir zarar ödentisi mi alınmıştı? Ölenler yeniden dirilmiş miydi? Öyleyse neden böyle su gibi rakı içiliyor, delice dans ediliyor, kahkahalarla gülünüyor ve... ve herkesin gözü önünde öpüşülüyordu?

Saatler ilerledikçe, Kasım Efendinin barı gerçek yüzünü göstermeye başlamıştı:

Soldaki masalardan birinde otuzluk bir genç adam –kravatını ve gömleğinin düğmelerini çözmüş, iskemlesinde arkaüstü yatıyor denecek kadar kaymış, bir kadının çıplak kolunu boynuna dolamış– gözlerinin iliştiği "Mevlânâ" levhasını yüksek sesle okuyordu:

– "Yâ Hâzret-i Mevlâaaanâaa!"

Sonra ekliyordu:

– "Halimize baksaaaaanaaaa!"

Ta uzaktan birisi sesleniyordu:

– Kasım Efendi! Kasım Efendi!.. Şuraya bir levha daha as Allah'ını seversen!

Fransız erinin karşısında eğilmiş olan Kasım Efendi doğruluyor ve reveransını yarım bıraktırmış olan bu saygısıza öfkeyle soruyor:

– Ne levhası beyim?

– "Ah min-el aşk"

Ve arkasından bir kahkaha yükseliyor.

İki masa ilerden bir kadın sesi geliyor:

– Yapma diyorum sana, yapma! Orama dokunma, gıdıklanırım.

Bir erkeğin yere dökülmüş rakı gibi yayvan ve kokulu sesi karşılık veriyor:

– Ölüyorum!

Kadın, kaç yıldır ölü görmeye ve ölüm sözü işitmeye öylesine alışmış ki, aldırış bile etmiyor, sadece gülüyor ve ona yeni bir kadeh uzatıyor:

– Öyleyse al sana hayat suyu vereyim.

Daha öteden bir "Turnam" türküsü yükseliyor:

Turnaaaam, turnam,
Ben buralarda durmam.

Ve türküyü söyleyen adam, yanındaki kadının beline sarılıyor, dinlenme odasına doğru uzaklaşıyorlar.

Öbür masalarda da hep buna benzer türküler ve şarkılar:

Al beni, beniii,
Sar beni, beniii,
Avşar güzeliiii!
Ayağın sakınarak basma aman sultanım!

Birbirini tutmayan bu türküler, şarkılar, sonra bunların yanında konuşmalar, gülmeler, inlemeler hep aynı zaman içinde oluyor; bütün bu sesler birbirinin içine giriyor, anlaşılmaz bir uğultu halinde gittikçe genişliyor, salona sığmıyor, kapılardan taşıyordu. Beş on dakikada bir harekete geçen cazın gürültüsü –davullar, ziller, borular– artık bir tek sesin bile sığmayacağı sanılan salona sanki zorla giriyor, öteki bütün sesleri sıkıştırıyor, hepsinin üstüne çıkıyor, belki de yukardaki kubbeyi zorluyordu. Masalarındaki kadınlara daha yakın olmak, onları göğüslerinde sıkmak isteyenler bu fırsatı hiçbir zaman kaçırmak istemiyordular. Dans yeri her defasında daha kalabalık bir hal alıyordu. Dans edenler artık yürümüyor, birbirlerinin beline boynuna sarılıyor, oldukları yerde sıçrıyordular ve cazın cehennemi gürültüsü bu sarmaşmaya tempo tutuyordu.

Bu ulu şehvet dalgası karşısında Süleyman ve arkadaşlarının masasındaki çapkınlık ne kadar küçük, hatta masum, hatta zavallı kalmıştı. Bunu Süleyman da sezmişti. Oysa buraya gelmeden önce hepsi içlerindeki isteği ne kadar kuvvetli, keskin –kapalı bir kap içinde mayalanan bir sıvı gibi keskin– ve sert buluyordular. Meğer bir aydan beri süregelen o bunalımlar sadece bir hevesten, bir –nasıl demeli?– limondan söz edildiği zaman meydana gelen ağız sulanmasına benzer masum bir istekten başka bir şey değilmiş... Delikanlı, şu yan yana getirilmiş iki masanın çevresinde toplanan bütün arkadaşlarını gözden geçirdi:

İşte Halil: yanındaki sarışın kadının kadeh uzatan elini bileğinden tutuyor, kadehi alıp masanın üstüne bırakıyor, sonra kadının parmaklarını açıyor, avcunun içine yanağını koyuyor, kadının şaşkın şaşkın bakan yüzüne gülümsüyor, sadece gülümsüyor; ve belli ki bu hareket ona büyük bir başarı gibi görünüyor. Kadına göre hiçbir günah sayılamayacak olan bu temastan, o, ateşli bir kucaklaşmadan alınabilecek zevki almaktadır.

İşte Haydar: üvey anasının eğlence arkadaşları olan yarı çıplak kadınların arasında geçen çocukluk hayatının verdiği alışkanlıkla biraz daha cüretli; Halil'in yanındaki sarışın, sırf dinlenmek için, bacağını onun dizleri üzerine atıvermişti; Haydar, dizleri üzerindeki bu kadın bacağını okşuyor.

İşte kendisi: hep-hepsi iki bardak şarap içmiştir, fakat başını tutamıyor. Kadınlara karşı olan çekingenliği, hatta ürkekliği, yanındaki esmer güzelinin hoşuna gitmiştir; ona:

– Başını omzuma koy, diyor.

Süleyman başını bırakıyor.

Salon sıcaktır, terliyor. Kadın yine konuşuyor:

– İstersen ceketini çıkar.

Çıkarıyor. Gömleğinin yaka dibi aşınmış ve yamanmıştır. Kadın bunu görüyor, delikanlıya acıyarak bakıyor. Süleyman her şeyi seziyor, fakat sezdiğini belli etmekten çekiniyor; utanır diye korkuyor. Şimdi onun gözlerini kolluyor, gömleğinin yakasına tekrar bakışını gizlice yakalamak istiyor; fakat bir türlü başını tutamıyor, yine eskisi gibi yapmak, yine onun omzuna dayanmak istiyor, lakin bu sefer yüzü kadının göğsüne yaslanıyor. Burnuna bir ten kokusu vuruyor, yanağının üzerinde tatlı bir yumuşaklık duyuyor. Kadın gülümsüyor, genç adamın saçlarının arasına parmaklarını sokuyor. Süleyman onu hâlâ gömleğinin yamasına bakıyor sanıyor, yüzü göğsün yumuşaklığına biraz daha gömülüyor, ağlamak istiyor.

XLIX

BEYAZ BİR GÜN

(2 EKİM 1923)

Gök öyle mavi, öyle durgun,
Damlar üzerinde.
Yeşil bir dal sallanadursun
Damlar üzerinde.

VERLAINE

Şimdi onuncu sınıfta bulunuyorlar. Bu yılın en önemli olayı, işgal kuvvetlerinin İstanbul'dan çekilmesi oldu. Ekimin birinde okul açıldı, ikisine rastlayan salı günü de işgal ordusunun son kafilesi Dolmabahçe önünde yaptığı geçit töreninden sonra çekilip gitti.

Bu olayı tarih kitabı şöyle anlatıyor:

"*... Daha önce, Lozan Antlaşması esaslarından söz edilirken söylendiği üzere, boşaltma, antlaşmanın Büyük Millet Meclisi'nce onaylanmasından sonra altı hafta içinde tamamlanacaktı. İkinci Büyük Millet Meclisi antlaşmayı 23 Ağustos 1923 Perşembe günü onayladı. Meclis'in onaylama kararı aynı günün gecesinde saat 22 buçukta İstanbul'daki İtilâf Devletleri komiserlerine bildirildi. Yıllardan beri güzel şehirlerimize, eşsiz kıyılarımıza, sevgili topraklarımıza hiç çıkmayacakmış gibi yerleşmiş ve hele bu tarzda çıkarılacaklarını hatırlarına bile getirmemiş olan devletler artık 23/24 Ağustos gecesinin tarihi saatinden başlayarak altı hafta içinde kumandanları, amiralleri, askerleri, polisleri, jandarmaları, casusları, zırhlıları ve toplarıyla birlikte ebedi olarak çıkıp gitmeye mecbur bulunuyorlardı.*

Gidiş işlemine Bostancı ve Maltepe'deki iki alaylarını ve 27 toplarını gemilerine yükletmek suretiyle en önce İngilizler başladı. Ekim başı-

na kadar tümenlerin, alayların, istihkâm kıtalarının, uçak bölüklerinin yolcu edilmelerine devam olundu. Nihayet sürenin son anları geldi ve Ekim 1923 salı günü İtilâf generalleri ve askerlerinin son kafileleri Dolmabahçe önünde Türk bayrağını ve Türk askerlerini selamladıktan sonra, memleketimiz hakkında yüzyıllarca beslenmiş kötü niyetlerle birlikte denize açılarak uzaklaşıp gittiler."[1]

İstanbul'un üzerinden sanki bir bulut çekilmişti. Güneş parlaktı, ağaç yeşildi, insanlar beyazdı, şehir aydınlıktı. Denebilir ki, herkesin içinde –şimdiye kadar kirli duvarlar arasında yaşarken– yeni badana edilmiş bir odaya girmiş gibi bir duygu vardı; her yer öyle temiz, ışıklı ve rahattı. İlkokul çocukları şarkı söylüyordu; insanlar güzeldi; külhanbeyleri sevinçten sarhoş olup nara atıyor, seyredenler bunu hoş görüyordu; polis bile onları tutup karakola götürmüyor, yalnız kendini kaybedenlerin başına bir kova soğuk su döküp bırakıyordu, işte o kadar. Herkes iyiydi. Şehrin içinde mutluluk elle tutulabilir bir hale gelmişti. İstanbul ne zamandan beri böyle güzel bir gün görmemişti. Birçok kimseler ona, canlı bir yaratıkmış gibi, belki de gizlice sesleniyordu:

"Ey İstanbul! Daha dün ufukların nasıl dardı. Bulutların karanlıktı. Bahçelerinde salkımsöğütlerin üzgündü. Meydanlarında kara bayraklar dalgalanırdı. Fırınlarında ekmek değil, saman pişerdi. En sağlam evlerini yangın süpürmüştü. En yiğit oğulların bir daha dönmemek üzere gitmişti. En güzel kızların düşmanlara dudaklarını uzatıyordu.

"Daha dün, daha dün... Kafes arkalarında ağlayan analar, minare uçlarında umutsuz parıldayan ay, sokaklarında zina eden Fransız erleri, bahçe duvarlarına işeyen Hintli askerler...

"Ey İstanbul! Yıllarca ne sefaletlere, ne sefahetlere katlandın!.."

1 T. T. T. Cemiyeti, Tarih, c. IV, 1934, s. 142.

L

BİRDENBİRE YALNIZ KALAN ADAM

Belikov gibi insanları gömmenin büyük bir zevk olduğunu itiraf ederim. Mezarlıktan eve dönerken hepimizin yüzünde bir hüzün okunuyordu; hiç kimse, duyduğu sevinci belli etmek istemiyordu.

ÇEHOV, Kılıflı Adam

Bu yılın ikinci önemli olayı, muhtar Kasım Efendinin ölümüdür.

Ekimin ilk haftasıydı. İşgal kuvvetleri İstanbul'dan çıkalı daha birkaç gün olmuştu. O sabah okula bu ölüm haberini, Eyüp'te oturan çocuklardan biri getirmişti. Bütün sınıf, cenazede bulunmak istiyordu; Ferhat bile, Bekir'le kavgalı olduğu halde, gitmek niyetindeydi. Bir insanın babasını kaybetmesinin ne demek olduğunu o herkesten iyi bilirdi; oysa kendisi yalnız birkaç yıl için babasından uzak kalmıştı; işte birkaç güne kadar ona yeniden kavuşacaktı; yakında geleceğini bildiren bir mektup almışlardı; Bekir ise onu geri dönmemecesine kaybediyordu; artık mektup filan gelme olanağı yoktu.

Ferhat, sınıfta birdenbire yayılan bu haberi işittiği zaman, Bekir'e acımıştı. Doğrusunu söylemek gerekirse, ilkin kendisine acımış, bu yoldan geçerek Bekir'e acımak gereksemesini de duymuştu. Şimdi, cenazeye gitmek, bu vesileyle de kederli arkadaşıyla barışmak istiyordu.

Çocuklar isteklerini idareye bildirdiler. Okul idaresi bunu çok iyi ve insancıl bir davranış saymışsa da, bütün sınıfı kapama olanağı bulunmadığını, içlerinden üç kişilik bir temsilci kurul seçerek göndermelerini bildirdi. Sınıf, temsilci olarak Süleyman'ı, Halil'i ve – kendi isteği üzerine– Ferhat'ı seçti. Bütün bu işlerin yapılması, bir saati bulmuştu. Ondan sonra Köprü'ye inmek, iskelede vapur bekle-

mek, binmek, gitmek, evi sormak, sokağı aramak derken vakit öğleye yaklaşmıştı. Cenaze tam kapıdan çıkarken yetişebildiler.

Büyük bir kalabalık, sokağı hıncahınç doldurmuştu. Hemen bütün Eyüp halkı oradaydı denilebilir. Süleyman da, arkadaşlarıyla birlikte onların arasına karıştı. Camiye doğru yürümeye başladılar. İki kişi, alçak sesle, zeytinyağı fiyatlarının düşmesinden söz ediyor, üzüntülü görünüyordular. Kasım Efendi, bütün bu kalabalığın içinde, işte böyle birdenbire yalnız kalmıştı. Şu anda hem onların omuzları üzerinde gidiyor, hem onlardan kilometrelerce uzak bulunuyordu. Camiye varıldığı zaman bu hal daha göze batar olmuştu: halkın bir bölümü, öğle namazına yetişmek için, son cemaat yerine koşmuş; ne zamandır birbirini görmeyen kimi kimseler de ulu çınar ağaçlarının altında küme küme toplanmışlar, cenaze dolayısıyla buluşmuş olmalarından memnun, konuşuyor, hatta şakalaşıyordular. Ve Kasım Efendi, musalla taşı üzerinde, kolları açık, hareketsiz ve yalnız bekliyordu. Belki de üşüyordu, fakat söyleyemiyordu; belki de biraz sağa, sola dönmek istiyordu, fakat parmağını bile kımıldatamıyordu. Ortada hiçbir şey yokmuş gibi, güvercinler yine uçuyor, ağaç dalları rüzgârla yine sallanıyor, insanlar yine yürüyor, konuşuyor, gülüyordu. Belki de, vaktiyle kendisinin de böyle yaptığını ve ilerde onların da kendisi gibi olacağını düşünüyor, biraz susmalarını, hareketsiz durmalarını istiyor, fakat söyleyemiyordu. Artık hiç kimseyi etkileyemez olmuştu. Ölülerin âdetleriyle yaşayanların âdetleri birbirini tutmuyordu. Kasım Efendi, artık ne yaparsa yapsın, yıllarca oynattığı, neşelendirdiği bu insanları şimdi üzemiyordu.

Öğle namazı bittikten sonra cemaat yeniden tabutun önünde toplandı. Cenaze namazı kılınacaktı. İmam halka döndü, yüksek sesle sordu:

– Ey cemaat! Selahattin oğlu Kasım'ı nasıl bilirdiniz?

Yüzlerce ağızdan çıkan bir uğultu cevap verdi:

– İyi biliriz!

– Dünyada ve ahirette böyle tanıklık eder misiniz?

– Ederiz!

İmam bu sefer yüzünü cenazeye döndü ve daha yüksek sesle söyledi:

– Er kişi niyetine!

Namaz kılındı ve ölü, yine omuzda, mezarlığa doğru götürülmeye başlandı. Taşıyanlar sık sık değişiyor, tabutun kolunu bir kişi tutarken, arkadan başka birisi elini uzatıyor, bunu bir üçüncü, bir dördüncü izliyor; herkes bir cenaze taşımanın sevabını kazanmak istiyordu. Allah sanki Kasım Efendi dolayısıyla bol bol sevap dağıtıyor ve bütün bu insanlar onu avuç avuç toplamaya koşuyordular.

Süleyman ilk kez bir cenaze töreninde bulunduğu için her şeye dikkatle bakıyordu. Sık ağaçların arasından geçmişler; Eyüp sırtlarına doğru yükselmeye başlamışlardı. Burada mezarlar daha seyrekti. Yeni kazılmış bir çukurun başında durdular. Çukurun içinde iki adam, yer altından çıkmış iki davetçi gibi, bu yeni yolcuyu hemen alıp götürmeye hazır bir halde, alesta bekliyordular. Tabut indirilmiş, baş ucundaki fes çıkarılmış, üstündeki şallar çözülmeye başlanmıştı. O anda, Süleyman, şu olağanüstü güzellikteki dizeleri düşünmekten kendini alamadı:

"Besbelli üşütür soğuk topraklar,
Soymayın, soymayın giydiklerini!"

Fakat o işi görenler şiirden anlamıyordu. Hatta, biraz sonra, daha acıklı bir işi daha büyük bir soğukkanlılıkla yapmaya giriştiler: birdenbire nerden çıktığı belli olmayan bir testere ile tabutun kollarını kesmeye başladılar. Ortalıkta birdenbire bir sessizlik oldu. Kesilen tahtanın sesi bütün mezarlığı kapladı. Sanki bu kesilen tahta değildi –hayır, tahta değildi– sanki canlı bir vücudun herhangi bir uzvu idi. Süleyman, ense kökünden beline doğru soğuk bir damlanın kaydığını duydu. Fakat bütün bu yapılanlara şaşkın şaşkın bakmaktan da kendini alamıyordu. Adamlar, alışık oldukları günlük bir işi yapıyordular: becerikli ellerle ve acımadan çalışıyorlardı; ellerinin arasındaki insan değilmiş gibi, bir çiftçi alışkanlığıyla toprağı kazıyor, bir hamal

aldırmazlığıyla ipleri çözüyor ya da bağlıyor, bir marangoz becerikliliğiyle tahtayı kesiyorlardı. Az sonra yine aynı aldırmazlıkla havaya kaldırdıkları tahta kutuyu, çukurun içinde bekleyenlere teslim ettiler ve üstüne kürek kürek toprak atmaya başladılar. Az zamanda ortaya küçük bir tümsek çıktı. Bunun baş ucunda bir hoca yere çömeldi, Kuran okumaya başladı. Herkes susuyordu. Bir insanın toprak altına girişi, öbür insanları bir an için olsun düşündürebilmişti.

Mezarlığın dışında, on bir-on iki yaşında bir çocuk, ağzındaki bir düdüğü öttürerek gidiyor, bu yana bakmıyordu bile: sanki bir bakkal dükkânının önünden geçiyordu; öylesine kayıtsızdı. Düdüğün sesi, olduğundan daha madeni ve daha canlıydı.

Süleyman'ın tanımadığı orta yaşlı bir adam –herhalde Kasım Efendinin yakın akraba ya da arkadaşlarından biri– Kuran okunması bittikten sonra, mezar başında ateşli bir nutuk söyledi. Bu adamın sözlerine göre, Kasım Efendi namuslu, iyiliksever, yurtsever, kendi nefsini düşünmez bir insandı. Hatip, savaş içinde onun birçok kimselere ekmek, ışık, kömür verdiğini söylüyor, kimsesiz kadınları nasıl doyurduğunu anlatıyor ve heyecanla bağırıyordu: "O, dullar koruyucusu idi, yetimler babasıydı!"

Süleyman, ister istemez, Otlukçu Yokuşu'nu, caminin müezzin kulübesinde vesika ekmeği dağıtan Kasım Efendiyi, dedesinin ölümünü, ölüleri diri gösterip ekmeğini satan muhtarı, evinde ışık yanabilen dul kadınlar üzerine mahallede yapılan dedikoduları hatırladı. O zaman, nutuk söyleyen adama hak verdi: gerçekten de, Kasım Efendi yıllarca bütün bir mahalleyi doyurmuştu; evet, o "dullar koruyucusu" idi, "yetimler babası" idi.

Şimdi güneş tam başlarının üstüne yükselmişti. Karşıda, Beyoğlu yakasında, birkaç apartmanın camı parlıyordu. Süleyman, bu camların hâlâ nasıl olup da parladığına şaştı. Daha birkaç gün öncesine, işgal orduları çekilip gidene kadar türlü coşkunlukların, "zito" seslerinin, yabancı bayrakların, şenliklerin, fuhuşların birbirine karıştığı Beyoğlu, şimdi kepenklerini indirmeli, gözlerini kapamalı, ışığını

söndürmeli değil miydi? Beyoğlu! Beyoğlu! Süleyman ondan tiksiniyor; onun işte böyle –âşığı tarafından yüzüstü bırakılmış bir kadın gibi– yalnız, haysiyetsiz, yardımcısız kalışına seviniyordu. Delikanlı oraya daha çok bakmaya katlanamadı; gözlerini yine önündeki toprak yığınına çevirdi ve muhtarın ölümü, ona, savaş devrinin, zulmün, fesadın ölümü gibi göründü.

LI

TESLİM! TESLİM!

Ah başıma gelenler! Ben burada yokken karımı baştan çıkarmışlar.

PLAUTUS, Amphitruo

Üçüncü olay, Tahsin'in babası İshak Efendinin ölümüdür. Önemli olan, adamın ölmesi değil de, ölüş biçimidir. Meğer İshak Efendi, karısını boşadıktan sonra, büyük bir aşk macerası geçirmiş. Söylendiğine göre, bir telgraf memurunun karısına âşık olmuş; telgrafçının postanede nöbetçi kaldığı geceler, İshak Efendi eve girer, adamın geceliklerini, terliklerini giyer, odalarda sereserpe dolaşır, ona vekalet edermiş. Fakat bir gece, nasıl olmuş bilinemez, adamın eve geleceği tutmuş, yatak odasında İshak Efendiyle karşılaşmış. İshak Efendi çırılçıplakmış, oda kapısı açılır açılmaz, ellerini havaya kaldırmış, "Teslim! Teslim!" diye bağırmış. Adam hemen tabancasına sarılmış, fakat o sırada İshak Efendi korkudan düşüp ölmüş. Telgrafçı, artık tetiği çekmese de olurmuş.

Hayatta birçok benzerleri bulunan bu olayın önemli olan yanı şu ki, Kevser hanımın çirkin, pısırık, hatta gülünç bulduğu İshak Efendi, para kazanır hale geldikten sonra kadınlar tarafından beğenilmeye, hatta gizlice eve alınmaya başlamış...

İshak Efendinin ölümü Ocak ayının ortasında olmuştu. Şubat başında da Tahsin okulu bıraktı, çalışmaya başladı. Ona, maliyede küçük bir memurluk bulmuşlardı. Yeryüzünde gerek annesini, gerek kendisini geçindirecek hiç kimseleri kalmamıştı. Kevser hanım, her ne pahasına olursa olsun, hatta Tahsin okulu bitirinceye kadar dahi, çalışmak istemiyordu; o, ancak yemek ve gezmek zahmetine katlanabilirdi; bunun dışında hiç kimse için vücudunu yıpratamazdı. Zaten

Tahsin daha küçükten beri, babasıyla birlikte ev işlerine alışmıştı, şimdi yaşı büyüdüğü için, dışarda da çalışabilir, sevgili anneciğini güzel güzel besler, onu hiç sıkıntıya sokmazdı.

Bir aylık küçük bir deneme, kadının haklı olduğunu açıkça göstermişti: Tahsin, dışarda ve içerde arı gibi çalışmış, akşamları daireden çıkar çıkmaz doğruca eve gitmiş, sofralar hazırlamış, yemekler ısıtmış; ay başında aylığını on parasına kadar annesine teslim etmiş; sözün kısası, daha şimdiden küçük bir İshak Efendi olmaya başlamıştı.

LII

"BATAN GÜNEŞLER"

Neler yapmadık şu vatan için!
Kimimiz öldük,
Kimimiz nutuk söyledik.

KANIK, Vatan İçin

Murat Paşaya gelince, işgal kuvvetleri İstanbul'dan ayrılmaya başladığı gün o da Fransız kadınından ayrıldı. Murat Paşa bu evlenmeden neler ummuş, fakat her nedense hiçbir şey elde edememişti. Ara sıra, talihsizliğine kızar, "Benim Can bey kadar da mı değerim yok?" diye kendi kendine söylenirdi. Fakat ne olursa olsun, mücadeleden vazgeçmiyor, talihini yenmeye çalışıyordu: şimdi, Sakarya'da şehit düşen bir subayın kimsesiz kalan dul karısıyla evlenmişti; artık sokaklardaki hiçbir gösteriyi kaçırmıyor, kendini "ulusal heyecan"a alıştırmaya uğraşıyordu. Nerede bir topluluk görse hemen oraya koşuyor, bütün nutukları dinliyor, kendisi de hiç değilse bir iki söz söylemeden oradan ayrılmıyordu. Bu günler, hayatına yeni bir hız vermişti. Ortada bir kürsü bulursa kürsüye; bulamazsa bir duvar, bir sandık, bir pencere kenarı, daha olmazsa üst üste duran iki taş üstüne çıkar, gırtlağının bütün gücüyle bağırmaya başlar, göğsünü yumruklar, saçlarını yolar (kendisine iş vermemiş bulunan), Damat Ferit hükümetinin aleyhinde ağzına geleni söyler, yumruklarını sıkar, işgal ordularının zulümlerini hikâye eder, bütün bunları tekrarlaması olanağı bulunmayan toplantılara karışmak felaketine katlandığı zamanlarda ise hatipleri gözleri yaşararak dinler, hiç olmazsa "Yaşasın!" diye bağırırdı.

Onun kendine özgü bir nutuk planı vardı; konuşmak fırsatını ele geçirdiği zaman sözlerini hep aynı plana uyduruyordu. Şöyle ki: önce

bu mutlu günlerden duyduğu ulusal heyecanı anlatmakla işe başlıyor; sonlara doğru sözü mutlaka Sakarya savaşına getiriyor, "bize bu mutlu günleri hazırlamak için Sakarya kıyılarında canlarını feda eden kahramanlar"ı tasvir ediyor, "bu topraklar için toprağa düşmüş asker"leri cennete sokuyor, en sonunda da "Bir hilal uğruna, ya Rab, ne güneşler batıyor!" diyerek çevresindeki bayraklardan birini gözyaşları içinde öpüyor ve "batan güneşler"in üstüne basarak yükselmeye çalışıyordu.

LIII

ON BİRİNCİ SINIF

İlkbahar yaklaşıyordu, ilkbaharla birlikte sınav korkusu da büyüyordu. Şimdiye kadar ne okuduksa hepsine yeniden çalışmamız gerekiyordu. Zor işti, hele ilkbaharda.

PAUSTOVSKİ, Bir Hayatın Romanı, 1, Uzak Yıllar

1924-1925 ders yılı da sona ermek üzereydi. Yakında lise bitecekti. Sınavlara tam bir buçuk ay kala, sınıfa yeni bir öğrenci geldi: Şevket. Bu, bütün sınıfta büyük bir şaşkınlık yarattı. Onun dönüp dolaşıp böyle yeniden kendi aralarına karışacağını hiç kimse ummuyordu. Şevket, ilkokulun sonlarına doğru, artık sınıf arkadaşları arasında barınamaz olmuştu. Bunun iki nedeni vardı: birincisi, Sarıklı Hoca zamanında okula getirdiği çeşit çeşit değneklerle arkadaşlarının yedikleri dayaklardan zevk alması; ikincisi de, yine aynı Hoca'nın okuldan çıkarılmasına sebep olmasıydı. O, bu iki suçun cezasını, bütün ilkokul öğrenimi boyunca çeke çeke bitirememişti. Kimi çocuklar, eskiden yedikleri dayakların acısını çıkarmak ister gibi, en önemsiz bir sebeple onun başına üşüşür, harcaya harcaya bitiremedikleri bir kinle onu dövmeye başlardı; kimileri –Sarıklı Hoca zamanında pencere yanındaki sıralara oturtulan "imtiyazlı" çocuklar– ise kendilerine bu imtiyazı veren Hoca'nın okuldan çıkarılmasına sebep olduğu için ona düşman kesilmişti. İlkokulun son sınıfında iş o kerteye geldi ki, Şevket buradan ayrılıp başka bir yere gitmek zorunda kaldı. Daha sonraları haber alındığına göre, onu koruyan zat –herhalde okulda müdürle konuşarak Hoca'yı kovduran adam– emektar süt annesinin bu zulüm gören torununu yanına almış, ilkokulu bitirdiği zaman onu Kabataş Sultanîsi'ne vermişti. İşte böyle, aradan altı buçuk-yedi yıl kadar bir zaman geçmişti. Şevket, eski arkadaşları ara-

sına döndüğü vakit, çocuklar onun yeryüzündeki varlığını çoktan unutmuş bulunuyorlardı. Onu yeniden görüş, bir ölünün dirilişini görmüş gibi, sınıfta şaşkınlık yaratmıştı. Şevket'i yanına alıp besleyen, okutan o koruyucu kimdi, ne iş yapardı? Bunu hiç kimse bilmiyordu. Şimdi, tahmin edildiğine göre, o adam herhalde ölmüş; Şevket de Aksaray'da küçük bir bakkal dükkânı işleten babasının yanına ve eski sınıfına dönmüştü. Arkadaşları, daha ilk karşılaştıkları anda, onu artık eskisi gibi dövemeyeceklerini anlamışlardı. Şevket, cılız bir çocuk olarak gitmiş; tuttuğunu koparan, iriyarı, kuvvetli bir delikanlı olarak dönmüştü. Bunun kendisi de farkındaydı. Acı kuvvetini ispat için, herhangi bir iş üzerine herhangi birisiyle, "yapılırdı, yapılamazdı" diye iddiaya girişiyor, işi yaparak bahsi kazanıyordu: kalın bir dolap kapağını bir yumrukta delip yumruğunu öbür yana çıkarıyor; iki ucundan tutulan bir kurşunkaleme tek parmağı ile vurup kalemi ortasından kırıyor; içi sigara dolu bir tütün paketini işaret parmağının ucuyla bir vuruşta delip parmağına geçiriyor; kalın bir defteri hiç zorluk çekmeden iki eliyle yırtıveriyordu. Sözün kısası "dağ deviren, zincir kıran" gibi bir şey olmuştu. Kimi zaman da kavga çıkarmak istiyor, fakat hiç kimse buna yanaşmıyordu; eski arkadaşları artık onunla açıkça karşılaşmak istemiyordu; onu bir "sulh tecavüzü" ile yere vurmak daha kolaydı.

Sınavlara kadar olan bir buçuk aylık süre, işte böyle, iki tarafın birbirini denemesiyle geçti. Sonunda, sınav zamanı gelip çattı. Dersler on gün önce kesilmiş, çocuklar küme küme toplanıp çalışmaya başlamıştı. İkişer, üçer, hatta dörder kişilik kümeler, kendi içlerinden birinin evinde, sabahtan akşama kadar hiç ara vermeden okuyor, yazıyor, anlatıyor; sonra yine okuyor, yine anlatıyor, yine yazıyordu. İşte o günlerde, Şevket çalışmak isteyen bir kişi bile bulamadı. Koskoca sınıfın ortasında yapayalnız kalmıştı. Eski arkadaşları arasında hiç kimse ona notunu, kitabını, defterini de vermiyordu. Şevket, kuvvetin bir işe yaramadığını hayatında ilk kez görmüş, buna adamakıllı şaşmıştı. Oysa, o, aklı ermeye başladığı zaman, dünyada ezilmemek için tek çarenin kuvvetli olmak gerektiğini anlamış, bu düşünce ile az mı kendine bakmış, az mı idman yapmıştı?

Başka bir okulda, kendisini ancak bir buçuk aydır tanıyan başka öğretmenler önünde, başka yöntemlerle okutulmuş derslerde başarı kazanmak kolay değildi. Hatta denebilir ki, eğer tesadüf yardım etmeseydi, dönerdi. Neyse ki, bir sabah Haydar onu aramış, "Benimle çalışmak ister misin?" diye sormuştu. Bu, doğrudan doğruya bir şanstı, başka hiçbir şey değil.

Haydar, kendisiyle birlikte dört kişi eden bir kümeyle çalışmaktaydı. İlk sınava üç gün kala babası ağır hastalanmıştı. Gerektikçe doktor çağırmak, ilaç yaptırmak, bakkala kasaba gitmek gibi işler yüzünden Haydar evden uzaklaşamaz olmuş, çalışmak için arkadaşlarının yanına gidememiş, içinde hasta bulunan bir eve öyle üç dört kişilik bir kalabalığı çağırmayı da doğru bulmamıştı. Sınavlar da başlamak üzereydi. Haydar işte bu sırada Şevket'i hatırladı, o günden sonra ikisi birlikte çalışmaya başladı. Böylece, Haydar, hem babasının yardımına koşabiliyor, hem de herhangi bir iş için evden uzaktaştığı vakit Şevket ayrıca çalışmıyor, onu bekliyordu. Oysa, ötekiler onu hiçbir zaman beklemeyecek, çalışmalarını sürdürecektiler.

Hamza beyin hastalığı on gün sürdü. İlk zamanlarda ne olduğu anlaşılamadı, sonra şiddetli sıtma olduğu meydana çıkınca gereken tedavi yapıldı. Adam birkaç gün dinlenmeden sonra ayağa kalkıp işine bile gitmeye başladı. Haydar'la Şevket'se artık ayrılmadılar, sınavlar bitinceye kadar birlikte çalıştılar.

LIV

BASKIN

– İçeriye bir delikanlı mı girdi?
– Gancuk garşuladı, aldu dama iletdü.
– Sen, girerken gördün mü?
– Gordüm, ülen!
– Şimdi ne yapalım?
– Dama tıhılıruz, gızanı sopa ile zıbarduruz, gancuğu da gapıdan dışarı atarız.

C. KUDRET, Ortaoyunu, c. II, Mahalle Baskını

Sınavların bitmesine bir hafta kalmıştı. Hamza bey o günlerde imzasız bir mektup aldı. Deniliyordu ki:

"Hamza bey, gözünü aç. Hamza bey, karın seni aldatıyor. Evde bulunmadığın zamanlar yatak odan boş kalmıyor. Kadın milletine güvenme, Hamza bey. Geçen gün... vb., vb..."

"Bir Dost"

İhtiyar adam bunları okuduğu zaman beyninden vurulmuşa döndü. Şimdi ne yapacaktı? Aksi gibi de onu hâlâ seviyordu. Ama ne olursa olsun bir şeyler yapmak gerekti. Önünde iki yol vardı: ya başkasının ortaklığına razı olmak, ya da karıyı boşamak...

Yatağında bir yabancı erkekten kalma sıcaklığı düşündü. Belki de kimi geceler bu sıcaklık daha uçmadan yatağına girmiş, bunu karısından kalma sanmıştı. Mektubu okuyunca, ütüden yeni çıkmış bir gömlek giymiş gibi, bütün vücudunun ateş içinde kaldığını duydu, yazıhaneden hızla sokağa fırladı. Aksaray tramvayına kendini dar attı. Eve gidiyordu. Kapı açılır açılmaz, bu mektubun ne demek olduğunu soracak, eğer itiraz ederse, saçlarından yakalayıp kaltağı dövecek, dövecek, sonra kapıdışarı edecekti. Fakat eve yaklaştıkça bunu akıllıca bir hareket bulmadı. Kadın, suçunu herhalde itiraf etmeyecek,

iftira olduğunu söyleyecekti. Sonra, iftira olma olasılığı da yok değildi. İnsanın bin türlü düşmanı bulunabilirdi. İkinci olasılığa dört elle sarılıyor, onun gerçek olması için adeta dua ediyordu. Tramvay Laleli'ye vardığı zaman, epey sakinleşmişti. İyice öğrenmeden hareket geçmek herhalde delilikti. Yıllardan beri alıştığı bir hayatı, evini, rahatını bozmak, bunu yaparken de elinde hiçbir kanıt bulunmamak; ve sonra, şu iftira mektubunu yazan düşmanı kendisine güldürmek...

Hamza bey Aksaray'da tramvaydan indiği zaman işte bu türlü düşünceler içinde bulunuyordu. Her şeyden önce, karısını denemeye karar vermişti. Kapıyı çalarken adeta yüzü gülüyordu. Melahat, kocasının bu vakitsiz gelişine bir anlam veremediği için sebebini sordu. Hamza bey sükûnetle cevap verdi:

– Bir komisyon işi için bu gece bir şirket temsilcisiyle Beyoğlu'nda buluşacağız. Elbise değiştirmeye geldim. Yemeğe beni beklemeyin. Geceleyin de belki eve dönemeyeceğim.

Kadın, en tatlı sesiyle konuştu:

– Kocacığım, ben yalnız kalmaktan korkarım.

– Neden korkacakmışsın? Evde Haydar var.

– Olsun. O, odasına çekildikten sonra ben yapayalnız kalıyorum.

– Yalnızlığa alışmak gerek, karıcığım.

Hamza bey bir yandan giyiniyor; bir yandan da, gözucuyla, kadının davranışlarını kolluyordu. Melahat bugün ne kadar sevecen görünüyor, kocasının çevresinde pervane gibi dönüyordu. Hamza bey, içinde şüphesi bulunmasa, bu kadının kendisine delice âşık olduğuna inanabilirdi. Giyinme işi bitip de adam kapıdan çıkmak üzereyken, kadın –sanki birdenbire aklına gelmiş gibi– aceleyle:

– Bey, dedi, bizim anahtarı nereye koymuşum bilmiyorum. Belki lazım olur, seninkini bırakır mısın?

Hamza bey, birdenbire her şeyin yıkıldığını sezdi. Fakat soğukkanlılığını bozmadan söyleyebildi:

– Yanımda yok. Yazıhanede unutmuşum!

Kapının kilidini zor açtı. Sanki bütün kanı bir anda damarların-

dan çekilmiş, hiç kuvveti kalmamıştı. Sokağa çıktığı zaman, nefes almaya bile mecali yoktu. Köşebaşına kadar ayaklarını güçlükle taşıdı. Sokağı döner dönmez, önüne ilk çıkan bir elektrik direğine tutundu. Demir soğuktu. Bunu hissedebiliyor, böylelikle, yaşadığını anlıyordu. Demek ki ölmemişti. Fakat en küçük bir hareket yapacak halde değildi. Direği bıraksa, hemen oraya yığılıverecekti. Sadece nefes almak ve başka hiçbir hareket yapamamak. Bu, ancak bitkilere özgü bir hayatla, hayatın öyle en basit biçimiyle yaşamaktı. Görünüşünde herhalde bir olağanüstülük vardı ki, gelen geçen durup bakıyordu. Onu belki de bir ihtiyar sarhoş sanıyordular. Kendisine öyle geliyordu ki, yüzü bembeyazdı; eğer elini dokundursa, bunu parmaklarıyla da hissedebileceğini sanıyordu.

Aşağı yukarı, bir yarım saat o halde kaldı. Şimdi uzuvlarında bir titreme, dolayısıyla da bir toplanma başlamıştı. Eski kuvvetinin yine yerine gelmekte olduğunu anladı. Biraz sonra direkten ayrılabildi. Yürümeye başladı. Daha on-on beş adım atmıştı ki, şakaklarından soğuk bir ter boşandı. Mendil çıkarmak için elini cebine soktu, parmaklarına serin bir demir parçası dokundu: Bir anahtar. Kapı anahtarı! –Ürperdi. Bir anda kendisini yine eski düşüncelerin ortasında buldu. Demek ki o mektup yalan söylemiyordu. Karısı ne diye bu gece kocasının yanında anahtar bırakmak istemiyordu? Demek ki bir baskına uğramaktan korkuyordu. Baskın. Elbette. Orospuluk eden kadınların kocaları bir gün bütün mahalleliyle birlikte baskın yapar, zamparayı komşuların sopalarına teslim eder, kendisi kadının suratına tükürür, onu evden kovar, namusunu temizlerdi. İstanbul'da âdet böyleydi.

Hamza bey o gün hava kararıncaya kadar vaktini civar kahvelerde geçirdi; sonra, yine Güzelcebey sokağının yolunu tuttu. Yıkık bir bahçe duvarının arkasına geçerek orada ağaçların karaltısı içinde, evini gözetlemeye başladı. Her şeyi gözleriyle görmek, ondan sonra hareket etmek istiyordu. İçinde bulunduğu nazik anı düşündükçe kendisini usta bir polis hafiyesine benzetiyor, şu kendini tutma ve becerikliliğine yine kendisi hayran oluyordu.

Hayat ne tuhaftı. Şu evde ömrünün en mutlu yıllarını yaşamıştı, şimdi yine aynı evde onun en büyük felaketi hazırlanıyordu. Bütün dikkati üzerindeydi; gözünden hiçbir şeyi kaçırmak istemiyordu. İşte yemek odasında lamba yanmaktadır. Perde kapalıdır ama, içerisini hayalinde görme olanağı vardır: Haydar yine pencere yanındaki iskemlesinde oturuyordur; Melahat yemek getirmektedir; kendisinin yeri boştur; 5 numara gaz lambasının alevi bir dil gibi titremektedir; içerde hafif bir çatal ve kaşık tıkırtısı vardır; çok alçak bir sesle ve "Al", "Ver" gibi tek tek sözcüklerle ancak ara sıra konuşulmaktadır. Eğer şu mektup olmasaydı şimdi o da yerine oturmuş olacaktı; geceliğini giymiş, terliklerini ayağına geçirmiş, elini ekmek tabağına uzatmış bulunacaktı. Yemekten sonra sedirin köşesinde gazete okumak ne güzeldi. –Bir de şu hale bakın! Yıkık bir duvar arkasında, ağaçların karaltısı içinde, sefil, mutsuz, aç, sinirli, perişan bir durumda... –Demek ki şu karşıda görünen evin sessizliğine, oradaki bir sürü küçük mutluluklara, sereserpe giyilen geceliklere, yumuşak terliklere, sedir köşesinde gönül rahatıyla okunan gazetelere artık elveda! Demek ki bundan sonra...

Hamza bey daha birçok şey düşünecekti, fakat bu sırada yemek odasında lamba sönmüştü. İşte yemek bitmişti.

Şimdi Haydar herhalde odasına çekilmiştir, kadın artık yalnızdır. İhtiyar adamın kalbi küt küt atıyordu. Tehlike iyice yaklaşmıştı. Belki de biraz sonra... –Avaz avaz bağırmak, "Ben buradayım," diye haber vermek, onu kurtarmak istiyordu. Getireceği felaketi o kadar büyük görüyordu ki, bundan, karısından çok kendisi korkuyordu. Fakat susmak gerekti. Böyle bir süre daha bekledi.

Evlerde lambalar birer birer sönüyor, karanlık gittikçe koyulaşıyordu. Sesler sanki ışıktan doğarmış gibi, lambalarla birlikte onlar da sönüyordu. Dört bir yanında gittikçe kalınlaşan bu karanlık ve bu sessizlik korkunçtu. Onların içinde yaşayan kendisi de herhalde korkunçtu.

Saatine baktı. Hayret. Buraya geleli üç saate yakın zaman geçmiş. Böyle daha ne kadar bekleyecekti? Ya hiç kimse gelmezse? O zaman

karısının yüzüne nasıl... –Fakat dur... Uzaktan bir ayak sesi duyuluyor. Sokağın başında bir gölge belirdi. İri yapılı bir adam. Kim olduğu seçilmiyor. Gölge yaklaşmakta. Adam duvar dibinden yürüyor. Her adımını hesapla attığı belli. Ara sıra dört bir yanına bakınıyor. Çekingen bir hali var. Eve beş adım kaldı. Bir, iki, üç, dört, b... O ne? Adam birdenbire ortadan kayboldu. Hımmm! İş şimdi anlaşılıyor: Demek ki kapı aralık bırakılmıştı.

Hamza bey, olduğu yerden bir yırtıcı hayvan gibi fırladı. "Fırladı" sözcüğü çok hafif kalır; denebilir ki, karanlığı yırtarak çıktı. İmamın evine doğru koşmaya başladı. Artık hiçbir şey düşünmüyordu. Önceden tasarladığı hareketleri vücudu şimdi kendiliğinden yapıyordu. İmamın kapısını yumrukla, tekmeyle çalmaya girişti. Sanki ev temelinden yıkılıyordu. İmam efendi don gömlekle dışarıya fırladı. Korkudan sakalı titriyordu; sesi ta derine kaçmıştı; adeta nefesle sordu:

– Ne var? Ne oluyoruz?

Öbürü avaz avaz bağırıyordu:

– İmam efendi, ben pezevenk oldum!

– Kim o? Hamza bey, sen misin?

– Ben pezevengim!

– Estağfurullah! Estağfurullah!

– Estağfurullahı filan yok. Ben...

– "Estağfurullah" dedik canım. Yalnız...

– İşte öyle oldum; öyle oldum!

– O gürültü nerden geldi? Yoksa sen mi yaptın?

– Ben... ben... İmam efendi... boynuzlu oldum!

İmam, gürültünün sebebini anlamıştı. Kapıyı hızla çarptı:

– Daha beter ol kerata!

Hamza bey, kapanan kanadı bu sefer eskisinden daha sert tekmelemeye başladı:

– İmam efendi! İmam efendi!

Kapı yeniden açıldı:

– Ne istiyorsun, be adam?

– Beni kurtar! Beni kurtar!

– Allah belanı versin! Öyle bed bed bağırıp durma! Gir içeriye!

Bekçiye, muhtara, mahalle yönetim kuruluna haber gönderildi. Bir saat içinde havadis hemen herkese yayılmıştı. Mahallede baskın için bir hazırlıktır başladı. En önemli iş, zamparayı kaçırmamaktı. İlk iş olarak sokağın dört bir yanı kuşatıldı, yüksek olan her yere, damlara, ağaçlara gözcüler çıktı. Bu sırada, halk, sokağın ağzında sessiz sedasız toplanıyordu. İmam efendi, elinde bir fenerle, kalabalığın başına geçti, hep birlikte Hamza beyin evine doğru yürümeye başladılar. Artık hiç kimse alçak sesle konuşma gereğini duymuyor, tersine, en yüksek perdeden alaylar, nükteler, şarkılar, her adımda eve biraz daha yaklaşıyordu. Hele kapının önüne gelip de Hamza bey anahtarı kilide soktuğu zaman neşe ve gürültü son kerteyi buldu. Kadınlar seyir için pencerelere doluşmuştu. Herkes merak içindeydi. Acaba ne olacaktı? Kapı açılır açılmaz içeriye bir insan selidir aktı. Melahat sözde uykudan yeni uyanmış, üstüne ancak bir örtü almaya vakit bulabilmişti. Sordu:

– Ne oluyoruz? Bu gürültü ne?

Adam bağırdı:

– Söyle, herif nerede?

– Hangi herif?

– "Söyle" diyorum sana! Şimdi kafanı kırarım!

– Sen delirmişsin!

– Pekâlâ!

Hamza bey, kapının ağzındaki kalabalığa dönerek emir verdi:

– Her yeri arayın!

Halk, çil yavrusu gibi, evin içine dağıldı. Her köşeye bakılıyor, her örtü kaldırılıyor, masalar çekiliyor, iskemleler devriliyordu. Daha büyük bir küme de Hamza beyle birlikte dolaşmaya başladı.

Darülfünun[1] son sınıf öğrencisi bir genç, arayıcılara yol gösterdi:

– Sofada yerli bir dolap vardır; oraya da bakın; beni bir defa oraya saklamıştı.

Halk kahkahayı bastı:

– Haydi, dolaba da bakalım.

Büyük bir manifatura dükkânı işleten yakışıklı bir genç, başka bir yer söyledi:

– Şuradan tavanarasına çıkılır; oraya da çıkın.

Uçarı bir külhanbeyi bağırdı:

– Mutfaktaki büyük küpün arkasına da bakın! Mutfaktaki büyük küpün arkasına da bakın!

Hamza bey sanki bir anda evinin yabancısı olmuştu; işte şu adamlar oranın girdisini çıktısını kendisinden daha iyi biliyordular. Şimdi bütün bu kalabalığın içinde herhangi bir arayıcıdan farkı kalmamıştı; onlarla birlikte sağa gidiyor, sola gidiyor, perdelerin arkasına bakıyor, dolapların kapağını açıyor, herifi bulamadığı için belki de üzülüyordu. Açıkçasını söylemek gerekirse, şu anda ne yapacağını kendisi de bilmiyordu; sele kapılmış bir saman çöpü gibi işte böyle akıp gidiyordu. Bir hareket bolluğu içinde belki bir şeyler hissetmeye vakit bile bulamıyordu. Yüzü anlamsızlaşmıştı. Bunu başka türlü çözümleme olanağı da vardır; herhalde acının çokluğundan acıyı gelip geçici bir zaman için duymaz olmuştu. Fakat bir zaman sonra ne yapacağı şimdiden kestirilemezdi.

Hamza beyin peşindeki kalabalığın arasında Süleyman da vardı. Süleyman, annesinin gelin girdiği, kendisinin doğduğu ve en mutlu yıllarının –çocukluk yıllarının– içinde geçtiğini hayal meyal hatırladığı bu baba evine, satıldığı günden sonra ilk kez işte bu rezalet gecesinde girdi. Bugüne kadar onu hep dışardan görmüştü. Şimdi nice yıllardan sonra onu yeniden adım adım dolaşmak, görmek nasibinde varmış. Okula yeni başladığı yıl babasının terliklerini işte şurada çantasına sokardı; Ramazan gecelerinde mahalle camisinin minaresinde

1 Darülfünun: Üniversite.

kandillerin yanışını işte şu pencereden seyrederdi; yaz günlerinde sabah kahvaltılarını işte şu küçük balkonda yaparlardı; şu merdivenden günde kim bilir kaç defa inip çıkardı, şimdi oradan belki de son defa iniyordu; bu sırada gözüne bir şey çarptı, şaştı kaldı: bütün basamakların tahtalarındaki özellikleri bir bir hatırlıyordu, oysa o zamanlar bunlara hiç dikkat etmediğini sanırdı; meğer burayla ilgili ne çok anısı varmış! Alt kattaki küçük odaya girmişlerdi –Burası yemek odasıdır–. Süleyman birdenbire irkildi: vaktiyle bir ekmek bıçağı ile pencere pervazına açtığı çentiği görmüştü, bunun şimdiye kadar belki hiç kimse farkında bile değildi; gizlice yaklaştı, tam o noktaya parmağını dokundurdu; Süleyman'a birdenbire öyle geldi ki, şu ufak çentikte sanki bütün geçmişe dokunuyordu. Fakat biraz sonra düşündü ki, bu duyguları yalnız kendisi yaşamaktadır; ev artık her şeyi unutmuşa benziyor. Parmağını çekti, onu hüzünle seyretmeye başladı. Vaktiyle, dünyanın en temiz, en masum hayatına sahne olan yer burası mıydı? Onun, içindekilerle birlikte, sessizce yürüyen gizli bir hayatı vardı ki, dışardan hiç kimse farkına varamazdı. Şimdi ise ahlakı ne kadar bozulmuş görünüyordu. Vücudunun her yeri yüzlerce erkek tarafından görülebilen hayasız bir kadın gibiydi. İşte böyle herhangi bir güruh onun en gizli köşelerini seyrediyor, örtülerini kaldırıyor, dolaplarını açıyor ve o hiç utanmıyordu. Süleyman neredeyse ağlayacaktı!..

Zampara bulunamamıştı. Kalabalık yeniden üst kata çıkmaya başladı. Kömürlüğü, mutfağı, bahçedeki kümesi arayan küme de gelmişti:

– Yok, diyorlardı, yok! Her yeri aradık, yok!

Birisi Hamza beye takılmak isteğini duydu:

– Hamza bey, sakın yanlış görmeyesin?

Yine yatak odasına girdiler. Hamza bey, Melahat'a ikinci kez sordu:

– Söyle, nereye sakladın?

"Eğer doğruyu söylersen daha az ceza vereceğim," demek ister gibi bir hali vardı. Kadınsa, istifini bile bozmuyor, sanki hiçbir şeyden korkusu olmadığını göstermek istiyor, hatta alaylı cevaplar veriyordu:

– Cebime!

Odada köşeleme konmuş bir kanepe, arkasında da yüksekçe bir çiçek sehpası vardı. Bir ucu sehpaya gelmek üzere, kanepenin üstüne uzun bir mavi sabahlık atılmış; böylece, köşedeki boşluk örtülmüştü. Arayıcılardan biri:

– Oof, dedi, yoruldum; hele şurada biraz dinleneyim!

Dikkatsizlikle sabahlığın üstüne oturdu, ipek kumaş kaydı, kanepenin arkasındaki boşluk göze görünür oldu. Melahat ancak o zaman soğukkanlılığını kaybetti, kanepeye doğru atıldı, adama:

– Dikkat etsenize, elbisemi buruşturuyorsunuz! dedi ve sabahlığı yine eski haline getirmek istedi.

Böyle yapmakla ihtiyatsızlık etmiş, o köşeye halkın ilgisini çekmişti. Baskıncılardan birisi hatırladı:

– Yahu! Şu kanepenin arkasını yokladınız mı?

– Kızım, hele şu elbiseni çek; bakalım altından ne çıkacak?

Az önce dinlenmek için oturan adam sevinçle bağırdı:

– Buldum! İşte burada!

Herkes merakla sordu:

– Kimmiş? Kimmiş?

Kanepenin arkasındaki boşlukta, yavaş yavaş ayağa kalkan yarı giyimli birisi göründü. Baskıncılar hep bir ağızdan bağırdı:

– Şevket!

Sakallı adam emreden bir sesle söyledi:

– Delikanlı, hele şöyle ortaya gel bakalım!

Ellerdeki sopalar havaya kalktı. Fakat tam bu anda, önemli bir olay herkesi şaşırttı. Şevket, o zamana kadar arkasında tuttuğu sağ elini birdenbire ileriye doğru uzattı ve bağırdı:

– Kim bir adım atarsa yakarım. Sopalar aşağıya!

Elinde bir tabanca vardı. bu, hiç umulmadık bir şey olmuştu. Herkes olduğu yere mıhlandı. Sopalar birer birer indi. Tıs yoktu.

Sonra bir ses duyuldu –Sessizlik içindeki bu ses, karanlıkta parlayan bir kılıcı andırmaktaydı–. Hamza bey karısına söylüyordu:

– Bre alçak! Bunca zamandır ne istedin de olmaz dedim. Herkesin yavan ekmek bulamadığı zamanlarda ben seni kuş sütüyle besledim. Bu hainliği yapmak için, neyin eksikti? Hepsi gözüne dizine dursun. Komşular şahit olun. Boşadım bu karıyı. Artık her şey bitti. Şimdi ne halin varsa gör. Sokakta kal. Açlıktan geber. Haydi defol evimden!

Melahat güldü:

– Kimi kimin evinden kovuyorsun?

– Seni kovuyorum, kaltak! Anlamadın mı?

– Evin benim olduğunu unuttun galiba!

– Senin mi?

– Tapuda kimin adı yazılıysa onundur elbette.

– Parayı kim verdiyse onundur.

– Mahkeme kapıları herkese açıktır; gidebilirsin.

– Yaaa! Öyle mi? Çabuk, banka defterimi ver. Çabuk, çabuk!

– Hangi defteri?

– Banka defterimi, diyorum sana.

– O defter senin mi?

– Ya kimin?

– İçinde benim adım yazılı da.

– Yani ne demek istiyorsun?

– Eğer başka bir defterin varsa vereyim. Benim adımı taşıyan defterle sana bir şey vermezler zaten!

Hamza bey bembeyaz kesildi ve ancak şunu söyleyebildi:

– Ah! İşte şimdi mahvoldum.

Boylu boyunca düştü. Bayılmıştı. Savaş bitip de bankalar güvenilir hale gelince, parasını yine karısı adına işletmeye başlamıştı. Bunu çok ihtiyatlı ve akıllıca bir hareket bulmaktaydı. Şu andaysa o aşırı ihtiyatlılığının cezasını çekiyordu. Bari baskın yapmadan önce parayı kendi üstüne çevirtseydi. Bunu düşünememişti.

Başına birkaç kişi toplandı, adamı tutup götürdüler. Geri kalanlarsa ne yapacaklarını şaşırmıştılar. Melahat artık iyice sakinleşmişti. Odayı dolduran perişan kalabalığa karşı bir kraliçe ağzıyla konuştu:

– Haydi efendiler, size de güle güle. Geceniz hayırlı olsun!

Şevket tamamladı:

– Yakında düğünümüze gelirsiniz.

– İçeriye girerken bir daha pabuçlarınızı iyi temizleyin. Döşemeyi çamur içinde bırakıyorsunuz.

– İmam efendi, şeriate göre sizi tekrar ne zaman rahatsız etmemiz gerek? Bugün erken buyurmuşsunuz.

İmam hiç cevap vermedi, homurdanarak çıktı.

Halk yavaş yavaş çekiliyor, ev boşalıyordu.

LV

SON TOPLANTI VE SÜLEYMAN'IN (UNUTULAN) ARKADAŞLARI: 12-13

CEZMİ VE BİLÂL

Böyle uzaklaşmayın benden, yaşadığım günler!
Açılın, açılın tekrar
Çocuk dizlerimdeki yaralar.
Hepiniz benimsiniz:
Mektebim, sınıflarım, oturduğum sıralar.

Z. O. SABA, Geçen Zaman

Her gün üstünde oturdukları sıralara, günde kaç kez açıp kapadıkları kapılara, inip çıktıkları merdivene öylesine alışmışlardı ki, diplomayı alıp da okuldan ayrılmak gerektiği gün içlerine bir acı çökmüştü. İnsanın canlı bir varlığa bağlanır gibi cansız maddeye de –tahtaya, demire, cama– böyle sıkı sıkıya bağlanabileceğini şimdiye kadar hiç düşünmemişlerdi. "Diploma" denen şu kâğıt parçasının, keskin bir bıçak gibi, bütün bağları kesebileceği kimin aklına gelirdi? İşte birdenbire serbest olmuşlardı. Fakat bu öyle bir serbestlikti ki, toprağından çıkarılmış bir ağaç gibi, kendilerini boşlukta hissediyor, tutunacak yer bulamıyordular. Sonra, bu kâğıt onları yalnız okuldan değil, birbirlerinden de ayırıyordu. Hepsi başka başka mesleklere girecekti; kimisi doktor, kimisi eczacı, kimisi avukat, kimisi öğretmen olmak istiyordu. Fakat hiçbirisi, "Ben doktor olacağım", "Ben avukat olacağım" diye düşünürken, sınıf arkadaşlarından ayrılacağını aklına getirmemişti. On bir yıldan beri hep bir arada yaşamışlardı; ömürle-

rinin büyük bir parçası hep bir yerde geçmişti; hepsi, aynı vücudun türlü uzuvları gibi, birbirlerine öylesine alışmış, öylesine kaynaşmışlardı ki; bu ayrılış, onlara, uzuvların kesilip vücuttan koparılması kadar acı geliyordu. Şimdi –yani okulun bahçesinde birbirlerine veda etmeye başladıkları anda–, kolu kesilmiş bir adam başını kaşımak isteyip de bunu yapamadığı zaman ne duyarsa, öyle bir duygu içindeydiler. Demek ki bir daha aynı sırada oturmak yok, aynı dersi dinlemek yok, kim bilir ne zamana kadar, belki de hiçbir zaman –olur ya!– artık birbirinin sesini işitmek, yüzünü görmek, elini sıkmak, koluna girmek, gözüne bakmak, haline gülmek, omzuna dokunmak yok... Yok!.. Yok!.. Öyleyse bu kadar çabuk ayrılmak neden? Bir kere olsun bir yerde toplanıp eğlenemezler mi?

Toplanma düşüncesini ortaya atan Ferhat oldu. Temmuzun yedisinde, Yakup'un evinde toplanmaya karar verdiler.

Yakup'un evi, Şehzadebaşı karakolu arkasında, sokak içinde, eski biçim, ahşap ve büyük bir yapıydı. Geniş salonları vardı. Bu kadar kalabalığı ancak orası alabilirdi.

O gün Süleyman biraz geç kaldı. Ötekiler çoktan gelmiş, eğlenmeye bile başlamışlardı. Salon umduklarından çok daha büyüktü. Bir uçta oldukça zengin bir büfe hazırlanmıştı. Kevkep şarkı söylüyordu, sesi güzeldi. Ötekilerin kimisi dinliyor, kimisi limonata, kimisi bira içiyor, kimisi konuşuyordu. Süleyman içeriye girdiği zaman büyük bir gürültü oldu. Denebilir ki, ne zamandan beri bağırmak isteyip de ortada açık bir sebep bulunmadığı için bir türlü seslerini çıkaramayan bütün bu çocuklar, Süleyman'ın girmesini fırsat bilip hep bir ağızdan bağırmaya başladılar. Sanki içlerini dolduran neşenin, mutluluğun artanını ses halinde çıkarıyor, bir an gelip de bu neşeyle tıkanıp kalmaktan, boğulmaktan kurtuluyor, kendilerini boşaltıyordular. Süleyman ne yapacağını şaşırdı:

– Yahu ne var? Ne oluyorsunuz? dedi.

– Gel, gel! Otur şöyle! Ne içersin? Limonata mı, bira mı? Bugün Yakup'un hovardalığı üstünde, emret!

– Bira!

Bu sefer daha kuvvetli bağrıştılar:

– Öyleyse biz de bira isteriz. Bira! Bira!..

Koca salon çın çın! ötüyordu. Az önce ayrı ayrı, durgun, çekingen, kapalı akan neşeler şimdi birleşmiş, kalınlaşmış, bir nehir olmuş, gür gür akıyordu.

Kenan bağırdı:

– Haydi. Kevkep, başla!.. "*Durmadan aylar geçer, yıllar geçer...*" Hep birlikte söyleyeceğiz çocuklar... Hep birlikte!..

Birisi:

– Süleyman da ut çalsın!

Başka birisi:

– Evet, evet, isteriz!

– Yakup, buralarda bir ut bulunabilir mi?

– Ut! Ut!

Beş dakika sonra Süleyman udunu çalmaya başladı:

Durmadan aylar geçer, yıllar geçer, gelmez sesin;
Hasretin gönlümde, lakin kim bilir sen nerdesin?

Onunla birlikte hepsi, göğüslerinin bütün gücüyle, çağlıyordu:

Durmadan aylar geçer, yıllar geçer, gelmez sesin...

Bütün çocukları bir neşe çağlayanı halinde coşturan bu şarkı Süleyman'ı keder içinde bıraktı. Birdenbire geçmişi hatırlamıştı. Babasının ölümünden sonra bir akşam annesi pencerede, kafesin arkasında, gözleri sokağın karanlığında, hafif, çok hafif bir sesle, ellerindeki yiyecek paketleriyle evlerine dönen komşu erkeklerin duyamayacağı kadar hafif bir sesle bu şarkıyı söylemişti. Savaş bütün erkekleri öldürmemişti; kimileri yine evlerine dönmüş, fakat Süleyman'ın babası Abdullah bir daha gelmemiş ve Ayşe, Süleyman'ın annesi, hava karardığı zaman bu şarkıyı söylemeye başlamıştı:

Hasretin gönlümde, lakin kim bilir sen nerdesin?

Süleyman işte ilk kez o akşam kendi acısını daha derinden duymuş, bir aynada yüzünü görür gibi, bu şarkıda kendi içini görmüştü;

o akşam yalnız kendisini değil, annesini de daha başka türlü görmüş, onun kederine ancak musikiyle ortak olabileceğini sezmiş, yine o akşam ilk kez ut öğrenmek istemişti.

Süleyman bir yandan çalıyor, bir yandan da bütün bunları düşünüyordu...

Şarkı, çocukların çok hoşuna gitmişti; söyledikleri dizeler, onlara, geceleri rüyalarına girecek hayalsi bir sevgili düşündürüyordu. Hepsi neşe içindeydi, yalnız Süleyman ağlamak istiyordu. Dünya ne tuhaftı; birisine neşe veren bir şey başka birisine keder veriyordu. Ut çalmayı o yalnız kendi kendisiyle, bir de annesiyle daha iyi anlaşabilmek için öğrenmişti; musikiyi yalnız üzüntüsünün anlatımı olarak görürdü; kendi kederiyle arkadaşlarını eğlendirebileceği şimdiye kadar hiç aklına gelmemişti.

Ama haklı olan ötekilerdi. Buraya gülmek ve eğlenmek için toplanmışlardı. Lise bitmiş, önlerinde yeni bir hayat açılmıştı. Bu toplantı geçmişe veda, geleceğe selam demekti. Şimdi geçmişe saplanıp kalmanın ne anlamı vardı?

Şarkı bittiği zaman Süleyman mızrabı yere attı, bu hareketle sanki deminden beri tellerin değil, doğrudan doğruya sinirlerinin üzerinde gezinen aletten kurtulmuş, geçmişi yere çalmış oldu. Udu yakınındaki bir arkadaşının kucağına koydu, kalktı, büfeye gitti, eline geçen bir bardağa bira doldurdu, bir solukta içti, sonra bir daha doldurdu, sonra bir daha doldurdu... Her ne pahasına olursa olsun eğlenmek istiyordu.

Bugün kendisini herhangi bir kedere kaptırmayı mantıklı bulmuyordu. Eğer geçmiş kötü ise gelecek iyi olabilirdi. Şu anda bütün arkadaşları gibi kendisi de işte o geleceğin eşiğindeydi. Hiçbirinden bir adım geri değildi; ellerindeki kâğıt hepsine aynı hakkı veriyordu.

Şu toplantıda bulunmak bile başlı başına bir mutluluk sayılmak gerek. Bugün buraya gelme hakkını kazanmış olmayabilirdi de... Kendilerinden zekâ ve yetenekçe hiç de aşağı olmayan niceleri vardı ki...

Salona şöyle bir baktı. Okula başladıklarından beri kaç kişi kalabilmişti? İşte şu bir avuç çocuk... Oysa bugün şuradaki kalabalık bunun en az iki katı olmak gerekti. Ayrılanlardan birkaçını hatırladı:

Çamaşırcı Hatice Kadın'ın oğlu Behçet: Odacı bir erkekle çamaşırcı bir kadının dölü olmaktan başka hiçbir eksiği yok. Anasının ölümünden sonra okulu bırakmak zorunda kaldı. Şimdi bir ciltçi yanında çalışmaktadır.

İshak Efendinin oğlu Tahsin: Onuncu sınıfa kadar okudu. Babasının ölümü üzerine okuldan ayrıldı, maliyede dosya memuru oldu. Şimdi anasını beslemeye uğraşıyor.

Avukat Tayyar beyin oğlu Cezmi: Okuldan kaçmayı bir sanat haline getirmişti. Okumayacağı anlaşıldığı için dokuzuncu sınıftan tasdikname ile ayrıldı. Babasının yardımıyla birkaç yere girdi, hiçbirinde çalışmadı, şimdi yine boşta geziyor.

Ağacından vakitsiz kopmuş bu meyveleri Süleyman acıyarak düşünüyor, başkalarının felaketi yanında kendi mutluluğunun derecesini anlamaya çalışıyordu. Hepsini ayrı ayrı hatırlamak için belleğini zorlarken, gözlerinin önünde birdenbire bir yüz belirdi: *Bilal.*

Şaştı kaldı. Şimdiye kadar nasıl olmuştu da onu hiç düşünmemişti? Onunla ilkokulun son üç sınıfını baştanbaşa, ortaokulun ilk sınıfını da yarıya kadar birlikte okumuşlardı. Süleyman ancak şimdi farkına varıyordu ki, dört yıl bir arada geçen öğrenim hayatında Bilal hemen hiç gözüne ilişmemişti. Denebilir ki, bu çocuk âdeta görünmeden yaşıyordu: o kadar silik, sessiz, vücudunun dışıyla değil, içiyle yaşayan bir insandı.

Bilal'ın babası Tarık Efendi küçük bir memurdu. Çocuk, altıncı sınıfın ortalarına geldiği sırada Tarık Efendi işinden çıkarılmış, açıkta kalmıştı. Ailenin açlıktan ölmemesi için bir tek çare kalıyordu: Bilal'in çalışması.

O zamana kadar arkadaşları arasında sessizce yaşayan Bilal, bir gün okuldan yine öyle sessizce ayrılmış, Kapalıçarşı'da işportayla makara satmaya gitmişti. Belki de karşılık vermekten âciz kalacağı herhangi bir hakarete uğramak korkusuyla sınıfta o kadar silik yaşayan, onurunu korumak için insanlara yaklaşmayan Bilal'e, Çarşı içinde boynuna astığı küçük işporta kim bilir ne kadar ağır geliyordu? Halil anlatıyordu: sınıf arkadaşlarına rastlayacak olursa, onları daha

uzaktan görür görmez yan sokaklardan birine dalar, hızla uzaklaşır, kaçarmış...

Tarık Efendiye gelince, uzun zaman iş bulamamıştı. Günün birinde, eski bir tanıdığı onu Belediye'ye yerleştirmek için uğraştı; boş bir memurluk yoktu, ancak bir hafta önce işinden ayrılan bir çöpçü onbaşısının yeri vardı ki, eğer isterse, şimdilik...

Adam, aldığı haberi Tarık Efendiye anlatırken o boş yerin adını söylemek istememiş, utanmış, "Sana yaramaz," demişti. Fakat Tarık Efendi işin adını öğrendiği zaman, boynunu bükmüş, çok hafif bir sesle:

– Olsun, demişti. Sonra hafifçe gülmüş ve eklemişti:

– Zaten birkaç aydır kaldırım mühendisliği ediyorum; ne de olsa sokakta gezmeye alışmış sayılırım!..

Gerçi, "Olsun" demişti, olsun demişti ama, memur kravatını çıkarıp onbaşı ceketini giymek hiç de kolay gelmemişti. Çemberlitaş'la Sultanahmet arasındaki caddede dolaşacaktı. Burası kalabalık bir yerdi; her türlü insan geçerdi; yabancı ya da tanıdık, herkesin, herkesin geçebileceği bir yer... İlk günlerde, bütün bu insanlar kendisine bakıyormuş gibi bir duygu içinde yaşadı. Başı aşağıda, gözleri beygir pisliklerinde, kâğıt parçalarında, izmaritlerde, işte hep böyle bu kaldırımların üzerinde, vücuduyla değil, fakat ruhuyla sürünerek dolaştı. Orada ancak bir hafta çalışabildi; sonra idareye başvurdu, kendisinin daha az kimse geçen ücrâ yan sokaklarda çalıştırılmasını rica etti: bu yeni kılığı içinde eski tanıdıklara rastlamaktan korkuyordu.

İsteği uygun görüldü, İstanbul'un ta bir ucunda, Yedikule'de çalışmasına müsaade edildi.

Bunlar baba oğul, ikisi, o zamandan beri insanlardan kaçmaktadırlar.

İşte böyle: Behçet, Tahsin, Cezmi, Bilal... ve bunlar gibi daha birçokları!..

Süleyman bir de okulu bitirenlere baktı. Onların hangi mesleklere gireceğini düşündü:

İşte *Halil*... Hayatını bir an önce kazanmak istiyor. Hem okuma yılları az, hem de parasız yatılı olduğu için Eczacı okuluna girecek.

Kevkep'e gelince, onun Halil'den ayrılma olanağı yok... Kevkep, yüksek öğrenim sırasında da kendisini hazırlayacak birisine muhtaç!

Ferhat ile Veysel hukuka girecek. Birincisi avukat olmak istediği, ikincisiyse ne olmak istediğini henüz bilemediği için bu yolu seçiyor. Ferhat bu isteğinde haklıdır, çünkü hukukçuluk babasının mesleğidir, hayatta onun yardımını görebilir... Veysel'se sıvacı Cafer Baba'nın oğludur; hiç kimsenin yardımını görme olasılığı yoktur; belki adliyeci, belki idareci, belki maliyeci olacak; nerede boş yer bulursa oraya girmek niyetinde; işte o yüzdendir ki, böyle her mesleğe açık, kaypak bir öğrenim görmek istiyor.

Kenan tıbbiyeye girecek.

Yakup mimar olacak. Memlekette, hele Ankara'da yapı işleri ilerlemiş; mimarlık en kârlı meslek haline gelmiştir.

Bekir'in ne meslek tutacağı daha belli değil. Bildiği bir şey varsa, babasının ölümünden sonra hayatını kazanmak zorunda bulunduğudur. Anasıyla kız kardeşine bakması gerektir. Gerçi muhtar Kasım Efendi bir miktar para bırakmıştır, fakat Bekir bu hazır parayı harcamak istemiyor. Onu bir sermaye olarak işletmeyi düşünmekte...

Haydar şu anda herkesten daha zor durumdadır. Ünlü baskın gecesinde babasıyla birlikte evden çıktıktan sonra okulu bitirinceye kadar bir zaman daha babasının yanında, şurada burada yaşadı. Hamza beyin artık serveti yoktu. Parasıyla birlikte sanki bütün zekâ ve iş yeteneğini de kaybetmişti. Haydar'ın diploma aldığı günün akşamı Hamza bey ona:

– Oğlum, işte liseyi bitirdin. Tebrik ederim. Bugüne kadar babalık görevimi yapmakta kusur etmedim. Fakat şimdi ne halde bulunduğumu biliyorsun, artık herkesin kendi başının çaresine bakması gerek. Elinde diploman var. Herhangi bir işe girebilirsin. İşte sana yirmi lira. Cebimdeki paranın yarısı. Bir iş buluncaya kadar bunu idare et. Ben de öyle yapacağım. Haydi yolun açık olsun! demiş ve kararmaya başlayan otel odasında delikanlıyı yalnız başına bırakarak çıkıp gitmişti.

Haydar o günden beri ne yapacağını düşünmektedir. Gelecekteki hayatını kurtarmak için bir tek çare vardır: yatılı bir fakülteye girmek. Bugün için o da olanaksız: fakültelerin açılmasına daha üç ay ister. İş bulmak için nereye gitmeli, kime başvurmalı? Hiçbir şey bilmiyor.

Haydar'ın hali Süleyman'a ister istemez *Şevket*'i düşündürdü. Şevket gerçi bu topluluğa gelmemişti. Zaten bu sınıf için o artık kaybolmuş bir arkadaştır; fakat ne olursa olsun, kendi hayatlarına karışmış bir insandır; diplomaları aynı tarihi taşımaktadır; geleceği değiştirmek olanağı varsa da, geçmişi değiştirmek hiç kimsenin elinde değildir. Şevket, baskın gecesinden sonra artık Melahat'ın evinde yatıp kalkmaktadır. Evleneceklerdir. Erkek 18 yaşındadır, kadın 35 yaşında. Birinde gençlik dolu, birinde para!..

Hayatı herkesin ayrı bir kazanış biçimi var. Daha şimdiden, hepsi, birbirinden ayrı bir yol tutmaya hazırlanıyor. Sınıfın bu genel çözülüşünden Süleyman'ın kurtulmasına imkan yoktu: o da Edebiyat fakültesine girmeye karar vermişti.

LVI

GARİP KUŞUN YUVASI

Maksadınız, beni minnet altında bırakıp kendinize bağlamak. Siz beni satın almak istiyorsunuz. Benim aşkımı değil, çünkü aşk satılamaz, ama beni, vücudumu satın almak istiyorsunuz.

UNAMUNO, Sis, CIII

Haydar gazeteye bir ilan verdi:

LİSE BİTİRMİŞ BİR GENÇ İŞ ARIYOR

Liseyi bu yıl bitirdim. 18 yaşındayım. Hayatımı kazanmak zorunda kaldım. En kısa zamanda bir işe girmek istiyorum. Verilecek herhangi bir görevi kabule hazırım.

Sirkeci'de, Rumeli otelinde (H. H.) rumuzuna mektupla bildirilmesi...

Üniversite açılıncaya kadar birkaç ay çalışmayı, ekimde de sınavı verip herhangi bir yatılı fakülteye girmeyi düşünüyordu. O zamana kadar her şeye, hatta pek sıkışırsa işçiliğe dahi razıydı. "Eğer uygun bir iş bulursam ayrılmam, bir yandan okur, bir yandan da çalışırım," diyordu.

Haydar, iki gün sonra, *Bugün* gazetesinin başlığını taşıyan bir mektup aldı. Mektup, gazetenin sahibi Yusuf Hadi beyden geliyordu. Haydar'ı cuma günü, saat 15'te görüşmek üzere gazete idarehanesine çağırıyordu.

Cumaya daha iki gün vardı. Delikanlı, zamanı büyük bir sabırsız-

lıkla geçirmeye başladı. O süre içinde başka hiçbir mektup almadı. Bir yandan seviniyor, bir yandan da, "eğer bu mektup da gelmeseymiş acaba ne yapacakmışım?" diye üzülüyor, elindeki zarfın değerini daha iyi anlıyordu.

O gün erkenden kalktı, tıraş oldu, gömleğini değiştirdi ve saatleri saymaya başladı.

Odacıya Yusuf Hadi beyin odasını sorarken sesinin titrediğini sezdi. İçeriye girdiği zaman, gazete sahibi, bir memura emirler vermekteydi; Haydar'a sadece: "Buyurun, oturun efendim!" dedi ve memurla konuşmasını sürdürdü. Görüşmeye başlamadan önce elde ettiği şu dinlenme aralığı Haydar'ın hoşuna gitti: Hem biraz heyecanı yatışacak, hem de az sonra karşı karşıya konuşacağı insanı gözden geçirmeye fırsat bulacaktı.

Yusuf Hadi bey kısa boylu, çok şişman bir adamdı. İlk bakışta göze çarpan yanı şişmanlığı oluyor. Saçları kısa kesilmiş, tepede kalan kısım geriye doğru fırçalanmış. Burnunda, bir deri parçasına ustalıkla tutturulmuş kelebek bir gözlük var; konuşurken bunu ara sıra çıkarıyor, sonra yine takıyor. Sesi, boğazına takılmış bir balgam arasından çıkar gibi, biraz çatlak ve tıkalı. Arada bir öksürüyor. Emirleri kesin ve sert...

Bu adam yakında kendisiyle de aynı üslûpla konuşma hakkını kazanacak; her zaman yukardan, her zaman karşısındakini küçültücü, değersizleştirici, kullaştırıcı bir konuşma ile konuşacak... Haydar bunları düşünüyordu ki, Yusuf Hadi bey memura izin verdi ve delikanlıya dönerek deminkine hiç benzemeyen başka bir edayla:

– Affedersiniz, sizi beklettim, dedi.

Haydar, umduğundan başka türlü bir davranışla karşılaşınca birdenbire şaşırdı, sadece:

– Estağfurullah efendim, diyebildi.

Yusuf Hadi bey Haydar'ın yanına, kanapeye, kıçının yalnız bir yanıyla oturdu, kolunu kanepenin arkalığına koydu, işte böyle, yatmakla oturmak arasında, konuşmasını yürüttü:

– Gazetedeki ilanınızı okudum. Anladığıma göre, çok sıkışık durumdasınız; ne olursa olsun bir işe girmek istiyorsunuz; sizin için önemli olan şey, işin ne olduğu değil, fakat çabuk elde edilmesidir; para bakımından da zorluk çıkarmayacaksınız, ne verirseler razı olacaksınız; elinizde yalnız birkaç gün daha geçinebileceğiniz bir para kaldı, ondan sonra ne yapacağınızı kendiniz de bilmiyorsunuz. Pek sıkışırsanız her şeye, hatta ayak hizmetine, hatta –ne bileyim?– belki ırgatlığa bile razısınız. Öyle mi?

Durdu; delikanlıyı alıcı gözüyle bir inceledi; sonra yeniden başladı:

– Şimdi peşin olarak şunu söyleyeyim ki, ilanınızı çok kötü yazmışsınız. İnsan kendisini her zaman pahalıya satmalı; "acaba o kadar eder miyim?" diye düşünmemeli, ne de olsa insan insandır. Oysa siz bütün düşüncelerinizi açıkça söylemişsiniz. İşte ben daha adınızı bile bilmeden ne durumda bulunduğunuzu anladım. Bu iyi değil. Çok acemisiniz. Adınız nedir?

– Haydar.

– Haydar. "Aslan" demek. Hiç aslan boyun eğer mi? Yiyeceğini zorla alır... Ya bir insafsızın eline düşseniz haliniz nice olurdu? Sizi on yedi buçuk lira aylıkla sabahtan akşama kadar ırgat gibi çalıştırırlardı. Lise bitirdiniz yahu! Bunca yıl mürekkep yaladınız. Yazıktır, günahtır! Eloğlu hiç lise bitirmiş dinler mi? Onlar için, okumanın ne değeri var? Irgatlardan okul diploması istenmez. Bir de nâzırlardan istenmez. O senin söylediğin kâğıt parçası ancak arada kalanlardan sorulur. Ne yapmayı düşünüyorsunuz? Ömrünüzün sonuna kadar böyle boğaz tokluğuna mı çalışmak niyetindesiniz?

Haydar ilk ağızda ne diyeceğini bilemedi; bütün inandığı şeyler altüst olmuştu. O, başarının yalnız okumayla elde edileceğini sanırdı. Biraz düşündü, sonra, düşündüğünü açıkça, hilesiz söylemeyi uygun buldu.

– Ben, dedi, her şeyden önce okumamı tamamlamayı düşünüyorum. Eylül sonuna, yani fakülteler açılıncaya kadar çalışacağım; bulduğum iş eğer kötü ise, o zaman yatılı bir yere girip işi bırakacağım; iyi bir iş bulursam hem çalışacağım, hem de bir yandan yine okuyacağım.

Yusuf Hadi bey gözlüğünü çıkardı, biraz daha arkasına dayandı, sonra memnun olmayan bir yüzle:

– Yani, dedi, mutlaka okumak istiyorsunuz.

– Evet.

– Bu doğru değil. Yükselmek için öyle uzun boylu okumak da işe yaramaz. Ben ancak "Rüşdiye"yi[1] bitirebildim. Sizin diplomalıların yanında adamakıllı cahil sayılırım.

– Estağfurullah!

– Estağfurullahı filan yok. Cahilim işte. Fakat ünlüyüm.

– Evet.

– Zenginim.

– Evet.

– Bir basımevim, bir gazetem, müreττiplerim, yazarlarım, evlerim, arabalarım var.

– Evet.

– Bir insanın gazetecilikte sivrilmesi için mutlaka az okumuş olması gerek. Öbürleri yalnız ukalalık etmesini bilirler; korkak, beceriksiz, ya da aptaldırlar. Babıali caddesine şöyle bir bak: başarı kazananların hepsi benim gibilerdir; ötekilerse, bunların yanında ücretle çalışan zavallılardır. Örnek mi istersin? Al öyleyse bir tane:

Şiiri sever misiniz? Öyleyse şair Yunus Rıza adını duymuşsunuzdur. Bu zatın, biliyorsunuz, haftalık bir gazetesi vardır; bundan başka, sık sık birtakım edebiyat dergileri çıkarır, –Bizim okuyucular tuhaftır, bir dergiye uzun uzadıya bağlanamazlar, çabuk bıkarlar–. Yunus Rıza iş adamıdır, okuyucunun bu huyunu anladığı için, dört beş ay kadar bir dergi çıkarır, vuracağını vurur, sonra onu kapatır, aradan zaman geçince başka bir dergi daha çıkarır ve bu böyle sürüp gider. Zekidir, çenesi kuvvetlidir; zamaneye uymasını bilir, birkaç ay önce ileriye sürdüğü düşüncelerin tersini överken daha önce yazdıklarından haberi yokmuş gibi davranır, bu yüzden de herkesten çok kazanır.

1 Rüşdiye: Ortaokula yakın, eski altı sınıflı ilkokul.

Bu adamın öğrenimi nedir? Hiç! Birkaç yıl bilmem hangi "rüşdiye"de okumuş, iki yıl da bir papaz okuluna gitmiş, işte o kadar!.. Bir de bunun yeğeni vardır. O da şairdir: Burhan Feyzi. Tanırsınız değil mi? Buysa amcasının oğlu gibi davranmamış, okumasını tamamlamış, edebiyat fakültesinden diploma almıştır; şimdi bir yerde öğretmenlik etmektedir. İlk zamanlarda o da Yunus Rıza gibi bazı dergiler çıkardı, fakat hiçbirini yürütemedi. Şimdi Yunus Rıza'nın gazetesine birtakım yazılar yazıyor, haftada on lira koparabilmek için onun etrafında pervane gibi dönüyor... Bu, yalnız gazetecilikte mi böyledir? Hayır, her işte böyledir: insan, diplomasız asistan olamaz, fakat profesör olur; kaymakam olamaz, fakat vali olur; kâtip olamaz, fakat mebus olur... Kanun-i Esasî'de: "Türkçe okuyup yazmak bilmeyenler mebus intihap olunamazlar," der, fakat "Diploması olmayanlar" demez... Siz ise hâlâ okumak istiyorsunuz; oysa, ben sizi usta bir gazeteci olarak yetiştirmek ve... ve kendime evlat etmek istiyordum.

Haydar, şu uzun başlangıçtan sonra gelen bu sonuçtan hiçbir şey anlayamamıştı. Şaşarak sordu:

– Yani?

– Açık konuşmak her şeyden iyidir, oğlum. Benim bir kızım var. Kısa boylu, kambur. Yeryüzünde ondan başka hiç kimsem yok. Bugün gözlerimi kapayacak olsam, bütün servetim onun. Bu parayı işletecek birisi lazım. Benim param işlemezse rahat edemez. Fakat o kadındır, böyle işleri yalnız başına beceremez. Demek istediğimi anlıyorsunuz tabii! Kızımla evlenir misiniz?

– ...

– Ne düşünüyorsunuz? Bir kere görmek mi istiyorsunuz? Görmek gerekli değil. İşte söylüyorum: kambur ve çirkin, fakat zengin!.. Nasıl?.. Razı oluyor musunuz?

Odayı birdenbire derin bir sessizlik kapladı. Yusuf Hadi bey kalktı, masasına gitti, eline geçen bir dosyayı rastgele karıştırmaya başladı; bir yandan da gözucuyla delikanlıyı kolluyordu. Dut ağacı silkeleneceği zaman altına bez gererler de, dalları ondan sonra silkelerler. Yusuf Hadi bey de birdenbire susarak odanın içine sessizliği

bir bez gibi germiş; az önce birtakım mevki ve servet vaatleriyle iyice sarstığı ağaçtan düşecek olan ilk meyveyi şimdi merakla beklemeye başlamıştı.

Delikanlı yutkundu, terleyen avuçlarını mendiliyle kuruladı, sonra:

– Peki, dedi, razı oluyorum.

– Bu kadar çabuk peki demenizi doğru bulmam. Belki odadan çıkıp birkaç adım atınca pişman olursunuz, geri dönmek istersiniz, fakat kapının önüne gelince utanırsınız, içeriye giremez ve gidersiniz. Böylelikle, beğenmediğiniz bir işe zorla sürüklenmiş olursunuz. Düşünmek için size birkaç gün, yani paranız bitinceye kadar müsaade ediyorum. Gidin, kendi kendinizi iyice yoklayın, paranız bittikten sonra da sağa sola başvurun, kesin kararınızı ondan sonra verin!

– Hayır, gereği yok!

– Pekâlâ. Öyleyse nüfus cüzdanınızı getirin, hemen hazırlığa başlayalım. Gözlerimi kapamadan her şeyi bitirmeliyiz. Ben oldukça yaşlıyım. Dünyaya fazla güvenmeye gelmez. Bir an önce kızımın mutlu olduğunu görmek, sizi de yetiştirmek istiyorum.

Haydar artık hiçbir irade silkinişi göstermiyor, olayların akışına kendisini bir çöp gibi bırakıyordu. Sağa sola kımıldamayan düz ve renksiz bir sesle cevap verdi:

– Siz nasıl uygun görürseniz öyle olsun!

LVII

SANAT

– Efendim, arabacınızla mı konuşmak istiyorsunuz, yoksa aşçınızla mı? İkisi de benim.
– İkisiyle de.
– İyi ama ilk önce hangisiyle?
– Aşçı ile...
– Lütfen biraz bekleyin (sırtından arabacı kaputunu çıkarır, aşçı kılığıyla görünür).

MOLIÈRE, Cimri, p. III, s.1

Süleyman edebiyat fakültesine gireceğini söylediği zaman arkadaşları caydırmaya çalıştılar; direndiği zaman da şaştılar. Türkiye'de edebiyatın ciddiye alınmadığını, karın doyurmadığını, meslekten bile sayılmadığını biliyorlardı. Süleyman, eğer Behçet'le karşılaşmamış olsaydı, şimdi o da arkadaşları gibi herhalde başka bir meslek seçerdi. Fakat daha birinci dönem öğrencisi iken Behçet'in bir gün yazıp da bahçede gizlice okuduğu şiir, Süleyman'a da bu yolda kendi kendisini denemek isteğini vermişti. "Geceleyin medrese avlusunda aya karşı ekmek yiyen bir adam"ı anlatan o şiir Süleyman'da birtakım hayallerin uyanmasına yol açmış ve bir insanın kendi duygu ve hayallerinin ölçek, ayak, söz ve ahenk gibi araçlarla başka bir insana da aşılanması delikanlının hoşuna gitmişti. Sanat; bireysel düşünce, duygu ve heyecanları kamulaştırmaktı. Açıkça anlamıştı ki, yazmak bir kere yaşanan hayatı herkesle birlikte yeniden ve daha kuvvetle yaşamak demekti. Behçet'i dinledikten sonra, Süleyman da bu yolda çalışmak için kendini zorlamış, Behçet kadar cesaretli olmadığı için yazdığı şeyleri hiç kimseye göstermemişti; ya gülünç olmaktan, ya da yazdıkları anlaşılamayarak insanların ortasında kendisini büsbütün yalnız hissetmekten korkuyordu. Çalışırken hiç kimsenin görmesini iste-

mezdi. Ancak geceleri, annesi uyuduktan, tek başına kaldığına iyice inandıktan sonra kalemi eline alırdı. Eser yaratmanın da günah yaratmak gibi gizli yapılması gereken bir iş olduğunu düşünüyordu.

Bu hal, böyle, yıllarca sürdü. Lise son sınıftayken Servetifunun dergisine mektupla gönderdiği bir şiir basılınca, haber, okulda yayılıverdi. Arkadaşları başına üşüştüler. Artık, işin saklanacak yanı kalmamıştı. O günden sonra, eski yazdıklarının birkaçını, yeni yazdıklarının da hepsini aynı dergide birer birer yayınlamaya başladı.

Hiçbir dergi, ona Servetifünün kadar yakın gelmiyordu. Bütün sevdiği şairler, Fikret, Cenap, daha sonraki devirde Haşim hep bu dergiye yazmışlardı. Gerçi bu Servetifünun artık o eski Servetifünün değildi. Vaktiyle Fikret'in yönettiği sayfalar şimdi kendi yaşında birtakım amatör gençlerin renksiz yazılarıyla dolup taşıyordu. Onların arasına karışmak herhalde güzel sayılamazdı. Fakat teselli bulduğu bir tek şey vardı: düşünüyordu ki, Servetifünun'un ciltleri yukarı doğru çevrildikçe, Fikret'lerin, Cenap'ların, Halit Ziya'ların yazdığı sayfalara ulaşma olanağı vardır; ne olursa olsun, kendi yazdığı sayfalarla onların sayfaları yine yan yana demektir. İşte böylece, şimdi aralarına katıldığı kalabalıktan kendisini çıkarır, zihin yoluyla olsun ötekilerin arasına karışır, bu yalanın gerçek olmasını dilerdi. Ah, "Edebiyat-ı Cedîde", hiç olmazsa "Fecr-i Âtî" devrinde yetişseydi.

Zaman geçtikçe, Babıali çevresinde kimi yazarlarla tanışmak fırsatını kazanıyordu. Bir gün, yeni tanıdığı hikâyecilerden biri, ona, eleştirmeci Müştak Niyazi beyle görüşmek isteyip istemeyeceğini sordu. Müştak Niyazi bey bütün yayınları günü gününe okurmuş; yeni imzalar arasında Süleyman'ın adı ilgisini çekmekteymiş; en çok onun şiirlerini beğeniyormuş; mümkün olursa, bir gün tanışmak istiyormuş...

Süleyman, kulaklarına kadar kızardı. Hem utanıyor, hem de anlatamayacağı kadar derin bir haz duyuyordu. Şimdiye kadar yalnız adını tanıdığı bu zatın nasıl bir adam olduğunu, insana yüksekten bakıp bakmadığını, ne iş yaptığını, nerede görüşebileceklerini sordu. Ona anlattılar ki, Müştak Niyazi bey akşamları ya Tokatlıyan'da, ya

da Löbon'da çay içermiş; kendisini her akşam bu iki yerden birinde bulma olanağı varmış; pek nazik bir insanmış, yaşı kırk sularında kadarmış; hayatta en sevdiği şey edebiyatmış; zaten bütün dostları yazarlar ve şairlermiş; bekârmış; ömrünü okumak, yazmak ve edebiyat üzerine konuşmakla geçirirmiş; sözün kısası, zevk sahibi, dostluğuna güvenilebilir, cömert, iyiliksever bir insanmış...

Tanıştıkları gün Süleyman dikkat etti: Müştak Niyazi bey, olduğundan biraz daha yaşlı görünüyordu; şakakları ve kısa kesilmiş bıyıkları herhalde vaktinden önce ağarmıştı. Boyu uzun sayılmazdı, şişmancaydı; seyrekleşmiş saçları geriye doğru taranmıştı; alnı geniş ve düzdü; sağ kaşının biraz üstünde yara izi gibi görünen derin bir çizgi vardı ki, okurken ya da düşünürken o kaşın yukarıya doğru kalkmasından meydana gelmişti. Anlatmayı seviyor, fakat karşısındakine söz payı vermez görünmeyi de istemiyordu; işte o yüzdendir ki arada bir sorular soruyor, aldığı karşılıklara göre yeniden konuşmaya başlıyordu.

Süleyman her gidişinde aralarındaki dostluğun biraz daha arttığını sezmiş, her defasında başka bir zaman yine buluşmak için ayrıca davet edilmiş, böylelikle, sık sık Beyoğlu'na çıkmaya başlamıştı.

Delikanlı, altı aydan beri tanıştığı bu yeni dostu seviyordu; bir yandan da seziyordu ki, ona bundan öte yaklaşmasına olanak yoktur. Kendi hayatıyla onun hayatını yan yana koyduğu zaman aralarındaki bu açıklık daha göze görünür biçimde ortaya çıkıyordu; buna "açıklık" değil, "uçurum" demek daha doğru olurdu. Müştak Niyazi bey bütün ömrünü işte buralarda geçiriyordu; günde üç öğün yemeğini Tokatlıyan'da yiyor, akşam çayını ya Löbon'da, ya da yine Tokatlıyan'da içiyordu; çocukluğundan beri bütün hayatı hep bu çeşit yerlerde geçmişti. Süleyman, çevresine bakındı: duvarlarda büyük aynalar vardı; küçük mermer masalar, içi minder döşeli hezaren koltuklarla çevrilmişti; yer, sanki, hiç üstünde yürünmemiş gibi, temiz ve pırıl pırıldı; masaların arasında, insanın ayak sesini yutan, kırmızı yol halıları seriliydi; Müştak Niyazi bey burada, kendi evinde gibi, rahat ve serbest oturuyordu; oysa Süleyman buralara ancak dostunun misafiri

olarak yeni yeni giriyor, her defasında bir yabancılık, bir tedirginlik duyuyordu. Burası, yani Müştak Niyazi beyin çevresi, onun içinde yetiştiği çevreden bambaşka bir yerdi. Süleyman iyice görüyordu ki, oraya ancak yazdığı birkaç dizenin hatırı için girebiliyor; bunun dışında kalan her şeyi, eti, kemiği, oldukça yıpranmış tek elbisesi, tabanı pençelenmiş pabuçlarıyla başka bir mahallede yaşamak zorunda bulunuyordu. Müştak Niyazi beyi delikanlının yalnız şiiri ilgilendiriyordu; kimin nesi olduğu, nerede oturduğu, ne yiyip ne içtiği, nasıl bir ömür sürdüğü sorunları üzerinde şimdiye kadar hiç konuşulmamış, yalnız edebiyat ve sanat konuları üzerinde sohbet edilmişti. Süleyman kendinde iki türlü kişilik görmeye başlamıştı, bunlardan birini her gün, her zaman –yemek yerken, sokakta yürürken, derse çalışırken, şiir yazarken, uyurken, kalkarken– taşıyor, eskitiyor; fakat Tokatlıyan'ın kapısında ikinci ve yeni kişiliğini giyip içeriye öyle giriyor, bir iki saat kendisini büsbütün unutup yalnız şiirden ve sanattan söz ediyor, Müştak Niyazi beye veda edip kapıdan çıkarken asıl kişiliğini eski bir elbise gibi giyinip lambaları az önce yanmış sokaklara düşüyor, yürüyor, yürüyor, Yüksekkaldırım'dan iniyor, Köprü'yü geçiyor, yine yürüyor, yine yürüyor, işte böyle yayan ve yalnız, evine doğru gidiyordu.

Yolda düşünüyordu:

"Sanat nedir? Aylarca çalışarak elde edilen birkaç güzel cümle kimin ne işine yarar? Ahenkli bir dize ile sanki dünyanın kuzeyi güney mi olur? Güneş doğudan çıkacak yerde batıdan mı çıkar?"

"Kendimi ünlü ağustosböceğine benzetiyorum: bir yanda sıkıntı, acı, kaygı ve sefalet; öbür yanda sanat, şiir, fantezi, sözcükler, sözcükler, kuru ve boş sözcükler.

"Yavrum, bunlar senin bağlı olduğun çevreye özgü şeyler değildir. Onlar başka çevrenin, başka yaratıkların, kısacası, sana yabancı bir dünyada yaşayan başka insanların işidir. Seni bir hiç için ha bire uğraştıran bu tutku nedir? Haftada kaç kez, bir dostunla yalnız bunu konuşmak için, İstanbul'un ta bir ucundan Beyoğlu'na kadar çıkıyorsun. Orada haydi haydi iki saat konuşacaksın. Ya sonra? İki saat sonra

bütün o sözcükler, bütün o sanat ve nüktelerin orada aynalar ve hasır iskemleler arasında kalacak ve sen yine içinde yaşamaya mahkûm olduğun asıl çevrene döneceksin. Sen başındaki bu acayip yükle zavallı kulübene girdiğin zaman, Sirkeci'deki bir köfteciye balo elbisesiyle girmiş kadar gülünç oluyorsun yavrucuğum! Evine gitmek için köşeyi döndüğün vakit, annen ve bütün mahalle komşuların sana Ekvator'dan gelen tuhaf bir kuşa bakar gibi şaşarak bakıyorlar ve sen, zavallı tavuskuşu, altın kanatlarınla hâlâ çirkin yerlerini örtmeye çalışıyorsun!.."

LVIII

GİZLİ SOFRA

Bunların hiç utanacakları bir şeyleri yok;
fukaralıklarından utanıyorlar.

HALİKARNAS BALIKÇISI, Mavi Sürgün

Süleyman'ların oturduğu ev tek katlıydı. Buna ev değil, kulübe demek daha doğru olur. Biri sokağa, biri de arkadaki küçük bahçeye bakan iki odası vardı. Kapıları karşı karşıya olan bu iki oda arasında, maltataşı ile döşeli, penceresiz, bütün ışığını odalardan alabilen bir aralık vardır; burası yemek odası diye kullanılır. Mutfak, bahçe ve sokak kapıları da hep bu aralığa açılmaktadır. Yazın serin olduğu, bahçe kapısını da açık tutma olanağı bulunduğu için, komşular misafir geldikleri zaman odada oturacak yerde burada oturmayı daha severler. Sokak kapısına bir delik açılarak oradan dışarıya bir ip sarkıtılmıştır, ipin bir ucu kilidin horozuna bağlıdır. İçerde kimse bulunduğu zaman ip kapının üstündedir; teklifsiz misafirler kapıyı çalmak zorunda kalmaz, ipi çeker ve girerler.

Burada hayat, elbette öbür evdeki kadar iyi geçmiyordu, fakat ne de olsa artık doğal biçimini almıştı; her şeye karşın mutlu olmaya çalışıyordular. Hatta kimi zaman, sözgelimi Süleyman'ın sınıf geçtiği, ya da okulu bitirdiği, ya da hafta başlarında yağlıkçıdan dikiş parasının alındığı zamanlar, adamakıllı mutlu bile olurlardı. Yıllar geçtikçe insan geçmişi unutuyor, yeni hayatı içinde de birtakım mutluluklar bulmaya çalışıyor. Yeryüzünde belki elbisesiz, belki ekmeksiz, belki havasız yaşama olanağı vardır. Fakat, mutluluksuz yaşama olanağı yok. En kara bir günde en umulmadık değersiz bir şey; bir zindan mahkûmu için hücresinin anahtar deliğinden sızan bir ışık teli, bir

hastanın ara sıra penceresine dokunan bir ağaç dalı, bir yıkıntının siperi altında sırt üstü yatan bir serserinin gözüne çarpan bir gök dilimi, açık kalmış bir musluktan akan su, denize vuran ay, öten kuş, uçan kelebek, yeşil ot, beyaz çiçek, taş, yaprak, böcek, bütün bunlar birer birer mutluluktur.

Süleyman'la annesi de, içinde yaşadıkları kulübede artık eskisi kadar mutsuz değildirler. İlk zamanlarda katlanılmayacak kadar ağır buldukları bu hayata şimdi alışmışlar, zaman geçtikçe onu doğal bulmaya ve birtakım küçük küçük şeylerle mutlu olmaya çalışarak büyük bahtsızlıklarını unutmaya başlamışlardı. Bir komşu kadının anlattığı hikâye, soğutulmak için kova içinde kuyuya sarkıtılmış karpuzun suya düşmesi, açık kalmış pencereden hop diye içeriye atlayarak Süleyman'ı birdenbire korkutan bir kedi yavrusu onları güldürebiliyor ve günler, işte böyle, elbette çok daha zor, elbette çok daha ağır, fakat ne olursa olsun yine gülme olanakları bulunarak geçiyordu. Fakat arada bir her şey apansız duruyor, Süleyman'la Ayşe kendilerini felaketin ilk bastırdığı andaki kadar kimsesiz ve umutsuz buluyordular. Abdullah'ın ölüm haberinin geldiği günden sonra yıllarca yadırganan ve sonunda zorla alışılmış olan bu hayat kimi zaman işte böyle birdenbire ortadan kesilir, sanki aradan hiç zaman geçmemiş gibi, geçmişteki acı ile karşı karşıya, yalnız, çaresiz ve şaşkın kalınırdı. Süleyman böyle günlerde hep Galata Köprüsü'nü hatırlar: o köprü gece yarısından sonra nasıl açılır ve Haliç'in bulanık suları, sanki az önce arada hiçbir engel yokmuş gibi, yine eskiden olduğu şekilde, Marmara'ya doğru serbestçe akmaya başlarsa; geçmişin felaketleri de, aradan hiçbir zaman geçmemiş gibi, kimi zaman şu küçük eve her yandan akar, akardı.

Yağlıkçının para vermediği, "Hele bugün dursun, yanımda bozukluk yok, gelecek defa ikisini birden alırsın!" dediği anda işte böyle karanlık bir hayat başlar, Ayşe harap ve eli boş, aç kalmak tehlikesi karşısında bulunduğu; bununla birlikte, birisinden alacağı olduğu ve alacağını alamaması yüzünden bu tehlikeyle karşılaştığı için iki kat

bitkin olarak eve döner; eski çalışmasının parasını alabilmek için bir hafta daha, hem de aç, hem de sefil olarak bir hafta daha çalışmak zorunda kalırdı. Böyle günlerde eve et, sebze, yağ gibi şeyler girmez; parasını aydan aya alan ekmekçinin sabahları bıraktığı bir kilo ekmek, gıda adına yalnız bu, eve girerdi. Yemek zamanları çok "muhtasar" bir sofra kurulur, yere sofra bezi serilmez, ortaya sini konmaz, yalnız küçük bir kahve tepsisi üzerine birkaç dilim ekmek, iki baş soğan konurdu; ortasından dörde bölünmüş soğanla şu bir iki dilim ekmeği yemek ve doymak gerekti; soğan bulunmadığı zamanlar da olursa, bir kahve tabağı içinde tuz, karabiber, kırmızı biber karıştırılır, ekmek lokmaları bu acayip "yemek"e banılır, sonra ağıza atılırdı. Kapının deliğinden dışarıya sarkıtılmış olan ip böyle günlerde yemek zamanları içeriye alınır, sofra başına ondan sonra oturulurdu. Artık en teklifsiz komşunun, en yakın dostun içeriye girmesi yasaktı. Yalnız iki insan, Süleyman ve Ayşe, karşı karşıya oturacak, konuşmadan, göz göze bakmadan ekmeği koparacak, tuza batıracak, lokmaları yavaş yavaş çiğneyecek, kuru ekmek ağızda parçalanıncaya ve kendi tükürükleriyle ıslanıncaya kadar çiğneyecek, eğer boğazlar acıyorsa bir yudum suyla birlikte yutacak; ağzını hırsla açmış, kollarını uzatmış mideyi neyle olursa olsun, tuzla, biberle, soğanla, suyla dolduracak, dolduracaktılar.

Süleyman, benliğini her yanından sıkan bu dar hayatı biraz olsun ferahlatmak için, üniversiteye girdikten sonra dışarda kaç kere iş aramış, fakat nereye başvurduysa "İş yok" cevabını almıştı. İş bulmadıkça da, çaresiz, anasının yoksul hayatını bölüşüyor, onun zavallı sofrasına ortak oluyordu. Ekmek, tuz, biber, soğan, su... Böyle günlerde mutsuzluğunu yalnız kafasıyla değil, bütün vücuduyla, evet, bütün vücuduyla ve ayrı ayrı bütün uzuvlarıyla, midesiyle (gövdesinin ortasında bir boşluk duyardı), elleriyle (elleri titrerdi), bacaklarıyla (bacaklarının damarları iki ucundan çekiliyormuş gibi olurdu), gözleriyle (ara sıra gözleri kararırdı), kulaklarıyla (kulakları çınlardı) duyuyordu. Fakat aynı zamanda hoş bir umutla bedenini yenmeye çalışıyor ve düşünüyordu ki, birçok ünlü sanatçılar gençliklerinde bu türlü sıkıntılara

uğramışlardır. İşte "Gorki", işte "Ibsen", işte "Rousseau", işte... – Dudakları gülümser gibi hafifçe geriliyor, kendisini büyük bir üne aday görüyor; kulakları garip bir uğultuyla çınlarken, gözleri kararırken, bilinmedik bir gelecek umuduyla, şu ipi üstünden alınmış sokak kapısının arkasında, şu kendisine şaşarak bakan mutfak, oda ve bahçe kapılarının ortasındaki aralıkta, şu küçük bir kahve tepsisi içine hazırlanıvermiş sofranın, şu yavan ekmeğin, tuzun, biberin, soğanın karşısında, mutlu olmaya çalışıyordu.

LIX

HAYAL VE GERÇEK

"Şiir devri bitti, nesir devri başladı" demişti.
Gençlik hayalleri şiirdir, hayatın kendisi ise nesir.

SILONE, Ekmek ve Şarap, VII

Süleyman bütün bu sıkıntıların bir gün olup sona ereceğini, üniversiteyi bitirdiği zaman kendilerinin de herkesinkine benzer bir yaşama hakkı kazanacağını düşünür, buna inanırdı. İşte onun içindir ki, son sınavı verdiği gün hayatının mutluluğa doğru çevrildiği sanısına kapılmıştı. Kendisi gibi aynı sınavdan çıkan birkaç arkadaşıyla birlikte bahçeye indi. Üniversite yapısı, arkalarında kaldı. Bir anda öyle bir duyguya kapıldı ki, şu yapı ile birlikte bütün geçmiş zaman arkada kalmıştır; şimdi yeni, mutlu, aydınlık bir hayata doğru yürümektedir. Gök sanki her zamankinden daha mavi, iki yanlarındaki çam fidanları sanki daha yeşildi. Bahçenin sonunda bir zafer takını andıran büyük kapıdan geçip Beyazıt meydanına çıktılar. Arkadaşları:

– "Küllük"e gidelim, dediler, biraz çınar altında otururuz.

Solda, caminin yanına düşen yeşil alanın ilerisinde, kitaplık binasının kara taştan yapılmış ciddi yüzü ve kurşun kaplı esmer kubbesi görünüyordu. Birkaç dalını kubbenin üzerine doğru koruyucu bir kol gibi uzatan ulu çınarların yaprakları rüzgârla sallanıyor, güneş ışığını yansıtıyordu. Ara sıra hep birden havalanan güvercinlerin kanat sesleri meydanın üzerinden bir ürperiş gibi geçiyordu. Süleyman, hiç istemediği halde, babasının ölümünü hatırladı. Şu kuşlar ve ağaçlarla babasının ölümü arasında gizli bir bağlantı bulmaktaydı. Zihin yoluyla, geçmişe doğru indikçe havanın bulutlandığını, şu meydanın soğuduğunu, çınardan yaprakların döküldüğünü, çıplak dalların üşür gibi sallandığını, o ağaçların altında bir çocuğun güvercinlere yem attığı-

nı görüyordu. O çocuk kendisiydi. O gün babasının bir tehlike karşısında bulunduğunu ilk defa düşünmüş, bütün iyi niyetlerine karşın felaketten onu kurtaramamıştı. Şimdi kitaplığa doğru bakarken bunları düşünüyor, çınar dallarında kendisinin ve koca bir imparatorluğun felaketli geçmişini görüyordu. Arkadaşları:

– Ne dersin, diye yinelediler, çınar altında bir kahve içerdik...

Süleyman kötü rüyalı bir uykudan uyanır gibi aklını geçmişin içinden çekti, cevap verdi:

– Ben çınar ağacını sevmem!

– Öyleyse ne yapalım?

– Bilmem. Daha iyisi, bana müsaade edin de ayrılayım. Bugün görülecek bazı işlerim var.

Laleli yokuşundan Aksaray'a doğru inmeye başladı. Eve gidiyordu. Önlerinde açılan yeni hayatı annesine müjdelemek için acele ediyor, bundan başka hiçbir şey düşünmemek ve görmemek için çevresine bakınmıyordu.

O gün küçük evde sahici bir bayram sevinci yaşandı; neden sonra gelebilen şu mutlulukla Ayşe'nin yalnız dudakları değil, yüzünün bütün derisi geriliyor; ağzıyla olduğu kadar yanaklarıyla, burnuyla, çenesiyle, kulaklarıyla, alnıyla da gülüyordu.

Hayale dalmamak için önlerinde hiçbir sebep kalmamıştı. Süleyman bu hayatı bir anda yıkıyor ve şimdikine hiç benzemeyen bambaşka bir dünya kuruyordu. Başka dünyadan maksat, başka insanların yaşayış biçimiydi. Genç adam, oturduğu evin damını hayalinde yukarıya doğru itiyor, öbür evlerin damlarıyla bir hizaya getiriyordu. Ev bir semboldü, onunla birlikte her şey değişiyor ve delikanlı kendi hayatını şöyle bir kenara bırakıyor, başkalarının hayatını yaşamaya başlıyordu.

Gece olunca hülyalar daha şiddetle üstüne yığıldılar. Bunlar sanki birtakım saydam örtülerdi; Süleyman, dünyayı bu örtülerin arkasından seyrediyordu. Yatağına sırtı üstü uzanmış, düşünüyordu. Ona diyeceklerdi ki:

– Siz artık başka türlü yaşamak istiyorsunuz, öyle mi?

Süleyman cevap verecekti:

– Evet!

– Ve şimdikinden daha çok para kazanmak istiyorsunuz.

– Evet, evet! Mutlu olmak için çok para kazanmak, başkaları gibi ben de yükselmek istiyorum.

– Yükselmek için insanın diploması olmak gerektir. Ötekilerin hepsi böyle kâğıt uydurmuştur.

– Diploma mı? Ha, ondan bende de var. Buyrun!

Ona tekrar diyeceklerdi ki:

– Fakat bu yetmez. Bir de "sağlık raporu" gerek.

Süleyman yine cevap verecekti:

– Onu almaktan kolay ne var? Tam dört yıl saman ekmeği yedim; daha sonra, babamın ölümünden bugüne kadar da hep yarı aç, yarı tok yaşadım; tuz biber, ekmek; kimi zaman da biraz peynir ya da soğan; fakat bakın, ciğerlerim hâlâ demir gibi sağlam; artık bendeki sağlığı siz düşünün.

– Pekâlâ, pekâlâ! Bir de "doğruluk kâğıdı" uydurursanız...

– Doğruluk kâğıdı mı? O da ne biçim şey?

– Namuslu olup olmadığınızı bildiren bir kâğıt. Muhtara gidersiniz, orada verirler. İnsanın yükselmesi için her şeyden önce namuslu olması gerektir.

– Eğer inanmazsanız bütün mahalleye sorabilirsiniz: bunca yıl yoksulluk içinde yaşadık, çok defa aç kaldık, komşulardan utandığımız için yemek zamanları kapının ipini içeriye aldık, bütün bunlara karşın hiç kimsenin on parasına bile dokunmadık. Bizdeki namusun derecesini bir düşünün!..

– Olur şey değil!.. Öyleyse artık yükselebilirsiniz. Yolunuz açık olsun! Buyurun!

– İlkağızda acaba ne kadar alabilirim?

– Kanun ne gösteriyorsa o kadar alabilirsiniz!

Süleyman, geceyi hep bu türlü tasarılar içinde geçirdi. Ertesi gün, sınavların bittiğini haber vermek için, Halil'i bulmaya gitti. Halil, Sirkeci'deki bir eczanede altmış lira ücretle kalfalık ediyordu; yakında, Kevkep'in açacağı eczaneyi yönetecekti; o açılıncaya kadar, şimdilik burada çalışıyordu.

Halil, Süleyman'ın getirdiği haberi büyük bir sevinçle karşıladı. O gün, gelecekteki tasarıları üzerinde uzun uzun konuştular. Hayat, uzaktan bakılınca, hiç de kötü görünmüyordu. İkisi de, sözcüğün bütün anlamıyla, toy, masum ve ülkücüydüler. Ayrılacakları zaman el ele tutuştular ve, hayatta –her ne pahasına olursa olsun– sonuna kadar namuslu çalışacakları ve kalacakları üzerine birbirine söz verdiler, sonra öpüştüler ve ayrıldılar.

Süleyman'ın üniversitedeki sınıfı dokuz kişilikti. Uygun bir göreve atanmaları için hepsi Bakanlığa birer dilekçeyle başvurmuştu. Bunlardan kimileri birkaç hafta içinde, İstanbul, İzmir, Bursa gibi güzel ve yakın yerlere atandı. Süleyman, kendi atanmasının acaba neden geciktiğini sorduğu vakit, arkadaşları ona: "Biz işimizi takip ettirdik," karşılığını verdiler. Genç adam şaştı. Şimdiye kadar bunu hiç düşünmemişti. Zaten düşünse de neye yarardı? Yeryüzünde işini "takip ettirebileceği" kimse yoktu...

Delikanlı, başvurduğu tarihten ancak beş buçuk ay sonra, 25 lira "aslî maaş" ile Kayseri Lisesi Edebiyat Öğretmenliği'ne atandığını ve on beş gün içinde görevi başında bulunması gerektiğini bildiren bir kâğıt aldı.

Bir tanıdığına, 25 lira aslî maaş tutarının ne ettiğini sordu ve, vergiler çıktıktan sonra, ele 59 lira 67 kuruş geçeceğini öğrendi.

Ocak 1938-Aralık 1942

Cevdet Kudret, 7 Şubat 1907'de İstanbul'da doğdu. 1928'de Yedi Meşaleciler'e katıldı. 1933'te Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1934-1945 arasında Kayseri ve Ankara'da öğretmenlik, 1945-1950 arasında Türk Ansiklopedisi bürosunda edebiyat yazmanlığı görevinde bulundu. İstanbul ve Ankara'da avukatlık yaptı. Çeşitli dergilerde şiirler, oyunlar, hikâyeler, eleştiriler, denemeler yayımladı. Ortaöğretim için yardımcı ders kitapları hazırladı. Başlıca eserleri arasında; Sınıf Arkadaşları (1943-1976), Havada Bulut Yok (1958-1976), Karıncayı Tanırsınız (1976) adlı romanları, Sokak (1974) adlı öyküsü, Dilleri Var Bizim Dile Benzemez (1966), Kalemin Ucu (1991) adlı deneme kitaplarıyla Türk Edebiyatı'nda Hikâye Roman, Karagöz ve Ortaoyunu adlı inceleme kitapları sayılabilir. Ortaoyunu incelemesi ile Türk Dil Kurumu 1974 Bilim Ödülü'nü ve Kalemin Ucu ile de 1991 Sedat Simavi Büyük Edebiyat Ödülü'nü kazandı. 10 Temmuz 1992'de öldü.

Sınıf Arkadaşları. Roman kahramanı Süleyman'ın birinci sınıfta başlayan öğrenciliğinden yola çıkar. İlk Dünya Savaşı'yla başlayan toplum yoksunluklarımızı yaşar, Kayseri Lisesi edebiyat öğretmenliğine atandığı noktada bu yaşamın arkasını bekleriz. Roman, yıl yıl gerçeklerle yürümekte, yaşam doğruluklarına yaslandığı için gerekli belgeler değeri taşımaktadır."

Rauf Mutluay

"Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke yılları İstanbul'unun orta halli aileler için dahi çetin hayatından sert kesitler veren romanın adı, arada ayrı bölümler halinde Süleyman'ın on üç sınıf arkadaşının hayatlarını da anlatmasından geliyor. Süleyman'ın Kayseri'deki hayatı, yazarın Havada Bulut Yok (1951) isimli ikinci romanına konu olmuştur."

Behçet Necatigil

"Cevdet Kudret'in olayları ve kişileri veristeki başarısına dil ve anlatımını da eklemek gerekir. İlk romanında kullandığı yalın ve temiz Türkçesi, genellikle kısa cümleli anlatımı öbür iki romanında da görülür. Karşılıklı konuşmalarda genellikle üç kelimeyi aşmayan cümleler, kimi zaman tek kelimeye kadar inmekte. Konuşmalarda ve anlatımdaki bu özellik romanlarına çekicilik vermektedir."

Olcay Önertoy

EVRENSEL BASIM YAYIN

ISBN 978-975-6106-38-9